

การอนุรักษ์ฟื้นฟูและการจัดการจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
A TRADITIONAL ART AND CULTURE CONSERVATION MANAGEMENT FOR
CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT OF LOCAL ADMINISTRATION
IN THE NORTHEAST REGION

โดย
จักรกฤษณ์ ไชยรินทร์

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

คุณฉันทิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
สถาบันนโยบายสาธารณะและการจัดการ

วิทยาลัยรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และโลกาภิวัตน์ มหาวิทยาลัยรังสิต
ปีการศึกษา 2562

**A TRADITIONAL ART AND CULTURE CONSERVATION MANAGEMENT FOR
CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT OF LOCAL ADMINISTRATION IN
THE NORTHEAST REGION**

**A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE REQUIREMENTS FOR
THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY IN PUBLIC ADMINISTRATION
INSTITUTE OF PUBLIC POLICY AND MANAGEMEN**

SCHOOL OF POLITICS, ECONOMIC AND GLOBALIZATION, RANGSIT UNIVERSITY

ACADEMIC YEAR 2019

คุษฎินิพนธ์เรื่อง
การอนุรักษ์ฟื้นฟูและการจัดการจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อการพัฒนาการ
ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โดย
จักรกฤษณ์ ไชยรินทร์

ได้รับการพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

มหาวิทยาลัยรังสิต
ปีการศึกษา 2562

ศ.(พิเศษ) ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์
ประธานกรรมการสอบ

ศ. (กิตติคุณ) ดร.สุเทพ เชาวลิค
กรรมการ

ศ.ดร.ดิน ปรัชญพฤกษ์
กรรมการ

รศ.ดร.จุมพล นิมพานิช
กรรมการ

ศ.ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ
กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผศ.ร.ต.หญิง ดร.วรรณิ สุขศาสตร์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

5 สิงหาคม 2562

Dissertation entitled
**A TRADITIONAL ART AND CULTURE CONSERVATION MANAGEMENT FOR
CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT OF LOCAL ADMINISTRATION
IN THE NORTHEAST REGION**

by
CHAKKRIT CHAIYARINTR

was submitted in partial fulfillment of the requirements
for the degree of Doctor of Philosophy in Public Administration

Rangsit University
Academic Year 2019

Prof. Anek Laothamatas, Ph.D.
Examination Committee Chairperson

Prof. Suthep Chaowalit, Ph.D.
Member

Prof. Tin Pratchanapruek, Ph.D.
Member

Assoc. Prof. Jumpol Nimpanich, Ph.D.
Member

Prof. Somboon Suksamran, Ph.D.
Member and Advisor

Approved by Graduate School

(Asst. Prof. Off.Vanee Sooksatra, D.Eng.)

Dean of Graduate School

August 5, 2019

5709939 : สาขาวิชาเอก: รัฐประศาสนศาสตร์; ปร.ด. (รัฐประศาสนศาสตร์)

คำสำคัญ : การอนุรักษ์, ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม, ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จักรกฤษณ์ ไชยรินทร์: การอนุรักษ์ฟื้นฟูและการจัดการจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (A TRADITIONAL ART AND CULTURE CONSERVATION MANAGEMENT FOR CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT OF LOCAL ADMINISTRATION IN THE NORTHEAST REGION) อาจารย์ที่ปรึกษาคุณฐิติพันธ์ : ศ.ดร.สมบุญ สุขสำราญ, 253 หน้า.

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาบทบาทในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ (2) ศึกษาบทบาทเชิงรุกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน โดยศึกษาการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของประเพณีผีตาโขน และประเพณีการรำขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง กลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลประกอบด้วยผู้นำท้องถิ่น นายกเทศมนตรี หัวหน้าวัฒนธรรมจังหวัด และผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลการวิจัยพบว่า ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมจะสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ (1) ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน ได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช และธรรมชาติ (2) ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน (3) ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ รวมถึงสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้อื่น ๆ ทั้งสามลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน กล่าวคือ ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเปรียบเสมือนสามมูมของรูปสามเหลี่ยม ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงถือเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

5709939 : MAJOR : PUBLIC ADMINISTRATION; Ph.D.

(PUBLIC ADMINISTRATION)

**KEY WORDS : TRADITIONAL ART, CULTURE CONSERVATION,
CULTURAL TOURISM**

**CHAKKRIT CHAIYARINTR : A TRADITIONAL ART AND CULTURE
CONSERVATION MANAGEMENT FOR CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT OF
LOCAL ADMINISTRATION IN THE NORTHEAST REGION. DISSERTATION
ADVISOR: PROF. SOMBOON SUKSAMRAN, Ph.D., 253 p.**

The purposes of this study were (1) to investigate the role in promoting and conserving the traditional art and culture of the local government organizations in northeastern Thailand and (2) to study the proactive role of the local government organizations in promoting sustainable cultural tourism. This study emphasized the conservation of the traditional custom Phi Ta Khon, Loei Province, and the traditional dance annually performed at Phanom Rung Historical Park, Buriram Province. The key informants were local leaders, mayors, directors of Provincial Culture, and the Director of the Northeast Tourism of Thailand.

The results showed that the conservation of abstract and concrete traditional customs as well as art and culture of the local government in northeastern Thailand was reflected through three close relationships: (1) close-up relationship between people and the world, (2) relationship among people in the society or the community, and (3) relationship with the supernatural and something unable to be seen or touched. These three relationships were found to be three dimensions of the same story: local living and unity reflected through the local wisdom compared to three corners of the triangle in which wisdom is the foundation of the local living.

Student's Signature Dissertation Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

ความสำเร็จของคุณิพนธ์ฉบับนี้ เกิดจากสถานการณ์ความทุ่มเททั้งร่างกาย แรงใจของ ผู้วิจัย ด้วยความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากคณะบุคคลต่างๆ หลายท่าน ที่มีอาจกล่าวถึงในคราว เดียวกันได้ทั้งหมด ขอกราบเบื้องหน้าคุณพ่อและคุณแม่ ที่กรุณาอบรม เลี้ยงดู ผู้วิจัยมาจนโต

ขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร. เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ประธานกรรมการสอบ รวมทั้งคณาจารย์ที่ปรึกษาคุณิพนธ์ทั้ง 2 ท่าน ได้แก่ศาสตราจารย์ ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ และ รองศาสตราจารย์ ดร.จุมพล หนิมพานิช ที่ได้ให้ข้อคิด ความรู้ ความเมตตาและอดทนต่อการให้ คำปรึกษาชี้แนะ การทำงานของผู้วิจัยตลอดมา ท่านอาจารย์ทั้งสาม เป็นผู้ให้ ให้ความรู้ ทักษะ และ ให้กำลังใจ ด้วยความเมตตาคุณต่อนักศึกษามาโดยตลอด

จักรกฤษณ์ ไชยรินทร์

ผู้วิจัย

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ช
สารบัญรูป	ซ
บทที่ 1	
บทนำ	1
1.1 สภาพปัญหาและความเป็นมา	1
1.2 คำถามการวิจัย	19
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	19
1.4 สมมุติฐานของการวิจัย	19
1.5 ขอบเขตของการวิจัย	19
1.6 วิธีการดำเนินงานวิจัย	20
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	21
1.8 คำนิยามศัพท์เฉพาะ	22
1.9 กรอบแนวคิดการวิจัย	25
บทที่ 2	
การทบทวนวรรณกรรม และแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	27
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการฟื้นฟูจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม	28
2.2 ข้อตกลงนานาชาติ เกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร	51
2.3 องค์การที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย	66
2.4 แนวคิดการพัฒนาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยการใช้จารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรม	80
2.5 แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง “กลไกขับเคลื่อน” ผู้การท่องเที่ยวยั่งยืน	95
2.6 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงการดำรงอยู่บนความเข้มแข็งของตนเอง	97

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3	
ความเป็นมาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	100
3.1 การกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	101
3.2 การจัดบริการสาธารณะตามแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น	108
3.3 บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม	114
3.4 ภาพรวมวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย	120
3.5 จารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	123
3.6 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	133
บทที่ 4	
ผีตาโขน จังหวัดเลย และการรำขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อการท่องเที่ยวของไทย	138
4.1 บริบทของศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อการท่องเที่ยว	138
4.2 ความเข้มแข็งของชุมชน “กลไกขับเคลื่อน” สู่การท่องเที่ยวยั่งยืนของท้องถิ่น	145
4.3 การจัดการการท่องเที่ยวของท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย	147
4.4 ผีตาโขน: ประเพณีท้องถิ่น จังหวัดเลย	156
4.5 วิเคราะห์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่ส่งผลกระทบต่อทิศทางของวิถีชุมชน	164
4.6 ประเพณีการรำขึ้นเขาปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์	175
4.7 ความสำคัญของปราสาทพนมรุ้ง	188
4.8 ความเชื่อเรื่องปราสาทพนมรุ้ง	189
บทที่ 5	
รัฐประศาสนศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: การจัดการองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟู และการพัฒนา	192
5.1 ท้องถิ่นกับคุณค่าความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นตน	192
5.2 รัฐประศาสนศาสตร์ในการบริหารและจัดการท้องถิ่น	195
5.3 รัฐประศาสนศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	197

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.4 รัฐประศาสนศาสตร์อย่างไม่เป็นทางการกับบทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาวัฒนธรรม	201
5.5 รัฐประศาสนศาสตร์อย่างไม่เป็นทางการกับวัฒนธรรมประเพณี	204
บทที่ 6 บทสรุป และการอภิปรายผล	211
6.1 สรุปผลการวิจัย	212
6.2 อภิปรายผลการวิจัย	216
6.3 บทบาทเชิงลึกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อทำให้เกิด การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืนสืบต่อไป	227
6.4 ข้อเสนอแนะ	233
บรรณานุกรม	240
ประวัติผู้วิจัย	253

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 แสดงวัตถุประสงค์ ประเด็นศึกษา แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	26
2.1 องค์การที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง	74

สารบัญรูป

รูปที่	หน้า
1.1 รูปกรอบแนวคิดการวิจัย	25
4.1 พิธีบายศรีที่บ้านของเจ้าพ่อกวน และเจ้าแม่นางเทียม	160
4.2 แสดงภาพ ผีตาโขนออกอาละวาดเมือง	161
4.3 พิธีเซ่นไหว้ และเลี้ยงดวงวิญญาณ ที่หอหลวง และหอน้อย	169
4.4 นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าร่วมงานสืบสานประเพณีผีตาโขน	171
4.5 การระบายสีผีตาโขนโดยนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ	172
4.6 งานประเพณีผีตาโขนนานาชาติประจำปี 2561	174
4.7 สภาพปัจจุบันของปราสาทพนมรุ้ง	178
4.8 ภาพทางขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง ในงานประเพณีขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง	180
4.9 ภาพงานประเพณีรำขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง	181
4.10 การบวงสรวงองค์พระศิวะและสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาพนมรุ้ง	183
4.11 ผ้าชั้นดินแดงหรือ ไหมตีแดง เป็นผ้าไหมมัดหมี่ ที่มีหัวชั้น และตีนชั้น สีแดงสด	184
4.12 การรำราชของเหล่านางอัปสร	185
4.13 พิธีบวงสรวงบริเวณตัวปราสาท และพิธีบวงสรวงบริเวณบัวแปดกลีบ	186

บทที่ 1

บทนำ

....ชาติไทยเรานั้นได้มีเอกราช มีภาษา ศิลปะ และขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเองมาช้านานหลายศตวรรษแล้ว ทั้งนี้เพราะบรรพบุรุษของเราได้เสียสละอุทิศชีวิตกำลังกายและใจ สะสมสิ่งเหล่านี้ไว้ให้พวกเรา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องรักษา สิ่งเหล่านี้ไว้ให้คงทนถาวรเป็นมรดกของอนุชนรุ่นหลังต่อไป พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย เมื่อวันที่ 25 มกราคม พุทธศักราช 2507.... (วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา, 2559, น.5)

1.1 สภาพปัญหาและความเป็นมา

ประเทศไทย มีตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ที่มีความเป็นศูนย์กลางในภูมิภาค และประตูเชื่อมระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และโอเชียเนีย ไปยังแผ่นดินใหญ่และทวีปยุโรป ที่สำคัญประเทศไทยมีความสมบูรณ์ไปด้วยแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยว ทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณคดีและ ศิลปวัฒนธรรม รวมถึงความมีอัธยาศัย และน้ำใจ ไมตรี ในนามของ “สยามเมืองยิ้ม” (Land of Smile) ทำให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จัก และถูกเลือกเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งหนึ่งในภูมิภาคอาเซียน หลายฝ่ายได้ให้ความสำคัญกับประเด็นของศิลปะ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมท้องถิ่นจะเห็นได้ว่า สิ่งเหล่านี้ ถือเป็นองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้าน ได้คิดเองและเกิดการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การเลือกสรรพัฒนา ประยุกต์ใช้ และถ่ายทอดสืบต่อกันมาโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ เพื่อการแก้ปัญหา ในการดำรงชีวิตประจำวัน และเพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตของชาวบ้านให้สอดคล้องและสมดุลกับสภาพแวดล้อม สังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามยุคสมัย ดังที่ เสรี พงศ์พิศ (2536, น. 145) กล่าวว่า เป็นพื้นเพรากฐานความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งประกอบด้วย ลักษณะที่เป็นนามธรรมเป็นโลกทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และคุณค่า ความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน และส่วนที่เป็นรูปธรรมเกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น

การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และด้านอื่น ๆ ซึ่งคล้ายกับว่าเป็นองค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร ปรุงแต่งพัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทย ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ส่วน เอกวิทย์ ฌ ถกลาง (2540, น. 42) ได้กล่าว ในทำนองเดียวกันอีกว่า เป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จาก ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาการสืบสานกันมา

..... รัฐบาลมีนโยบายในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมของไทย เพื่อให้คนไทยทุกคนได้เรียนรู้และเข้าใจในประวัติศาสตร์ชาติ โดยมุ่งเน้นการปลูกฝัง ค่านิยมความเป็นไทยแก่นุชนรุ่นหลังเพื่อสร้างสรรค์ให้สังคมไทยมีความเข้มแข็งทาง วัฒนธรรมให้ประเทศไทยมีชื่อเสียงโดดเด่น เป็นที่รู้จักไปทั่วโลก หวังว่าคนไทยทุกคน จะได้ตระหนักคุณค่าความสำคัญขององค์ความรู้ของภูมิปัญญาไทยและมีหน้าที่ ในการทำนุบำรุงอนุรักษ์และหวงแหนในมรดกวัฒนธรรมทางภูมิปัญญาอันล้ำค่านี้ ให้ดำรงอยู่คู่ชาติไทยสืบไป... (ประยุทธ์ จันทร์โอชา, 2558, น. 7)

จากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาล ไทยที่มุ่งส่งเสริมให้การท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิด การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับประชาชน และนำเงินตรา เข้าสู่ประเทศได้อย่างมหาศาล ผลของ การส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติและคุณภาพชีวิต ของประชาชน โดยใช้กระบวนการเพิ่มตลาดใหม่และตลาดเฉพาะกลุ่มเพื่อเร่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยว ต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศ กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวชาวไทย ท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มมากขึ้น และสนับสนุนการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว โดยความร่วมมือ แบบพหุภาคีอันนำไปสู่การเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวแห่งภูมิภาคเอเชียที่ยั่งยืน แม้การท่องเที่ยว จะสร้างรายได้ให้กับชุมชนและประเทศชาติ แต่เมื่อมีการพัฒนาพื้นที่ใดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ก็ย่อมหมายถึงการใช้ทรัพยากรในพื้นที่นั้นมากขึ้น จำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นก็เท่ากับ เป็นการสร้างปริมาณมูลฝอย น้ำเสียสิ่งปฏิกูลและมลพิษอื่น ๆ ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ให้มีมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยว ได้แก่ ปัญหาการบุกรุกพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ทัศนียภาพอันเกิดจากสถาปัตยกรรมที่ไม่กลมกลืน ปัญหาที่เกิดจากการขาดระบบการจัดการมลพิษ ในพื้นที่ท่องเที่ยว ดังนั้น จำเป็นต้องมีมาตรการในการจัดการพื้นที่ที่เหมาะสม เพื่อให้การพัฒนา

เป็นไปอย่างสมดุล ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมให้เปลี่ยนไป (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2545, น. 11)

การที่ไทยพัฒนาเศรษฐกิจในรอบสามสิบสี่ปีที่ผ่านมาด้วยการให้ข้าราชการมีบทบาทสูงกว่าในประเทศตะวันตกนั้น ไทยไม่ได้เข้าไปนำพาเอกชนหรือทำงานร่วมกับเอกชนตามตัวแบบญี่ปุ่น ในความเป็นจริงแล้ว รัฐบาลท้องถิ่น ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่า “รัฐบาลกลาง” ดังเห็นได้ว่า แผนพัฒนาภูมิภาคและการดึงการลงทุนมาสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ในช่วงหลังสงครามโลก นั้นเป็นผลงานของจังหวัดและเทศบาลทั้งหลายซึ่งเป็นองค์กรท้องถิ่นทั้งคู่

..... พึงสังเกตว่า การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย มีบทบาทน้อยมานั้น เป็นเพราะว่ากฎหมายเฉพาะเรื่องที่ให้อำนาจหน้าที่รัฐบาลในการควบคุมตรวจสอบจัดสรร อนุมัติ และดูแลการพัฒนา ดูแลการใช้ การแสวงหาและการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ตลอดจนการประกอบกิจการต่าง ๆ ของเอกชนและสังคมนั้น ได้มอบหมายให้ราชการส่วนกลางโดยเฉพาะกรมต่าง ๆ เป็นผู้ใช้อำนาจนั้น ๆ ทว่าราชอาณาจักร โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นแทบจะไม่มีส่วนแบ่งในอำนาจหน้าที่เหล่านั้นแต่อย่างใด... (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2557ก, น. 20)

ท้องถิ่นไม่จำเป็นต้องตาม “ประเทศ” เสมอไปในทางสติปัญญาโดยทั่วไปก็ทำให้ดูว่าเหมือนทำตาม แต่ต้องไม่ตามอย่าง “ไร้เดียงสา” ความจริงท้องถิ่นต้อง “นำ” ทุกส่วนราชการในความคิด สติปัญญา และในทางยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่และพัฒนาคนด้วย อย่าไป “หลง” อยู่ในการปกครองที่เป็น “ทางการ” จนเกินไป “ไม่ไปละเมิด ไม่ไปต่อสู้อันใด ไม่ไปขัดขวางไปแจ้งเงินอะไร ไม่ทำอะไรที่ผิดกฎระเบียบ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 77) การปรับวัฒนธรรมของฝ่ายจารีต การที่ไทยเราไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมและการที่เราผ่านพ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 มาโดยไม่ได้ถูกยึดครอง ทำให้ชนชั้นฝ่ายจารีตดำรงสถานะ ทั้งทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ได้สืบเนื่องมา แตกต่างจากประเทศอื่น ขณะเดียวกันในปัจจุบันชนชั้นกลางและชาวบ้านก็มีความตื่นตัว มีจิตสำนึก และต่อสู้เพื่อการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2560 อ้างถึงในเอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 3)

ประเทศไทย มีประวัติศาสตร์ด้านการบริหารการปกครองมาอย่างยาวนาน ส่วนทางด้าน การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นเอง ก็มีมานานพอสมควร โดยที่แต่ละยุค แต่ละสมัยก็มีความแตกต่างกัน ตามบทบาท สถานภาพ และเนื้อหาของการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น โดยที่ในช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 จะให้ความสำคัญกับการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นในลักษณะของการเป็นโรงเรียน สอนประชาธิปไตยแก่ประชาชน ในยุคต่อมาที่ประเทศเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาและมีระบบการเมือง การปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ บทบาทและความสำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่นลดถอยลง หรืออยู่ในยุคการระแวงท้องถิ่น มีการยุบสภาท้องถิ่น ยกเลิกรูปแบบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ลดทอนความเป็นอิสระขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการกำหนดให้ข้าราชการเข้าไปเป็นผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการสร้างกลไกหรือโครงการพัฒนาของรัฐบาลเองไป ดำเนินงาน ในท้องถิ่น โดยตรง จนมาถึงยุคปัจจุบันที่มีนักวิชาการหลายท่านเห็นว่าเป็นยุคของการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง จนมีการกล่าวกันว่า การปกครองท้องถิ่นในความหมายที่แท้จริง เพิ่งเริ่มจะปรากฏชัดเจนในช่วงปัจจุบัน (อรทัย ก๊กผล, 2547, น. 44)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 78 กำหนดว่า

.... รัฐจะต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ตลอดจน โครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้ง พัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดย คำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น....

นอกจากนี้ ในกรณีด้านการปกครองส่วนท้องถิ่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ยังได้ระบุไว้ในหมวด 9 รวมทั้งหมวด 9 มาตรา อันเริ่มตั้งแต่มาตราที่ 282 ถึง มาตรา 290 ซึ่งโดยรวมแล้วพบว่า มาตราทั้งหมดกล่าวถึงการที่รัฐจะต้องให้ความสำคัญแก่ ท้องถิ่นตามหลักแห่งการปกครองตนเอง ตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น โดยองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีอิสระในการกำหนดนโยบายการปกครอง การบริหาร การบริหารงาน บุคคล การเงิน การคลัง และมีอำนาจหน้าที่ของตนเองโดยเฉพาะ โดยรัฐบาลเป็นเพียงผู้ทำหน้าที่ ในการกำกับดูแลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่าที่จำเป็นภายในกรอบของกฎหมาย เท่านั้น

เพื่ออนุรักษ์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 284 จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติ กำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ขึ้น ซึ่งมีเนื้อหาสาระในการกำหนดอำนาจและหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะระหว่างรัฐกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันเองโดยพยายามถ่ายโอนภารกิจหน้าที่หลายประการที่รัฐดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ขณะเดียวกันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็สามารถรับผิดชอบในการดำเนินการได้ รวมทั้งกำหนดให้มีการจัดสรรรายได้ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เหมาะสมกับภารกิจที่ได้รับมอบหมาย

ตามระเบียบบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทย ได้แบ่งโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ การบริหารราชการส่วนกลาง การบริหารราชการส่วนภูมิภาค และการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น โดยการบริหารราชการส่วนกลางเป็นการรวมอำนาจ (Centralization of Power) การบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นการแบ่งอำนาจ (De-concentration of Power) และการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นเป็นการกระจายอำนาจ (De-centralization of Power) การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา มีลักษณะการบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง เพื่อความมั่นคงและความสะดวกในการบริหารงาน และด้วยเงื่อนไขและข้อจำกัดอันเนื่องมาจากระบบโครงสร้างระบบงบประมาณ บุคลากร และศักยภาพในการดำเนินงานของการบริหารงานแบบรวมศูนย์ทำให้การดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐบาล ไม่อาจตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของประชาชนในด้านการบริการ และการอำนวยความสะดวกได้ ดังนั้นจึงเกิดแนวความคิดในเรื่องการกระจายอำนาจการบริหารการปกครองให้ประชาชนในท้องถิ่น (ราชการบริหารส่วนภูมิภาค) เพื่อแบ่งเบาภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของรัฐบาล และเพื่อให้การดำเนินการให้บริการและอำนวยความสะดวกต่าง ๆ สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง ทัวถึง และรวดเร็ว และประการสำคัญอีกประการหนึ่ง เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตย

พระราชบัญญัตินโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยตรงฉบับล่าสุดที่เกิดขึ้น เพราะการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของประเทศกระจัดกระจายอยู่ตาม หน่วยงานของรัฐ ทำให้การบริหารและพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมาไม่มีเอกภาพ เป็นไปอย่างไร้ทิศทางและไม่ต่อเนื่อง ประกอบกับสภาพการณ์ในปัจจุบันแหล่งท่องเที่ยว อันเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหลายประเภทยังมิได้มีระบบการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ถูกต้องและเหมาะสม เป็นเหตุให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมและด้อย

คุณภาพ นำมาซึ่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม และเป็นอุปสรรคในการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศให้มีคุณภาพและมีความยั่งยืน สร้างกลไกในการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของประเทศให้ เป็นไปอย่างมีระบบสอดคล้องและเชื่อมโยงกันทั้งในระดับชาติ ระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น เพื่อให้การบริหารและพัฒนาการท่องเที่ยวมีเอกภาพและมีความต่อเนื่อง ตลอดจนเพื่อให้มีระบบการบริหาร จัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างถูกต้องและเหมาะสม

การกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ได้เริ่มแพร่หลายในประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ทั้งประเทศที่ใช้การปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยอย่างประเทศในกลุ่มยุโรปตะวันออก โดยที่ระดับของการกระจายอำนาจจะมีความแตกต่างกันตามเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของแต่ละประเทศและประเทศสำหรับประเทศไทยภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540 ได้ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ท้องถิ่น โดยได้กำหนดไว้ในหมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ในมาตรา 78

แสดงให้เห็นว่า “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” เริ่มเข้ามามีบทบาทด้านการท่องเที่ยวที่ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะการแต่งตั้งนายกสมาคมองค์การบริหารส่วนจังหวัดแห่งประเทศไทย นายกสมาคมสันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย นายกสมาคมองค์การบริหารส่วนตำบลแห่งประเทศไทย เป็นคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ จึงส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น อีกทั้งยังมีส่วนกำหนด นโยบายและบริหารจัดการการท่องเที่ยวของประเทศในภาพรวม

การกล่าวถึง เรื่อง ภูมิปัญญา (Folk Wisdom) ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น มักจะหมายถึง สิ่งที่เป็นนามธรรมส่วนยอดส่วนปลายสุดของสถาบันสังคม (Social Institution) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมแต่ละสังคม และสถาบันสังคมนั้นจะต้องดำรงอยู่คู่กับกลุ่มคน ซึ่ง เรียกว่า องค์กรทางสังคม (Social Organization) องค์กรทางสังคมนี้อาจเป็นเอกเทศไม่ได้ จำต้องมีสถาบันสังคมเป็นองค์ประกอบที่เหนียวแน่น สถาบันสังคม และองค์กรทางสังคมนี้อาจมีผลึกเข้าด้วยกันเป็นหน่วยรวมอันเดียวกันแล้ว มีชื่อเรียกว่า โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) ซึ่งสามารถแยกเป็นส่วนต่าง ๆ ตามหน้าที่เฉพาะได้ แต่ละส่วนมีหน้าที่เฉพาะเรียกว่า หน่วยทางสังคม (Social Unit) ดังนั้น แต่ละหน่วยสังคม ประกอบด้วย คน (หลายคน) และระเบียบแบบแผน สำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติของคนเหล่านั้น หากจะทำให้ชัดเจนแต่ละหน่วยสังคมประกอบด้วย

องค์ประกอบ 4 ประการ คือ (1) ตำแหน่งทางสังคม (2) หน้าที่ (3) แบบแผนพฤติกรรม ซึ่งประกอบด้วย ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม (4) องค์วัตถุ จากโครงสร้างของ หน่วยสังคม นี้ สังกกับ เรื่องภูมิปัญญา เป็นเนื้อหาสาระส่วนหนึ่ง หรือหลาย ๆ อย่างผสมผสาน นอกจากนั้น ยังอาจกล่าวเพิ่มเติมต่อไปอีกได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่อง อาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การใช้จ่าย การศึกษาและวัฒนธรรม (เรื่องเขียนชัดย์, 2542, น. 1-5)

การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของไทย เป็นหน้าที่ของหลายฝ่ายที่ต้องประสานการทำงานให้สอดคล้องกัน ทั้งชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น หน่วยงานราชการ ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยว โดยในส่วนขององค์กรปกครองท้องถิ่น นั้น ควรจะมีบทบาทต่อการอนุรักษ์ และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว คือ (1) กำหนดนโยบาย แผนงานและโครงการเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างจริงจังและต่อเนื่อง (2) รณรงค์และประชาสัมพันธ์ให้เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว (3) ส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างสมดุลและผสมผสาน (4) ส่งเสริมบทบาทของชุมชนองค์กรปกครองท้องถิ่นหน่วยราชการ ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยวในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว (สมประสงค์ น่วมบุญลือ, 2550)

การพัฒนาการท่องเที่ยวระดับชุมชนท้องถิ่น และเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนที่ครอบคลุมพื้นที่ระดับชุมชน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด จึงมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนบนพื้นฐานการพัฒนา เศรษฐกิจ แต่จะต้องดำเนินควบคู่เพื่อการป้องกันการสูญสลายของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมทั้งการเสริมสร้าง ประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีคุณภาพให้กับผู้มาเยือน การพัฒนาการท่องเที่ยวระดับชุมชนท้องถิ่น และเชิงพื้นที่ จึงควรกำหนดการวางแผนระยะยาวเพื่อเชื่อมโยงการพัฒนาเศรษฐกิจกับชุมชน แหล่งท่องเที่ยว และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งจะเป็นการลดผลกระทบด้านความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ ซึ่งรวมถึงหน่วยงานภาครัฐ นักท่องเที่ยว ประชาชนในพื้นที่ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว นักวิชาการ และผู้กำหนดนโยบาย จะต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดเป้าหมายทิศทางและประเภทของการท่องเที่ยว ที่ควรจะเป็นของเขตพื้นที่ โดยเฉพาะการครอบคลุมพื้นที่ในระดับชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด

เพื่อให้การดำเนินการท่องเที่ยว บรรลุองค์ประกอบตามหลักการของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงได้มีการประชาสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว 4 องค์ประกอบ ดังนี้ (1) องค์ประกอบด้านพื้นที่การท่องเที่ยว ซึ่งนอกจากจะนำเสนอแหล่งธรรมชาติแล้วยังสามารถนำเสนอวิถีชีวิตของท้องถิ่น ความมีน้ำใจ การต้อนรับ รวมทั้งการรื้อฟื้นเอกลักษณ์ ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่น (2) องค์ประกอบด้านการจัดการ ได้แก่ การออกระเบียบเพื่อกำหนดราคาสินค้าและการกำหนดแนวทางเพื่อการจำหน่ายสินค้าร่วมกัน เช่น การกำหนดให้ผู้จำหน่ายสินค้าต้องสวมเสื้อที่เป็นเอกลักษณ์ร่วมกันของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นเรื่องการดำเนินการด้านสาธารณสุข โภชนาการ การจัดการขยะ การรักษาสิ่งแวดล้อม และการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อการดำเนินงานชุดต่าง ๆ (3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ โดยมีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายแก่นักท่องเที่ยว เช่น มีการสอนทำหัตถกรรมท้องถิ่น การจัดที่พักโฮมสเตย์ การขี่จักรยานท่องเที่ยวรอบชุมชน การบรรยาย การตั้งจุดประชาสัมพันธ์ (4) องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมซึ่งทำได้โดยวิธีการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมด้วยการตั้งคณะกรรมการการบริหารงานแบ่งกลุ่มผู้จำหน่ายสินค้าเพื่อดูแลการปฏิบัติตามระเบียบของกลุ่ม การตั้งกล่อรับความคิดเห็น (จริยาวัฒน์ โลหะพูนตระกูล, 2553)

ปัจจุบันการท่องเที่ยว นับว่ามีบทบาทในการสร้างรายได้หลัก ด้วยเหตุนี้ในหลาย ๆ ประเทศจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว พร้อมกับการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชม จากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลไทย ที่มุ่งส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับประชาชน และนำเงินตราเข้าสู่ประเทศได้อย่างมหาศาล ผลของการส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติและคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยใช้กระบวนการเพิ่มตลาดใหม่และตลาดเฉพาะกลุ่มเพื่อเร่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยว ต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศ กระตุ้นให้นักท่องเที่ยว ชาวไทยท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มมากขึ้น และสนับสนุนการพัฒนาตลาดการ ท่องเที่ยว โดยความร่วมมือแบบพหุภาคีอันนำไปสู่การเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวแห่งภูมิภาคเอเชียที่ยั่งยืน แม้การท่องเที่ยวจะสร้างรายได้ให้กับชุมชนและประเทศชาติ แต่เมื่อมีการพัฒนาพื้นที่ใดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ก็ย่อมหมายถึงการใช้ทรัพยากรในพื้นที่นั้นมากขึ้น จำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นก็เท่ากับเป็นการสร้างปริมาณมูลฝอย น้ำเสีย สิ่งปฏิกูล และมลพิษอื่น ๆ ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังมีปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยว ได้แก่ ปัญหาการบุกรุกพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่สวนอุจาด อันเกิดจากสตาปัตยกรรมที่ไม่กลมกลืน ปัญหา

ที่เกิดจากการขาดระบบการจัดการมลพิษในพื้นที่ท่องเที่ยว ดังนั้นจำเป็นต้องมีมาตรการในการจัดการพื้นที่ที่เหมาะสม เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างสมดุล ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมให้เปลี่ยนไป (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2545, น. 11)

ผู้บริหารและผู้เกี่ยวข้องกับการวางแผนการท่องเที่ยว จำเป็นต้องให้ความสำคัญในการทบทวนการท่องเที่ยวแบบมวลชนที่มีกลุ่มนักท่องเที่ยวจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศและแหล่งชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ โดยแสวงหาทางเลือกใหม่ในการวางแผนการท่องเที่ยว การจัดการระบบการจัดการและการกำหนดเงื่อนไขในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะเป็นเงื่อนไขของการลบสิ่งการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งการเพิ่มพูนรายได้จากการท่องเที่ยวที่อาจละเลยการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

โดยทั่วไปในวิถีชีวิตอำนาจตัดสินใจ ที่จะสร้างพฤติกรรมเฉพาะบุคคล หรือพฤติกรรมของสังคม โดยรวมจะ “โยงโย” กับความเชื่อต่าง ๆ ที่สืบทอดมาด้วย ซึ่งจะเห็นว่าในสภาพชีวิตที่เป็นจริง อำนาจจากการสั่งการจากภายนอกได้มีอิทธิพลน้อยกว่าอำนาจการตัดสินใจจากภายในที่สืบทอดตามรูปการณ์ของความเชื่อ ในกรณีที่มีการสั่งการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยคนภายนอกนั้น ได้เกิดข้อขัดแย้งกับความเชื่อของชาวบ้าน จะเห็นว่าอำนาจการตัดสินใจที่แท้จริงนั้นได้โยงโยอยู่กับความเชื่ออย่างมาก ขณะเดียวกันลักษณะการประนีประนอมที่จะไม่ทำลายน้ำใจคนภายนอกก็มีอยู่ด้วย อำนาจการตัดสินใจ ที่โยงโยอยู่กับความเชื่อตามแบบของชาวบ้าน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า แม้ในปัจจุบันที่ความเป็นมาหลาย ๆ ส่วนของสภาพสังคมโดยรวมได้เปลี่ยนแปลงไป

ขณะที่ผู้คนในท้องถิ่นถูกลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้มีสถานะเพียง “สินค้าเพื่อการท่องเที่ยว” โดยเฉพาะชุมชนแหล่งท่องเที่ยวในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากที่สุดของประเทศ เพราะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ผู้มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ต่างจากคนพื้นราบทั่วไป และถูกมองเป็นเป้าหมายของการท่องเที่ยวจากกลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวภายนอก จนกระทั่งได้รับผลกระทบเชิงลบตามมา ก็คือ ชุมชนแหล่งท่องเที่ยวถูกกร่อนทำลายวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น อีกทั้งยังทำให้เกิด “วัฒนธรรมเทียม” ขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก ในรูปการแสดงประเพณีวิถีชีวิตต่าง ๆ ทุกวาระโอกาสเท่าที่นักท่องเที่ยวสามารถจ่ายค่าชมนั้นได้

สิ่งที่ช่วยประคับประคองให้ชุมชนแหล่งท่องเที่ยว สามารถธำรงรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้จากสังคมภายนอกได้อย่างแท้จริง ก็คือการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้มีบทบาทหน้าที่หรือมีอำนาจในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของตนเอง โดยกำหนดแนวทางการพัฒนา และมาตรฐานที่ตอบสนองการให้บริการด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ ด้วยการไม่ปล่อยให้อำนาจ ปัจจัยธุรกิจภายนอกชี้นำอยู่เพียงฝ่ายเดียว อันเป็นการสร้างบรรทัดฐานการปฏิบัติภายใต้การเคารพในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่มีสถานะเป็นผู้ต่างวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้ให้เข้าใจ ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงสินค้าการท่องเที่ยวที่สามารถซื้อขายได้ตามใจชอบ โดยไม่ใช้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ถูกต้องที่แท้จริง

กระบวนการเปลี่ยนแปลง พัฒนาสู่ความเป็นอุตสาหกรรม ทำให้เกิดความเจริญทางวัตถุ แต่ส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ป่าถูกเปลี่ยนสภาพเป็นปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนา เช่น เขื่อน อ่างเก็บน้ำ ถนน ที่ดินถูกจับจองเพื่อการผลิตทางการเกษตร เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชาวบ้าน นายทุนและรัฐ ความขัดแย้งด้านการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะที่ดินทำกินและป่า เป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น (ยศ สันตสมบัติ, 2544, น. 4)

การศึกษา เรื่อง “การอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” นี้เพื่อพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน จึงเป็นทางเลือกของการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในสหัฐวรรษใหม่ที่ควรพลิกฟื้นศักยภาพของชุมชน โดยการศึกษา วิเคราะห์และภูมิปัญญา ตลอดจนแนวทางในการเสริมสร้างการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตนเอง และการตระหนักถึงคุณค่าที่ทวนกระแสรูปแบบการท่องเที่ยวที่มุ่งตอบสนองปัจจัยเชิงธุรกิจการค้าและบริการเป็นหลัก และเป็นการสร้างอำนาจการต่อรองกับภาคธุรกิจภายนอกอย่างมีศักดิ์ศรี ตลอดเป็นการอนุรักษ์และก่อให้เกิดความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนมิให้ล่มสลายไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่กำลังคืบคลานทำลายคุณค่าทางวัฒนธรรมจนไม่เหลือสาระที่แท้จริงใด ๆ ซึ่งการท่องเที่ยวจัดได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยมีคุณประโยชน์ต่าง ๆ มากมายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อนึกถึงการท่องเที่ยวก็ไม่ควรนึกถึงประโยชน์เพียงด้านเดียว เพราะหากขาดการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยวที่ดี อาจก่อผลกระทบต่อเชิงลบตามมาอย่างมากมาย

จุดมุ่งหมายของการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยว ต้องมีไว้เพื่อการประกอบอาชีพ และไปอยู่เป็นประจำ แต่มีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง การท่องเที่ยวจัดได้ว่า เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยมีคุณประโยชน์ต่าง ๆ มากมายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อนึกถึงการท่องเที่ยวก็ไม่ควรนึกถึงประโยชน์เพียงด้านเดียว เพราะหากขาดการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยวที่ดี อาจก่อผลกระทบเชิงลบตามมาอย่างมากมายทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) เป็นสินค้าหลักทางการท่องเที่ยวที่จะขายหรือสร้างแรงดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึง แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรม และศิลปวัฒนธรรมประเพณี ที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมท้องถิ่น ที่มีลักษณะเด่นเป็นที่น่าสนใจ ซึ่งอาจแบ่งได้ดังนี้

1) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ หมายถึง สภาพภูมิประเทศ รวมทั้ง อากาศและทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น น้ำตก ภูเขา ทะเล ป่าไม้ ชายหาด เกาะแก่ง สัตว์ป่า เป็นต้น

2) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสนสถาน หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนาที่แสดงถึงอารยธรรมของท้องถิ่น มีผลดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวไปเยือน เช่น เมืองโบราณ พระราชวัง ปราสาท หิน สุสาน หอไตร พิพิธภัณฑสถานอนุสาวรีย์ อุทยานประวัติศาสตร์ อนุสรณ์สถาน สมรภูมิ บ้านบุคคลสำคัญ วัด โบสถ์ วิหาร เทวรูป รูปปั้น พระพุทธรูป จิตรกรรม ฝาผนัง เป็นต้น (สุภาพ บุญไชย, 2550)

3) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมและประเพณี หมายถึง ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ และถ่ายทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เช่น วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ สถาปัตยกรรม ภาษา การแต่งกาย การละเล่น ดนตรี กีฬา ศิลปะ ประเพณี งานเทศกาล พิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

4) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทมนุษย์สร้างขึ้น หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยการสร้างกิจกรรมใหม่หรือปรับปรุงดัดแปลงให้สถานที่ที่มีความหลากหลายในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ สวนสัตว์ ศูนย์วิจัย เกษตร สวนส้ม สวนกล้วยไม้ สวนสนุก สถานที่ ชมทิวทัศน์ สถานที่บันเทิง สถานที่ซื้อสินค้า สถานที่เล่นกีฬา พิพิธภัณฑสถานของเอกชน เป็นต้น

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของไทยมีพื้นที่ร้อยละ 33.17 ของพื้นที่ทั้งประเทศ (เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, 2536) เป็นภูมิภาคใหญ่ เป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียอาคเนย์ การอพยพผู้คนในกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในภูมิภาคนี้ผูกพันกับ วิธีการเมือง-การปกครอง และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ดิน น้ำ และป่า ชุมชนอีสานในอดีตเป็นแหล่งสำคัญของการผลิตข้าวและเป็นแหล่งเกลือขนาดใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเป็นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดชุมชนสืบทอดจากอดีตมาถึงปัจจุบัน นโยบายพัฒนาตามแนวทางการสร้างความทันสมัย เพื่อพัฒนาไปสู่สังคมเมืองอุตสาหกรรม ที่มีความมั่งคั่งและเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เริ่มเข้ามาสู่สังคมอีสานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ภายหลังจากปฏิรูป การปกครองแผ่นดิน ราวปี พ.ศ. 2543 (รัตน บัญมัยระ โดสกุล, 2550) และปรากฏชัดเจนขึ้น เมื่อมีการจัดทำแผนพัฒนาเฉพาะภูมิภาคอีสาน ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และเล็งเห็นว่าการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชาวอีสานหรือการพัฒนาชุมชนชนบทเป็นเครื่องมือสำคัญในการต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์

วัฒนธรรมดั้งเดิม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือของชนอีสานนั้น มีรากฐานมาจากจารีตประเพณี เป็นระบบศีลธรรมแห่งสิทธิ ให้คุณค่าการธรรมชาติ เป็นเรื่องของภูมิปัญญา ปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต เพื่อการพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจชุมชน จารีตประเพณีเป็นเครื่องมือในการระเบียบชุมชน และจัดระบบความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ประกอบกับยุคนี้ที่เศรษฐกิจดกหล่มมานาน เราคิดเปลี่ยนประเทศไทยไปเป็น “หล่นล่าอีโคโนมี” เป็นหลัก เพราะคิดเองทำเองและเริ่มจากจุดแข็งเราเอง น่าจะคิดว่า ได้ผลกว่า “หล่นล่าอีโคโนมี” คือการใช้ความ “หล่นล่า” ของคนไทย หมายถึง รักสนุก ชอบละเล่น บันเทิงเริงรมย์ นำรักมีมารยาท มีเสน่ห์ ทำตัวสบาย ๆ ใจกว้าง ชอบบริการ หรือดูแลแขกหรือผู้มาเยือน เป็นจุดเริ่มต้นในการบริการท่องเที่ยว (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 216)

วัฒนธรรมของสังคมอีสานโดยโครงสร้างทั่วไป หากจะจำแนกเพื่อทำการศึกษาสภาพโดยรวมอาจจำแนกแยกส่วนศึกษาได้ ดังนี้ คือ ด้านความเชื่อหรืออุดมการณ์ ชาวบ้านในภาคอีสานโดยส่วนใหญ่สืบทอดความเชื่อมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นรูปการณ์ของความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างรูปการณ์แบบเทวนิยมกับพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นความเชื่อที่ผูกพันอยู่กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นเทวดา ผี หรือวิญญาณต่าง ๆ ซึ่งทั้งนี้ ความเชื่อดังกล่าวได้ผสมผสานเข้ากับพุทธศาสนาได้อย่างดีนั้น จะเห็นว่า ชาวบ้านในแถบภาคอีสานได้มีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นลักษณะการผสมความเชื่อทั้งสองแบบเข้าด้วยกันได้อย่างกลมกลืน อาทิ ในพิธีทำบุญเลี้ยงผีปู่ตา

พิธีแสกใส่แสกนา (ไหว้ผีตาแสก) หรือพิธีกรรมหลายอย่างที่ปฏิบัติตามฮีตสิบสอง (ประเพณีไทย คอทคอม, 2560)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปัจจุบันมีหน้าที่ ในการส่งเสริมพัฒนาในด้านต่าง ๆ บทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยวก็เช่นกัน ถือเป็นบทบาทหนึ่ง ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถดึงความได้เปรียบของทุนทางมรดกทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรือชุมชน มาพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้เกิดมูลค่าเพิ่ม เป็นแหล่งสร้างรายได้ ของประชาชนในท้องถิ่นได้ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเข้ามามีบทบาท ในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่นได้เป็นกอบเป็นกำก็จริง แต่การริเริ่ม และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าอย่างเป็นพลวัตและ มีความยั่งยืนบนฐานความคิดเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการดำรงรักษาจุดขายหรือประคบบรรณกิจ การการท่องเที่ยวในท้องถิ่นให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดอย่างต่อเนื่องนั้น เป็นประเด็น ปัญหาสำคัญหรือเป็นโจทย์ใหญ่ที่ท้าทายผู้บริหารหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอยู่ไม่น้อย นอกจากนี้ ในบางกรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ไม่สามารถค้นหาโอกาสหรือมองไม่เห็น ช่องทางในการส่งเสริมบทบาทการพัฒนาการท่องเที่ยว ทั้ง ๆ ที่มีความได้เปรียบของทุนทาง ทรัพยากรธรรมชาติหรือมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เหนือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน เป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์มาแต่โบราณ บริบท และพลวัต ของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน การท่องเที่ยวถือเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญยิ่ง ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นักท่องเที่ยวจะให้ความสำคัญและสนใจแหล่งท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวจึงต้องเน้นให้ความสำคัญกับกลุ่มนักท่องเที่ยว ที่ให้ ความสนใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวเฉพาะด้านมากขึ้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ประกอบด้วย 19 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม มุกดาหาร ยโสธร ร้อยเอ็ด เลย ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย หนองบัวลำภู อำนาจเจริญ อุบลราชธานี และอุบลราชธานี ประเพณีดั้งเดิมท้องถิ่น ที่มีมาในอดีตสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น ส่วนได้รับอิทธิพลมาจาก ลัทธิลัทธิภายนอกที่เข้าสู่สังคมรับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณี จึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะ ศาสนา ซึ่งมีอิทธิพล ต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัฒนาอารามต่าง ๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของ

พุทธศาสนา ที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่า ชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วย ศิลปกรรมที่งดงาม เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาล โดย คำว่า “ประเพณี” นั้น มีความหมายว่า ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ ยึดถือเป็นแบบแผน และได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ประพฤติปฏิบัติตามกันต่อไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552)

การศึกษาวิจัย ในประเด็น การอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในครั้งนี้ เป็นการศึกษา กรณีศึกษาของประเพณีผีตาโขน จังหวัดเลย และการศึกษาประเพณี การรำ ชิ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ผู้วิจัยใช้เป็นกรณีศึกษา 2 ประเพณีดั้งเดิม ที่เกี่ยวกับจารีต ประเพณีเป็นเครื่องมือในการระเบียบชุมชนและจัดระบบความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับ ธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552)

ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีศึกษาการเล่นผีตาโขน

ประเพณีการเล่นผีตาโขน เป็นประเพณีที่ชาวด่านซ้ายจังหวัดเลยถือปฏิบัติสืบต่อกัน อย่างยาวนาน ผู้ที่สวมบทบาทเป็นผีตาโขนนั้นจะต้องสวมหน้ากากที่น่าเกลียดน่ากลัว ทำจากหวด หนึ่งข้างเหนียว แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีสันสดใส ออกเดินร่วมขบวนไปกับขบวนแห่งานบุญหลวง ซึ่ง จะจัดรวมไปกับงานบุญหลวง ที่วัดโพนชัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย คำว่า “ผีตาโขน” นั้น สันนิษฐานได้อยู่ 2 ทาง คือ หนึ่ง มีที่มาจากเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดก ว่า เมื่อพระเวสสันดร และพระนางมัทรีเสด็จออกจากป่า กลับคืนสู่เมืองนั้น บรรดาผีป่าและสิ่งสสารสัตว์ทั้งหลายต่าง พากันแฝงเร้นมากับชาวบ้านเพื่อรอส่งกลับบ้านกลับเมือง จึงเรียกกันว่า ผีตามคน จนกระทั่งเพี้ยน เสียงมาเป็น ผีตาโขน อีกทางหนึ่ง คือ เชื่อว่าประเพณีผีตาโขน เป็นการละเล่นเพื่อบวงสรวงบูชา ดวงวิญญาณบรรพชน เนื่องจากชาวด่านซ้ายเชื่อกันว่า บรรพชนที่เสียชีวิตไปแล้วจะกลายเป็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สามารถคลั่งคลุ้มให้เกิดความอุดมสมบูรณ์หรือความหายนะกับบ้านเมืองได้ เพื่อให้ เป็นที่พอใจของดวงวิญญาณบรรพชน ชาวบ้านจึงจัดให้มีการละเล่นผีตาโขนขึ้น ซึ่งจะจัดรวมไป กับงานบุญผะเหวด งานบุญสงกรานต์ งานบุญบั้งไฟและงานบุญซำฮะ ในช่วงรอยต่อของเดือน มิถุนายนจนถึงช่วงต้นเดือนกรกฎาคมของทุกปี การเล่นผีตาโขนนั้น จะเล่นกันเฉพาะในงาน ประเพณี บุญหลวง ที่จะจัดขึ้นในเดือน 8 (ตามปฏิทินไทย) นิยมจัดงาน 3 วัน ด้วยกัน วันแรก ชาว

ด้านซ้ายจะเรียกวันนี้ว่า วันรวม หรือวันโสม ชาวบ้านจะช่วยกันสร้างห่ออุปลุตขึ้นก่อน วันที่สองจะเป็นพิธีอัญเชิญพระอุปลุตเข้ามาประดิษฐานภายในวัด ด้วยเชื่อกันว่าจะการอัญเชิญตัวแทนพระอุปลุตเข้ามาประดิษฐานในวัด จะช่วยป้องกันเหตุเภทภัยต่าง ๆ ไม่ให้เกิดขึ้นในงานได้ในวันนี้จะมีขบวนแห่ผีตาโขนออกมาร่ายรำประกอบเครื่องดนตรีพื้นเมืองอย่างสนุกสนาน ไปตลอดเส้นทางจนกระทั่งถึงวัด และวันที่สาม จะเป็นวันประกอบพิธีทางศาสนาและอุทิศบุญกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ชาวบ้านจะไปทำบุญตักบาตรที่วัด ฟังเทศน์มหาชาติ สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัด ปัจจุบันประเพณีเล่นผีตาโขน นอกจากจะเป็นประเพณีที่ชาวด่านซ้ายช่วยกันอนุรักษ์ไว้เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมที่ได้เรียนรู้ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนแล้ว ประเพณีนี้ ยังช่วยกระตุ้นในเรื่องของการท่องเที่ยว นำเม็ดเงิน ชื่อเสียงมาสู่จังหวัดเลยเป็นประจำทุกปี (ประเพณี ไทยคอตคอม, 2560)

ตำนานเรื่องเล่าที่มาของผีตาโขน พระเอกของงานนี้ นับเป็นอุบายอันแยบคายเฉพาะของบรรพบุรุษเมืองด่านซ้ายให้เด็ก ๆ ในเมืองเล่นสนุกกันเป็นการส่งท้ายงานบุญ โดยจับเอาเวสสันดรชาดก พระชาติที่ 10 ที่สำคัญที่สุดของพระพุทธเจ้าในตอนพระพุทธเจ้าจะได้กลับคืนพระนคร บรรดาผีป่าทั้งหลายต่างพากันมาส่งเสด็จจนถึงในเมือง เมื่อเข้าเมืองด้วยความเป็นผีป่าไม่เคยเข้าเมือง ก็เลยออกพากันตระเวนเที่ยวเมือง โดยไม่ได้ทำอันตรายใคร แต่ด้วยความที่เป็นผีเมื่อชาวเมืองไปพบเข้าจึงตกใจกลัว สัญชาตญาณผีก่อดที่จะเลบลิ้นปลิ้นตาหลอกชาวบ้านไม่ได้ เมื่อได้เวลาบรรดาผีป่าก็จะพากันออกนอกเมืองกลับคืนสู่ป่า พร้อม ๆ กับนำพาความโชคร้ายและทุกข์โศกโรคภัยทั้งปวงออกจากเมืองไปด้วย (ประเพณีแห่ผีตาโขน, 2560)

ประเพณีแห่ผีตาโขน เป็นงานประเพณีเล็ก ๆ ที่เล่นกันอยู่ในขอบเขตอำเภอเล็ก ๆ คืออำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย แต่ด้วยรูปแบบและเนื้อหาของงานที่เป็นเรื่องผี ๆ แต่เป็นผีน่ารักน่าสนุกจึงน่าสนใจยิ่งสำหรับมนุษย์งานเล็กจากอำเภอเล็ก ๆ งานนี้ สุดท้ายจึงก้าวออกไปเป็นงานประเพณีที่เซ็ดหน้าชุดาของภูมิภาคอีสาน และกลายเป็นงานประเพณีระดับชาติ ทุกปีจะมีชาวต่างประเทศจากทั่วโลกเดินทางไปเที่ยวชมงานผี ๆ งานนี้กันปีละไม่ใช่น้อย งานประเพณีแห่ผีตาโขน เป็นการรวมงานสำคัญของท้องถิ่นสามงานเข้าด้วยกันคือ งานบุญชะเวศ หรือบุญพระเวส อันเป็นงานฉลองการฟังเทศน์มหาชาติ งานแห่ผีตาโขน และงานบุญบั้งไฟ เข้าด้วยกัน (ประเพณีแห่ผีตาโขน, 2560)

รูปแบบประเพณี งานประเพณีแห่ผีตาโขน ผูกพันแนบแน่นกับองค์พระธาตุศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองคือ องค์พระธาตุศรีสองรัก ที่เชื่อกันว่าสร้างขึ้นโดยพระมหาจักรพรรดิฝ่ายกรุงศรีอยุธยา และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชฝ่ายกรุงศรีสัตนาคณหุด เพื่อเป็นประจักษ์พยานถึงมิตรภาพระหว่างกัน วงจรของประเพณีผีตาโขน เริ่มต้นขึ้นโดยบุคคลศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองสองคนคือ เจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียม ที่มีฐานะเป็นดังผู้วิเศษหมอผี และครูใหญ่ของเมืองที่มีหน้าที่หลักในการดูแลองค์พระธาตุศรีสองรัก พระธาตุคู่มือเมืองด่านซ้ายโดยเจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียม จะเป็นจุดเริ่มต้นวงจรของประเพณีนี้ เริ่มต้นจากพิธีบายศรีที่บ้านของเจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียมในภาคเช้าและระหว่างที่พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์กำลังดำเนินอยู่นั้นเอง เด็ก ๆ ในทุกบ้านเรือนของเมืองด่านซ้ายก็จะช่วยกันจัดหาเศษผ้ามาเย็บเป็นเสื้อผ้าของผีตาโขน หาอุปกรณ์ คือ หวดนึ่งข้าวเหนียวและแกนถ่านมะพร้าวมาทำหน้ากากผีตาโขนด้วยการวาดลวดลายเพิ่มสีสันเป็นผีตาโขนที่หน้าตาโหดร้ายน่ากลัว หา “หมากกะແหล່ງ” หรือกระดิ่งผูกคอไว้ควายมาทำเป็นเครื่องประดับ และที่สำคัญที่สุดที่ผีตาโขนหลายตัวประดิษฐ์ประดอยเป็นที่สุดก็คือ อาวุธของผีตาโขนเป็นดาบใหญ่ ทำด้วยไม้มีที่เค็ดของดาบอยู่ที่ปลายด้ามดาบที่ทำเป็นรูปปลัดขิกอันโต ทายอดกลม ๆ เป็นสีแดงแจ๋ เอาไว้ไล่จี้มสาว ๆ ในเมืองโดยเฉพาะในภาคบ่ายจะเป็นพิธีการในฝ่ายราชการ เป็นการแห่ผีตาโขน โดยจัดรูปขบวนแห่ อันประกอบด้วยผีตาโขนใหญ่ ที่ทำเป็นหุ่นใหญ่คล้ายหัวโตของภาคกลาง และผีตาโขนเล็ก เป็นเด็ก ๆ ผู้ชายในเมืองเกือบทั้งหมด ภาคค่ำเป็นการชุมนุมกันฟังเทศน์มหาชาติของผู้เฒ่าผู้แก่และผู้ใหญ่ในเมือง ส่วนในวันที่สอง ตั้งแต่เช้าเป็นการออกอาละวาดไปทั่วเมืองของชาวผีตาโขน และตกช่วงบ่ายจะเป็นพิธีจุดบั้งไฟขอฝน เป็นอันหมดสิ้นประเพณีแห่ผีตาโขนรวม 2 วันกับหนึ่งคืนด้วยกัน (ประเพณีแห่ผีตาโขน, 2560)

จุดเด่นของพิธีกรรม จุดเด่นที่สุดของงานนี้จะมีอยู่ด้วยกันสองช่วงคือ ภาคบ่ายวันแรก อันเป็นขบวนแห่ผีตาโขนอันน่าสนุกสนานและสวยงาม และวันที่สองช่วงสายที่ผีตาโขนจะออกอาละวาดไปทั่วเมือง (ประเพณีแห่ผีตาโขน, 2560)

ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีศึกษาการรำขึ้นเขาประสาธเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

งานประเพณีการรำขึ้นเขาพนมรุ้ง เป็นประเพณีที่จัดขึ้นทุกปี ณ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยจะจัดในช่วงปลายเดือนมีนาคมถึงต้นเดือนเมษายนของทุกปี เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งอันงดงาม และทรงคุณค่า ส่งเสริม

และประชาสัมพันธ์ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดบุรีรัมย์ ให้เป็นที่รู้จักแก่บุคคลทั่วไป และแสดงถึงศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์ ชาวบ้านในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ และใกล้เคียง เชื่อกันว่าในชั่วชีวิตของตน ต้องขึ้นเขาพนมรุ้ง เพื่อที่ไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาพนมรุ้ง ซึ่งมีปราสาทหินเขาพนมรุ้งเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ฉะนั้นผู้เฒ่าผู้แก่มักจะเรียกร่องให้บุตรหลานพาขึ้นเขาพนมรุ้ง เพื่อนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างน้อย 1 ครั้ง ในชั่วชีวิตของตน ความเชื่อดังกล่าวนี้ ริเริ่มมีมาแต่ครั้งใดไม่ปรากฏ แต่พบว่า ชาวบ้านที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงได้ยึดถือปฏิบัติกันสืบต่อมา ผ่านคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง จนถือกันเป็นประเพณีว่าชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงต้องขึ้นเขาพนมรุ้ง นมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันสิงสถิตอยู่ที่ปราสาทหินทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนจน คนร่ำรวยต้องหาโอกาสให้ได้ (ไทยโพสต์, 2562)

ชาวบ้านในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ และใกล้เคียง เชื่อกันว่าในชั่วชีวิตของตนต้องขึ้นเขาพนมรุ้ง เพื่อที่ไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาพนมรุ้ง ซึ่งมีปราสาทหินเขาพนมรุ้งเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ฉะนั้นผู้เฒ่าผู้แก่มักจะเรียกร่องให้บุตรหลานพาขึ้นเขาพนมรุ้ง เพื่อนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างน้อย 1 ครั้ง ในชั่วชีวิตของตน ความเชื่อดังกล่าวนี้ริเริ่มมีมาแต่ครั้งใดไม่ปรากฏ แต่พบว่า ชาวบ้านที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงได้ยึดถือปฏิบัติกันสืบต่อมา ผ่านคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง จนถือกันเป็นประเพณีว่าชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงต้องขึ้นเขาพนมรุ้ง นมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันสิงสถิตอยู่ที่ปราสาทหินทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนจน คนร่ำรวยต้องหาโอกาสให้ได้ (ไทยโพสต์, 2562)

ฉะนั้นในอดีต ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ก่อนพุทธศักราช 2481 หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะเตรียมตัวพร้อมเสบียงอาหารที่เดินทางไกลไปยังเขาพนมรุ้งส่วนใหญ่ มักจะนัดแนะเพื่อนบ้านญาติพี่น้องไปพร้อม ๆ กันเป็นกองเกวียนขนาดใหญ่ หรือถ้าเป็นคหบดี ค่อนข้างมีฐานะ จะเดินทางโดยระแทะ เป็นเกวียนขนาดเล็กที่มีการตกแต่งอย่างงดงาม เป็นการแสดงฐานะของผู้เป็นเจ้าของด้วย เดินทางรอนแรมกันไปหลายวันตามระยะทางไกลหรือไกลจากหมู่บ้านของเขา การขึ้นเขาพนมรุ้งในสมัยแรก ๆ นั้น เป็นลักษณะต่างคนต่างไป และไปพบกันที่เขาพนมรุ้ง บางกลุ่มเดินทางขึ้นเขา ขณะที่บางกลุ่มเดินลงเขาเพื่อกลับยังเคหะสถาน ตลอดฤดูแล้ง ระหว่างเดือน 3 ถึงเดือน 5 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ว่างจากงานไร่ นา แต่กระนั้นก็ตามชาวบ้านในละแวกจังหวัดบุรีรัมย์ และใกล้เคียงได้เรียนรู้ว่า ในวันเดือน 5 ขึ้น 15 ค่ำนั้น เป็นวันที่พระอาทิตย์ขึ้นส่องแสงผ่านประตูทุกช่องทั้ง 15 ช่องตามแนวทิศตะวันออก-ตะวันตกของปราสาทพนมรุ้ง และในเย็นวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 พระจันทร์จะขึ้นตรงกับช่องประตูทุกช่อง เช่นเดียวกัน (ไทยโพสต์, 2562)

ในกรณีดังกล่าวอธิบายได้ว่า สถาปนิกหรือช่างก่อสร้างชาวขอมโบราณมีความรอบรู้เรื่องดาราศาสตร์มาก และได้วางผังปราสาทโดยวางให้ตรงตามทิศตะวันออก-ตะวันตก โดยกำหนดเอาวันที่พระอาทิตย์ส่องแสงตั้งฉากกับพื้น โลกในบริเวณประเทศไทย นั่นคือ พระอาทิตย์จะส่องแสงตั้งฉากกับพื้น โลกเวลาเที่ยงตรง (คนยืนกลางแจ้งจะไม่มีเงา) วันที่พระอาทิตย์ส่องแสงตั้งฉากกับพื้น โลกคือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ในพุทธศตวรรษที่ 15-16 (แต่ปัจจุบัน พระอาทิตย์ได้ทำมุมเอียงไปข้างแล้วตามวงโคจรของโลก พระอาทิตย์ พระจันทร์ ได้ทำมุมเปลี่ยนไปตามระบบสุริยะจักรวาล

ฉะนั้นจึงพบว่า ชาวบ้านจะนิยมขึ้นเขาพนมรุ้งในวันเดือน 5 ขึ้น 15 ค่ำ หรือในวันใกล้เคียง เพื่อจะได้เห็นสิ่งมหัศจรรย์ดังกล่าวด้วย ครั้นมีผู้คนไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวันดังกล่าวจำนวนมาก จึงมีผู้ริเริ่มทำบุญกุศลจัดงานนมัสการพระพุทธบาทจำลอง ปิดทองพระพุทธรูป แต่กระนั้นก็ตามยังไม่ได้จัดทำบุญกันสม่ำเสมอทุกปี (ไทยโพสท์, 2562)

ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งได้กระทำกันอย่างสม่ำเสมอ น่าจะนับได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2481 เป็นต้นมา โดยมีพระภิกษุธรรมญาณ วัดท่าประสิทธิ์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งท่านมักจะไปจุดธงที่เขาพนมรุ้งเป็นประจำทุกปี เพื่อปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ท่านเห็นว่ามีผู้คนชาวไทย-ลาว ชาวเขมร และไทยเบิ่ง มักจะขึ้นเขาพนมรุ้งมาบำเพ็ญกุศลในวันเวลาดังกล่าวจำนวนมาก ประกอบกับท่านได้เห็นตัวอย่างชาวสุรินทร์ได้มีประเพณีขึ้นเขาพนมสวาย ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 เพื่อปิดทองนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รอยพระพุทธบาทจำลอง ท่านจึงจัดประชุมชาวบ้านบุ ตำบลกระเซ้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงเขาพนมรุ้ง ช่วยกันถากถางตกแต่งสถานที่บริเวณลานหน้าปราสาทเขาพนมรุ้ง เพื่อจัดงานบุญงานกุศลอันเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง โดยจัดงานนมัสการและปิดทองรอยพระพุทธบาทจำลอง (ไทยโพสท์, 2562)

ผู้วิจัยจะใช้ประเพณีท้องถิ่นการเล่นผีตาโขนของจังหวัดเลย และ งานประเพณีท้องถิ่นการขึ้นเขาพนมรุ้ง ของจังหวัดบุรีรัมย์ มาเป็นกรณีศึกษาถึงบทบาทในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในครั้งนี้ ซึ่งรายละเอียดจะได้นำเสนอให้เห็นภาพที่ชัดเจนไว้ในบทที่ 4 ต่อไป ที่เป็นการนำเสนอถึงบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อที่จะทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน อย่างไรบ้าง

1.2 คำถามการวิจัย

1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีบทบาทในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างไรบ้าง

2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้การอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาบทบาทในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2) เพื่อเสนอบทบาทเชิงรุกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและการจัดการจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้อย่างยั่งยืน

1.4 สมมุติฐานของการวิจัย

1) บทบาทเชิงรุกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้การอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้อย่างยั่งยืน

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้มีความประสงค์มุ่งทำการศึกษา ค้นคว้าตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ได้ตั้งไว้ใน 3 ข้อ ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

1) ขอบเขตด้านเนื้อหา

เป็นการศึกษาการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาของประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2 ประเพณี คือ

- 1.1) ประเพณี ผิดาโชน เป็นประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม ของจังหวัดเลย และ
- 1.2) ประเพณี การรำขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของจังหวัดบุรีรัมย์

2) ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ หมายถึง สถานที่ที่ได้เข้าไปทำการศึกษาในเรื่องการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันได้แก่ ประเพณีผิดาโชน ซึ่งเป็นประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของจังหวัดเลย และประเพณีการรำขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของจังหวัดบุรีรัมย์

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น นายกเทศบาลมนตรี หัวหน้าวัฒนธรรมจังหวัด ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3) ขอบเขตด้านเวลา

การศึกษาวิจัย ในครั้งนี้ใช้ระยะเวลา 1 ปี เริ่มดำเนินการในการศึกษา 2560

1.6 วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยใช้วิธีการดำเนินการรวบรวมข้อมูล แนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ จากเอกสาร ตำรา งานวิจัย และดำเนินงานภาคสนามโดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยผู้วิจัยเก็บข้อมูล ภาคสนามด้วยตนเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลด้านเรื่องการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างลึกซึ้ง

ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Selection) โดยเลือกพื้นที่กรณีศึกษา อันได้แก่ ประเพณีผีตาโขน ซึ่งเป็นประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของจังหวัดเลย และประเพณีการรำขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง ซึ่งเป็นประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของจังหวัดบุรีรัมย์ โดยประชากรเพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูล (Key Information) เป็นการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ประกอบไปด้วยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย ผู้นำท้องถิ่น นายกเทศบาลมนตรี หัวหน้าวัฒนธรรมจังหวัด ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย ตำรา เอกสาร และแบบสัมภาษณ์ ซึ่งเครื่องมือในการสัมภาษณ์ ได้แก่ แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก เครื่องบันทึกเสียง อุปกรณ์การบันทึกภาพ ในการจัดทำแนวทางการสัมภาษณ์ผู้วิจัย ได้มีการกำหนดประเด็นขอบเขตในการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ และกรอบแนวคิดของการวิจัย และร่วมปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาคุณุณิพนธ์

การวิเคราะห์ข้อมูล วิธีการหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์เป็นวิธีการสร้างข้อสรุปจากการศึกษารูปแบบ โดยมีการแบ่งข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน คือ การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) และการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างโครงสร้าง ข้อสรุปข้อมูล ที่นำมาวิเคราะห์เป็นข้อมูลบรรยายเช่นกัน ซึ่งได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการจดบันทึก ซึ่งในงานวิจัยเชิงคุณภาพมีลักษณะพิเศษที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ กระบวนการต่าง ๆ นั้นจะต้องมีความต่อเนื่อง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงไม่ต้องรอนกว่ามีการเก็บข้อมูลได้สำเร็จจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัย สามารถวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลได้เลย ทั้งยังสามารถปรับปรุงแนวทางการเก็บข้อมูลได้อย่างทันทั่วที่เป็นกระบวนการประเมินอย่างต่อเนื่อง ทำให้ทราบข้อมูลที่ขาดได้ สามารถนำมาเพิ่มเติมได้อย่างทันทั่วที่

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) ทราบบทบาทเชิงลึกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืนสืบต่อไป

2) ได้รูปแบบ/ตัวแบบของบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน

3) ผู้ประกอบการและผู้เกี่ยวข้องทั่วไปสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนา การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน พัฒนารัฐกิจ รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาให้สามารถใช้ทุนทางวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม

1.8 คำนิยามศัพท์เฉพาะ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวที่มุ่งศึกษาเรียนรู้สังคมและสภาพ ความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่าง ๆ โดยผ่านสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึง ความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย เป็นการท่องเที่ยวที่มีรูปแบบ เฉพาะที่ต้องอาศัยวัฒนธรรมเป็นสื่อจูงใจ เป็นการเข้าไปสัมผัสประเพณี คติ ความเชื่อ และแบบ แผนการดำเนินชีวิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมนั้น ๆ ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัย ในครั้งนี้ มุ่งศึกษา การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การอนุรักษ์ หมายถึง การรวบรวมข้อมูลจารีตประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมต่าง ๆ ทั้งจาก คนในท้องถิ่น และเอกสารที่ได้มีการบันทึกไว้ เพื่อนำมาศึกษาวิจัยให้เข้าใจถึงแก่นแท้ ของเอกลักษณ์ และคุณค่าประโยชน์ของวัฒนธรรมนั้น ๆ ซึ่งจะช่วยให้คนรุ่นใหม่เกิดการยอมรับ และ นำไปปรับใช้กับชีวิตยุคปัจจุบันได้ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามจารีตประเพณีศิลปะและ วัฒนธรรมดั้งเดิมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งการสนับสนุนให้มี พิพิธภัณฑสถานหรือพิพิธภัณฑสถานชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชนอันจะ สร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วยการบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามให้สามารถดำรงอยู่ใน สังคมต่อไป โดย “สิ่งที่ดีงาม” หรือ “วัฒนธรรม” คือ ความเจริญที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นและสั่งสมไว้ ดังนั้น การอนุรักษ์วัฒนธรรม จึงหมายถึง การบำรุงรักษาวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นรูปธรรม และ นามธรรม เป็นการรักษาเพื่อให้สิ่งนั้น ๆ คงคุณค่าไว้โดยวิธีการต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความรัก ความ ห่วงแหนง ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจในความเป็นชาติ ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้าของคนรุ่นหลังต่อไป

การฟื้นฟู หมายถึง การเลือกสรรจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้ว มาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะ พื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม ส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของประเพณีไทย โดยเฉพาะ จารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น ให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ตระหนักถึงความสำคัญของจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม ว่าเป็นเรื่อง ที่ทุกคนต้อง รับผิดชอบร่วมกัน รวมทั้งภาคเอกชนต้องร่วมกันในการส่งเสริมสนับสนุนประสานงานการบริการ ความรู้ วิชาการ และทุนทรัพย์สำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนด้วยการรื้อฟื้นสิ่งที่ ดึงงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเจริญขึ้นใหม่หรือก่อให้เกิดประโยชน์อีกครั้ง ในแง่ นี้ “การฟื้นฟูวัฒนธรรม” จึงหมายถึง การเลือกสรรวัฒนธรรมที่สูญหายหรือกำลังเสื่อมสลาย ให้กลับมีความหมายและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนหรือในชาติอีกครั้ง

ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม หมายถึง จารีตประเพณีศิลปะและวัฒนธรรมที่เป็น แบบอย่างหรือวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนแต่ละกลุ่ม เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการอยู่ร่วมกัน อย่างปกติสุข ในสังคมที่ประพฤติปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในหมู่คณะ เป็นนิสัยสังคม ซึ่ง เกิดขึ้นจากการที่ต้องเอาอย่างบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่รอบ ๆ คน แต่ดั้งเดิมเป็น การแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติอีกอย่างหนึ่ง โดยเนื้อหาสาระแล้ว ประเพณีกับวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ กลุ่มชนในสังคมร่วมกันสร้างขึ้น แต่ประเพณีเป็นวัฒนธรรมที่มีเงื่อนไขที่ค่อนข้าง ชัดเจน กล่าวคือ เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นเป็นมรดก คนรุ่นหลังจะต้องรับไว้ และปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป รวมทั้งมีการเผยแพร่แก่คนในสังคมอื่น ๆ ด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความ เป็นมาของชนชาติของเผ่าพันธุ์ท้องถิ่น รวมทั้งเป็นหลักฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัย (การดำเนินการทางวิชาการ) เพื่อการเผยแพร่การสืบทอดนำไปสู่การพัฒนาสังคม เศรษฐกิจที่ยั่งยืนต่อไป

ผีตาโขน เป็นเทศกาลที่จัดขึ้นในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ซึ่งตั้งอยู่ทางภาคอีสาน ของ ประเทศไทย เป็นเทศกาลที่เกิดขึ้นในเดือน 7 ซึ่งมักจัดมากกว่าสามวันในบางช่วงระหว่างเดือน มีนาคม และกรกฎาคม โดยจัดขึ้นในวันที่ได้รับเลือกให้จัดขึ้นในแต่ละปีโดยคนทรงประจำเมือง ซึ่งงานบุญประเพณีพื้นบ้านนี้มีชื่อเรียกว่า บุญหลวง โดยแบ่งออกเป็นเทศกาล ผีตาโขน ประเพณี บุญบั้งไฟ และงานบุญหลวง หรือ บุญชะเวต บุญพระเวส บุญชะเวต และบุญผะเวส

ระบำอัปสรา หมายถึง การแสดงที่ถือกำเนิดขึ้นมา โดยเจ้าหญิงบุปผาเทวี พระราชธิดา ในเจ้านโรดมสีหนุ ด้วยเครื่องประดับศิระและท่วงท่าร่ายรำ มีลีลาการร่ายรำอันอ่อนช้อยงดงาม ตรึงตรา ตรึงใจ อันเป็นเอกลักษณ์ที่ถอดแบบมาจากรูปสลักหินนางอัปสราในปราสาทนครวัด ได้ ประดิษฐ์ท่ารำขึ้นเพื่อให้สอดคล้องและกลมกลืนกับภาพจำหลักของนางอัปสราอันเป็น สถาปัตยกรรมศิลปะขอมบายนตอนปลายต่อกับนครวัดตอนต้นที่ปราสาทเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้ท่ารำของนางอัปสราที่ถือดอกบัวเพื่อถวายบูชา ณ ศาสนสถานขอม ที่มีลีลาการร่ายรำ อันอ่อนช้อยงดงาม ตรึงตรา ตรึงใจ ท่ารำจึงเกิดขึ้นจากจินตนาการของผู้ประดิษฐ์ท่ารำที่ต้องการ ถ่ายทอดความงดงามของนางอัปสราจากแผ่นศิลา

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมายถึง การที่รัฐบาลให้อำนาจแก่การปกครองส่วน ท้องถิ่นในการตัดสินใจและบริหารงาน ได้อย่างอิสระ แต่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ โดย ที่รัฐบาลจะคอยติดตามผลงานความคืบหน้าอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ การบริหารงานของท้องถิ่น มีการจัดเป็นองค์การ มีเจ้าหน้าที่ซึ่งประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งขึ้นมาเป็นบางส่วนหรือทั้งหมด โดยให้ ประชาชนปกครองตนเอง มี 4 รูปแบบ คือ

- 1) องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มีโครงสร้างบริหาร คือ สภากองการ บริหารส่วนจังหวัด และนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้กำกับดูแล
- 2) เทศบาล มีโครงสร้างบริหารคือสภาเทศบาล และนายกเทศมนตรี โดยมีผู้ว่า ราชการจังหวัดเป็นผู้กำกับดูแล
- 3) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีโครงสร้างบริหารคือสภากองการ บริหารส่วนตำบล และนายกองค์การบริหารส่วนตำบล โดยมีนายอำเภอเป็นผู้กำกับดูแล
- 4) การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ ที่มีฐานะเป็นทบวงการเมือง และนิติบุคคลมี 2 แห่ง คือ กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา (1) กรุงเทพมหานคร มีโครงสร้าง บริหารคือผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครสภากรุงเทพมหานครและสภาเขต (2) เมืองพัทยา มีโครงสร้างบริหารคือ สภาเมืองพัทยา นายกเมืองพัทยา (3) นครหาดใหญ่ มีโครงสร้างบริหารคือ สภานครหาดใหญ่ นายกนครหาดใหญ่

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ หมายถึง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 3 รูปแบบ คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และ องค์การบริหารส่วนตำบล

1.9 กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษา ทบทวน แนวคิดทฤษฎี วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “การอนุรักษ์พื้นที่ฟูจิวาระประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ผู้วิจัยกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ ดังรูปที่ 1.1

รูปที่ 1.1 รูปกรอบแนวคิดการวิจัย

ตารางที่ 1.1 แสดงวัตถุประสงค์ ประเด็นศึกษา แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์	ประเด็นที่จะศึกษา ประเด็นหลัก / ประเด็นรอง	ทฤษฎี และงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง
<ul style="list-style-type: none"> เพื่อศึกษาบทบาทในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 	<ul style="list-style-type: none"> คุณค่าของจารีตประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมท้องถิ่น บทบาทขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและวัฒนธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการฟื้นฟูจารีตประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม
<ul style="list-style-type: none"> เพื่อศึกษาบทบาทเชิงรุกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน 	<ul style="list-style-type: none"> บทบาทเชิงรุกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 	<ul style="list-style-type: none"> แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการใช้จารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง “กลไกขับเคลื่อน” ผู้การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม และแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จารีตประเพณีศิลปและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเป็นสิ่งที่คู่มาพร้อมกับสังคมไทย ทำให้เกิดเอกลักษณ์ของความเป็นไทย และมรดกที่สำคัญ ซึ่งเป็นความภูมิใจ แสดงถึงเกียรติภูมิ ศักดิ์ศรีของ ไทย ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติยังบรรจุความสำคัญของวัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ไว้ในการแก้ปัญหาของชาติ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะต้อง ร่วมใจอนุรักษ์ ฟื้นฟู เผยแพร่ สืบสาน วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ดั่งามนี้สืบไป วัฒนธรรมไทยเป็น ตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย ทั้งยังเป็นเครื่องวัดความเจริญ หรือความเสื่อมของสังคม ซึ่งมีผลต่อความก้าวหน้าของประเทศ เพราะประเทศจะเจริญหรือไม่นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับการพัฒนา ของคนในสังคม สังคมต้องมีคุณภาพจากการพัฒนาคนในสังคม หมายถึง การธำรงรักษาจารีต ประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งที่จะดำรงไว้ซึ่งสิ่งที่ดั่งามสืบไป การเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ต้องเข้าใจ คำว่า วัฒนธรรม ความสำคัญของวัฒนธรรม และ ผลของการพัฒนาวัฒนธรรมว่ามีความจำเป็นมากน้อยเพียงใด เมื่อเกิดความเข้าใจและการยอมรับ ก็เกิดการปฏิบัติที่มาจากความเต็มใจ และมีความสุขที่จะทำ รวมถึงการสนับสนุนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่น การฟื้นฟู จารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม มีส่วนสำคัญในการสร้าง มั่นคงทางเศรษฐกิจ โดยเริ่มจากชุมชน ด้วยการส่งเสริมจากภาครัฐ ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของ ชุมชน การกระจายรายได้การรักษาสภาพแวดล้อมการเข้าใจแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ เป็นเรื่องของภาครัฐ ที่ต้องส่งเสริมให้ความรู้ ความเข้าใจ ส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติเป็นสิ่งสืบทอด จนกลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชน เป็นสิ่งมีคุณค่าที่ควรธำรงรักษาไว้เป็นมรดกสืบไป

.....การปรับวัฒนธรรมของฝ่ายจารีต การที่ไทยเราไม่ตกเป็นอาณานิคมและการที่เรา ผ่านพ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 มาได้โดยไม่ถูกยึดครอง ทำให้ชนชั้นนำฝ่ายจารีตดำรง สถานะทั้งทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองได้สืบเนื่องมาแตกต่างจากประเทศอื่น ขณะเดียวกันในปัจจุบันชนชั้นกลางและชาวบ้านก็มีความตื่นตัว มีจิตสำนึกและต่อสู้ เพื่อการมีส่วนร่วมและประชาธิปไตย ข้อมูลข่าวสารแพร่กระจายทุกอย่างมันรวดเร็ว

กระบวนการเคลื่อนตัวของสังคมปัจจุบันจึงอาจมีความขัดแย้งที่รุนแรงได้..... (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2560 อ้างถึงใน เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 14)

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการฟื้นฟูจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม

2.1.1 ความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นคำที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Culture” ซึ่งแปลในครั้งแรกว่า “ภูมิธรรม” เนื่องจากสมัยนั้นมักมองวัฒนธรรมเป็นภาพนิ่ง โดยมุ่งเน้นสิ่งที่เป็นศิลปวัฒนธรรมเป็นมรดกทางภูมิปัญญาและสิ่งที่ดีงามของชาติบ้านเมืองและแผ่นดินที่ต้องการอนุรักษ์ รวมทั้งบรรดาอาคารบ้านเรือนและสิ่งเป็น โบราณสถานต่าง ๆ รวมไปถึงลักษณะทางภาษาและการแต่งกายด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544, น. 2-3) ต่อมา กรมหมื่นราชปวงศ ประพันธ์ ทรงเห็นว่า คำว่า “ภูมิธรรม” มีความหมายค่อนข้างคงที่ จึงทรงมีความประสงค์ให้คำนี้มีความหมายในลักษณะของการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงพัฒนาอย่างต่อเนื่องจึงทรงแปล คำว่า “Culture” ใหม่เป็น “วัฒนธรรม” จากนั้น ได้มีการนำคำนี้มาใช้สืบมาจนปัจจุบัน คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต แยกออกเป็น “วัฒน” มาจากภาษาบาลีแปลว่าความเจริญงอกงาม ส่วนคำว่า “ธรรม” มาจากภาษาสันสกฤตแปลว่า สภาพที่เป็นจริง (อุทัย หิรัญโต, 2525, น. 31) จากนั้น ก็มีนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” อย่างกว้างขวาง เช่น พระยาอนุมานราชชน กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุงผลิตขึ้น หรือสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีของส่วนรวม วัฒนธรรม คือ วิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรม คือ สิ่งอันเป็นผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา และรวมถึงความรู้สึกรู้สึกความคิดเห็น กิริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวม ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน สำแดงออกมาได้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อ ระเบียบประเพณี เป็นต้น (อนุมานราชชน, พระยา, 2531, น. 45-46) ส่วนนักวิชาการชาวต่างประเทศ มีความหมายของ คำว่า “วัฒนธรรม” โดย (Tylor, 1920, p. 84) ได้นิยามคำว่า วัฒนธรรม ไว้ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน คือ วัฒนธรรมเป็นสรรพสิ่งทั้งหมดที่มีความหมายสลับซับซ้อน อันประกอบไปด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียม สมรรถภาพต่างๆ รวมทั้งนิสัยบุคคลที่ได้รับถ่ายทอดมาในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม และอาจปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้น ๆ เพื่อเป็นมรดกแก่ชนรุ่นต่อไป

ในขณะที่ (De Blij, 1997, p.142) กล่าวว่า วัฒนธรรม เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เป็นการกระทำทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นพฤติกรรมทุกประเภทที่มนุษย์เรียนรู้และถ่ายทอดไปยังคนรุ่นหลัง

จากความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ของนักวิชาการชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทำให้สรุปความหมายของ “วัฒนธรรม” ได้อย่างกว้าง ๆ ว่าหมายถึง วิถีการดำเนินชีวิต (The Way of Life) หรือเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมตั้งแต่การกิน การอยู่ การแต่งกาย การพักผ่อน ความเชื่อ การนับถือศาสนา ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่รวมเอาความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลปกรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถและอื่น ๆ ที่มนุษย์ใช้ปฏิบัติในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม เมื่อทราบความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” แล้ว สิ่งสำคัญที่จะช่วยให้สามารถเข้าใจวัฒนธรรมได้ดีขึ้นคือ ต้องทำความเข้าใจว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์รู้จักสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นวัฒนธรรมขึ้นมาได้มีอยู่ด้วยกัน 3 ประการ ได้แก่ (1) มนุษย์รู้จักคิด สามารถใช้สติปัญญาคิดค้นจนสามารถประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาใช้ได้ (2) มนุษย์รู้จักใช้สิ่งอื่นแทนมือ (3) มนุษย์รู้จักพูด เพื่อถ่ายทอดความรู้และความรู้สึกให้เป็นที่เข้าใจได้ จากที่มนุษย์เริ่มรู้จักคิด รู้จักใช้ และรู้จักพูด ทั้ง 3 ประการนี้เอง ที่ทำให้มนุษย์สามารถสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ที่เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนของตนเองขึ้นมาได้ (อุทัย หิรัญโต, 2525, น. 90)

2.1.2 คุณค่าของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมตามความหมายที่กล่าวข้างต้น มีคุณค่าที่สำคัญอยู่ด้วยกันหลายประการ ซึ่งในที่นี้จำแนกลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรมออกเป็น 5 ประการ คือ (1) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สะท้อนความคิดและโลกทัศน์ของคนในสังคม เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงออกที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งช่วยให้ทราบถึงความคิดและการมองของคนในสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยซึ่งความคิดเหล่านี้อาจแสดงออกมาในรูปของพิธีกรรม ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละสมัยได้ (2) วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้จากการเรียนรู้ที่ละน้อยจากการเกิดและเติบโตมาของสังคมหนึ่ง ดังนั้นวัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือน “มรดกทางวัฒนธรรม” ที่ได้รับถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งโดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม หรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม รวมทั้งการอบรมสั่งสอนจากพ่อแม่ ซึ่งประสบการณ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้รับการสะสมมาจากการเป็นสมาชิกของสังคม เช่น เรื่องการเรียนรู้วิธีการดำนา หว่านข้าว ทำเครื่องปั้นดินเผา การผลิตเกลือ เป็นต้น ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นมรดกทางสังคมที่คนรุ่นหนึ่งถ่ายทอดให้กับคนอีกรุ่นหนึ่งโดยการเรียนรู้ ไม่ใช่การถ่ายทอด

ทางชีวภาพหรือกรรมพันธุ์ (สุวิทย์ ไพทยวัฒน์ และสุดจิต เจนนพกาญจน์, 2548, น. 202)

(3) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดสถาบันและยังเป็นตัวกำหนดความประพฤติของคนในสังคม ทำให้สังคมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ โดยสถาบันต่าง ๆ ในสังคมแต่ละสังคมเป็นสิ่งที่ช่วยกำหนดคกฏเกณฑ์พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม เช่น สถาบันครอบครัวจะช่วยกำหนดว่า ชายมีภรรยากี่คน หญิงมีสามีกี่คน ผู้ชายจะบวชเมื่ออายุครบ 20 ปี เด็กควรเคารพผู้ใหญ่ ผู้หญิงต้องรักษาวงศ์วงศ์ เป็นต้น ดังนั้นถ้าสังคมใดไม่มีวัฒนธรรมสังคมนั้นจะไม่สามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย (2548) กล่าวคือ วัฒนธรรมจะทำหน้าที่ในการควบคุมคนในสังคมนั้นให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เช่น ผู้ละเลยประเพณีต่าง ๆ จะได้รับคำตำหนิจากสังคม การไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย หรือเมื่อละเมิดกฎหมายจะถูกลงโทษ เป็นต้น

(5) วัฒนธรรมทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในสังคม วัฒนธรรมทำให้คนในสังคมมีความรู้สึกผูกพันกัน สามารถพึ่งพาอาศัยกัน มีจิตสำนึกถึงความเป็นพวกเดียวกัน มีปณิธานร่วมกันที่จะสืบวัฒนธรรมให้คงอยู่และพัฒนาต่อไปได้ ได้แก่ การที่สมาชิกของสังคมมีวิถีดำเนินคล้ายคลึงกันทำให้สังคมเป็นปึกแผ่น มีความจงรักภักดี และอุทิศตนให้กับสังคม ทำให้สังคมสามารถอยู่รอดและเจริญก้าวหน้าได้ ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย (2548) ดังนั้น จะเห็นว่าวัฒนธรรมมีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อสังคมทุกสังคม ดังนั้น คนในสังคมจึงต้องตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมสืบไป

2.1.3 ประเภทของวัฒนธรรม

เมื่อทราบความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรมแล้ว สิ่งสำคัญลำดับต่อไปคือควรทราบถึงประเภทของวัฒนธรรม ซึ่งการแบ่งของวัฒนธรรมนั้นได้มีการแบ่งออกเป็นหลายลักษณะแตกต่างกันออกไป เช่น กองวัฒนธรรม ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้เมื่อ พ.ศ. 2496 เป็น 4 ประเภท คือ (1) คติธรรม คือ วัฒนธรรมเกี่ยวกับหลักการดำรงชีวิต ซึ่งได้มาจากหลักธรรมทางศาสนา (2) เนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่มีความสำคัญเทียบเท่ากฎหมาย เพื่อใช้ในการบังคับและควบคุมความประพฤติของสมาชิกภายในสังคม หรือก็คือขนบธรรมเนียมประเพณี (3) วัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุหรือสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น สามารถมองเห็นและสัมผัสได้ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่อยู่อาศัย พระพุทธรูป เป็นต้น (4) สหกรรม คือ วัฒนธรรมทางคุณธรรมต่าง ๆ หรือวัฒนธรรมทางสังคม ที่ทำให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข รวมทั้งมารยาทที่ใช้ติดต่อกันภายในสังคม เช่น การไหว้ การแต่งกาย เป็นต้น (ทิพย์สุตา นัยทรัพย์, 2555, น. 8)

ขณะที่ พระยาอนุমানราชชน ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสுகาย คือ เพื่อให้ได้อยู่ดี กินดี มีความสะดวก ความสบายในการครองชีพ วัฒนธรรมประเภทนี้ ได้แก่ สิ่งของความจำเป็นเบื้องต้นในชีวิต 4 อย่าง และสิ่งอื่น ๆ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะ ตลอดจนเครื่องอาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องป้องกันตัว (2) วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นสิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษาวิชา ความรู้ที่ช่วยบำรุงความคิดทางปัญญา ศาสนา จรรยา ศิลปะ วรรณคดี กฎหมายและระเบียบ ประเพณี สิ่งเหล่านี้จะช่วยในการส่งเสริมความรู้ทางจิตใจของมนุษย์ให้เจริญงอกงามหรือเพื่อให้เกิดความสบายใจ (อนุมานราชชน, พระยา, 2531, น. 50) โดยนิยามในเชิงปฏิบัติการของ คำว่า วัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) วัฒนธรรมด้านจิตใจ หมายถึง สิ่งที่เป็นพื้นฐานของ ความรู้สึกนึกคิดที่โน้มนำให้มนุษย์คิด/พูด/ทำด้วยความรักและความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ยังผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นไปด้วยความอบอุ่น ได้แก่ ภูมิปัญญา ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ เป็นต้น (2) วัฒนธรรมด้านสังคม หมายถึง ระเบียบแบบแผนแห่งการดำเนินชีวิต ที่ช่วยให้มนุษย์อยู่อาศัยและทำกิจกรรมร่วมกันด้วยความเรียบร้อย ได้แก่ ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นต้น (3) วัฒนธรรมด้านวัตถุ หมายถึง สิ่งประดิษฐ์และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่แสดงออก ซึ่งความประณีตแห่งความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ อาคาร เครื่องประดับ ตกแต่ง ศิลปกรรม ตลอดจนผลงานทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นต้น (สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534, น. 6)

องค์การยูเนสโก (อ้างถึงในรุจน์ หาเรือนทรง, 2560) ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรม ออกเป็น 5 ประเภท คือ (1) สาขามนุษยศาสตร์ ได้แก่ วัฒนธรรมที่ว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม ศิลธรรม จริยธรรม ค่านิยม ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มารยาทในสังคม การปกครอง กฎหมาย เป็นต้น (2) สาขาศิลปะ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องภาษา วรรณคดี ดนตรี วรรณกรรม จิตรกรรม ปฏิมากรรม สถาปัตยกรรม เป็นต้น (3) สาขาการช่างฝีมือ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่อง การเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องเงิน เครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องถม การจัดดอกไม้ การทำตุ๊กตา การทอเสื่อ การประดิษฐ์ การทอ เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น (4) สาขาคหกรรมศิลป์ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องอาหาร เสื้อผ้า การแต่งงาน บ้าน ยา การดูแลเด็ก ครอบครัว การรู้จักประกอบอาชีพช่วยเหลือธุรกิจในครอบครัว เป็นต้น (5) สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องการละเล่น มวยไทย ฟันดาบสองมือ กระบี่ กระบอง กีฬาพื้นบ้าน เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534, น. 6) ส่วน งามพิศ สัตย์สงวน (2538, น. 53) และอมรา พงศาพิชญ์ (2549, น. 5) แบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น 2 ลักษณะคือ (1)

วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสได้ อาทิ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องอำนวยความสะดวก สิ่งประดิษฐ์ทางศิลปวัตถุ เป็นต้น (2) วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-Material Culture) หมายถึง วัฒนธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ แต่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต 5 ส่วนย่อยดังนี้ คือ (2.1) สถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันชาติ เป็นต้น (2.2) วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมสังคม เช่น ศาสนา ความเชื่อทางสังคม ค่านิยม ประเพณี (2.3) วัฒนธรรมด้านศิลปะการสร้างสรรค์ ความคิดที่แสดงออกผ่านศิลปะ การละคร วรรณกรรม เป็นต้น (2.4) วัฒนธรรมด้านภาษา (2.5) วัฒนธรรมด้านพิธีกรรม

นอกจากนี้ วัฒนธรรม ได้ถูกจัดประเภทให้ละเอียดมากขึ้น โดยแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ (1) วัฒนธรรมทางความคิด (Ideas-thinking) หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็น ความรู้สึกนึกคิด หรือความเชื่อ ซึ่งอาจถูกหรือผิดก็ได้ เช่น การเชื่อโชคลาง การทำบุญ ทำทาน (2) วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน (Norms) คือ การปฏิบัติของคนในสังคมที่ยึดถือแบบแผนหรือประเพณีร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วย (2.1) วิถีชาวบ้าน (Folkways) คือ ระเบียบแผนที่ถูกคนในสังคมยึดถือและปฏิบัติ เช่น การบวชทดแทนคุณบิดามารดาของลูกชาย การต้อนรับแขกใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ หากใครไม่ปฏิบัติตามจะถูกติฉินนินทา (2.2) จารีต (Mores) คือ ระเบียบแบบแผนที่ถูกคนในสังคมต้องปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนจะเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม หรือถูกรังเกียจ เช่น การเลี้ยงดูพ่อแม่ในยามแก่เฒ่า นอกจากนี้ ข้อห้ามทางศาสนา (Taboos) ถือเป็นจารีตอย่างหนึ่ง เช่น ห้ามค้าอาวุธ เสพยาเสพติด (2.3) กฎหมาย (Laws) คือ ระเบียบแผน que ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติ หากฝ่าฝืนจะได้รับโทษตามตัวบทกฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับ เช่น การหยุดรถเมื่อมีสัญญาณไฟแดงตามกฎจราจร และ (3) วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material-having) ได้แก่ สิ่งของ เครื่องใช้ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น เสื้อผ้า อาหาร ยา ที่อยู่อาศัย (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534, น. 5)

จากที่กล่าวทั้งหมดจะเห็นได้ว่า นักวิชาการแต่ละคนจะแบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้อย่างชัดเจนในแง่มุมต่าง ๆ แต่ถ้าพิจารณาโดยภาพรวมวัฒนธรรมในที่นี่จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ สิ่งของหรือวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้นมา และวัฒนธรรมทางจิตใจ หรือวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ คือ แบบอย่างการปฏิบัติหรือสิ่งที่มนุษย์คิดค้นขึ้น โดยไม่ได้แสดงออกทางวัตถุหรือสิ่งของเครื่องใช้มีลักษณะเป็นนามธรรม

2.1.4 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่ถูกนำมาใช้ในแวดวงการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวาง การกล่าวถึงการท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวโดยทั่วไปมักเข้าใจว่า หมายถึง การท่องเที่ยวในรูปแบบ “โฮมสเตย์ (Home Stay)” หรืออาจหมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อชมการแสดงทางศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ตามที่หน่วยงานหรือท่องเที่ยวได้จัดเตรียมไว้ หรืออาจหมายถึง การท่องเที่ยวตามตลาดน้ำหรือหมู่บ้านชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างมากมายหลายแห่งและกำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวอยู่ขณะนี้ ในความเป็นจริงแล้วการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น ได้มีนักวิชาการให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย เช่น ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540ก, น. 1-10) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมผ่านการเดินทางท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ เคารพต่อสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และวิถีชีวิตผู้คน หรือสามารถกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมคือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่น และย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสิ่งต่าง ๆ ในโลกที่มีความเกี่ยวโยงพึ่งพาไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ขณะที่ ธานี อธิชัยกุล (2546, น. 83) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อชมหรือสัมผัสศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ได้แก่ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ภาษาและวรรณกรรม หัตถกรรม นาฏศิลป์และดนตรี รวมทั้งงานเทศกาล ประเพณี และการละเล่นต่าง ๆ รติกา อังกูร (2549, น. 80) ได้ให้คำจำกัดความว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิต และความงดงามของศิลปวัฒนธรรมไทยที่มีความวิจิตรอลังการ และแตกต่างจากชนชาติอื่น เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความนิยมในหมู่นักท่องเที่ยว และ พยอม ธรรมบุตร (2548, น. 1) ได้ชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวมักจะให้ความสนใจเรื่องวิถีชีวิต มรดกวัฒนธรรม ศิลปะ อุตสาหกรรม และกิจกรรม นันทนาการของชุมชนท้องถิ่น โดยนักท่องเที่ยวจะเยี่ยมชมและศึกษาแหล่งประวัติศาสตร์ ศิลปะ มหกรรมและงานแสดงสินค้าหัตถกรรม พิพิธภัณฑสถานทุกประเภท ศิลปะการแสดงและทัศนศิลป์ตลอดจนแหล่งมรดกต่าง ๆ

ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงหมายถึง การท่องเที่ยวที่มุ่งศึกษาเรียนรู้สังคมและสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่าง ๆ โดยผ่านสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย

2.1.5 ความเป็นมาของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย และการจัดการนั้น ได้เริ่มต้นขึ้นพร้อมกับวัฒนธรรมการท่องเที่ยวของไทยในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และมีการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวมาโดยลำดับ ก่อนการแยกการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอันได้แก่ ศาสนสถาน ชุมชนที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และงานเทศกาลประเพณีออกจากกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทอื่น ๆ ในที่นี้ได้จัดลำดับพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านความเป็นมาของการท่องเที่ยวของไทยซึ่งสามารถแบ่งเป็น 3 ยุค ดังนี้

ยุคแรก การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยการประชาสัมพันธ์เมืองไทย (พ.ศ. 2457-2490) วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของไทยถือเป็นวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่ชาวตะวันตกเป็นผู้นำเข้ามาในสังคมไทยปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ทั้งนี้การท่องเที่ยวมีความหมายถึงการเดินทางของผู้คนจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เปลี่ยนอิริยาบถจากการดำเนินชีวิตแบบประจำวัน ไปเป็นการใช้ชีวิตในรูปแบบอื่นภายใต้บรรยากาศสังคมแวดล้อมที่มีวิถีชีวิตแบบแผนวัฒนธรรมที่แตกต่างจากที่คุ้นเคย ในยุคแรกวัฒนธรรมการท่องเที่ยวในสังคมไทย จึงมีชาวตะวันตกเป็นนักท่องเที่ยวเกือบทั้งหมด พวกเขาเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเมืองไทยทั้งในกรุงเทพฯ และเมืองใกล้เคียง โดยรับข้อมูลเรื่องเมืองไทยจากการบันทึกการเดินทางและหนังสือคู่มือท่องเที่ยวที่เขียนโดยชาวตะวันตก ซึ่งมีการให้ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ตลอดจนประเพณี ความเชื่อและสถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติ และแหล่งศิลปวัฒนธรรมสำคัญคือ พระบรมราชวัง และวัดหลวงในกรุงเทพฯ สี่แห่งคือ วัดอรุณราชวราราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศน์เทพวราราม และวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร การท่องเที่ยวเมืองไทยของชาวตะวันตกในพุทธศตวรรษที่ 24 จึงเป็นการท่องเที่ยวแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตชาวบ้านตามชุมชนน้ำบ้านริมคลอง เรือแพและตลาดน้ำ และชมประเพณีสำคัญของไทยที่เกี่ยวข้องกับน้ำอย่างสงกรานต์ ทอดกฐินทางเรือและประเพณีอื่น ๆ เช่น โคนจุก พิธีเผาศพโดยเฉพาะพิธีศพที่วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ฯ เป็นต้น นอกจากนี้ยังชมการแสดงนาฏศิลป์และดนตรีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมหรสพในงานประเพณีและเฉลิมฉลองต่าง ๆ ในขณะที่การจัดการท่องเที่ยวของไทยซึ่งครอบคลุมทั้งแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรม ได้เริ่มต้นขึ้นจากบทบาทของภาครัฐในกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งมีการจัดทำโฆษณาเผยแพร่การท่องเที่ยวเมืองไทยไปยังสื่อต่างประเทศ โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน พระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ 6 ผู้บัญชาการกรมรถไฟขณะนั้น ซึ่งทรงสนพระทัยในเรื่องการท่องเที่ยวได้ส่งข้อมูล

เกี่ยวกับเมืองไทยไปยังยุโรปและสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ พ.ศ. 2467 เป็นต้นมา รวมทั้งจัดตั้งแผนก โฆษณากรมรถไฟให้ทำหน้าที่ให้คำแนะนำและดำเนินการให้การรับรองความสะดวกเรื่องที่พัก และการเดินทางแก่นักท่องเที่ยวต่างชาติ รวมถึงการแนะนำแหล่งและประเภทการท่องเที่ยวมีอยู่ 2 แบบ คือการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ได้แก่ ทะเล ภูเขาและน้ำตก กับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้แก่ ชุมชนผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ทางตอนเหนือ และแหล่งวัฒนธรรมประเภทศิลปวัฒนธรรม อัน ได้แก่ โบราณสถาน โบราณคดีและศาสนาสถานที่เป็นวัดในพุทธศาสนา ดังนั้น การจัดการท่องเที่ยวของรัฐบาลไทยในยุคแรกจึงยังมีข้อจำกัดขอบเขตเฉพาะการสื่อสารประชาสัมพันธ์ และความพยายามจัดสาธารณูปโภค เช่น รถไฟ เพื่อให้เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวและสร้างที่พักอาศัย ใกล้แหล่งท่องเที่ยว (นิติ กสิโกศล, 2516, น. 11-12) จนถึงทศวรรษ พ.ศ. 2470-2490 การเติบโตของ ตลาดการท่องเที่ยวไทยยังมีขอบเขตจำกัดอันเนื่องมาจากยังไม่มีการพัฒนาเส้นทางถนนจนกระทั่ง ทศวรรษ 2500 ดังนั้นแม้รัฐบาลไทยจะให้ความสำคัญกับกิจการการท่องเที่ยวแต่ก็คาดหวัง ประโยชน์เพียงเพื่อการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วโลกรู้จักเมืองไทยเท่านั้น ยังไม่มีแนวคิดการจัดการ ด้านการอนุรักษ์โบราณสถานหรือจัดการแสดงโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์อย่างเหมาะสมกับกิจกรรม การท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามรัฐบาลก็มีการเปิดพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ แต่ก็ยังไม่มี การแบ่งแยก ประเภทการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกจากการท่องเที่ยวธรรมชาติที่ดูเหมือนเป็นกิจกรรม การท่องเที่ยวหลักของประเทศในเวลานั้น (นิติ กสิโกศล, 2516, น. 12-13)

ยุคที่สอง การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านหน่วยงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (พ.ศ. 2493-2530) จนกระทั่ง พ.ศ. 2493 รัฐบาลไทยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้ตั้ง หน่วยงานของรัฐทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบด้านการสื่อสารการท่องเที่ยวขึ้น คือ สำนักงานส่งเสริม การท่องเที่ยวให้ทำหน้าที่จัดทำนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ชาวต่างชาติรู้จักศิลปวัฒนธรรม ไทยและสถานที่ท่องเที่ยวของไทยแต่ข้อมูลการสื่อสารประชาสัมพันธ์ก็ยังคงใช้งานเขียนของ นักเดินทางชาติตะวันตกเป็นหลัก มีเนื้อหาให้ความสำคัญกับแหล่งธรรมชาติ ภูเขา น้ำตก แม่น้ำ วัด ชีวิตชาวบ้านริมน้ำ พิพิธภัณฑ์ นาฏศิลป์ไทย และสินค้าแปลก ๆ ต่อมาสำนักงานส่งเสริม การท่องเที่ยวได้รับการสนับสนุนและพัฒนาเป็นองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยปัจจุบัน (นิติ กสิโกศล, 2516, น.17-18) อย่างไรก็ตาม การจัดการ ท่องเที่ยวไทยเริ่มมองเห็นชัดขึ้นในทศวรรษ 2500 เมื่อรัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติเริ่มฉบับแรก พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา และได้บรรจุอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเข้ามา เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ แต่รัฐบาลยุคนั้น ซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ก็ยังคงยืนยันว่า เป้าหมายของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไม่ได้เป็นเรื่องราวได้

ที่รัฐได้รับประโยชน์โดยตรง แต่เป็นการสร้างรายได้ให้กลุ่มอาชีพในกิจการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น แต่ที่สำคัญรัฐบาลคาดหวังให้การท่องเที่ยวเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมและคุณธรรมของชาวไทย ออกไปสู่การรับรู้ของชาวโลกมากกว่า ดังเห็นได้จากคำปราศรัยเปิดที่ทำการถาวรของสำนักงาน องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ.ส.ท.) ของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ วันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2503 ตอนหนึ่งว่า

.....สิ่งสำคัญที่ข้าพเจ้าใคร่จะเน้นให้ท่านทั้งหลายได้เข้าใจและระลึกอยู่เสมอก็คือ ผลประโยชน์ที่รัฐพึงจะได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวนี้ หากเป็นรายได้ที่จะบังเกิดขึ้น แก่รัฐบาล โดยตรงเป็นส่วนใหญ่ไม่ แต่จะเป็นรายได้ที่จะกระจายออกไปยังบุคคล หลายอาชีพ และเป็นรายได้ที่มองไม่เห็น แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดกิจการอันนี้จะเผยแพร่ วัฒนธรรมและคุณธรรมของประชาชนชาวไทย ให้เป็นที่ปรากฏแก่ชาวโลก อันจะ ยังความนิยมยกย่องให้บังเกิดขึ้นเนื่องอีกด้วย สิ่งเหล่านี้ ข้าพเจ้าถือว่า มีค่าเหนือกว่า เงินตรา..... (นิติ กติโกศล, 2516, น. 15)

ภายใต้นโยบายและแผนการพัฒนากิจการท่องเที่ยวตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1-5 เป็นเวลากว่าสามทศวรรษที่มีเพียงการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย รับผิดชอบด้านการจัดการท่องเที่ยว ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยอย่าง น้อย 3 ประการ คือ ประการแรก คือ การเติบโตและขยายตัวอย่างรวดเร็วของธุรกิจอุตสาหกรรม ท่องเที่ยวขนาดใหญ่ในจังหวัดต่าง ๆ ที่มีแหล่งท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็น โรงแรม บริษัทท่องเที่ยว บริษัทขนส่งและรถบริการ มัคคุเทศก์ ธุรกิจเหล่านี้กระจุกตัวอยู่ในกลุ่มนักธุรกิจที่มีเงินทุนในเมือง ในขณะที่ผู้คนในท้องถิ่นหรือชุมชนในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวไม่ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจาก การเติบโตของธุรกิจและเศรษฐกิจการท่องเที่ยว ทำให้ขาดความสำนึก ความใส่ใจในการอนุรักษ์ แหล่งท่องเที่ยว มีผลให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากการไม่มีส่วนร่วม ของชุมชนและงบประมาณการอนุรักษ์ที่น้อยไม่เพียงพอ บางแหล่งจำนวนนักท่องเที่ยวมากเกินไป แหล่งท่องเที่ยวจะรองรับได้ ประการที่สอง ลักษณะของวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏอยู่ในการสื่อสาร การท่องเที่ยว เป็นกระบวนการการสร้างภาพลักษณ์ให้กลายเป็นเอกลักษณ์ความเป็นไทย และเป็นจุดดึงดูดความสนใจให้นักท่องเที่ยวต่างชาติพึงพอใจและต้องการเข้ามาเที่ยวเมืองไทย เอกลักษณ์วัฒนธรรมไทยที่ถูกสร้างขึ้นในการท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ “ยิ้มสยาม” ให้ความหมาย ถึงความมีมิตรไมตรียิ้มแย้มแจ่มใส ที่คนไทยมีต่อแขกแปลกหน้าผู้มาเยือน “มารยาทไทย” การแสดงออกในที่สาธารณะด้วยอากัปกริยาอ่อนน้อม ช่อม่อ นุ่มนวลด้วยกิริยามารยาทและ

น้ำเสียงพูด “ชุดไทยและผ้าไทย” ได้แก่ เครื่องแต่งกายประดิษฐ์แบบราชสำนักกรุงเทพฯ ในอดีต เช่น ชุดไทยเรือนต้น ไทยจักรี ซึ่งตัดเย็บด้วยผ้าไหมทอ “นาฏศิลป์ไทยหรือรำไทย” ก็คือแบบแผน นาฏศิลป์ในราชสำนักกรุงเทพฯ ที่สืบทอดอยู่ในสังกัดกรมศิลปากร วัฒนธรรมที่สำคัญ คือ “พุทธศาสนา” ซึ่งเป็นศาสนาหลักของประชากรส่วนใหญ่ การจัดการท่องเที่ยวได้ทำให้ “วัด” ในพุทธศาสนาในกรุงเทพฯ เป็นภาพตัวแทนศาสนาของผู้คนทั้งประเทศ และยังถือว่าวัดพุทธศาสนา เป็นแหล่งรวมศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของไทยโดยรวม (นิติ กิติโกศล, 2516, น. 16-17, 22-23) การสร้างภาพลักษณ์เช่นนี้ มีผลให้มีการบดบังลักษณะวัฒนธรรมแบบอื่น ๆ ซึ่งดำรงอยู่ในพื้นที่ สังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น มอญ ลาว หรือจีน วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมในศาสนาอื่น ๆ เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ลัทธิเต๋า และขงจื้อ วัฒนธรรมเหล่านี้ต้องซ่อนตัวอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นยาวนานตั้งแต่ทศวรรษ 2500-2520 ที่สำคัญการจัดการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการเอกลักษณ์ความเป็นไทย ยังมีผลให้ความหมายและความรู้ของวัฒนธรรม ที่ถูกนำมาสร้างเอกลักษณ์ต้องเปลี่ยนไป ความหมายและความรู้เดิมถูกลืมเลือนและทำให้หายไป จนไม่มีใครหรือน้อยคนที่ยังสามารถจำความรู้และความหมายเดิมได้ และประการที่สาม วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม ซึ่งต้องผันแปรไปตามบริบท แวดล้อมและปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบและก่อให้เกิดการปรับตัวทางวัฒนธรรม เพื่อให้ผู้คนใน สังคมดำเนินต่อไปได้ ปรัชญาการที่เป็นการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมลักษณะนี้ เห็นได้ชัดเจนกรณี ของ “ตลาดน้ำ” ที่เป็นส่วนหนึ่งของการใช้ชีวิตผู้คนในชุมชนน้ำ ครั้งหนึ่งสภาพการใช้ชีวิตชุมชน น้ำเคยได้รับการบันทึกไว้ในงานเขียนแนะนำแหล่งท่องเที่ยวของชาวตะวันตกเกือบทุกชิ้นและ ถือเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทยมายาวนานนั้น พบว่า ด้วยการพัฒนาประเทศให้เป็น สมัยใหม่ มีการสร้างถนนตลอดจนระบบสาธารณูปโภค โดยเฉพาะน้ำประปาและไฟฟ้า ทำให้ คลองแม่น้ำและเส้นทางคมนาคมทางน้ำถูกถมหรือถูกลดความสำคัญ ทำให้การใช้ชีวิตของชุมชน น้ำเปลี่ยนไป บ้านเรือนริมคลองหรือแม่น้ำ แม้จะยังคงมีอยู่แต่ลดจำนวนลงอย่างมาก เนื่องจากมี การถมคลอง สร้างถนน ตลาดน้ำจึงค่อย ๆ หายไป อย่างไรก็ตาม แม่น้ำเจ้าพระยาและคลองสายหลัก บางสายยังคงมีอยู่ ไม่ได้ถูกถมไป อย่างเช่น คลองบางหลวง คลองบางกอกใหญ่ คลองบางกอกน้อย และคลองเครื่อง่ายธนบุรี-แม่กลอง และธนบุรี-นนทบุรี ด้วยเหตุนี้ในทศวรรษ 2510-2520 รัฐบาล และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงพยายามฟื้นฟู “ตลาดน้ำ” ริมคลองขึ้นใหม่หลายแห่ง ตลาดน้ำ เพื่อการท่องเที่ยวแบบนี้ แม้จะได้รับการประเมินว่า ไม่ใช่ตลาดชุมชนน้ำอย่างแท้จริง แต่ด้วยความสำเร็จในเชิงรายได้จากธุรกิจอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ทำให้ปัจจุบันชุมชนริมน้ำหลายแห่ง ทั้งในเขตธนบุรีและหลายจังหวัดใกล้เคียง มีความพยายามฟื้นฟูชีวิต “ตลาดน้ำ” ของชาวชุมชนขึ้นใหม่

โดยใช้เส้นทางถนนสายหลัก นำพนักท่องเที่ยงให้เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยววิถีชีวิตชุมชนตลาดน้ำใหม่แบบนี้ ถือเป็นการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสมัยใหม่นั้นเอง

ยุคที่สาม การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยองค์วัฒนธรรมชุมชนหรือวัฒนธรรมเครือข่าย หลังทศวรรษ 2530 กระแสความตื่นตัวของชุมชนท้องถิ่นและการสร้างวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้ชุมชนและท้องถิ่นต้องการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และมีส่วนร่วมในการจัดการวัฒนธรรม รวมถึงการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวชุมชนหมู่บ้านวิถีชีวิตชาวบ้าน กิจกรรมท่องเที่ยวในงานเทศกาลเฉลิมฉลอง งานประเพณีซึ่งสัมพันธ์กับวัฒนธรรมชาติพันธุ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นต่าง ๆ มีการจัดตั้งองค์กรหรือหน่วยงานวัฒนธรรม ในขณะที่ภาครัฐเองก็ได้จัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้นเพื่อบริหารจัดการวัฒนธรรมและสนับสนุนกิจกรรมวัฒนธรรมขึ้นเพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมและสถาบันครอบครัวให้เข้มแข็ง กระแสวัฒนธรรมชุมชนได้ทำให้สังคมไทยปัจจุบัน สะท้อนภาพลักษณ์ความเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ดังนั้นเทศกาลประเพณีที่แต่ละชุมชนหรือท้องถิ่นซึ่งมีอดีตประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ที่มีอัตลักษณ์ของตนเอง จึงกลายเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจและมีความสำคัญสามารถสร้างความสนใจให้แก่นักท่องเที่ยว ดังนั้น นับตั้งแต่ พ.ศ. 2530 การท่องเที่ยวประเทศไทยจึงได้ให้ความร่วมมือกับหน่วยราชการ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรวัฒนธรรมหรือชุมชน สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นงานเทศกาลประเพณี จนเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกและกลายเป็นเป้าหมายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติในปัจจุบันภายใต้แนวคิดและแนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.1.6 ความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประเทศ โดยเฉพาะในประเทศที่เน้นการท่องเที่ยวเป็นรายได้หลักของการพัฒนาประเทศ โดยนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีความสำคัญ ดังนี้

- 1) เพิ่มพูนความรู้และเปิดโลกทัศน์ใหม่ การที่คนเราสนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นมาจากความต้องการที่จะเรียนรู้วัฒนธรรมของชนชาติอื่นและต้องเรียนรู้การดำรงชีวิตที่แตกต่างไปจากของตนเอง เนื่องจากคนเรามีสัญชาตญาณของความอยากรู้อยากเห็นในตัวเอง ดังนั้นการท่องเที่ยว

ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่นำไปสู่ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมจะช่วยเพิ่มพูนความรู้ให้กับผู้เข้าชมได้ เช่น การเข้าชมสถาปัตยกรรม ซึ่งนอกจากจะแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามทางศิลปะแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมอง ความคิด ความศรัทธา สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลในแต่ละยุคสมัยได้ อันเป็นความรู้ที่ได้รับจากการเข้าชม และนอกจากจะช่วยเพิ่มพูนความรู้แล้วยังทำให้ผู้เข้าชมได้มีโอกาสเปิดโลกทัศน์ใหม่ ๆ กล่าวคือ ทำให้มีโอกาสพบวัฒนธรรมที่หลากหลายจากท้องถิ่นอื่น ๆ ที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมกับของตนเอง

2) การสร้างความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรม การท่องเที่ยวจะช่วยเผยแพร่เอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้นทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การที่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติกับผู้คนในท้องถิ่นได้มีโอกาสรู้จักกันนั้น ผลก็คือ ทำให้เกิดความสามัคคีสมานฉันท์ และการท่องเที่ยวระหว่างประเทศยังช่วยเสริมสร้างความเข้าใจอันดีที่จะนำไปสู่ความเป็นเพื่อร่วมโลกและเกิดสันติภาพขึ้นแก่โลก (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2545, น. 271) หรือเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างคนต่างวัฒนธรรมนั่นเอง

3) อนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติ ปัจจุบันหลายประเทศกำลังประสบปัญหาในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่กำลังประสบปัญหาดังกล่าว โดยจะเห็นได้จากเยาวชนไทยให้ความสนใจเรื่องประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมทางศาสนา น้อยมาก เหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมของประเทศไทยกำลังเผชิญกับภาวะของเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมดั้งเดิมมาเป็นวัฒนธรรมแบบใหม่ จากภายนอกที่ไหลบ่าเข้ามาทดแทน การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้ได้ส่งผลให้ภาครัฐและเอกชนพยายามที่จะหาทางฟื้นฟูวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของไทยให้กลับมาอีกครั้ง โดยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นอีกหนทางหนึ่งที่นอกจากจะช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมอันดีงามของไทยให้กับชาวต่างชาติได้รับแล้ว ยังช่วยกระตุ้นให้เกิดความสามัคคีในการช่วยกันอนุรักษ์ ฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถานและโบราณวัตถุอันมีค่าของท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป (ฐิรัชญา มณีเนตร, 2553, น. 11)

4) สร้างรายได้ให้กับประเทศ การดำเนินการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ผ่านมาก่อนทำให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติเป็นอย่างมาก โดยเป็นสิ่งที่ช่วยนำเงินตราเข้าประเทศมากที่สุดเมื่อเทียบกับรายได้ที่ได้รับจากหน่วยงานอื่น ๆ (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2545, น. 271) โดยจะเห็นได้ว่าประเทศไทยมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจาก 2.53 แสนล้านบาท ใน พ.ศ. 2542 เป็น 5.10 แสนล้านบาท ใน พ.ศ. 2552 (รลิกา อังกฤษ, 2542)

ประเทศต่าง ๆ ได้เล็งเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในการช่วยสร้างรายได้ให้กับประเทศของตน จึงได้นำวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในกลยุทธ์ของประเทศ เช่น ประเทศเกาหลีใต้ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานอิสระที่สนับสนุนภาคเอกชนในการส่งออกสินค้าวัฒนธรรมซึ่งอาจพบจากโฆษณาการท่องเที่ยวของเกาหลีใต้ที่เน้นความสัมพันธ์ระบอบวัฒนธรรมและเทคโนโลยี รวมถึงการโฆษณาแฝงในภาพยนตร์ซีรีส์ต่าง ๆ ของเกาหลีใต้ ขณะที่ประเทศสิงคโปร์ก็พยายามใช้ความหลากหลายของเชื้อชาติ เป็นจุดขายในการท่องเที่ยวเช่นกัน โดยมีการฟื้นฟูแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมของสิงคโปร์เชื้อชาติจีน อินเดีย และมลายูในประเทศให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว เป็นต้น (ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว, 2556) ประเทศต่าง ๆ เหล่านี้ ปัจจุบันกำลังได้รับความสนใจเข้าไปท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ซึ่งรู้ได้จากรายการของบริษัทนำเที่ยวหลาย ๆ แห่ง ที่มีการจัดรายการท่องเที่ยวไปยังประเทศเหล่านี้อย่างมากมาย

การอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมและการฟื้นฟูจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืนที่สำคัญที่สุด คือต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนท้องถิ่น หรืออาจกล่าวได้ง่าย ๆ ว่าประชาชนในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมและนำมาซึ่งประโยชน์จากการท่องเที่ยว การฟื้นฟูวัฒนธรรม และการฟื้นฟูจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม หมายถึง การเลือกสรรจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมที่สูญหายหรือกำลังเสื่อมสลายให้กลับมีความหมายและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนหรือในชาติอีกครั้ง ทั้งนี้ เพื่อคงไว้ซึ่งจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมและนำมาซึ่งประโยชน์จากการสร้างความเติบโตของรายได้ทั้งด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ให้เป็นพลังส่วนหนึ่งในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สืบต่อไป

2.1.7 การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ทรัพยากรทางวัฒนธรรม เป็นผลผลิตที่เกิดจากการสังสมคุณค่าจากกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม จึงเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะสังคมมนุษย์ในช่วงเวลาต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็สะท้อนอัตลักษณ์ วิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ของสังคมหนึ่ง ๆ อย่างไรก็ตาม กระแสโลกาภิวัตน์ได้เร่งให้การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่งในระยะเวลาสั้น วัฒนธรรมใหม่ที่มาจากภายนอกได้เข้าแทนที่วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ค่อย ๆ เสื่อมสลายลง ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบที่สำคัญคือ การสูญเสียอัตลักษณ์ ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ด้วยเหตุนี้ การอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป การทำความเข้าใจความหมาย “การอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” สามารถทำได้โดยแยก พิจารณาคำเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ “อนุรักษ์” กับ “ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม”

1) ความหมายของ “อนุรักษ์” คำว่า “อนุรักษ์” เป็นคำที่มีความน่าสนใจ เนื่องจากเป็นคำที่มีการให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย กล่าวคือ พจนานุกรมอเล็กซานดริส ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กองศิลปกรรม, ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมายว่า การรักษาให้คงเดิม ซึ่งการนิยามในลักษณะดังกล่าว เป็นการนิยามที่มีความแพร่หลายมากที่สุด ตัวอย่างเช่น การอนุรักษ์ป่า คือ การรักษาสภาพป่าให้อยู่ในสภาพเดิม โดยไม่ตัดต้นไม้ หรือการอนุรักษ์โบราณสถาน คือ การรักษาสภาพโบราณสถานให้อยู่ในสภาพเดิม โดยไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น การนิยามความหมายในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นความเข้าใจความหมายอย่างแคบ หรือเข้าใจว่า การอนุรักษ์ คือ การเก็บและรักษาให้คงเดิมเท่านั้น อย่างไรก็ตาม คำว่า “อนุรักษ์” สามารถนิยามให้มีความหมายกว้างและลึกซึ้งขึ้น ดังจะเห็นได้จาก สินชัย กระจวนแสง (2554, น. 254) ได้ให้ความหมายว่า การรักษาเพื่อให้สิ่งนั้น ๆ คงคุณค่าไว้โดยวิธีการต่าง ๆ หรือ เดชา บุญค้ำ (2537, น. 4-11) ตั้งข้อสังเกตว่าความจริงแล้วการอนุรักษ์มีระดับและความเข้มงวดในการปฏิบัติแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเหมาะสม สำหรับความเป็นอยู่ของสังคม และเป็นการเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้มีการ “พัฒนา” อย่างถูกต้องเหมาะสม เพราะถ้าการอนุรักษ์หมายถึงเฉพาะเพียงการควบคุมเข้มงวด ห้ามแตะต้อง ห้ามเปลี่ยนแปลง ห้ามทุกอย่าง บ้านเมืองก็จะไม่เจริญ เมื่อมีอุปสรรคมีข้อห้ามมากแต่เกิดความต้องการสูงก็จะเกิดการฝ่าฝืน ลักลอบ คอรัปชั่น และการทำลายขึ้น โดยอยากที่จะควบคุมไว้ได้ ดังนั้น จึงได้มีการวิวัฒนาการการอนุรักษ์ขึ้นในรูปแบบที่มีความหมายและเข้มงวดในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน โดยสามารถจำแนกระดับการปฏิบัติได้ดังนี้คือ (1.1) การอนุรักษ์ (Conservation) คือ กระบวนการสงวนรักษาที่ไม่เข้มงวด และมีลักษณะผ่อนคลายเป็นเพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อมภูมิทัศน์หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไว้มิให้สูญหายหรือถูกเปลี่ยนไปโดยการใช้สอยหรือบริโภคที่ไม่เหมาะสมหรือกล่าวโดยหลักการก็คือ เป็นการพิทักษ์รักษาสภาพและเอกลักษณ์เดิมไว้ แต่ไม่หวงห้าม (1.2) การพิทักษ์รักษา (Preservation) คือ กระบวนการปกป้องโดย (1) สร้างเสริมความมั่นคงถาวร (2) สร้างใหม่ด้วยวิธีการและวัสดุดั้งเดิม (3) รักษาสภาพเดิมหรือ (4) ปรับปรุงสภาพและเสริมคุณภาพเฉพาะสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์หรืออาคารสถานที่ให้คงอยู่ตลอดไป การอนุรักษ์รูปแบบนี้เป็น การอนุรักษ์ขั้นสูงสุด และเข้มงวดที่สุดในเรื่องความแท้ดั้งเดิม (1.3) การบูรณะ (Restoration) คือ บูรณะสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์ หรืออาคารสถานที่ที่เสื่อมโทรมหรือหมดสภาพขึ้นมาใหม่ ให้มีรูปร่างลักษณะ รวมทั้งสไตล์ที่สมบูรณ์ให้เป็นอย่างไปนั้น จะต้องมีความถูกต้องอย่างเข้มงวด โดย

การค้นคว้าวิจัยอย่างจริงจังและถูกต้องที่สุด (1.4) การปฏิสังขรณ์ (Rehabilitation) คือ การฟื้นฟูสภาพของภูมิทัศน์ อาคารสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ให้กลับอยู่ในสภาพที่ใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งโดยปกติจะทำในระดับเพียงการซ่อมแซมให้มีสภาพดี และอาจรวมถึงการปรับสภาพเล็กน้อย เพื่อให้สะดวกแก่การใช้งาน ระดับของการรักษาความแท้ดั้งเดิมเป็นรอง (1.5) สร้างของเก่าขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) คือ การสร้างภูมิทัศน์หรืออาคารแบบดั้งเดิมขึ้นมาใหม่ จากอาคารหรือสถานที่ที่ประวัติศาสตร์เดิมที่เสื่อมสูญไปแล้ว โดยสร้างขึ้น ณ ที่ใดก็ได้ไม่จำเป็นต้องเป็นที่เดิม แต่สร้างเหมือนเดิมทุกประการตั้งแต่ฐานคิดดินขึ้นไป รูปแบบที่สร้างจะต้องเก็บหรือค้นคว้าวิจัยจากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ภาพถ่ายหรือภาพวาดเก่า ความแท้ขึ้นอยู่กับเอกสาร หลักฐาน และทุนทรัพย์ที่เอื้ออำนวย (1.6) การแปลความหมาย (Interpretation) คือ การรักษาลักษณะดั้งเดิมของสิ่งแวดล้อมภูมิทัศน์ และอาคารสถานที่เก่าแก่ไว้บ้าง โดยสอดใส่การใช้สอยอย่างใหม่ๆ ตามสถานะเศรษฐกิจของยุคให้ การค้นคว้าวิจัยถือเป็นองค์ประกอบหลักของการออกแบบ ซึ่งจะต้องนำลักษณะและการใช้สอยใหม่ (1.7) การสงวนไว้ใช้ (Reservation) คือ การสงวนไว้ใช้ประโยชน์ภายนอก ซึ่งการใช้ประโยชน์ในภายนอก อาจเปลี่ยนไปจากสภาพเดิมเล็กน้อย หรือโดยสิ้นเชิงได้

จะเห็นได้ว่า ความหมายอย่างแคบของการอนุรักษ์ คือ การรักษาสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้คงลักษณะดั้งเดิมไว้ ขณะที่ความหมายอย่างกว้างมองว่า การอนุรักษ์ไม่ใช่เฉพาะการรักษาลักษณะดั้งเดิมไว้เท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงลักษณะของสิ่งนั้น ๆ ให้เข้ากับบริบททางสังคม ด้วยหลักปฏิบัติที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด ด้วยเหตุนี้ การนิยามความหมายแบบกว้างจึงให้ความสำคัญกับการรักษาคุณค่าของสิ่ง ๆ หนึ่ง มากกว่าการรักษารูปแบบและลักษณะของสิ่ง ๆ นั้น นอกจากนี้ การอนุรักษ์ยังมีความหมายรวมถึงการพัฒนาอีกด้วย จากที่กล่าวมา การอนุรักษ์จึงหมายถึง การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมต่อไป โดย “สิ่งที่ดีงาม” หรือ “วัฒนธรรม” คือ ความเจริญที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นและสั่งสมไว้ เช่น ประเพณี ภูมิปัญญา ความเชื่อ คุณค่า หรือวิถีการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังนั้น การอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงหมายถึง การบำรุงรักษาวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม เพื่อก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจในความเป็นชาติ ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของคนรุ่นหลังต่อไป

2) ความหมาย “ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจัดเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เนื่องจากคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวในการเลือกสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใด

แห่งหนึ่ง การเข้าใจความหมายและความสำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดการวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้มีผู้กล่าวไว้อย่างหลากหลาย เช่น อีสริยา เลาหตีรานนท์ (2552) กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ใดที่หนึ่ง ตั้งแต่ในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับภูมิภาค และระดับโลก อาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นก็ได้ โดยสิ่งเหล่านั้นจะต้องมีความงดงามแปลกตา มีความสำคัญหรือมีคุณค่า รวมทั้งวิธีการดำเนินชีวิตอันดีงามที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมอันทรงคุณค่า และมีลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์ ก็ถือเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ขณะที่ ราณี อิติชัยกุล (2546, น. 38-46) กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง แหล่งท่องเที่ยว แหล่งกิจกรรม และวัฒนธรรม ประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเด่นของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว จากความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยว สามารถแบ่งประเภททรัพยากรการท่องเที่ยวได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ (1) ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา น้ำตก ทะเล (2) ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม และประเพณี เช่น วิถีชีวิต การละเล่น เทศกาล (3) ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณสถานและศาสนสถาน เช่น พระราชวัง พิพิธภัณฑสถาน และ (4) ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น สวนป่า สวนผลไม้ สวนสนุก สถานบันเทิง (ราณี อิติชัยกุล, 2546)

ทั้งนี้ การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ทำให้ทราบว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวที่มุ่งศึกษาเรียนรู้สังคมและสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่าง ๆ โดยผ่านสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง กิจกรรมันทนาการ และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ด้วยเหตุนี้ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงมีอยู่ในทรัพยากรการท่องเที่ยวทุกประเภท ยกเว้นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเท่านั้น ดังนั้น ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงหมายถึง การนำวัฒนธรรมมาใช้ เพื่อให้เกิดคุณค่าสำหรับการท่องเที่ยว และสามารถแบ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน เครื่องประดับเครื่องมือการเกษตร อาหาร ฯลฯ และ (2) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ภาษา วรรณคดี ความเชื่อ มารยาท ประเพณี ฯลฯ

สำหรับประเทศไทย เป็นประเทศที่มีความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว ความหลากหลายของวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ปัจจุบันกำลังถูกนำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวอย่างมาก เหล่านี้กำลังกลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมบางประเภทของประเทศไทยกำลังถูกทำลายลง ซึ่งแม้ว่าการท่องเที่ยวจะนำมาซึ่งรายได้ให้กับชุมชนและประเทศชาติอย่างมาก แต่ถ้ามองถึงแต่ผลกำไรจากการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียวโดยที่ไม่คิดถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมเหล่านี้ ต่อไปในอนาคตประเทศไทยอาจสูญเสียทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ อย่างไม่สามารถนำกลับมาได้ ปัญหาดังกล่าว จึงเป็นปัญหาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งและจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อการคงไว้ซึ่งความยั่งยืนของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

2.1.8 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หมายถึง การรักษาคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นความเจริญของสังคม และการก่อให้เกิดประโยชน์ทางการท่องเที่ยว ความหมายการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมข้างต้น แม้ว่าจะสะท้อนให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ร่วมกันของคนในสังคม แต่ในทางปฏิบัติการอนุรักษ์ยังคงเป็นแนวคิดที่ไม่ได้รับความสนใจและไม่มีแนวทางการดำเนินการที่ชัดเจน ศรีศักร วัลลิโภดม (2543, น. 59-60) จึงกล่าวถึงปัญหาการสูญเสียมรดกทางวัฒนธรรม คือ “ความสิ้นหวังอย่างหนึ่งของประเทศชาติ แต่เป็นความสิ้นหวังที่ไม่เกิดปฏิกริยาใด ๆ ที่รุนแรง เพราะบุคคลทุกผู้ทุกนามนั้น ได้เห็นว่าไม่ใช่เรื่องคอขาดบาดตาย”

อุปสรรคสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงอยู่ที่การตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และการให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ ด้วยเหตุนี้การที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืนเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดคือต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่นช่วยกันดำเนินงาน โดยแนวทางการมีส่วนร่วม ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527, น. 2) ได้ให้นิยามไว้ว่า การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจ การกำหนดชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตัวเอง ทั้งนี้ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากการศึกษาของอนุภาพ ธีรลาภ (2528, น. 21-22) พบว่า (1) ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนต้องมีศักยภาพที่จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ (2) ประชาชนต้องมีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนต้องมีสภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และกายภาพที่เปิดโอกาสให้เขามีส่วนร่วม (3) ประชาชนต้องมีความประสงค์ที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีความเข้าใจเห็นประโยชน์ในการเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ (4) ประชาชนจะต้องมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องได้รับโอกาสที่จะเข้าร่วมกิจกรรม กำหนดกิจกรรม รวมถึงการตัดสินใจในสิ่งที่ตนเองต้องการ และมีความเป็นไปได้ที่จะสามารถจัดการด้วยตนเอง

นอกจากนี้ หลักการมีส่วนร่วมที่สำคัญ คือ ต้องการให้ความเท่าเทียมแก่คนในชุมชน ทั้งจากการเข้าร่วมกิจกรรม การแสดงความคิดเห็นและการรับผลประโยชน์ ซึ่งปัจจัยข้างต้นเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกิจกรรม ซึ่งในแง่ของการอนุรักษ์ อาจกล่าวได้ว่าประชาชนในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน เมื่อทำได้เช่นนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงจะสามารถดำเนินการได้ การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม นอกจากจะทำได้ด้วยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนแล้ว การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมยังทำได้โดยการศึกษาเรียนรู้ เพราะความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าวัฒนธรรมจะเกิดขึ้น ได้จากการซึมซับผ่านการเรียนการสอน ด้วยเหตุนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545, น. 82-83) จึงได้แนวทางการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้ คือ (1) การเรียนรู้วัฒนธรรมที่ได้ผล นั้น จะต้องเกิดจากการซึมซับจนหยั่งรากลึกถึงจิตใจของการเรียน การซึมซับจะเกิดได้จากการเรียนรู้ได้เห็น ได้ยินบ่อย ๆ เป็นกิจวัตรจนเป็นธรรมชาติ การเรียนรู้วัฒนธรรมที่นาน ๆ ทำครั้งหนึ่ง จึงไม่ได้ผล การสอนวัฒนธรรมสามารถแทรกอยู่ได้ในทุกวิชา และควรให้เรียนรู้ตั้งแต่เด็กอย่างต่อเนื่องไปจนทุกระดับการศึกษา (2) การทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจถึงความหมาย และเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมทั้งจากวิธีการเขียนการบอก การสอนหรืออภิปรายเพียงอย่างเดียว ไม่อาจทำให้ผู้เรียนเข้าถึงวัฒนธรรมได้ การเรียนการสอนควรจะต้องให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ ซึ่งจะช่วยให้เกิดสติปัญญาและการได้ฝึกปฏิบัติทำจริงในกิจกรรมนั้น ๆ ด้วยตนเองจะทำให้เกิดทักษะ การที่สามารถทำได้ ทำเป็นจะทำให้ผู้เรียนค้นพบศักยภาพของตนเองในเรื่องนั้น ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนรู้อย่างมีความสุข เกิดความภาคภูมิใจในตัวเอง และในสิ่งที่ทำ จะทำให้รู้จัก เข้าใจและรักวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าดำรงอยู่มากมาย และใส่ใจในวัฒนธรรมอย่างสืบเนื่อง ตลอดจนสามารถสืบทอดต่อไปได้ด้วยตนเอง ซึ่งควรควรเป็นเพียงผู้เชื่อมโยง (Culture Broker) เป็นผู้ให้คำแนะนำ (3) การเรียนรู้วัฒนธรรมต้องทำให้ผู้เรียนซาบซึ้ง

ถึงคุณค่าของวัฒนธรรม ซึ่งเกิดขึ้นได้จากการที่ซึมซับวัฒนธรรมจนกลายเป็นวิถีชีวิต หรือเกิดจากการเข้าใจอย่างลึกซึ้ง จากการได้ปฏิบัติจนทำได้ ทำเป็น รู้จัก เห็นความหมาย และคุณค่าของวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การบำรุงรักษาคุณค่าและความเจริญของสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งแนวทางดังกล่าวนอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นสมบัติแก่ชุมชนและประเทศแล้ว ยังส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวตามแหล่งวัฒนธรรมต่าง ๆ อีกด้วย อย่างไรก็ตาม การจะอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้น จุดเริ่มต้นที่สำคัญคือการสร้าง “คน” ที่ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และสามารถนำความรู้ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ไปปรับใช้ได้ ซึ่งการที่จะสร้างคนที่มีความพร้อมจำเป็นต้องเริ่มตั้งแต่การวางรากฐาน โดยการนำเรื่องของวัฒนธรรมชุมชนหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าไปสู่ระบบการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการซึมซับวัฒนธรรมในกลุ่มเยาวชน ต่อมาเมื่อประชาชนในท้องถิ่นเกิดความซึมซับและหวงแหนวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน การเปิดให้คนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จึงเป็นแนวทางที่ดีที่สุดในการนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ สร้างความสามัคคี และความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกัน ปัจจุบันเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ต่อลูกหลานในอนาคตต่อไป

2.1.9 การฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การพัฒนาการท่องเที่ยวและการพัฒนาประเทศไทย ที่ผ่านมามุ่งเน้นเฉพาะการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจซึ่งรัฐได้นำมาเป็นนโยบายหลักในการพัฒนาประเทศ นับตั้งแต่เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 (ภายหลังเปลี่ยนเป็น “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ”) ภาคเศรษฐกิจกลายเป็นกิจกรรมหลักที่มีความเติบโตอย่างต่อเนื่อง ตรงกันข้ามกับภาคสังคมและวัฒนธรรมที่ประสบปัญหาในหลาย ๆ ด้าน เนื่องจากไม่สามารถปรับตัวตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วได้ ประกอบกับการขาดการนำนโยบายแก้ปัญหาไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ส่งผลให้วัฒนธรรมไทยบางส่วนค่อย ๆ เสื่อมสลายลง เช่น การผลิตแบบพอเพียง วิถีชีวิตที่พึ่งพิงและสอดคล้องกับธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ฯลฯ ความเสื่อมสลายของวัฒนธรรมที่มีแนวโน้มรุนแรงและรวดเร็วขึ้น ได้ก่อให้เกิดความห่วงใยต่อสถานการณ์ดังกล่าวซึ่งปรากฏการณ์นี้ไม่เพียงเกิดขึ้นในประเทศไทย แต่ยังเกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ความสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิมกลายเป็นประเด็นที่หลายฝ่ายกลับมาให้ความสนใจ ด้วยเหตุนี้ ในปัจจุบันจึงเริ่มมีนโยบายฟื้นฟูวัฒนธรรมให้กลับมาอีกครั้ง

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยการที่จะกล่าวถึงการฟื้นฟูทรัพยากรทางวัฒนธรรม จำเป็นต้องกล่าวถึงเงื่อนไขที่นำไปสู่การฟื้นฟู คือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งการพิจารณาถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางวัฒนธรรม สามารถจำแนกได้เป็น 2 ส่วน คือ ความเสื่อมโทรมในส่วนทรัพยากรทางวัฒนธรรมหรือศิลปกรรม และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมของทรัพยากรทางวัฒนธรรมหรือสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยสาเหตุของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีรายละเอียด ดังนี้ (วศิน อิงคพัฒนากุล, 2548, น. 367-368)

1) สาเหตุจากธรรมชาติและภัยธรรมชาติ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่มักดำรงอยู่มาเป็นเวลานาน ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูงที่จะถูกร่อน แดกหักเสียหายไปตามกาลเวลา นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เร่งอัตราความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โบราณสถานมักก่อสร้างขึ้นด้วยวัสดุธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นหลายชนิด ซึ่งการก่อสร้างใช้เทคโนโลยีที่ไม่สลับซับซ้อน ความแข็งแรงของวัสดุแต่ละชนิดจะมีความแตกต่างกัน ส่งผลถึงความแข็งแรงของทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยรวม ในขณะเดียวกัน ตำแหน่งที่ตั้งก็ส่งผลถึงความคงทนด้วย กล่าวคือ หากสิ่งปลูกสร้างทางวัฒนธรรมตั้งอยู่บนพื้นดินที่มีสภาพเป็นกรด กรดจะทำลายโครงสร้างที่เป็นวัสดุจำพวกเหล็ก โลหะสำริด และกระดูก ส่วนดินจำพวกดินทรายจะรักษาโครงสร้าง ดังกล่าวได้ดีกว่า ขณะที่ภัยธรรมชาติต่าง ๆ จัดเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อทรัพยากรทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ ในบริเวณที่มีอากาศแห้งแล้ง ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจะได้รับการรักษาให้คงสภาพได้ดีกว่าบริเวณที่มีอากาศอบอุ่น ซึ่งทำให้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมง่ายต่อการพังทลาย นอกจากนี้ ภัยธรรมชาติอื่น ๆ เช่น น้ำท่วม การเกิดพายุ เหล่านี้ ก็มีส่วนทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรทางวัฒนธรรมไว้ด้วยเช่นกัน

2) สาเหตุจากการกระทำของมนุษย์ การทำลายทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยมีสาเหตุจากกระทำของมนุษย์สามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การกระทำโดยไม่ตั้งใจหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น การย้ายและการจำหน่ายศิลปวัตถุและวัตถุโบราณออกจากแหล่ง โดยไม่มีการบันทึกรายละเอียดต่าง ๆ ไว้ การปรับสภาพพื้นที่ดิน เพื่อวัตถุประสงค์บางประการ โดยละเลยความสำคัญของหลักฐานทางโบราณคดี เป็นต้น และการกระทำด้วยความตั้งใจ เช่น การลักลอบขุดค้นทรัพย์สินจำพวกศิลปวัตถุ และวัตถุโบราณ โดยไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ การลักลอบซื้อขายศิลปวัตถุ และวัตถุโบราณระหว่างประเทศ การปลอมแปลงศิลปวัตถุ และวัตถุโบราณ เป็นต้น

3) การกระทำของสัตว์ สัตว์หลายชนิดเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยตรง เช่น แมลงจำพวกปลวก ต่อ ผึ้ง และสัตว์จำพวกตุ่น อ้น พังพอน นกพิราบ เป็นต้น ทั้งนี้ รูปแบบและความรุนแรงของการทำลายจะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับธรรมชาติของสัตว์แต่ละชนิด ซึ่งมีทั้งในรูปการกัดแทะทำลาย การถ่ายข้อมูล การขุดรู หรือ โปรง การสร้างรัง ฯลฯ

4) การกระทำของพืช เมื่อเมล็ดพืชถูกเคลื่อนย้ายโดยสัตว์และพาหะตามธรรมชาติต่าง ๆ ไปตกหล่นอยู่ในหรือใกล้บริเวณของโบราณสถาน ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมแล้ว ภายหลังจากได้รับปัจจัยธรรมชาติที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโต เมล็ดพืชเหล่านั้น จะสามารถงอกออกเป็นต้น และหยั่งรากลงไปบนโบราณสถานดังกล่าว เมื่อระยะเวลาผ่านไป พืชจะพัฒนาระบบรากให้สามารถยึดติด และดำรงอยู่ได้บนโบราณสถานนั้น ๆ ระบบรากเป็นสาเหตุสำคัญในการทำลายโบราณสถาน นอกจากนี้ ความรุ่มร้อนของพืชจะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนเพื่อดึงดูดสัตว์ให้เข้ามาอยู่อาศัย จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเร่งอัตราความเสียหายของทรัพยากรทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้อีกทางหนึ่ง

จากลักษณะความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางวัฒนธรรมข้างต้น จะเห็นว่า มีรูปแบบและผลกระทบที่แตกต่าง ด้วยเหตุนี้วิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูจึงต้องมีความแตกต่างตามเงื่อนไข เช่น โบราณสถานถูกทำลายจากพืช วิธีดูแลกำจัดวัชพืชอย่างสม่ำเสมออาจเป็นวิธีที่เหมาะสม แต่หากโบราณสถานถูกทำลายจากมนุษย์ ต้องหาสาเหตุว่าเกิดจากความตั้งใจหรือไม่ ถ้าไม่ตั้งใจ อาจใช้วิธีสร้างความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรม แต่ถ้าการทำลายเกิดจากความตั้งใจ อาจจำเป็นต้องใช้บทลงโทษทางกฎหมายร่วมด้วย เป็นต้น

กล่าวสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมอย่างธรรมชาติที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี

2.1.10 แนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การรื้อฟื้นสิ่งที่ตั้งงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเจริญขึ้นใหม่หรือก่อให้เกิดประโยชน์อีกครั้ง ในแง่นี้ “การฟื้นฟูวัฒนธรรม” จึงหมายถึง การเลือกสรรวัฒนธรรมที่สูญหายหรือกำลังเสื่อมสลายให้กลับมีความหมายและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนหรือในชาติอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม ลินซ์ย กระทบแสง (2554, น. 291) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าการฟื้นฟูไม่ได้มีความหมายว่า จะต้องดึงระบบสังคมที่เป็นอยู่ให้ย้อนกลับไปสู่รูปแบบเดิม แต่เป็นการรักษาและประยุกต์วัฒนธรรมให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยธำรงความรู้สึกภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของตน รวมถึงสามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในท้องถิ่นได้ด้วยเหตุนี้ การฟื้นฟูวัฒนธรรม จึงไม่ได้หมายความว่า ต้องเป็นการสร้างของใหม่ให้เหมือนเดิมแบบเดิมหรือเลียนแบบเดิม ซึ่งปัจจุบันหลายประเทศกำลังใช้วิธีการสร้างของใหม่ให้เหมือนเดิมแบบหรือเลียนแบบเดิม แต่ยังคงเรียกเป็นวัฒนธรรมเก่า ซึ่งปัจจุบันหลายประเทศกำลังใช้วิธีการนี้เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นมา เช่น การจัดการชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าไปศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ บางครั้งก็จัดให้มีการแสดงให้นักท่องเที่ยวได้ชม ซึ่งในความเป็นจริงแล้ววัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นได้ถูกกลืนไปกับวัฒนธรรมใหม่แล้ว แต่ก็พยายามสร้างใหม่ขึ้นมาเพื่อการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่การฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ถูกต้อง ดังเช่นที่ ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวไว้

.....การฟื้นฟูปรุงแต่งประเพณีพิธีกรรมในเมืองไทย มีวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ คือเพื่อให้มีรายได้จากการท่องเที่ยวโดยกรณีนี้การฟื้นฟูจึงเป็นผิวเผินไม่ให้ความสนใจ ความหมายความสำคัญที่เคยมีของประเพณี พิธีกรรมเหล่านั้นเท่าที่ควร แต่กลายเป็นว่าจะทำอะไรก็ได้ให้ดูเป็นที่ตื่นตาตื่นใจแก่บรรดานักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ แต่การปรุงแต่งหรือฟื้นฟูประเพณีเพื่อรับการท่องเที่ยวนั้นเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องความเพลิดเพลินทางโลกมากกว่าจะรักษาสมดุลภาพของการทำบุญ และความเลื่อมใสในพระศาสนาให้ได้สัดส่วนกับการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและการหย่อนใจของผู้คนในชุมชน..... (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543, น. 24-28)

เรื่องการอนุรักษ์และการฟื้นฟูวัฒนธรรมนี้ จากการสัมมนาวิชาการ ประจำปี 2550 ของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่อง “ยุทธศาสตร์ใหม่ประเทศไทย” ได้กำหนดยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และเสริมสร้างวัฒนธรรม และค่านิยมที่ดีงามของสังคมไทย ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรม ไว้ดังนี้ (สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2557, น. 116)

1) เสริมสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีทั้งในระดับตัวบุคคล และภูมิคุ้มกันที่ดีของสังคม เน้นการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเกิดความตระหนักในคุณค่าแห่งตน และคุณค่าของวัฒนธรรม และค่านิยมที่ดีงามของสังคมไทย แนวคิดความพอประมาณ บนหลักของความมีเหตุผล การพึ่งพาตนเองได้ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อร่วมพัฒนาสังคมภูมิปัญญา

2) สนับสนุนการเผยแพร่วัฒนธรรม ค่านิยมที่ดีงามของไทยรวมทั้งการมีระบบติดตามผลการดำเนินงาน

3) เสริมสร้างเจตคติในการพัฒนาภูมิปัญญาไทย โดยมุ่งเป้าหมายให้เกิดผลลัพธ์ที่คุ้มค่ามากกว่าต้นทุน

4) ส่งเสริมการค้นหาแบบอย่างที่ดีเพื่อนำมาพัฒนาชุมชนของตนเองให้เข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้ตามคำคิดเดิมที่ว่า ความมั่นคงของชีวิตมาจากชุมชนชาวบ้านร่วมกันสร้างหลักประกันด้วยความรู้และภูมิปัญญาและทรัพยากรท้องถิ่น

5) ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาาระบบและเครือข่ายอาสาสมัครเพื่อสามารถให้บริการอย่างทั่วถึง

6) สนับสนุนให้ประชาชนจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิตฉบับภาคประชาชน เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับรากหญ้า โดยจัดทำในลักษณะคู่ขนานกับยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของรัฐ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนร่วมคิดร่วมทำ จัดทำแผนเพื่อพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็ง พึ่งตนเองและจัดการกับปัญหาของตนเองได้ทุกระดับ

โดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมขึ้นมาได้ใหม่นี้มีความสำคัญอย่างมาก เพราะนอกจากจะทำให้ชุมชนและสังคมสามารถฟื้นฟูวัฒนธรรมของตนกลับคืนมาได้ ยังมีประโยชน์อีกในด้านการกลายเป็นทุนทางสังคมของชุมชนที่ช่วยเสริมสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว ดังนั้นในปัจจุบันจึงพบหลายชุมชนพยายามฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนของตนขึ้นมา เช่น ชุมชนตลาดร้อยปี ชุมชนตลาดคลองสวน เป็นต้น แต่ทั้งนี้ การฟื้นฟูวัฒนธรรมเพื่อให้กลายเป็นทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวนั้น ควรทำควบคู่ไปกับการศึกษาประวัติศาสตร์และรายละเอียดของวัฒนธรรมนั้น ๆ อย่างถูกต้อง เพราะเมื่อเข้าใจถึงวัฒนธรรมนั้นอย่างถ่องแท้แล้วการฟื้นฟูวัฒนธรรมก็จะเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมาก

2.2 ข้อตกลงนานาชาติ เกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร

องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nation Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ ยูเนสโก (UNESCO) เป็นหน่วยงานระหว่างประเทศที่มีบทบาทในการสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมโดยตรง องค์การยูเนสโก เป็นองค์การชำนาญพิเศษของสหประชาชาติ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2489 โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์สันติภาพ ส่งเสริมความร่วมมือของนานาชาติทางการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมเพื่อให้ทั่วโลกเคารพในความยุติธรรม กฎหมาย สิทธิและเสรีภาพที่มนุษย์พึงมีโดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ เพศ ภาษาหรือศาสนาตามกฎบัตรสหประชาชาติ (สำนักความสัมพันธ์ต่างประเทศ, 2546) บทบาทขององค์การยูเนสโกที่สำคัญทางด้านวัฒนธรรม เช่น การสนับสนุนความหลากหลายทางวัฒนธรรม การขึ้นทะเบียนมรดกโลก รวมถึงจัดทำข้อตกลงนานาชาติเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม สำหรับคนไทยได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การยูเนสโกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2492 และได้ลงนามในข้อตกลงนานาชาติเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมหลายฉบับ ดังนี้

2.2.1 อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก

ในการประชุมสมัชชาสามัญขององค์การยูเนสโก ครั้งที่ 17 ระหว่างวันที่ 17 ตุลาคม ถึง 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515 ณ ประเทศฝรั่งเศส ได้มีมติรับรองอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) หลักการของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมทางธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศภาคีในการกำหนดมาตรการที่เหมาะสมทั้งด้านนโยบายและวางแผนแม่บท เพื่ออนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพ ด้านกฎหมาย วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การบริหารจัดการ และสนับสนุนงบประมาณ เพื่อสงวนรักษาคู่มือมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติให้คงอยู่ โดย พ.ศ. 2519 องค์การยูเนสโก ได้จัดตั้ง “กองทุนมรดกโลก” เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกแล้ว โดยอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติมี 38 มาตรา บทบาทหลักของอนุสัญญาฯ คือ การกำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาสถานที่ต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ จัดทำบัญชีรายชื่อ และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศในการอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลกอย่างมีประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ ประเทศภาคีสมาชิก มีพันธกรณีตามสัญญา คือ

1) กำหนดนโยบายและจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมของชุมชน

2) เสาะแสวงหาและศึกษาวิเคราะห์แหล่งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและความสำคัญที่ตั้งอยู่ในประเทศ เพื่อเสนอบรรจุไว้ในบัญชีรายชื่อแหล่งมรดกโลก

3) รับผิดชอบดูแล คุ้มครอง อนุรักษ์แหล่งมรดกโลกที่ตั้งอยู่ในประเทศ

4) กำหนดมาตรการด้านกฎหมาย วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การบริหารจัดการและการสนับสนุนงบประมาณ เพื่อการศึกษาวิจัย การปกป้อง คุ้มครอง การอนุรักษ์ การบริหารทางการศึกษา และการฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ

5) ละเว้นการดำเนินการใด โดยเจตนาที่จะทำลายแหล่งมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่ในรัฐภาคีอื่นทั้งโดยทางตรงและโดยอ้อม (โครงการเครือข่ายสารสนเทศด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย, 2554) และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามอนุสัญญาฯ จึงได้มีการตั้งหน่วยงานสนับสนุนที่สำคัญ 3 หน่วยงาน ได้แก่ คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลเพื่อการคุ้มครอง ป้องกันมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ (Intergovernmental Committee for the Protection of the Cultural and Natural Heritage of Outstanding Universal Value) สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monument and Sites: ICOMOS) และศูนย์ระหว่างประเทศว่าด้วยการศึกษาการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์สมบัติทางวัฒนธรรม (The International Center for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, 2005) เป็นดังนี้ คือ

5.1) คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลเพื่อการคุ้มครอง ป้องกันมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลเพื่อการคุ้มครอง ป้องกันมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ หรือเรียกสั้นๆ ว่า คณะกรรมการมรดกโลก (World Heritage Committee) ทำหน้าที่ดูแลแหล่งวัฒนธรรม และธรรมชาติที่มีความสำคัญระดับโลก จัดตั้งขึ้นพร้อม “กองทุนมรดกโลก” เพื่อแหล่งเงินทุนในการสนับสนุนการอนุรักษ์แหล่งวัฒนธรรมและธรรมชาติ ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกแล้ว คณะกรรมการดังกล่าว นี้จะมีหน้าที่พิจารณามรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ที่เสนอมาจากประเทศภาคี ให้เข้าร่วมอยู่ในการคุ้มครองภายใต้อนุสัญญาฯ โดยแบ่งการขึ้นบัญชีหรือขึ้นทะเบียน เป็น 2 ประเภท คือ บัญชีมรดกโลก (World Heritage List) และบัญชีมรดกโลกที่อยู่ในสภาวะอันตราย (List of World Heritage in Danger) นอกจากนั้น

คณะกรรมการมรดกโลก ยังมีหน้าที่พิจารณาให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศภาคี ในการพิทักษ์รักษา แหล่งมรดกโลก ที่ตั้งอยู่ในประเทศนั้น ๆ ด้วย นอกจากนี้ คณะกรรมการมรดกโลกยังมีอำนาจ ในการให้ความช่วยเหลือ เช่น การศึกษาวิจัย เพื่อหาแนวทางป้องกัน สงวนรักษา และส่งเสริมมรดก ทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก การจัดส่งบุคลากร ผู้เชี่ยวชาญ ช่างฝีมือ ที่มีความสามารถสูง เข้าช่วยเหลือ การจัดฝึกอบรมให้กับผู้เข้าร่วมงานและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา การจัดหาอุปกรณ์ เพื่อช่วยในการอนุรักษ์ตามที่ต้องการและเท่าที่จำเป็น การให้กู้ยืมเงินเพื่อใช้เหลือในการอนุรักษ์ โดยคิดดอกเบี้ยต่ำหรือไม่คิดดอกเบี้ยในระยะยาว และการให้เงินช่วยเหลือในกรณีพิเศษ (กระทรวง วัฒนธรรม, 2559)

5.2) สภาการ โบราณสถานระหว่างประเทศ สภาการ โบราณสถานระหว่างประเทศ หรือไอโคโมส (ICOMOS) คือ องค์กรวิชาชีพทางด้านมรดกทางวัฒนธรรมในระดับสากลโลก ซึ่งมี เป้าหมายการทำงาน เพื่อการอนุรักษ์และปกป้องคุ้มครอง โบราณสถานในลักษณะขององค์กรอิสระ (NGO) ที่จะมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาอย่างเป็นทางการของ UNESCO โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับ คณะกรรมการมรดกโลก ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2508 ณ กรุงวอร์ซอว์ ประเทศโปแลนด์ 1 ปี หลังจาก การประกาศกฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถาน “เวนิซาร์เตอร์”

ปัจจุบันมีสำนักงานของฝ่ายเลขานุการอยู่ที่ปารีส ประเทศฝรั่งเศส ไอโคโมส มีบทบาท หน้าที่ คือ (1) เป็นเวทีในระดับระหว่างประเทศในการเจรจาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ผ่านทางเว็บไซต์ จัดหมายข่าว วารสารวิชาการ และการจัดประชุม สัมมนาต่าง ๆ รวมทั้งการประชุมสามัญ ซึ่งจัดขึ้นทุก ๆ 3 ปี (2) เป็นเครือข่ายของบุคลากร ผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม ด้วยการรวมกลุ่มของคณะกรรมการ โบราณสถาน ระดับชาติ (National Committee) ของประเทศสมาชิกชาติต่าง ๆ มากกว่า 110 ประเทศ ที่ได้มี การแลกเปลี่ยนแบ่งปันผู้เชี่ยวชาญ และประสบการณ์ซึ่งกันและกันโดยตรง หรือจากการรวมกลุ่มเฉพาะ ทางในรูปของคณะกรรมการระหว่างประเทศ (International Scientific Committee) (3) ให้การช่วยเหลือ ในการแก้ปัญหา หรือสนับสนุน โครงการในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมขององค์กรต่าง ๆ ทั้งในระดับชาติ และระดับระหว่างประเทศ (4) ให้คำแนะนำ และเป็นผู้กำหนดข้อตกลงระดับ ระหว่างประเทศ กฎบัตร และแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อการปฏิบัติ ทางด้านการอนุรักษ์มรดก ทางวัฒนธรรมในแนวที่ดีที่สุด (ไอโคโมสไทย, 2553)

3) ศูนย์ระหว่างประเทศว่าด้วยการศึกษาการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์สมบัติทาง วัฒนธรรม แนวคิดในการจัดตั้งศูนย์ระหว่างประเทศ ว่าด้วยการศึกษาการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์ สมบัติทางวัฒนธรรมเริ่มขึ้นครั้งแรกในการประชุมสามัญของยูเนสโก ครั้งที่ 9 เมื่อปี พ.ศ. 2499

ณ ประเทศอินเดีย ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 จึง ได้มีการจัดตั้งศูนย์ระหว่างประเทศว่าด้วยการศึกษาการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์สมบัติทางวัฒนธรรมขึ้น ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี (The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of the Cultural Property, 2005) ศูนย์ระหว่างประเทศว่าด้วยการศึกษาการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์สมบัติทางวัฒนธรรม มีพันธกิจที่สำคัญ 5 ด้าน คือ (1) ฝึกอบรมการอนุรักษ์ พัฒนานวัตกรรมทางด้านวัสดุอุปกรณ์ (2) บริการข้อมูลผ่านห้องสมุดที่เก็บรวบรวมหนังสือ รายงาน วารสาร และรูปภาพเกี่ยวกับการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์ (3) กำหนดแนวทาง ระเบียบวิธี และเทคนิคในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์ (4) ให้คำปรึกษาทางเทคนิค การศึกษาและการฝึกอบรม (5) สร้างสำนักสาธารณะต่อการอนุรักษ์

2.2.2 กฎบัตรสากลแห่งเมืองเวนิชว่าด้วยการสงวนรักษาและบูรณะอนุสรณ์สถาน และแหล่งที่ตั้ง พ.ศ. 2507

ในการประชุมสภาสถาปนิกและเจ้าหน้าที่เทคนิคด้านอนุสรณ์สถานประวัติศาสตร์ระหว่างประเทศ ครั้งที่ 2 ระหว่างวันที่ 25-31 พฤษภาคม พ.ศ. 2507 ณ เมืองเวนิช ประเทศอิตาลี ที่ประชุม ได้มีมติเห็นชอบกฎบัตรสากลแห่งเมืองเวนิชว่าด้วยการสงวนรักษาและบูรณะอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง พ.ศ. 2507 ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้ (สินชัย กระบวนแสง, 2554, น. 261-262)

1) อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ มิได้หมายถึงแต่งงานทางด้านสถาปัตยกรรมอย่างเดียวนั้น แต่ยังหมายรวมถึงสถานที่ตั้งของเมืองหรือชุมชน ซึ่งพบหลักฐานของอารยธรรมเป็นพิเศษ หลักฐานของความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญ หรือเกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และความหมายนี้ไม่เพียงแต่ใช้เฉพาะกับงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่เท่านั้น แต่ยังใช้รวมถึงงานสามัญธรรมดาในอดีตที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมขึ้นในเวลาต่อมาด้วย

2) การสงวนรักษาและบูรณะอนุสรณ์สถาน จะต้องใช้วิทยาการและเทคนิคทั้งปวง ที่อาจช่วยในการศึกษา เฉพาะทางคุ้มครองมรดกทางสถาปัตยกรรมได้

3) ความมุ่งหมายในการสงวนรักษาและบูรณะอนุสรณ์สถานเป็นไปเพื่อรักษาไว้ในฐานที่เป็นงานศิลปะและเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

4) การสงวนรักษาอนุสรณ์สถานจำเป็นต้องปฏิบัติให้เป็นงานที่ถาวร

5) การสงวนรักษาอนุสรณ์สถาน เพื่อนำมาใช้ในจุดประสงค์ที่จะให้เป็นประโยชน์ด้านสังคมต่างไปจากวัตถุประสงค์ของการสร้างแต่เดิม จะเป็นที่ต้องการ แต่จะต้องไม่มีการเปลี่ยนแปลง

รูปแบบ หรือเปลี่ยนแปลงเครื่องตกแต่งเมื่อจำเป็นจะต้องตัดแปลงเพราะเปลี่ยนหน้าที่ใช้งานก็น่าจะอนุญาตให้ทำได้โดยปฏิบัติตามข้อจำกัด

6) การสงวนรักษานุสรณ์สถาน หมายถึง การสงวนรักษาสีงแวดล้อมของเดิมไว้ด้วย หากเป็นสิ่งแวดล้อมที่สืบต่อกันมาตามจารีตประเพณีควรรักษาให้คงไว้ตามเดิม ต้องไม่อนุญาตให้มีการสร้างใหม่ รื้อถอนตัดแปลง ซึ่งจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอนุสรณ์สถานกับสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป

7) อนุสรณ์สถานไม่สามารถแยกออกจากประวัติศาสตร์หรือสิ่งแวดล้อมที่อนุสรณ์สถานตั้งอยู่ได้ การเคลื่อนย้ายอนุสรณ์สถานออกไปทั้งหมดหรือเพียงบางส่วนจะกระทำมิได้ ยกเว้นในกรณีที่ทำเป็นต้องทำเพื่อคุ้มครองป้องกันอนุสรณ์สถานนั้น หรือมีเหตุผลต้องทำเพื่อประโยชน์อันสำคัญยิ่งในระดับชาติหรือนานาชาติ

8) งานประติมากรรม จิตรกรรม หรือมณฑป ศิลป์ อันเป็นส่วนประกอบสำคัญของอนุสรณ์สถาน การเคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ ทำได้เพียงกรณีเดียวคือนำไปเพื่อบูรณะซ่อมแซม หรือสงวนรักษา เมื่อพิจารณาเห็นว่าเป็นเพียงวิธีเดียวที่จะสงวนรักษาสีงเหล่านั้นไว้ได้อย่างแน่นอน

9) กรรมวิธีการบูรณะเป็นงานที่ต้องมีความชำนาญในการปฏิบัติเป็นอย่างมาก เพื่อสงวนรักษาและแสวงให้เห็นคุณค่าทางสุนทรียะและทางประวัติศาสตร์ของอนุสรณ์สถาน โดยยึดถือวัตถุประสงคั้งเดิมและเอกสารที่เชื่อถือได้เป็นหลัก กรณีงานที่ต่อเติมความจำเป็นจะต้องให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนจากองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และให้มีเครื่องหมายประทับแจ้งเวลาที่บูรณะไว้ด้วย ก่อนการบูรณะจะต้องมีการศึกษาอนุสรณ์สถานทั้งในด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์เสียก่อน รวมทั้งการศึกษาภายหลังจากการขุดค้นและบูรณะแล้วด้วย

10) เมื่อพบว่าการบูรณะอนุสรณ์สถานให้มั่นคง โดยใช้วิธีการที่เคยปฏิบัติกันมาไม่เหมาะสม อาจใช้วิธีการสมัยใหม่เข้าช่วยได้หากวิธีการนั้นมีข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ยืนยันและพิสูจน์แล้วว่าสามารถใช้ได้จริง

11) ต้องให้ความสำคัญและรักษาหลักฐานที่ช่วยให้ทราบแบบก่อสร้างซึ่งอาจสร้างทับซ้อนกันทุกสมัยไว้ เพราะเอกภาพของแบบก่อสร้างไม่ใช่จุดมุ่งหมายของการบูรณะ เมื่อพบว่าตัวอาคารมีการสร้างในสมัยต่าง ๆ ทับซ้อนกันการเปิดให้เห็นสิ่งก่อสร้างที่อยู่ชั้นล่างจะทำให้เฉพาะในกรณีที่เห็นว่ามีคุณค่ายังทางโบราณคดี และทางสุนทรียะรวมทั้งการสงวนรักษาต้องคิดพอที่จะทำเช่นนั้นได้เท่านั้น ทั้งนี้เพราะการเปิดให้เห็นดังกล่าวอาจทำให้งานที่สร้างทับซ้อนอยู่ถูกเคลื่อนย้ายหรือทำลายลง การประเมินคุณค่า และตัดสินใจว่าสิ่งใดจะต้องถูกทำลาย จะมอบให้บุคคลที่รับผิดชอบงานนั้นตัดสินใจเพียงผู้เดียวไม่ได้

12) การสร้างทดแทนส่วนที่ขาดหายไป จะต้องมีความกลมกลืนกับตัวอาคาร ขณะเดียวกัน จะต้องให้เห็นชัดเจนว่าแตกต่างจากของเดิม เพื่อที่จะไม่เป็นการปลอมหลักฐานทางศิลปกรรมและประวัติศาสตร์

13) ไม่อนุญาตให้มีการต่อเติม เว้นแต่การต่อเติมนั้น ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ส่วนที่นำสนใจของอาคาร ความสมดุลขององค์ประกอบและความสัมพันธ์ของแวดล้อม

14) สถานที่ตั้งของอนุสรณ์สถานจะต้องมีการดูแลเป็นพิเศษ เพื่อรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรงไม่ทรุดทรึง และอยู่ในสภาพที่เหมาะสม

15) ในกรณีที่มีการขุดค้นทางโบราณคดี จะต้องเป็นไปตามมาตรฐานทางวิชาการ และข้อเสนอแนะที่ใช้เป็นหลักปฏิบัติสากลที่องค์การสหประชาชาติได้ตราขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2499 (ค.ศ. 1956) โบราณสถานต่าง ๆ จะต้องบำรุงรักษา และใช้มาตรการที่จำเป็นในการสงวนรักษารวมทั้งคุ้มครองวัตถุที่พบและลักษณะสำคัญทางสถาปัตยกรรมด้วย ทั้งจะต้องทำวิธีการต่าง ๆ เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจ ไม่บิดเบือนความหมายเดิมของอนุสรณ์สถานนั้น ๆ วิธีการบูรณะแบบอนัสติโลซิส (Anastylosis) ควรนำชิ้นส่วนที่มีอยู่แล้วมาประกอบเข้าด้วยกันทั้งหมด ส่วนที่ขาดหายไปอนุญาตให้สร้างเสริมขึ้นได้ วัสดุที่ใช้ในการเสริมสร้างนั้น ต้องเป็นที่ยอมรับกัน และต้องใช้น้อยที่สุด เพื่อให้คงลักษณะเดิมมากที่สุด

16) งานทั้งปวงที่เกี่ยวกับการสงวนรักษา บูรณะ หรือการขุดค้นทางโบราณคดี จะต้องจัดทำเป็นเอกสารในรูปแบบรายงาน แบบวิเคราะห์และวิจารณ์ รวมทั้งมีภาพประกอบทั้งภาพถ่ายและภาพถ่ายเส้น ในเอกสารนั้นต้องกล่าวถึงงานที่ปฏิบัติทุกขั้นตอนของงาน งานเสริมความมั่นคง งานปรับปรุงพื้นที่และการประกอบให้สมบูรณ์ รวมทั้งเทคนิคและแบบแผนต่าง ๆ ที่ได้กำหนดขึ้นไว้ระหว่างที่ปฏิบัติงาน รายงานบันทึกนี้ต้องเก็บรักษาไว้ในทางจดหมายเหตุของทางราชการ เพื่อให้นักวิชาการได้ค้นคว้าและควรจัดพิมพ์เผยแพร่ด้วย

จะเห็นได้ว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมไม่ใช่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเพียงแก่ประเทศใดประเทศหนึ่ง แต่หลาย ๆ ประเทศก็เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน ทำให้เกิดหน่วยงานเพื่อก่อให้เกิดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมขึ้นอย่างจริงจัง เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมซึ่งปัจจุบันกำลังกลายเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญของหลาย ๆ ประเทศได้รับการดูแลเพื่อเป็นคุณสมบัติอันล้ำค่าของชาติต่อไป

2.2.3 มรดกโลก: แนวทางเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางวัฒนธรรม

อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของโลก (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) ถือกำเนิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2515 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความร่วมมือในหมู่ประเทศภาคี ในการกำหนดมาตรการที่เหมาะสม ทั้งด้านนโยบายการบริหารเทคนิคและการเงิน เพื่อสงวนรักษา คุ้มครองและส่งเสริม มรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ที่มีความสำคัญต่อมวลมนุษยชาติให้คงอยู่ต่อไปและต่อมาใน พ.ศ. 2519 องค์การยูเนสโก ก็ได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ดูแลแหล่งวัฒนธรรม และธรรมชาติที่มีความสำคัญระดับโลก โดยมีชื่อว่า “คณะกรรมการมรดกโลก (The World Heritage Committee)” พร้อมทั้งจัดตั้ง “กองทุนมรดกโลก” ขึ้น เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนในการสนับสนุนการอนุรักษ์แหล่งวัฒนธรรมและธรรมชาติ ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกแล้ว

มรดกโลก แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกทางธรรมชาติ คำว่ามรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สถานที่ซึ่งเป็นโบราณสถานไม่ว่าจะเป็นงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือแหล่งโบราณคดีทางธรรมชาติ เช่น ถ้ำ หรือกลุ่มสถานที่ก่อสร้างยกหรือเชื่อมต่อกันอันมีความเป็นเอกลักษณ์ หรือแหล่งสถานที่สำคัญอันอาจเป็นผลงานฝีมือมนุษย์หรือเป็นผลงานร่วมกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี ซึ่งสถานที่เหล่านี้ มีคุณค่าความล้ำเลิศทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ มนุษยวิทยา หรือวิทยาศาสตร์ ส่วน คำว่ามรดกทางธรรมชาติ หมายถึง สภาพธรรมชาติที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพอันมีคุณค่าเด่นชัดในด้านความล้ำเลิศทางวิทยาศาสตร์ หรือเป็นสถานที่ซึ่งมีสภาพทางธรณีวิทยาและภูมิประเทศที่ได้รับการวิเคราะห์แล้วว่าเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของพันธุ์พืชและสัตว์ ซึ่งถูกคุกคามหรือเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของพืชหรือสัตว์ที่หายาก เป็นต้น (สำนักจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, 2560)

2.2.4 มรดกโลก: การขึ้นทะเบียนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางวัฒนธรรม

การขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกโลกเป็นรูปแบบหนึ่งของการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งรัฐบาลไทยได้มีมติให้ประเทศเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกในอนุสัญญาคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2530 และเพื่อให้เป็นไปตามข้อผูกพันของอนุสัญญาดังกล่าว คณะรัฐมนตรีจึงมีมติเห็นชอบให้แต่งตั้งคณะกรรมการ

แห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก เมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2533 โดยคณะกรรมการฯ มีหน้าที่ ดังนี้ คือ (1) เข้าร่วมประชุมคณะกรรมการมรดกโลก (2) คัดสรรแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม และธรรมชาติเพื่อเสนอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (3) คุ้มครอง สงวนรักษา และส่งเสริมมรดกทาง วัฒนธรรมและธรรมชาติให้คงอยู่แก่คนรุ่นหลังต่อไป (วศิน อิงคพัฒนากุล, 2548, น. 376)

มรดกโลก (World Heritage) หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่มีความ โดดเด่นเป็นเลิศในระดับสากล เมื่อได้รับการยอมรับให้เป็นแหล่ง “มรดกโลก” แล้ว ไม่ว่าจะตั้งอยู่ใน เขตดินแดนของประเทศใด ถือได้ว่าเป็นมรดกของมนุษยชาติทั้งปวงในโลก มรดกโลกจึงเป็น มรดกอันทรงคุณค่าที่มนุษย์ได้รับจากอดีต ได้ใช้และภาคภูมิใจในปัจจุบัน และถือเป็นพันธกรณี ในการทำนุบำรุงดูแลรักษา เพื่อมอบหมายให้เป็นมรดกอันล้ำค่าแก่มวลมนุษยชาติในอนาคต (กระทรวงวัฒนธรรม, ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก, 2560).

หลักเกณฑ์การพิจารณาแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม

แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม หมายถึง สถานที่ซึ่งเป็น โบราณ ไม่ว่าจะเป็งานด้าน สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือแหล่ง โบราณคดีทางธรรมชาติ เช่น ถ้ำ หรือกลุ่ม สถานที่ก่อสร้างที่แยก หรือเชื่อมต่อกันที่มีเอกลักษณ์ หรือแหล่งสถานที่สำคัญที่อาจเป็นผลงานจากฝีมือมนุษย์ หรือเป็นผลงานร่วมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่ที่เป็นแหล่ง โบราณคดี ซึ่งสถานที่เหล่านี้ มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ศิลปะ มนุษยวิทยาหรือวิทยาการ โดยมีลักษณะดังนี้ (กระทรวงวัฒนธรรม, ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก, 2560).

- 1) เป็นตัวแทนในการแสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดของมนุษย์ หรือ
- 2) เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลยิ่ง ผลักดันให้เกิดการพัฒนาสืบต่อมาในด้านการออกแบบทางสถาปัตยกรรม อนุสรณ์สถาน ประติมากรรม สวน และภูมิทัศน์ ตลอดจนการพัฒนาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้อง หรือการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือบนพื้นที่ใด ๆ ของโลกซึ่งทรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม หรือ
- 3) เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันหรือว่าที่สาบสูญไปแล้ว หรือ

4) เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของประเภทของสิ่งก่อสร้างอันเป็นตัวแทนของการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม สังคม ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรม ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ หรือ

5) เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของวัฒนธรรมมนุษย์ ขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งสถาปัตยกรรม วิธีการก่อสร้าง หรือการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งเสื่อมสลายได้ง่ายจากผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมตามกาลเวลา หรือ

6) มีความคิดหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์ หรือมีความโดดเด่นยิ่งในประวัติศาสตร์

ทั้งนี้ นอกจากหลักเกณฑ์ดังกล่าว การพิจารณาคุณค่าความโดดเด่นอันเป็นสากลของแหล่งมรดก ยังต้องคำนึงถึงความครบถ้วนสมบูรณ์ และ/หรือความเป็นของแท้) รวมทั้งจะต้องมีระบบการบริหารจัดการ และการคุ้มครองแหล่งมรดกโลกอย่างเหมาะสม

ขั้นตอนและวิธีการพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นมรดก

การนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติเพื่อให้บรรจุไว้ใน “บัญชีรายชื่อแหล่งมรดกโลก” (World Heritage List) จะกระทำได้โดยรัฐบาลแห่งประเทศภาคี สมาชิกผู้มีอำนาจอธิปไตยเหนือแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาตินั้น ๆ เท่านั้น ประเทศที่ต้องการเสนอชื่อสถานที่ในประเทศของตน ให้ได้รับการพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ขั้นตอนแรกจะต้องจัดทำบัญชีรายชื่อสถานที่ที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม และทางธรรมชาติทั้งหมดภายในประเทศของตน บัญชีนี้ เรียกว่า “บัญชีรายชื่อเบื้องต้น” (Tentative List) ซึ่งมีความสำคัญมาก เพราะมีเพียงสถานที่ที่มีชื่ออยู่ในบัญชีนี้เท่านั้นที่จะมีสิทธิได้รับการเสนอรายชื่อ ขึ้นต่อมาประเทศนั้นๆ จะต้องเลือกรายชื่อสถานที่ที่ต้องการเสนอชื่อ มาจากบัญชีรายชื่อเบื้องต้นเพื่อจัดทำเป็น “แฟ้มข้อมูล” (Nomination File) โดยทางศูนย์มรดกโลกอาจให้คำแนะนำและช่วยเหลือในการจัดทำแฟ้มข้อมูลแฟ้มข้อมูลจะถูกตรวจสอบและพิจารณาจากองค์กรที่ปรึกษา ได้แก่ “สภาระหว่างประเทศว่าด้วยโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี” (The International Council on Monuments and Sites หรือ ICOMOS) และ “ศูนย์ระหว่างชนชาติว่าด้วยการศึกษา การอนุรักษ์ และปฏิสังขรณ์สมบัติทางวัฒนธรรม” (The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of the Cultural Property, 2005) ในส่วนของมรดกทางวัฒนธรรมและ “สหภาพการอนุรักษ์โลก” (The World Conservation Union หรือ IUCN) ในส่วนของมรดกทางธรรมชาติ

เมื่อได้พิจารณาข้อมูลการประเมินคุณค่าที่องค์กรที่ปรึกษาได้นำเสนอแล้ว คณะกรรมการบริหาร (World Heritage Bureau) จะมีมติเป็นข้อเสนอแนะ เพื่อเสนอต่อคณะกรรมการมรดกโลก พิจารณาตัดสินต่อไป คณะกรรมการมรดกโลก (World Heritage Committee) จะมีการประชุมร่วมกันปีละหนึ่งครั้ง ในการประชุมสามัญประจำปี เพื่อตัดสินว่าสถานที่ที่มีการเสนอชื่อเข้าไว้ซึ่งสมควรได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (กระทรวงวัฒนธรรม, ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก, 2556)

ประโยชน์และความสำคัญจากการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก

1) ความมั่นคงอย่างเป็นทางการ ในการดำรงอยู่ของ “มรดกโลก” เพราะเมื่อได้รับคัดเลือกให้เป็นมรดกโลกแล้ว ประเทศภาคีมีหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามมาตรการที่ได้เสนอต่อคณะกรรมการมรดกโลก รัฐบาลในอนุสัญญา ฯ มีหน้าที่รับผิดชอบในการศึกษาวิเคราะห์ วิจัย เพื่อการคุ้มครอง ป้องกันและการสงวนรักษาแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติในประเทศของตน และจะต้องดำเนินการต่าง ๆ ดังกล่าว เพื่อให้แหล่งมรดกโลกได้รับการปกป้องคุ้มครองอย่างเหมาะสมและดีที่สุด

2) การกระตุ้นให้ประชาชนคนไทยด้วยกันเองเห็นความสำคัญที่จะอนุรักษ์มรดกของชาติ

3) ได้รับความช่วยเหลือต่าง ๆ จากคณะกรรมการมรดกโลก ในด้านต่างๆ เช่น การจัดเตรียมรายชื่อสมบัติทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่จะนำเสนอเข้าบัญชีมรดกโลก ความช่วยเหลือเมื่อเกิดภัยพิบัติอย่างไม่คาดฝัน ซึ่งจะคุกคามต่อสภาพความเป็นมรดกโลก เช่น แผ่นดินไหว ภูเขาไฟถล่ม อุทกภัย เป็นต้น ความช่วยเหลือในการจัดอบรมให้แก่เจ้าหน้าที่ของประเทศ ฯลฯ ความช่วยเหลือต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นไปได้ในหลายรูปแบบ เช่น เงิน อุปกรณ์ หรือผู้เชี่ยวชาญที่จะให้คำแนะนำต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคำร้องขอจากประเทศภาคีนั้นๆ

4) ความภาคภูมิใจของทั้งชาติ ที่ได้เป็นเจ้าของสถานที่ที่มีความเป็นเลิศระดับโลกในด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญา ในการสร้างสรรค์ของคนไทยในอดีต เป็นประจักษ์พยานถึงความรุ่งเรืองของอารยธรรมในอดีต อันนำมาซึ่งชื่อเสียง เกียรติภูมิ และศักดิ์ศรีของประเทศชาติ (มานิต มานิตเจริญ, 2537)

จะเห็นได้ว่า การที่ได้รับคัดเลือกให้เป็นมรดกโลกนอกจากจะมีประโยชน์และความสำคัญดังกล่าวแล้ว อีกทางหนึ่งยังช่วยประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวจากทั่วโลกสนใจมาเยี่ยมชม ส่งผลให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในระดับชุมชนท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ

2.2.5 หลักการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกโลกทางด้านวัฒนธรรม

แนวทางการจัดการมรดกโลกมีวิธีการที่แตกต่างกันตามปัจจัยและเงื่อนไขในแต่ละพื้นที่ การศึกษาและทำความเข้าใจแนวทางการจัดการมรดกโลกจึงต้องอาศัยการค้นคว้าข้อมูลเพื่อเข้าใจ ลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม หลักคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดความเข้าใจกว้าง ๆ เกี่ยวกับแนวทางการจัดการมรดกโลกได้ ดังเช่น ที่ (สินชัย กระบวนแสง, 2544, น. 277) สรุปไว้ดังนี้

1) คงความเชื่อดั้งเดิม โดยส่งเสริมหรือเผยแพร่ความเชื่อหรือแนวคิดดั้งเดิมของ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับศาสนา ประเพณี การละเล่น การฉลอง เพื่อจะได้ทราบสภาพสังคมของ แหล่งกำเนิดวัฒนธรรมย้อนหลัง การทำความเชื่อดั้งเดิมจึงเป็นการทำลายวิถีชีวิตและความเชื่อมโยง ของกลุ่มชน

2) คงความรู้ทางภูมิปัญญาของท้องถิ่น ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ในการ นำสิ่งต่างๆ รอบตัวมาใช้แก้ปัญหา และเสริมสร้างองค์ประกอบในการดำรงชีวิต การคงความรู้ทาง ปัญญาจึงเป็นการยกย่องกลุ่มชนให้เป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทาง วัฒนธรรมของชุมชน

3) คงลักษณะพิเศษของกลุ่มชนไว้ กลุ่มชนแต่ละกลุ่มชนมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างกัน การอนุรักษ์จึงควรคงลักษณะพิเศษเหล่านั้นไว้ เพื่อให้การแสดงออกเป็นไปตามธรรมชาติ วิถีชีวิต ความเชื่อและค่านิยมเดิมในท้องถิ่น

4) เผยแพร่ลักษณะของวัฒนธรรมให้กว้างขวาง เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงการแสดงออก บทเพลง บทสวด รวมถึงพฤติกรรมต่างๆ เพื่อไม่ให้เกิดการดูถูกทางวัฒนธรรมขึ้น ทั้งนี้ เพราะ การแสดงออกของวัฒนธรรมในกลุ่มชนหนึ่งซึ่งเห็นว่า ดึงงามและควรปฏิบัติอาจไม่เป็นที่ยอมรับ ในกลุ่มชนอีกกลุ่มหนึ่ง หากมีการเผยแพร่ให้เกิดความเข้าใจ กลุ่มผู้แสดงออกในแต่วัฒนธรรม ย่อม มีความหวงแหนและพยายามอนุรักษ์วัฒนธรรมของตนไว้

2.2.6 มรดกโลก: การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของไทย

ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีในอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก (State Party of the World Heritage Convention) เมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2530 และเคยได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ในคณะกรรมการมรดกโลก (World Heritage Committee) มาแล้ว 3 ครั้ง คือ ครั้งแรก พ.ศ. 2532-2538

ครั้งที่สอง พ.ศ. 2540-2546 และครั้งล่าสุด พ.ศ. 2552-2556 ซึ่งปัจจุบัน ประเทศไทย มีแหล่งมรดกโลกที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้ว โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ (1) แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม 3 แห่ง คือ (1.1) เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พ.ศ. 2534 (1.2) นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พ.ศ. 2534 และ (8) แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พ.ศ. 2535 (2) แหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติ 2 แห่ง คือ (2.1) เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร-ห้วยขาแข้ง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พ.ศ. 2534 และ (2.2) ผืนป่าดงพญาเย็นเขาใหญ่ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พ.ศ. 2548 (สิ้นชัย กระบวนแสง, 2554) ขณะเดียวกันยังมีแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่ใน “บัญชีรายชื่อเบื้องต้น” รอการนำเสนอต่อคณะกรรมการมรดกโลกเพื่อพิจารณาให้เป็นแหล่งมรดกโลกอีก 2 แห่ง คือ (1) ปราสาทหินพิมาย และเส้นทางวัฒนธรรม และปราสาทพนมรุ้งและปราสาทเมืองต่ำ และ (2) อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ “เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร” จากการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ 15 พ.ศ. 2534 ที่เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย โดยมีคุณสมบัติการเป็นมรดกโลกตรงตามหลักเกณฑ์ข้อที่ 1 และข้อที่ 3 ดังนี้

..... ข้อที่ 1 เป็นตัวแทนในการแสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดของมนุษย์ และ ข้อที่ 3 เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรม หรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันหรือว่าที่สาบสูญไปแล้ว..... (กระทรวงวัฒนธรรม, ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก, 2560.)

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในเขตเมืองและนอกเมืองสุโขทัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2478 ต่อมา พ.ศ. 2495-2502 กรมศิลปากรจึงได้ดำเนินการจัดทำผังเมืองสุโขทัย และขุดแต่งบูรณะโบราณสถานบางแห่งจนถึงปัจจุบันอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย มีโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากรทั้งสิ้น 193 แห่ง (วสิน อิงคพัฒนากุล, 2548, น. 354) ความสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร คือ การเป็นเมืองโบราณที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และอารยธรรมของ

อาณาจักรเก่าแก่ที่เคยตั้งอยู่ในประเทศไทย กล่าวคือ โบราณสถานและโบราณวัตถุที่ค้นพบในปัจจุบันสะท้อนให้เห็นความจริงของอาณาจักรสุโขทัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-20 ตัวอย่างเช่น (1) วัดมหาธาตุ มีพระเจดีย์มหาธาตุ ทรงดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งเป็นศิลปะแบบสุโขทัย (2) ศาลตาผาแดง เป็น โบราณสถานก่อด้วยศิลาแลงตามแบบศิลปะขอม สมัยนครวัด (3) แหล่งโบราณคดีเครื่องปั้นดินเผาสุโขทัย พบเตาเผาเครื่องสังคโลก และถ้วยชารูปแบบต่างๆ ฯลฯ (จังหวัดสุโขทัย, 2560) อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารจึงให้ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ศิลปะ ความเชื่อทางศาสนา ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในสมัยนั้น ด้วยเหตุนี้ในปัจจุบันอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารจึงเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทย

การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่โบราณสถานได้มีการกำหนดให้อยู่ในการดูแลของกรมศิลปากร โดยกำหนดและจัดสรรการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม การที่ชุมชนขยายตัวขึ้นในปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดปัญหาสิ่งปลูกสร้างใหม่บดบังทัศนียภาพหรือสภาพภูมิทัศน์ของแหล่งโบราณ ดังนั้น จึงมีความพยายามที่จัดการพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวารให้คงคุณค่าความเป็นมรดกโลก โดยเมื่อวันที่ 26 เมษายน 2554 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้ประกาศพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร เป็นพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ลำดับที่ 4 ภายใต้กรอบคิด คือ (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, องค์การมหาชน, 2560)

1) เปิดโอกาสให้ชุมชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาร่วมกับภาครัฐ โดยส่งเสริมการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมทั้งภายในและภายนอกอุทยานประวัติศาสตร์ ให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย เพื่อสร้างความสนใจและดึงดูดนักท่องเที่ยว ตลอดจนพัฒนาเมืองและโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์มรดกโลก

2) พัฒนาตามแนวทางของการบริหารจัดการมรดกโลกขององค์การยูเนสโก โดยมีมาตรการ 4 เรื่อง คือ (1) การจัดการทรัพยากรและปกป้องรักษา (2) การรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการท่องเที่ยว (3) การวิจัยและเฝ้าระวัง และ (4) การบริหารจัดการด้านการเงินงบประมาณ การศึกษา และการตลาด

3) พัฒนาพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เพื่อการกระจายความเจริญ และยกระดับคุณภาพชีวิตของท้องถิ่น ส่งเสริมภาพลักษณ์และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของอุทยาน

ประวัติศาสตร์ทั้งสามแห่ง สร้างความเข้มแข็งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เกิดความเข้าใจ ร่วมในการดูแลรักษาจัดการและอยู่ร่วมกับอุทยานประวัติศาสตร์ได้อย่างเหมาะสม

อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ที่ เกาะเมือง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในเขตที่ราบลุ่มภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดก จากการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญ ณ กรุงคาร์เธจ ประเทศตูนิเซีย เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2534 โดยมีคุณสมบัติการเป็นมรดกโลกตรงตามหลักเกณฑ์ “ข้อที่ 3) เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรม หรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน หรือว่าที่สาบสูญไปแล้ว” (ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก, 2560) อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เป็นมรดกโลกสำคัญของประเทศไทย เนื่องจากเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของอาณาจักรอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) การที่อาณาจักรอยุธยาดำรงอยู่ถึง 417 ปี ช่วยให้อาณาจักรอยุธยาสามารถสั่งสมความเจริญและภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ดังจะเห็นได้ว่า อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยามีเนื้อที่ถึง 3,000 ไร่ (เดิมทีกรมศิลปากรกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานไว้ 1,810 ไร่ ต่อมาใน พ.ศ. 2540 จึงขยายเป็น 3,000 ไร่ (ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก, 2560) แหล่งอารยธรรมของอาณาจักรอยุธยาจึงครอบคลุมพื้นที่กว้างขวาง นอกจากนี้ พื้นที่ที่กว้างขวางยังชี้ให้เห็นว่า ในอดีตอาณาจักรอยุธยา มีความเจริญและมั่งคั่งอย่างมาก มรดกทางวัฒนธรรมของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เช่น (1) พระมณฑลพิตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะแบบอู่ทองผสมสุโขทัย (2) วัดราชบูรณะมีภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในกรุพระปรางค์ประธาน และมีเครื่องราชูปโภค และ (3) หมู่บ้านญี่ปุ่นและหมู่บ้านฮอลันดา ซึ่งเป็นชุมชนชาวต่างชาติในอยุธยา ฯลฯ

การอนุรักษ์และฟื้นฟูอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ได้เริ่มมีการดำเนินการมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในครั้งนั้น ทรงโปรดให้ทำการขุดแต่งพระที่นั่งบางองค์ในเขตพระราชวังหลวง ต่อมาในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการตั้งหน่วยศิลปากรและเจ้าหน้าที่มาประจำดูแลรักษาใน พ.ศ. 2519 ได้มีการเสนอโครงการอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 หลังจากการบูรณะยังดำเนินเรื่องมา (วสิน อิงคพัฒนากุล, 2548, น. 356) อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยากำลังประสบปัญหาในหลายๆ ด้าน ทั้งการขยายเมืองและสาธารณูปโภค สิ่งปลูกสร้างบดบังทัศนียภาพที่สวยงาม ร้านค้าในบริเวณอุทยาน ปัญหาของขยะมูล

ฝอย และการถลุงคูลองต่าง ๆ เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ ล้วนส่งผลโดยตรงต่อทัศนียภาพและสภาพของโบราณสถาน นอกจากนี้ปัญหาอุทกภัยยังเป็นปัญหาสำคัญอีกประการที่ส่งผลให้โบราณสถานและโบราณวัตถุชำรุดเสียหาย แม้ว่า ในปัจจุบันอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จะมีหน่วยงานดูแล เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น แต่การทำงานยังคงประสบปัญหา และไม่ทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม ดังนั้น จึงเกิดแนวคิดที่จะปรับแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาอนุสรณ์ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เนื่องจากแผนแม่บทเดิมใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2536 ซึ่งแผนดังกล่าวอาจไม่เหมาะสมกับสภาพของการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก, 2560)

แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง เป็นแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่บริเวณตำบลบ้านเชียง อำเภอเมืองหนองหาร จังหวัดอุดรธานี แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเริ่มได้รับความสนใจตั้งแต่ พ.ศ. 2509 เมื่อนายสเตฟเฟ่น ยัง (Stephen Young) ได้รับมอบเครื่องปั้นดินเผาหลายชิ้นสี ซึ่งเก็บได้จากหมู่บ้านเชียงแก่กรมศิลปากร ต่อกรมศิลปากรได้ส่งเศษเครื่องปั้นดินเผาไปหาอายุที่มหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย (Pennsylvania State University) และปรากฏว่า เศษเครื่องปั้นดินเผามีอายุถึง 7,000 ปี (สุรพล คำริห์กุล, 2540, น. 2-5) แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงจึงให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ และภูมิปัญญา โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผา และการหล่อโลหะสำริด

อย่างไรก็ตาม หลังจากแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงได้รับความสนใจมากขึ้น จึงเกิดพยายามขุดค้นเพื่อหาวัตถุโบราณนำไปจำหน่าย ด้วยเหตุนี้ วันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2515 รัฐบาลจึงได้มีการออกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 189 ห้ามขุดค้นหรือลักลอบทำลายแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมบ้านเชียง (สุรพล คำริห์กุล, 2540, น. 6) ประกาศดังกล่าว จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมบ้านเชียง และเริ่มมีการศึกษาแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมบ้านเชียงอย่างจริงจัง จนกระทั่งมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียงใน พ.ศ. 2525 (สุรพล คำริห์กุล, 2540, น. 85)

ความสำคัญของแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมบ้านเชียง ส่งผลให้ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก เมื่อ พ.ศ. 2535 จากการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญ ครั้งที่ 16 ที่เมืองแซนตาเฟ ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยแหล่งโบราณคดีวัฒนธรรมบ้านเชียง มีคุณสมบัติ

การเป็นมรดกโลกตรงตามหลักเกณฑ์ดังปรากฏ “ข้อที่ 3 เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันหรือว่าที่สาบสูญไปแล้ว” (ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก, 2560) โบราณคดีบ้านเชียงเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย จากการขุดค้นพบหลักฐาน เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากสำริด เครื่องปั้นดินเผาลายเขียนสี มีลวดลายขีด ลายเชือกทาบ และขัดมัน นอกจากนี้ ยังพบเครื่องจักสาน ทอผ้า อาวุธ เครื่องประดับ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนสะท้อนแสดงให้เห็นถึงความเจริญของแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงทั้งสิ้น

แม้ว่าการนำแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจะเป็นหนึ่งในวิธีอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม โดยวิธีนี้ประเทศเจ้าของแหล่งมรดกโลกจะได้รับความช่วยเหลือทั้งด้านองค์ความรู้และงบประมาณ ขณะเดียวกันยังมีผลทางอ้อมในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชมมรดกโลกสร้างรายได้ให้ประเทศอีก ทางหนึ่ง แต่เชื่อว่าวิธีการดังกล่าวจะนำซึ่งการอนุรักษ์วัฒนธรรมยั่งยืน เพราะปัจจุบันชุมชนบ้านเชียง ได้มีการขยายตัวและพัฒนาอย่างรวดเร็ว ทั้งในส่วนของอยู่อาศัย เศรษฐกิจ และสาธารณูปโภค ด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นต้องกำหนดมาตรการเพื่อรักษาแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงไม่ให้เกิดการทำลาย โดยการกำหนดขอบพื้นที่ให้ชัดเจนและครอบคลุม รวมถึงสร้างความเข้าใจ และความร่วมมือกับภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อช่วยกันอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีที่มีความสำคัญแห่งนี้ไว้ให้เป็นมรดกของประเทศไทยต่อไป (กระทรวงวัฒนธรรม, 2560ข)

จะเห็นได้ว่า หน้าที่สำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งมรดกโลกของไทยนั้น เป็นของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน มิใช่เป็นหน้าที่ของภาครัฐเท่านั้น ภาคเอกชนและภาคประชาชนเองก็มีหน้าที่สำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูเช่นเดียวกัน ดังนั้น ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน จึงควรร่วมมือร่วมแรงกันอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งมรดกโลกให้เป็นมรดกแก่อนุชนรุ่นหลังตลอดไป

2.3 องค์การที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย

ปัจจุบัน ประเทศไทยมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนรวมถึงท้องถิ่นที่มีบทบาทหน้าที่ในการจัดการท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหลายหน่วยงาน ทั้งนี้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 และฉบับ พ.ศ. 2550 ที่ต้องการให้มีการกระจายอำนาจการบริหารการปกครองตนเองไปสู่ท้องถิ่นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ที่สำคัญในเรื่องการจัดการการท่องเที่ยว

และการอนุรักษ์วัฒนธรรม โดยถือเป็นภาระหน้าที่ของท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย ดังนั้น การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงมีหลายหน่วยงานที่มีส่วนร่วมและเกี่ยวข้องด้วย ได้แก่

- 1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงในด้านอนุรักษ์ ส่งเสริมและสืบทอดวัฒนธรรม คือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติขององค์กรเครือข่ายวัฒนธรรม
- 2) หน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่จัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเครือข่ายวัฒนธรรมชุมชน
- 3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ และการจัดการด้านการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม คือ ศิลปากร และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- 4) หน่วยงานที่สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะการสื่อสารการตลาดด้านการประชาสัมพันธ์ตลาดท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ คือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย แต่ละหน่วยงานดังกล่าวมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้

2.3.1 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นองค์กรส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชน มีค่านิยม และพฤติกรรมเหมาะสม มีความภาคภูมิใจและสืบทอดวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของตนเองและชุมชน สามารถประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงมีบทบาทหน้าที่ คือ (1) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสังคมในการส่งเสริมสร้างค่านิยมและความภาคภูมิใจในความเป็นไทย (2) ส่งเสริมการนำทุนทางวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (3) จัดการความรู้และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม (4) สนับสนุนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ มีแนวทางการปฏิบัติงานที่มุ่งเน้น เรื่องของอัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม เสริมสร้างค่านิยม และความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และพัฒนาศักยภาพแหล่งเรียนรู้และเครือข่ายทางวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ สภาวัฒนธรรมชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การทำงานของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงมีพื้นฐานของการนำสถานะวัฒนธรรมสังคมไทยที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันมาพัฒนาประยุกต์ในฐานะทุนวัฒนธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตในโลกปัจจุบันในครรลองที่เป็นไปตามความคาดหวังของรัฐและสังคมร่วมกัน หน่วยงานนี้จึงเป็นองค์กรที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมร่วมสมัย ซึ่งอาจเป็นวัฒนธรรม

ดั้งเดิมที่ปรับตัวอยู่ในสังคมปัจจุบัน หรือเป็นวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนกับวัฒนธรรมอื่นที่มีอยู่หลากหลาย ตัวอย่างเช่น ผลงานที่ได้ดำเนินการ เช่น โครงการภูมิบ้าน-ภูมิสังคม วัฒนธรรมเรื่องประเพณี ภูมิสังคมวัฒนธรรมเรื่องชื่อบ้านนามเมือง ภูมิปัญญาศิลปปะการแสดง หลักสูตรท้องถิ่นด้านศิลปวัฒนธรรม สารคดีชีวประวัติศิลปินไทย ภูมิทัศน์วัฒนธรรม มรยาทไทย กิจกรรมเนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติ และภูมิไทยชุมชนไทย เป็นต้น

การดำเนินงานของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ยังเป็นการกระตุ้นให้เครือข่ายวัฒนธรรมที่มีกระจายอยู่ทั่วทุกจังหวัดให้ช่วยกันประมวลข้อมูลความรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนสร้างสรรค์ฟื้นฟูกิจกรรมวัฒนธรรม ทั้งงานเทศกาล ประเพณี วัฒนธรรมการกินอยู่ ตลอดจนการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้สามารถตอบสนองกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534)

2.3.2 องค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรม

องค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรม เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจากชุมชนท้องถิ่น ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 66 ที่กำหนดให้ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร สิ่งแวดล้อม รวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืน ดังนั้นองค์กรเครือข่ายทางวัฒนธรรมจึงได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในฐานะที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานทางวัฒนธรรมให้มากขึ้น องค์กรเครือข่ายวัฒนธรรมในปัจจุบัน ได้แก่ สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ สภาวัฒนธรรมตำบล สภาวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร สภาวัฒนธรรมกลุ่มเขตในกรุงเทพมหานคร สภาวัฒนธรรมในเขตกรุงเทพมหานคร และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด

องค์กรเครือข่ายวัฒนธรรมเหล่านี้ มีรูปแบบการบริหารงานในสังกัดราชการส่วนการปกครองท้องถิ่น มีหน้าที่ประสานงานกับหน่วยปกครองส่วนกลางควบคู่การกระจายอำนาจการดำเนินงานทางวัฒนธรรม โดยประสานงานเชื่อมโยงมงานวัฒนธรรมเข้ากับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นการประสานการดำเนินงานส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างทั่วถึง ในการดำเนินงาน

วัฒนธรรมท้องถิ่น องค์การเครือข่ายวัฒนธรรมท้องถิ่นในฐานะหน่วยงานราชการ ย่อมได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐ ทำให้ท้องถิ่นหลายแห่งสามารถจัดกิจกรรมวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว และแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม เช่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด ศูนย์วัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน หอวัฒนธรรมนิทัศน์ บ้านศิลปินแห่งชาติ รวมไปถึงการมีส่วนร่วมจัดงานเทศกาลประเพณีที่ตอบสนองการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชนหรือจังหวัด ได้ เช่น งานสงกรานต์บ้านหนองขาว วัดอินทาราม อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี เป็นการจัดงานของคณะกรรมการวัดอินทารามร่วมกับศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลหนองขาวและชาวบ้านหนองขาว งานประเพณีบุญผะเหวดร้อยเอ็ด ผู้จัดงานคือ จังหวัดร้อยเอ็ด สภาวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด หอการค้าจังหวัดร้อยเอ็ดและมูลนิธิบุญผะเหวด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นอกจากองค์การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นทางการแล้ว ยังมีองค์การเอกชนอีกหลายองค์ที่ทำงานด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น องค์การเครือข่ายวัฒนธรรมล้านนา โรงเรียนสืบสานวัฒนธรรมล้านนา กลุ่มผ้ามัดย้อมศิริวงส์ เป็นต้น องค์การเอกชนเหล่านี้อาจไม่ได้มีบทบาทโดยตรงในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แต่ทำหน้าที่ประสานเชื่อมโยงการดำเนินกิจกรรมในลักษณะเครือข่ายได้อย่างน่าสนใจ

2.3.3 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

นับตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมาองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้เกิดแนวโน้มนำใหม่ ของการบริหารการปกครองของไทย ที่ปรับเปลี่ยนจากการบริหารปกครองประเทศที่เน้นการรวมศูนย์งบประมาณโครงการและการตัดสินใจที่ส่วนกลางให้กระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง โดยเฉพาะในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เนื่องจากการดำเนินงานของระบบราชการแบบรวมศูนย์ในอดีต ทำให้การดำเนินการของรัฐไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในด้านบริการ การสนับสนุนการกระจายอำนาจการบริหารปกครองให้กับประชาชนในท้องถิ่นดำเนินงานในด้านบริการและอำนาจการได้เอง นอกจากช่วยแบ่งเบาภาระงานของรัฐบาลส่วนกลางแล้ว ยังสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างรวดเร็วและทั่วถึง และที่สำคัญยังส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้ จึงมีการตราพระราชบัญญัติและระเบียบการให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การการบริหารส่วนตำบล เทศบาล ตลอดไปจนถึงองค์การบริหารส่วนจังหวัดให้มีบทบาทหน้าที่ในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น และการจัดสรรเงินงบประมาณแก่สภาตำบลและราชการส่วนท้องถิ่น ปรากฏว่า อำนาจหน้าที่ส่วนหนึ่งที่ได้รับการระบุไว้ยังมีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ “คุ้มครองดูแล และบำรุงรักษา

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บำรุงรักษาศิลปะ จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น” นั่นคือ ท้องถิ่นต้องมีหน้าที่ทำนุบำรุงรักษาแหล่งธรรมชาติสิ่งแวดล้อม แหล่งศิลปวัฒนธรรม รวมถึงมรดกทางภูมิปัญญาอันเป็นวัฒนธรรมความคิด ความเชื่อที่ปรากฏในรู้แบบสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมนั่นเอง

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตั้งแต่องค์กรบริหารส่วนจังหวัด ตำบล เทศบาล ยังสามารถออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรทรัพยากรน้ำ กำจัดขยะมูลฝอย และสิ่งปฏิกูล บำบัดน้ำเสีย บำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไปจนถึงผังเมือง ซึ่งหมายถึงการจัดระเบียบโครงสร้างพื้นฐานในท้องถิ่น ที่ยังเป็นประโยชน์ในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และต่อการพัฒนาธุรกิจและอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และการบริการการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ หน้าที่ในการออกกฎหมายนี้เป็นไปตามพระราชบัญญัติกำหนดแผน และขั้นตอนการกระจายอำนาจ ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน ส่งเสริมคุณภาพชีวิต จัดระเบียบชุมชนสังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย และ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ก็คือ การวางแผน การส่งเสริมการลงทุนพาณิชยกรรม และการท่องเที่ยว การบริหารจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการถ่ายโอนงานวางแผนเรื่องการท่องเที่ยวให้กระจายสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ท้องถิ่นจะกำหนดแผนการท่องเที่ยว การปรับปรุงดูแล บำรุงรักษาสถานที่ท่องเที่ยว และจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ ส่วนในการจัดการด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น จำต้องจัดการดูแลบำรุงรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุและพิพิธภัณฑสถานและหอจดหมายเหตุในท้องถิ่น (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, 2560)

ด้วยเหตุนี้ จึงพบว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวในภูมิภาคหลายแห่ง เป็นการดำเนินงานร่วมกันของหน่วยงานภาคเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่นเดียวกับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเช่นงานประเพณีหลายงานที่เป็นการทำงานร่วมกันขององค์กรบริหารส่วนจังหวัด องค์กรบริหารส่วนตำบล และชุมชนท้องถิ่นเอง ตัวอย่างเช่น งานประเพณีปีใหม่ชาวไทยภูเขา และการแข่งขันลือเลื่อนไม้ที่บ้านหนองหอยเก่า ตำบลโป่งแยง แม่ริม เชียงใหม่ เป็นการจัดงานร่วมกันขององค์กรบริหารส่วนตำบลโป่งแยง ประเพณีแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ครูจันทน์ปากน้ำ โพนครสวรรค์ ผู้จัดงานหลักคือ คณะกรรมการจัดงาน มูลนิธิสมาคม สถาบันการศึกษา องค์กรบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และเอกชน เทศกาลครูจันทน์เขวราช ผู้จัดงานคือ สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ ประเพณีไหว้พระธาตุช่อแฮ คือ คณะกรรมการวัด และเทศบาลตำบลช่อแฮ งานวัฒนธรรมสองฝั่งเจ้าพระยาใต้ฟ้านนท์

ผู้จัดงานคือ จังหวัดนนทบุรี และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี และงานประเพณีบุญผะเหวด ร้อยเอ็ด ผู้จัดงานคือ จังหวัดร้อยเอ็ด สภาวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด หอการค้าจังหวัดร้อยเอ็ด และมูลนิธิบุญผะเหวด เป็นต้น (สถาบันไทยคดีศึกษา, 2552)

2.3.5 กรมศิลปากร

เป็นหน่วยงานภาครัฐ ที่จัดตั้งเมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2454 ให้ทำหน้าที่คุ้มครอง ป้องกัน อนุรักษ์ บำรุงรักษา ฟื้นฟู ส่งเสริม สร้างสรรค์ เผยแพร่ จัดการศึกษา ค้นคว้าวิจัย พัฒนาสืบทอด ศิลปะและทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติทุกแขนง ได้แก่ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ คีตศิลป์ ดุริยางคศิลป์ วรรณกรรม ร้อยแก้วและร้อยกรอง พิพิธภัณฑ โบราณคดี ประวัติศาสตร์ จดหมายเหตุ หนังสือและสิ่งพิมพ์ ไปจนถึงงานด้านวัฒนธรรมที่เป็นแบบแผน ประเพณีของชาติ ปัจจุบัน กรมศิลปากร มีอำนาจหน้าที่ ตามกฎหมาย ดังนี้

- 1) ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งกฎหมายและระเบียบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 2) ดำเนินการบำรุงรักษา อนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม สร้างสรรค์และเผยแพร่ศิลปะ วิทยาการ และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติในด้านการพิพิธภัณฑ โบราณคดี โบราณสถาน ภาษาไทย วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม
- 3) ดำเนินการศึกษา ค้นคว้าวิจัย และเป็นศูนย์ข้อมูล เพื่อสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม ด้านการพิพิธภัณฑ โบราณคดี โบราณสถาน ภาษาไทย วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม
- 4) จัดการศึกษา ค้นคว้า วิจัยด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ ช่างศิลป์ และด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม
- 5) กำกับดูแลการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมของชาติ

ในทางปฏิบัติ หน่วยงานในกรมศิลปากรจึงจัดกลุ่มตามลักษณะและประเภทของการปฏิบัติงานศิลปะและวัฒนธรรม ออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

- 1) กลุ่มโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน มี 2 หน่วยงาน คือ โบราณคดี และสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
- 2) กลุ่มภาษา และเอกสาร หนังสือ มี 3 หน่วยงาน คือ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และสำนักหอสมุดแห่งชาติ
- 3) กลุ่มศิลปกรรมและการช่าง มี 3 หน่วยงาน คือ สำนักการสังคีต สำนักช่างสิบหมู่ สำนักสถาปัตยกรรม
- 4) กลุ่มสำนักศิลปากรส่วนภูมิภาค ซึ่งรวมกลุ่มงานที่เป็นลักษณะงานในสังกัดกรมศิลปากร แต่มีศูนย์ปฏิบัติงานภูมิภาคหรือท้องถิ่น

กรมศิลปากร จึงนับได้ว่า เป็นหน่วยงานเฉพาะที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแบบประเพณี และประเพณีประยุกต์ที่ครอบคลุมไปถึงสิ่งก่อสร้างศิลปสถานและวัตถุที่ได้มาจากการขุดค้นและขุดพบทางโบราณคดีในพื้นที่ประเทศไทย ซึ่งมีระเบียบกฎหมายเฉพาะในเรื่องของการคุ้มครองและสงวนรักษาวัตถุทางวัฒนธรรมแต่ละประเภทแตกต่างกัน เช่น กฎหมายเกี่ยวกับโบราณสถานที่ยื่นทะเบียนแล้ว ระเบียบเกี่ยวกับเอกสารจดหมายเหตุหรือในเรื่องของการอนุรักษ์ แต่ละหน่วยงานที่ผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์เฉพาะ เช่น กลุ่มอนุรักษ์จิตรกรรมและประติมากรรม กลุ่มอนุรักษ์เอกสารจดหมายเหตุ กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน เป็นต้น นอกจากนี้กรมศิลปากรยังมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่ให้บริการออกแบบทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประเพณีและประเพณีประยุกต์ ที่เป็นงานสร้างสรรค์ใหม่อีกด้วย ส่วนการอนุรักษ์เพื่อการบริหารกรมศิลปากร หลายหน่วยงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ยังมีภัณฑารักษ์ และนักจดหมายเหตุ ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการให้ความรู้ฝึกอบรมทักษะการจัดเก็บและให้บริการวัตถุวัฒนธรรมที่เป็นของเก่าอีกด้วยอย่างไรก็ตาม แม้ว่าศิลปากรจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยตรง แต่กรมศิลปากรได้มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่จัดการแหล่งเรียนรู้ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อให้มีการอนุรักษ์ เรียนรู้และสืบทอดโบราณสถาน โบราณวัตถุ จดหมายเหตุ ทรัพย์สินทางปัญญาในฐานะที่เป็นมรดกแห่งชาติและทุนวัฒนธรรม แหล่งเรียนรู้ในสังกัดกรมศิลปากร จึงเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ซึ่งมีสาขาอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ รวม 33 แห่ง นาฏศิลป์และโรงละครแห่งชาติ หอศิลป์แห่งชาติ แหล่งเหล่านี้ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หลายแห่งมีชื่อเสียงและคุณภาพในการบริหารจัดการแหล่งที่ตอบสนองการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมน่าสนใจ เช่น

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุพรรณบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติร้อยเอ็ด พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเชียง หอศิลป์แห่งชาติ ถนนเจ้าฟ้า กรุงเทพฯ เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2552)

2.3.6 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นองค์กรอิสระที่อยู่ในสังกัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาโดยถือกำเนิดขึ้นใน พ.ศ. 2502 ได้ชื่อว่า “องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ.ส.ท.)” โดยมีสำนักแห่งแรกที่ถนนศรีอยุธยา ในระยะแรก อ.ส.ท. มีหน้าที่จำกัดเพียงการให้การส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหลัก ซึ่งเป็นงานด้านการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ แต่ผู้สนใจท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ต่อมาด้วยนโยบายรัฐบาลที่สนับสนุนธุรกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตามที่กำหนดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) จนถึงฉบับปัจจุบัน ทำให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเติบโตรวดเร็ว สร้างรายได้และพัฒนาเศรษฐกิจอย่างกว้างขวางทำให้มีการปรับปรุงบทบาทหน้าที่ อ.ส.ท. ให้กว้างขวางเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ การสนับสนุนธุรกิจอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ จนในที่สุดได้มีการออกพระราชบัญญัติปรับเปลี่ยนให้ อ.ส.ท. เป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2522 (ททท.) เพื่อให้สามารถริเริ่มการพัฒนาการท่องเที่ยวได้และออกระเบียบคุ้มครองให้ความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษ 2540 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ใหม่ให้มีประสิทธิภาพคล่องตัวด้วยการกำหนดขอบเขตการทำงานเฉพาะด้านการสื่อสารและพัฒนาเพื่อการตลาดท่องเที่ยวที่มีผลให้ ททท. ได้แยกองค์กร กลายเป็นองค์กรมหาชนในสังกัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา โดยไม่ต้องรับผิดชอบด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว หากแต่เน้นความคล่องตัวการทำงานด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการเสนอและเพื่อพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยว ผลักดันให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีบทบาทในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยอย่างมีประสิทธิภาพและคุณภาพ สำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นั้น ททท. เป็นองค์กรหลัก ที่ตอบสนองนโยบายรัฐบาลในการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวธรรมชาติ โบราณสถาน ชุมชนและวัฒนธรรม สำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ททท. มีบทบาทการขับเคลื่อนการตลาดท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นงานเทศกาลประเพณีตั้งแต่ทศวรรษ 2500 หรือก่อนหน้านั้น ได้แก่ บ้านแสงช่วง จังหวัดสุรินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2505 งานสงกรานต์พระประแดง พ.ศ. 2500 หรืองานแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2494 ทำให้ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นเทศกาลประเพณีที่ ททท. สนับสนุนเป็นที่สนใจสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างประเทศเป็นจำนวนมาก เช่น

งานปอยสังลอง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เทศกาลตรุษจีนนครสวรรค์ และประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ปากน้ำโพ นครสวรรค์ งานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน จังหวัดเลย และงานประเพณีถือศีลกินผัก จังหวัดภูเก็ต เป็นต้น

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ปัจจุบันเริ่มให้ความสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวสำหรับตลาดนักท่องเที่ยวชาวไทยด้วย โดยมุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นสำคัญ เพื่อต้องการให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและเป็นการพัฒนาคุณภาพประชากรคุณภาพประชากรของประเทศ นอกจากนี้ ยังพยายามสนับสนุนงานประเพณีในพื้นที่ชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแห่งใหม่ เช่น งานจอมพารา เทศกาลแห่งสีสัน วันแห่งปราสาทไม้เกี้ยว ซึ่งเป็นงานประเพณีออกพรรษาของชาวไตที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน งานไหลเรือไฟ เทศกาลจุดไฟลอยน้ำโขง จังหวัดนครพนมในประเพณีออกพรรษา งานเทศกาลแห่ดาวของชุมชนคริสต์คาทอลิกที่บ้านท่าแร่ สกลนครในเทศกาลคริสต์มาส หรือ วันรำลึกพระเจ้าบังเกิดของชาวคริสต์ 24 ธันวาคมทุกปี เป็นต้น นอกจากนี้เผยแพร่สื่อสารกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแล้ว หลักการดำเนินงานสนับสนุนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ยังคำนึงถึงแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่คำนึงถึงเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสม ควบคู่กับการกระจายรายได้ชุมชนและประชาชนที่เกี่ยวข้องด้วย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560ค)

ตารางที่ 2.1 องค์การที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

องค์การที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	บทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง
1) สำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ	1) อนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมไทยอันหลากหลาย 2) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของสังคมใน การส่งเสริมค่านิยมและความภาคภูมิใจในความเป็นไทย 3) สนับสนุนและส่งเสริมองค์กรเครือข่ายวัฒนธรรมให้ ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) จัดการความรู้และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม
2) องค์กรเครือข่ายวัฒนธรรม	1) อนุรักษ์ และพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน 2) จัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น ร่วมกับองค์กรท้องถิ่นต่างๆ

ตารางที่ 2.1 องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง (ต่อ)

องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	บทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง
3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	1) จัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนหรือท้องถิ่น 2) จัดสรรงบประมาณเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนหรือท้องถิ่น 3) บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมกับท้องถิ่นและองค์กรวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือชุมชน
4) กรมศิลปากร	1) จัดการทุนวัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณี โบราณคดี วรรณคดีและจดหมายเหตุ ทั้งที่อยู่ในส่วนกลางและท้องถิ่น 2) อนุรักษ์และให้บริการทุนวัฒนธรรมข้อ 1 ในฐานะแหล่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม
5) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	1) ส่งเสริมและสนับสนุนการสื่อสารการตลาดเพื่อการท่องเที่ยว 2) ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมวัฒนธรรมและงานประเพณีที่มีศักยภาพทางการตลาดการท่องเที่ยว

ที่มา: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560ค

2.3.7 ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว

จากความหมายของคำว่าวัฒนธรรมซึ่งได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ทำให้ทราบว่าคำนี้มีความหมายที่ค่อนข้างกว้าง โดยครอบคลุมถึงวิถีการดำเนินชีวิต หรือเป็นอุปกรณ์สำหรับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่ การกิน การอยู่ การแต่งกาย การทำงาน การพักผ่อน และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิตที่สังคมหนึ่งกำหนดขึ้นและยึดถือร่วมกัน แต่ปัจจุบันวัฒนธรรมไทยได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อาจเนื่องจากการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป็นเหตุให้แบบแผนการดำรงชีวิตของประชาชนได้มีการพัฒนาตามไปด้วยจนเกิดการละทิ้งวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ต่อมาเมื่อได้มีแนวคิดในการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมขึ้น ซึ่งหนึ่ง

ในวิธีการอนุรักษ์คือการนำการท่องเที่ยวผสมรวมกับวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมี 9 ประการ คือ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, น. 287)

1) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี โดยยึดหลักที่ว่า ต้องอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้สามารถสืบต่อถึงอนุชนรุ่นหลัง

2) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน ทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่า ต้องไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรือกระทบให้น้อยที่สุด

3) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่า ต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย

4) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยว และประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่า ต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

5) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์ โดยยึดหลักที่ว่า ต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว และได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น

6) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์อนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักที่ว่า ต้องให้ธุรกิจท่องเที่ยวเน้นในเรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

7) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ เพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ที่ได้รับ ทำให้ต้องการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีกโดยยึดหลักที่ว่า ต้องมีกิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

8) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับพื้นที่ โดยยึดหลักที่ว่า ต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับพื้นที่ในทุก ๆ ด้านและต้องดูแลรักษาความสะอาดแหล่งท่องเที่ยวอยู่เสมอ

9) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินนักท่องเที่ยว โดยยึดหลักที่ว่า ต้องการป้องกันรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวอย่างเข้มงวด เพื่อให้นักท่องเที่ยวอบอุ่นใจ

ประเทศไทยที่มีวัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะและมีอยู่มากมายหลายด้าน และวัฒนธรรมเหล่านี้ปัจจุบันได้กลายเป็นต้นทุนหรือทรัพยากรเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวซึ่งวัฒนธรรมไทยเพื่อการท่องเที่ยว ในที่นี้แบ่งออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่

1) งานประเพณี เทศกาล และการละเล่น คนไทยมีประเพณี เทศกาล และการละเล่นตลอดทั้งปี โดยสิ่งเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคมไทย ขณะเดียวกันยังเป็นสิ่งที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง โดยประเพณี เทศกาล และการละเล่นในแต่ละประเภทจะมีความแตกต่างกันไปตามความเชื่อ ความผูกพันของผู้คนที่มีความศรัทธาที่ตนนับถือ และแตกต่างกันไปตามการดำรงชีวิตตามฤดูกาลและธรรมชาติอย่างชาญฉลาดของชาวบ้านในแต่ละภาคได้อย่างลงตัว ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในแต่ละภาคจะมีประเพณี เทศกาล และการละเล่นที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง เช่น ภาคเหนือมีประเพณีบวชลูกแก้วของคนไตหรือชาวไทยใหญ่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภาคอีสาน มีประเพณีบุญบั้งไฟของชาวจังหวัดชัยภูมิ ภาคกลางมีประเพณีทำขวัญข้าว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และภาคใต้มีประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น นอกจากนี้ในแต่ละภูมิภาคของไทยจะมีประเพณี เทศกาล และการละเล่นที่แตกต่างกันออกไปแล้ว ประเทศไทยยังมีประเพณี เทศกาล และการละเล่นที่เป็นของส่วนกลางที่สำคัญหลายประเภท เช่น ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง เหล่านี้เป็นสิ่งที่นับได้ว่าเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถแปรเป็นแรงดึงดูดให้ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

2) ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศาสนสถาน ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยปัจจุบัน ซึ่งในแต่ละยุคแต่ละสมัยที่ดำรงอยู่นั้นคนไทยได้สร้างความเจริญให้กับอาณาบริเวณนี้อย่างมาก โดยคู่ได้จากโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสนสถานที่น่าทึ่งที่ปรากฏร่องรอยความเจริญให้เห็นอยู่จนทุกวันนี้ ปัจจุบันบริเวณที่ตั้งประวัติศาสตร์ที่มีหลักฐานสำคัญทางโบราณสถานและศาสนสถานของแต่ละสมัยในประเทศกำลังได้รับความนิยมนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่ายิ่งในหลายท้องที่ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย เป็นมรดกที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญของเมืองสุโขทัยที่เคยเป็นราชธานีของไทยที่มีความเจริญรุ่งเรืองในฐานะเป็นศูนย์กลาง

การปกครอง ศาสนา และเศรษฐกิจ โบราณสถานวัดนคร โภชา ซึ่งเป็นศาสนสถานที่ยังคงเหลืออยู่
กันหลายสมัยตั้งแต่สมัยทวารวดีจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น เหล่านี้ได้กลายเป็นทรัพยากร
ที่มนุษย์ในสมัยอดีตได้สร้างสรรค์ไว้เพื่อเป็นมรดกให้กับลูกหลาน และปัจจุบันก็ได้ถูกนำมาใช้เพื่อ
การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวอันทรงคุณค่าต่อไป

3) ความเชื่อและศาสนา ส่วนที่สำคัญในทุกวัฒนธรรมคือศาสนา เพราะศาสนา
มีผลต่อความรู้สึกนึกคิด ประเพณี และเป็นแรงบันดาลใจให้มนุษย์ได้สร้างสรรค์วัฒนธรรมอื่น ๆ
ขึ้นมาได้ สำหรับประเทศไทยเป็นประเทศที่มีประชาชนนับถือศาสนาหลายศาสนาทั้งศาสนาพุทธ
ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม ฯลฯ และทุกศาสนาที่ส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย
จนมีเอกลักษณ์เฉพาะของตนเองจนทุกวันนี้ ด้วยความเชื่อของคนไทย คนไทยมีความเชื่อในเรื่อง
ไสยศาสตร์ ผีสางเทวดา เชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นและมีฤทธิ์อำนาจที่จะบันดาลร้าย-ดี ให้แก่มนุษย์ได้
เหล่านี้เนื่องมาจากการที่คนไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ
ขณะเดียวกันของคนไทยแต่เดิมยังมีความเชื่อเรื่อง “ผี” ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า (แถน-เทวดา) ผีนา
(แม่ขวัญข้าว-แม่โพสพ) ผีดิน (แม่ธรณี) ผีน้ำ (แม่คงคา) และผีอื่นๆ อีกมากมาย (กระดานดำ
ออนไลัน, 2560) ซึ่งศาสนาและความเชื่อที่มีความหลากหลายของสังคมไทยนี้ถ้าได้รับการส่งเสริม
จะกลายเป็นผลผลิตอันทรงคุณค่าต่อการท่องเที่ยวได้ โดยจะเห็นได้ว่าปัจจุบันได้มีผู้นิยม
ท่องเที่ยวในลักษณะของการนำศาสนาและความเชื่อเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น การทัวร์ 9 วัด เป็น
การตระเวนไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดและศาลเจ้าที่มี ชื่อเสียง 9 แห่ง โดยจะเห็นได้ว่ามีรายการ
ท่องเที่ยวดังกล่าวออกมาในหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นโครงการไหว้พระ 9 วัด กับ ขสมก. หรือ
รายการล่องเรือไหว้พระ 9 วัด เป็นต้น นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องการสักยันต์ตามร่างกายก็กำลังเป็น
ที่นิยมของนักท่องเที่ยว โดยจะเห็นได้จากสำนักต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวัดทุ่งสันติธรรมหรือวัดบ้านทุ่ง
สำนักสักยันต์ อาจารย์หนู กัญภัย มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาตินิยมไปใช้บริการตาม
ความเชื่อของแต่ละบุคคล (ผู้จัดการออนไลน์, 2560ก)

4) วิธีการดำเนินชีวิต หมายถึง การกิน การอยู่ การแต่งกาย การทำงาน และการ
พักผ่อน เป็นวัฒนธรรมรูปแบบหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่โดดเด่นที่น่าสนใจของสังคมไทย
ขณะเดียวกันวิธีการดำเนินชีวิตของคนไทยก็ยังคงมีความแตกต่างกันออกไปอีกตามแต่ละภูมิภาค ทั้งนี้
ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รากฐานความคิดความเชื่อ เหล่านี้มีผล
ทำให้ลักษณะการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของคนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ มีเอกลักษณ์เฉพาะของ
ตนเอง วิธีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันของคนในสังคมนี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจและเป็นแรงดึงดูดผู้คน
จากแหล่งอื่นเพื่อเข้าไปเยี่ยมชมความแตกต่างที่หลากหลายเหล่านั้น โดยจะเห็นได้จากการท่องเที่ยว
ที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของไทยกำลังเป็นที่นิยมอย่างมากในหลายท้องที่ทั่วทุกภูมิภาค โดยการ

ห้องเที่ยวในลักษณะนี้อาจออกมาในรูปของ “โฮมสเตย์” ที่ให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนในท้องถิ่น อยู่บ้านเดียวกัน ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น เช่น หมู่บ้านคีรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช หมู่บ้านไทยทรงดำ จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น

5) วิจิตรศิลป์ เป็นศิลปะไทยสาขาหนึ่ง โดยเป็นศิลปะที่อำนวยการประโชชน์ทางใจ ที่มุ่งเน้นความงดงามและความพึงพอใจมากกว่าประโยชน์ใช้สอย แบ่งออกเป็น 6 แขนง คือ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วรรณกรรม ดนตรีนาฏศิลป์ และการพิมพ์ภาพ วิจิตรศิลป์เป็นศิลปะไทยที่ได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย และกระจายเป็นกลุ่มศิลปะสมัยต่างๆ ตั้งแต่สมัยทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ขณะเดียวกันในบางประเภท เช่น สถาปัตยกรรมด้านการปลูกเรือนยังแยกตามลักษณะความเชื่อ สภาพภูมิประเทศและสภาพอากาศของแต่ละภูมิภาคอีกด้วย ตัวอย่างเช่น การปลูกเรือนในภาคใต้ของประเทศไทยสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของศาสนาที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างบ้านเรือนให้คล้ายตามวิถีชีวิตแบบผู้นับถือศาสนาอิสลามอย่างแท้จริง ทั้งในรูปแบบการใช้พื้นที่ การอยู่อาศัย การประกอบกิจกรรมในการดำรงชีวิต การประดับตกแต่งตัวเรือนให้ดูงดงาม เป็นต้น (ฐิรชญา มณีเนตร, 2553, น. 283) แต่ทั้งนี้ วิจิตรศิลป์ของไทยมีลักษณะเด่นโดยรวม คือ เน้นความงามอย่างอ่อนช้อย ละเอียดประณีต เป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะนิสัยและจิตใจของคนไทยที่ได้สอดแทรกไว้ในผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้น ด้วยลักษณะพิเศษดังกล่าวทำให้กลายเป็นประเด็นที่หลายฝ่ายหยิบขึ้นมาเพื่อเป็นจุดเน้นให้เกิดการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คงคุณค่าของเอกลักษณ์ไทยไปด้วย

6) พิพิธภัณฑสถาน คือ หน่วยงานที่ไม่หวังผลกำไร เป็นสถาบันถาวรในการรวบรวม สงวนรักษา ศึกษาวิจัย สื่อสาร และจัดแสดงนิทรรศการ ให้บริการแก่สังคมเพื่อการพัฒนา โดยมีความมุ่งหมายเพื่อการค้นคว้าการศึกษาและความเพลิดเพลิน โดยแสดงหลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์และสภาพแวดล้อม สิ่งซึ่งสงวนรักษาและจัดแสดงนั้นไม่ใช่เป็นเพียงวัตถุ แต่ได้รวมถึงสิ่งที่มีชีวิตด้วย (พิพิธภัณฑสถานไทย, 2560) ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีพิพิธภัณฑสถานที่แสดงองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ทั้งที่เป็นพิพิธภัณฑสถานที่เกิดขึ้นโดยรัฐ พิพิธภัณฑสถานของเอกชน พิพิธภัณฑสถานทั้งในร่มและกลางแจ้งมากมายหลายแห่ง เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานวิทยาศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน พิพิธภัณฑสถานความ พิพิธภัณฑสถานหุ่นขี้ผึ้ง พิพิธภัณฑสถานรถไฟ เป็นต้น แต่ประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่ามีคนอีกจำนวนมากที่ไม่สนใจมาเข้าชมพิพิธภัณฑสถาน ดังนั้นการทำให้พิพิธภัณฑสถานกลายเป็นแหล่งทรัพยากรอันมีค่า เพื่อการท่องเที่ยวจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ ซึ่งทั้งนี้พิพิธภัณฑสถานอาจต้องปรับกลยุทธ์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถาน โดยคำนึงถึงว่าผู้มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานต้องรับความรู้และได้รับความเพลิดเพลินไปพร้อม ๆ กันด้วยเหตุนี้ ตัวอย่างเช่น การดำเนินงาน

ด้านพิพิธภัณฑ์ในประเทศฝรั่งเศส โดยมีนักท่องเที่ยวกลุ่มหนึ่งที่ต้องการไปเที่ยวฝรั่งเศสเพียงเพื่อต้องการไปดูพิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ และพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ดังกล่าว ปัจจุบันในสังคมไทยกำลังถูกนำมาใช้เพื่อให้กลายเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ แต่ประเด็นที่น่าสนใจคือจะอย่างไรให้วัฒนธรรมเหล่านั้นเกิดประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวมากที่สุด ทั้งนี้ต้องควบคู่ไปกับการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของวัฒนธรรมไทยด้วย

2.4 แนวคิดการพัฒนาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการใช้จารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรม

ปัจจุบันทั่วโลกต่าง ๆ ให้ความสำคัญกับการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อันเป็นแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวทุกประเภทรวมถึงการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วย ทั้งนี้หลักการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีอยู่ 8 ข้อ คือ

- 1) คำนึงถึงการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานอย่างประหยัดและชาญฉลาด โดยสัมพันธ์กับคุณค่าทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2) ลดการบริโภคและการใช้ทรัพยากร ด้วยการวางแผนการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ หลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรหายาก ให้มีการใช้ทรัพยากรทดแทน รวมถึงการวางแผนการจัดการของใช้แล้วและขยะหรือสิ่งปฏิกูล โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- 3) ส่งเสริมกิจกรรมและรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลายในท้องถิ่นหรือในบริเวณใกล้เคียงแหล่งท่องเที่ยว
- 4) ให้ความร่วมมือกับองค์กรหน่วยงานอื่น ๆ หรือแหล่งท่องเที่ยวอื่นเพื่อสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว
- 5) ส่งเสริมกิจกรรมและพัฒนาเศรษฐกิจการท่องเที่ยวในท้องถิ่นหรือชุมชนด้วยการประชาสัมพันธ์ เงินทุนสร้างกิจกรรมการฝึกอบรมและการตลาด
- 6) พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้เรื่องการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ด้วยการฝึกอบรมเฉพาะด้าน อบรมมัคคุเทศก์ อบรมความรู้ด้านวัฒนธรรม และศิลปะประเพณีต่าง ๆ
- 7) จัดทำข้อมูลพื้นฐาน หรือคู่มือการท่องเที่ยว เพื่อเผยแพร่ความรู้ทางวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยว
- 8) จัดการประเมินผลหรือวิจัยถึงผลกระทบของกิจกรรมการท่องเที่ยว และวัดความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพ

ดังนั้น การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ต้องเป็นการดำเนินการที่ท้องถิ่นหรือชุมชนแหล่งท่องเที่ยวต้องมีส่วนร่วมในการจัดการวางแผนจัดกิจกรรม ด้วยความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ยังต้องพิจารณาถึงมาตรฐาน ระบบบริการการสื่อสารการตลาด การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด (วรรณ วลัยวานิช, 2548, น. 141-148) สำหรับสังคมไทย แม้จะยังไม่เคยมีการกำหนดหลักการหรือการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้แยกออกมาจากการจัดการท่องเที่ยวทั่วไป แต่แนวโน้มการจัดการท่องเที่ยวของไทยนับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เริ่มให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากขึ้น อาจเป็นเพราะสังคมไทยทั้งภาครัฐและเอกชนมองเห็นประโยชน์ของการนำวัฒนธรรมมาเชื่อมโยงหลักการศีลธรรมและสถาบันครอบครัว เพื่อให้เกิดการพัฒนาสังคมและชีวิตมนุษย์ ทำให้มีการสนับสนุนกิจกรรมวัฒนธรรมให้ตอบสนองวัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนในประเทศมากขึ้น นอกเหนือจากการตลาดนักท่องเที่ยวต่างประเทศ

ในอดีตก่อนทศวรรษ 2530 การท่องเที่ยวของไทยเป็นการท่องเที่ยวแบบประเพณีนิยม ที่ให้ความสำคัญกับความพึงพอใจและความสนใจของนักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวขนาดใหญ่เป็นสำคัญ ทำให้ภาครัฐ เอกชน องค์กรจัดการการท่องเที่ยว มุ่งส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้นปริมาณนักท่องเที่ยวจำนวนมาก และรายได้ภาพรวมจากธุรกิจนี้ ไม่มีการคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อชุมชน ผู้คนในท้องถิ่น และแหล่งท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นแหล่งธรรมชาติ แหล่งศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน วัด และศาสนสถาน ทำให้ในเวลาต่อมาสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรม ไม่สามารถปรับสภาพกลับคืนสู่สถานเดิมได้ ที่สำคัญแหล่งศิลปะและวัฒนธรรมที่จำเป็นต้องอาศัยงบประมาณและกำลังคนในการฟื้นฟู บูรณปฏิสังขรณ์จำนวนมากก็ขาดแคลนเงินทุนดำเนินการ เนื่องจากรายได้จากการท่องเที่ยวกระจุกตัวอยู่แต่เฉพาะผู้ประกอบการรายใหญ่ หลักการท่องเที่ยวแบบประเพณีและอุตสาหกรรมธุรกิจท่องเที่ยวแบบเก่า จึงได้รับการพิจารณาว่า เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท ใน พ.ศ. 2530 จึงเป็นปีเริ่มต้นของฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้เรียกร้องและร่วมกันพิจารณาให้มีการจัดการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) ให้ความสำคัญหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวทางเลือกใหม่จึงเป็นที่มาของแนวคิดในการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่เกิดขึ้นในประเทศไทย พ.ศ. 2539 นี้เอง (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, น. 1-5)

การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน มีความสืบเนื่องจากนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ (National Ecotourism Policy) ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่ต้องการให้การท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อันได้แก่ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากคุณค่าของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชุมชนหรือท้องถิ่น และการสร้างรายได้ให้ชุมชนและท้องถิ่น เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แนวทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ยังคำนึงถึงการให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางกิจกรรมการท่องเที่ยวและผลประโยชน์ที่ได้รับจากการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมได้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และสร้างผลกระทบด้านลบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด คุณลักษณะของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของประเทศไทย จึงมีอยู่อย่างน้อย 6 ประการ คือ

- 1) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท ทั้งแหล่งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมอื่นๆ เช่น กีฬา อาหาร พืชสวน ฯลฯ
- 2) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่า เอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว
- 3) เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม
- 4) เป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้และมีประสบการณ์เกี่ยวกับ ธรรมชาติ วัฒนธรรมหรือประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในแหล่ง
- 5) เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวทั้งระดับใหญ่และเล็กอย่างยั่งยืน
- 6) เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์แก่ชุมชนหรือท้องถิ่น ตลอดจนกลับคืนผลประโยชน์สู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

ด้วยความตระหนักถึงคุณลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนดังกล่าวนี้ ทำให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มองเห็นถึงหลักการสนับสนุนการบริการการท่องเที่ยว ว่าต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน วัฒนธรรม ตลอดจนรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตของผู้คน ในแหล่งท่องเที่ยว และต้องให้ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการจัดการและจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยได้รับโอกาสจากการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมและเสมอภาคกัน ที่สำคัญการท่องเที่ยวต้องได้รับความเห็นชอบและสนับสนุนอันเกิดจากความต้องการของชุมชนหรือท้องถิ่น ทั้งนี้มีข้อพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 4 ประการ คือ ความสมบูรณ์ของธรรมชาติแวดล้อม การกระจายรายได้ มีการพัฒนาชุมชน และมีกระบวนการ

เรียนรู้ตนเอง กล่าวโดยสรุปการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีการพัฒนาและจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมอย่างระมัดระวัง ให้มีผลดีต่อเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม สามารถธำรงรักษาสภาพธรรมชาติและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้นานที่สุด (วรรณ วลัยวานิช, 2548, น. 147-148)

การพัฒนาให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของภูมิภาค บนฐานความโดดเด่นและความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และความ เป็นไทย โดยสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างรัฐ ภาคเอกชน และองค์กรชุมชนในท้องถิ่น เพื่อการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จัดให้มีหลักเกณฑ์และมาตรการ ควบคุมการท่องเที่ยวให้อยู่ภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว สร้างการท่องเที่ยว เชิงคุณภาพมากกว่าการเพิ่มปริมาณนักท่องเที่ยว รวมทั้งสนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชนใน รูปแบบต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงการประกอบอาชีพของคนในท้องถิ่นกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อช่วย สร้างงาน สร้างรายได้แก่ประชาชน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ, 2550) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามแผนพัฒนาฉบับปัจจุบัน ถือว่าวัฒนธรรมที่ปรากฏ ในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ผ่านกระบวนการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นภาพสะท้อนอัตลักษณ์ วัฒนธรรมที่หลากหลายและความเป็นไทย นั่นคือ มีเครือข่ายความร่วมมือจากท้องถิ่น คำนึงถึง หลักการอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพและสร้างรายได้ให้ประชาชนกว้างขวางขึ้นส่วนแนว ทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตามที่ปรากฏ ในกรอบนโยบายคณะกรรมการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2550-2554 ในฐานะผู้ปฏิบัติ การจัดการการท่องเที่ยวตามแผนพัฒนา ได้กำหนดให้การท่องเที่ยว เป็นส่วนหนึ่งของภาคเศรษฐกิจ การตลาดที่การท่องเที่ยวต้องการพัฒนาประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพ มีมาตรฐาน ความปลอดภัยและบริการระดับสากล แสดงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมไทย ควบคู่กับการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ ส่งเสริมการตลาดเชิงรุกทั้งในและต่างประเทศเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวคุณภาพ จากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากพื้นที่ใหม่ตลาดเฉพาะกลุ่ม ภายใต้การสร้างการแข่งขันของ ตราสินค้า (Brand) ประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง และยังต้องการสร้างตลาดนักท่องเที่ยวในประเทศ ด้วยการส่งเสริมให้คนไทยมีวัฒนธรรมการท่องเที่ยว และต้องการให้การท่องเที่ยวธรรมชาติและ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสร้างการเรียนรู้ให้คนไทยมีจิตสำนึกเรื่องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและ ความรักความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทยดังปรากฏอยู่ในกรอบนโยบายข้อที่สามว่า

.... ส่งเสริมให้การท่องเที่ยว เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทย โดยเน้นการประสานงานระหว่างเครือข่ายภาครัฐกับภาคเอกชนกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวภายในประเทศที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ประโยชน์ทั้งสถาบันครอบครัวและต่อสังคมโดยรวมอันจะนำไปสู่การสร้างและกระตุ้นจิตสำนึกรักษาสิ่งแวดล้อมรวมทั้งให้เกิดความรักและภาคภูมิใจในเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทย.... (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560ค)

2.4.1 การอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นผลผลิตที่เกิดจากการสังมคุณค่าจากกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะสังคมมนุษย์ในช่วงเวลาต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็สะท้อนอัตลักษณ์ วิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ของสังคมหนึ่ง ๆ อย่างไรก็ตาม กระแสโลกาภิวัตน์ได้เร่งให้การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่งในระยะเวลาสั้น วัฒนธรรมใหม่ที่มาจากภายนอกได้เข้าแทนที่วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ค่อย ๆ เสื่อมสลายลงซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบที่สำคัญคือ การสูญเสียอัตลักษณ์ ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ด้วยเหตุนี้ การอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปจากความหมาย “การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” สามารถทำได้โดยแยกพิจารณาเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ “อนุรักษ์” กับ “ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม”

“อนุรักษ์” เป็นคำที่มีความน่าสนใจ เนื่องจากเป็นคำที่มีการให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย กล่าวคือ พจนานุกรมอิเล็กทรอนิกส์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กองศิลปกรรม, ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมายว่า การรักษาให้คงเดิม ซึ่งการนิยามในลักษณะดังกล่าว เป็นการนิยามที่มีความแพร่หลายมากที่สุด ตัวอย่างเช่น การอนุรักษ์ป่า คือ การรักษาสภาพป่าให้อยู่ในสภาพเดิม โดยไม่ตัดต้นไม้ หรือการอนุรักษ์โบราณสถาน คือ การรักษาสภาพโบราณสถานให้อยู่ในสภาพเดิม โดยไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น การนิยามความหมายในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นความเข้าใจความหมายอย่างแคบ หรือเข้าใจว่า การอนุรักษ์ คือ การเก็บและรักษาให้คงเดิมเท่านั้น อย่างไรก็ตาม คำว่า “อนุรักษ์” สามารถนิยามให้มีความหมายกว้างและลึกซึ้งขึ้น ดังจะเห็นได้จาก สินชัย กระบวนแสง (2554, น. 254) ได้ให้ความหมายว่า การรักษาเพื่อให้สิ่งนั้น ๆ คงคุณค่าไว้โดยวิธีการต่าง ๆ หรือ เดชา บุญค้ำ (2537, น. 4-11) ตั้งข้อสังเกตว่า

....ความจริงแล้วการอนุรักษ์มีระดับและความเข้มงวดในการปฏิบัติแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเหมาะสม สำหรับความเป็นอยู่ของสังคม และเป็นโอกาสให้มนุษย์ได้มีการ “พัฒนา” อย่างถูกต้องเหมาะสม เพราะถ้าการอนุรักษ์หมายถึงเป็นเพียงการควบคุมเข้มงวด ห้ามแตะต้อง ห้ามเปลี่ยน ห้ามทุกอย่าง บ้านเมืองก็จะไม่เจริญ เมื่อมีอุปสรรคมีข้อห้ามมากแต่เกิดความต้องการสูงก็จะเกิดการฝ่าฝืน ลักลอบ คอรัปชัน และการทำลายขึ้น โดยอยากที่จะควบคุมไว้ได้ ดังนั้นจึงได้มีการวิวัฒนาการการอนุรักษ์ขึ้นในรูปแบบที่มีความหมาย และเข้มงวดในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน.... (เดชา บุญค้ำ, 2537)

โดยสามารถจำแนกระดับการปฏิบัติได้ดังนี้

1) การอนุรักษ์ (Conservation) คือ กระบวนการสงวนรักษาที่ไม่เข้มงวดรักษาที่ไม่เข้มงวด และมีลักษณะผ่อนคลายเป็นเพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไว้มิให้สูญหาย หรือถูกเปลี่ยนไปโดยการใช้สอยหรือบริโภคที่ไม่เหมาะสมหรือกล่าวโดยหลักการก็คือ เป็นการพิทักษ์รักษาสภาพและเอกลักษณ์เดิมไว้ แต่ไม่หวงห้าม

2) การพิทักษ์รักษา (Preservation) คือ กระบวนการปกป้องโดย (1) สร้างเสริมความมั่นคงถาวร (2) สร้างใหม่ด้วยวิธีการและวัสดุดั้งเดิม (3) รักษาสภาพเดิมหรือ (4) ปรับปรุงสภาพและเสริมคุณภาพเฉพาะสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์หรืออาคารสถานที่ให้คงอยู่ตลอดไปการอนุรักษ์รูปแบบนี้เป็นอนุรักษ์ขั้นสูงสุด และเข้มงวดที่สุดในเรื่องความแท้ดั้งเดิม

3) การบูรณะ (Restoration) คือ บูรณะสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์ หรืออาคารสถานที่ที่เสื่อมโทรมหรือหมดสภาพขึ้นมาใหม่ ให้มีรูปร่างลักษณะ รวมทั้งสไตล์ที่สมบูรณ์ให้เป็นอย่างนั้น จะต้องมีความถูกต้องอย่างเข้มงวด โดยการค้นคว้าวิจัยอย่างจริงจังและถูกต้องที่สุด

4) การปฏิสังขรณ์ (Rehabilitation) คือ การฟื้นฟูสภาพของภูมิทัศน์ อาคารสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ให้กลับอยู่ในสภาพที่ใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งโดยปกติจะทำในระดับเพียงการซ่อมแซมให้มีสภาพดี และอาจรวมถึงการปรับสภาพเล็กน้อย เพื่อให้สะดวกแก่การใช้งานระดับของการรักษาความแท้ดั้งเดิมเป็นรอง

5) สร้างของเก่าขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) คือ การสร้างภูมิทัศน์หรืออาคารแบบดั้งเดิมขึ้นมาใหม่ จากอาคารหรือสถานที่ที่ประวัติศาสตร์เดิมที่เสื่อมสูญไปแล้ว โดยสร้างขึ้น ณ ที่ใดก็ได้ไม่จำเป็นต้องเป็นที่เดิม แต่สร้างเหมือนเดิมทุกประการตั้งแต่ฐานคิดขึ้นไป รูปแบบ

ที่สร้างจะต้องเก็บหรือค้นคว้าวิจัยจากเอกสาร หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ภาพถ่ายหรือภาพวาดเก่า ความแท้ขึ้นอยู่กับเอกสาร หลักฐาน และทุนทรัพย์ที่เอื้ออำนวย

6) การแปลความหมาย (Interpretation) คือ การรักษาลักษณะดั้งเดิมของสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์ และอาคารสถานที่เก่าแก่ไว้บ้าง โดยสอดคล้องการใช้สอยอย่างใหม่ ๆ ตามสถานะเศรษฐกิจของยุคให้ การค้นคว้าวิจัยถือเป็นองค์ประกอบหลักของการออกแบบ ซึ่งจะต้องนำลักษณะและการใช้สอยใหม่

7) การสงวนไว้ใช้ (Reservation) คือ การสงวนไว้ใช้ประโยชน์ภายนอกหน้า ซึ่งการใช้ประโยชน์ในภายนอกหน้า อาจเปลี่ยนไปจากสภาพเดิมเล็กน้อย หรือโดยสิ้นเชิงได้

จะเห็นได้ว่า ความหมายอย่างแคบของการอนุรักษ์ คือ การรักษาสິงใดสิ่งหนึ่งให้คงลักษณะดั้งเดิมไว้ ขณะที่ความหมายอย่างกว้างมองว่า การอนุรักษ์ไม่ใช่เฉพาะการรักษาลักษณะดั้งเดิมไว้เท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงลักษณะของสิ่งนั้นๆ ให้เข้ากับบริบททางสังคม ด้วยหลักปฏิบัติที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด ด้วยเหตุนี้ การนิยามความหมายแบบกว้างจึงให้ความสำคัญกับการรักษาคุณค่าของสิ่ง ๆ หนึ่ง มากกว่าการรักษารูปแบบและลักษณะของสิ่ง ๆ นั้น นอกจากนี้ การอนุรักษ์ยังมีความหมายรวมถึงการพัฒนาอีกด้วย

จากที่กล่าวมา การอนุรักษ์ จึงหมายถึง การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมต่อไป โดย “สิ่งที่ดีงาม” หรือ “วัฒนธรรม” คือ ความเจริญที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นและสั่งสมไว้ เช่น ประเพณี ภูมิปัญญา ความเชื่อ คุณค่า หรือวิถีการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังนั้น การอนุรักษ์วัฒนธรรม จึงหมายถึง การบำรุงรักษาวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม เพื่อก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจในความเป็นชาติ ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของคนรุ่นหลังต่อไป

ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจัดเป็น สิ่งที่มีความสำคัญในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เนื่องจากคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวในการเลือกสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง การเข้าใจความหมายและความสำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดการวัฒนธรรมเพื่อ

การท่องเที่ยว ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้มีผู้กล่าวไว้อย่างหลากหลาย เช่น อีสริยา เลาห์ตีรานนท์ (2552) กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ใดที่หนึ่ง ตั้งแต่ในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับภูมิภาค และระดับโลก อาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นก็ได้ โดยสิ่งเหล่านั้นจะต้องมีความงดงามแปลกตา มีความสำคัญหรือมีคุณค่า รวมทั้งวิถีการดำเนินชีวิตอันดีงามที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมอันทรงคุณค่า และมีลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์ ก็ถือเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ขณะที่ ราณี อธิษฐ์กุล (2546, น. 38-46) กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง แหล่งท่องเที่ยว แหล่งกิจกรรม และวัฒนธรรม ประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเด่นของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว จากความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยว สามารถแบ่งประเภททรัพยากรการท่องเที่ยวได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ (ราณี อธิษฐ์กุล, 2546) (1) ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา น้ำตก ทะเล (2) ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี เช่น วิถีชีวิต การละเล่น เทศกาล (3) ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณสถานและศาสนสถาน เช่น พระราชวัง พิพิธภัณฑ์ (4) ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น สวนป่า สวนผลไม้ สวนสนุก สถานบันเทิง ดังนั้นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงมีความหมายถึง การท่องเที่ยวที่มุ่งศึกษาเรียนรู้สังคมและสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่าง ๆ โดยผ่านสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง กิจกรรมันทนาการ และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย

ด้วยเหตุนี้ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงมีอยู่ในทรัพยากรการท่องเที่ยวทุกประเภท ยกเว้นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเท่านั้น ดังนั้น ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงหมายถึง การนำวัฒนธรรมมาใช้ เพื่อให้เกิดคุณค่าสำหรับการท่องเที่ยว และสามารถแบ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน เครื่องประดับเครื่องมือการเกษตร อาหาร ฯลฯ และ (2) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ภาษา วรรณคดี ความเชื่อ มารยาท ประเพณี ฯลฯ

สำหรับประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาแล้วในแต่ละหน่วย ความหลากหลายของวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ปัจจุบันกำลังถูกนำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวอย่างมาก เหล่านี้กำลังกลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมบางประเภทของไทยกำลังถูกทำลายลง ซึ่งแม้ว่าการท่องเที่ยวจะนำมาซึ่งรายได้ให้กับชุมชนและ

ประเทศชาติอย่างมาก แต่ถ้าวัดถึงแต่ผลกำไรจากการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียวโดยไม่คิดถึง การอนุรักษ์วัฒนธรรมเหล่านี้ ต่อไปในอนาคตประเทศไทยอาจสูญเสียทรัพยากรการท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ อย่างไม่สามารถนำกลับมาได้ ปัญหาดังกล่าวจึงเป็นปัญหาที่มีความสำคัญ อย่างยิ่ง และจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเข้ามา แก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อการคงไว้ซึ่งความยั่งยืนของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ก็คือการรักษาคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นความเจริญของสังคม และการก่อให้เกิดประโยชน์ทางการท่องเที่ยว ความหมายการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมข้างต้น แม้ว่าจะสะท้อนให้เห็น ความสำคัญและประโยชน์ร่วมกันของคนในสังคม แต่ในทางปฏิบัติการอนุรักษ์ยังคงเป็นแนวคิดที่ ไม่ได้รับความสนใจและไม่มีแนวทางการดำเนินการที่ชัดเจน ศรีศักร วัลลิโภดม (2543, น. 59-60) ซึ่งได้กล่าวถึงปัญหาการสูญเสียมรดกทางวัฒนธรรม คือ “ความสิ้นหวังอย่างหนึ่งของประเทศชาติ แต่เป็นความสิ้นหวังที่ไม่เกิดปฏิกิริยาใด ๆ ที่รุนแรง เพราะบุคคลทุกผู้ทุกนามนั้นได้เห็นว่าไม่ใช่ เรื่องคอขาดบาดตาย” ซึ่งอุปสรรคสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงอยู่ที่การตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และการให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์

ด้วยเหตุนี้ การที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้อย่าง ยั่งยืน มีเงื่อนไขที่สำคัญที่สุด คือ ต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่นช่วยกัน ดำเนินงาน โดยแนวทางการมีส่วนร่วม ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527, น. 2) ได้ให้คำนิยามว่า การที่ ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดควบคุมการใช้ และการกระจาย ทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่าง สมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจ การกำหนดชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตัวเอง ทั้งนี้ ปัจจัย ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน จากการศึกษาของอนุภาพ ภิรตาภ (2528, น. 21-22) พบว่า (1) ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนต้องมีศักยภาพที่จะเข้าร่วมใน การดำเนินกิจกรรมต่างๆ (2) ประชาชนต้องมีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนต้อง มีสภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และกายภาพที่เปิดโอกาสให้เขามีส่วนร่วม (3) ประชาชนต้อง มีความประสงค์ที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีความเข้าใจเห็นประโยชน์ในการเข้า

ร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ (4) ประชาชนจะต้องมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องได้รับโอกาสที่จะเข้าร่วมกิจกรรม กำหนดกิจกรรม รวมถึงการตัดสินใจในสิ่งที่ตนเองต้องการ และมีความเป็นไปได้ที่จะสามารถจัดการด้วยตนเอง นอกจากนี้ หลักการมีส่วนร่วมที่สำคัญ คือ ต้องการให้ความเท่าเทียมแก่คนในชุมชน ทั้งจากการเข้าร่วมกิจกรรม การแสดงความคิดเห็นและการรับผลประโยชน์ ซึ่งปัจจัยข้างต้นเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกิจกรรม ซึ่งในแง่ของการอนุรักษ์ อาจกล่าวได้ว่า ประชาชนในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน เมื่อทำได้เช่นนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงจะสามารถดำเนินการได้

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม นอกจากจะทำได้ด้วยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนแล้ว การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมยังทำได้โดยการศึกษาเรียนรู้ เพราะความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้จากการซึมซับผ่านการเรียนการสอน ด้วยเหตุนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545, น. 82-83) จึงได้แนวทางการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้ คือ (1) การเรียนรู้วัฒนธรรมที่ได้ผลนั้นจะต้องเกิดจากการซึมซับจนหยั่งรากลึกถึงจิตใจของการเรียน การซึมซับจะเกิดได้จากการเรียนรู้ได้เห็นได้ยินบ่อย ๆ เป็นกิจกรรมเป็นธรรมชาติ การเรียนรู้วัฒนธรรมที่นาน ๆ ทำครั้งหนึ่ง จึงไม่ได้ผลการสอน วัฒนธรรมสามารถแทรกอยู่ได้ในทุกวิชา และควรให้เรียนรู้ตั้งแต่เด็กอย่างต่อเนื่องไปจนทุกระดับ การศึกษา (2) การทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจถึงความหมาย และเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมทั้งจากวิธีการเขียน การบอก การสอนหรืออภิปรายเพียงอย่างเดียว ไม่อาจทำให้ผู้เรียนเข้าถึงวัฒนธรรมได้ การเรียนการสอนควรจะต้องให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ ซึ่งจะช่วยให้เกิดสติปัญญาและการได้ฝึกปฏิบัติทำจริงในกิจกรรมนั้น ๆ ด้วยตนเองจะทำให้เกิดทักษะ การที่สามารถทำได้ ทำเป็นจะทำให้ผู้เรียนค้นพบศักยภาพของตนเองในเรื่องนั้น ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนรู้อย่างมีความสุข เกิดความภาคภูมิใจในตัวเองและในสิ่งที่ทำ จะทำให้รู้จัก เข้าใจและรักวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าดงามอยู่มากมาย และใส่ใจในวัฒนธรรมอย่างสืบเนื่อง ตลอดจนสามารถสืบทอดต่อไปได้ด้วยตนเอง ซึ่งควรจะเป็นเพียงผู้เชื่อมโยง (Culture Broker) เป็นผู้ให้คำแนะนำ (3) การเรียนรู้วัฒนธรรมต้องทำให้ผู้เรียนซาบซึ้งถึงคุณค่าของวัฒนธรรม ซึ่งเกิดขึ้นได้จากการที่ซึมซับวัฒนธรรมจนกลายเป็นวิถีชีวิต หรือเกิดจากการเข้าใจอย่างลึกซึ้ง จากการได้ปฏิบัติจนทำได้ ทำเป็น รู้จัก เห็นความหมาย และคุณค่าของวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การบำรุงรักษาคุณค่าและความเจริญของสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งแนวทางดังกล่าว นอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นสมบัติแก่ชุมชนและประเทศแล้ว ยังส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวตามแหล่งวัฒนธรรมต่าง ๆ อีกด้วย อย่างไรก็ตาม การจะอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้น จุดเริ่มต้นที่สำคัญ คือ การสร้าง “คน” ที่ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และสามารถนำความรู้ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ไปปรับใช้ได้ ซึ่งการที่จะสร้างคนที่มีความพร้อมจำเป็นต้องเริ่มตั้งแต่การวางรากฐาน โดยการนำเรื่องของวัฒนธรรมชุมชนหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าไปสู่ระบบการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการซึมซับวัฒนธรรมในกลุ่มเยาวชน ต่อมาเมื่อประชาชนในท้องถิ่นเกิดความซึมซับและหวงแหนวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน การเปิดให้คนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์จึงเป็นแนวทางที่ดีที่สุดในการนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ สร้างความสามัคคี และความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกัน ปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อ การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ต่อลูกหลานในอนาคตต่อไป

การฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การพัฒนาการท่องเที่ยวและการพัฒนาประเทศไทยที่ผ่านมามุ่งเน้นเฉพาะการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจซึ่งรัฐได้นำมาเป็นนโยบายหลักในการพัฒนาประเทศ นับตั้งแต่เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 (ภายหลังเปลี่ยนเป็น “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ”) ภาคเศรษฐกิจกลายเป็นกิจกรรมหลักที่มีความเติบโตอย่างต่อเนื่อง ตรงกันข้ามกับภาคสังคมและวัฒนธรรมที่ประสบปัญหาในหลาย ๆ ด้าน เนื่องจากไม่สามารถปรับตัวตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วได้ ประกอบกับการขาดการนำนโยบายแก้ปัญหาไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ส่งผลให้วัฒนธรรมไทยบางส่วนค่อย ๆ เสื่อมสลายลง เช่น การผลิตแบบพอเพียง วิถีชีวิตที่พึงพิงและสอดคล้องกับธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ เป็นต้น ความเสื่อมสลายของวัฒนธรรมที่มีแนวโน้มรุนแรงและรวดเร็วขึ้น ได้ก่อให้เกิดความห่วงใยต่อสถานการณ์ดังกล่าว ซึ่งปรากฏการณ์นี้ไม่เพียงเกิดขึ้นในประเทศไทย แต่ยังเกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ความสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิมกลายเป็นประเด็นที่หลายฝ่ายกลับมาให้ความสนใจ ด้วยเหตุนี้ ในปัจจุบันจึงเริ่มมีนโยบายฟื้นฟูวัฒนธรรมให้กลับมาอีกครั้ง

ความเชื่อมโยงของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

เงื่อนไขที่นำไปสู่การฟื้นฟู คือ ความเชื่อมโยงของทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งการพิจารณาถึงความเชื่อมโยงของทรัพยากรทางวัฒนธรรม สามารถจำแนกได้เป็น 2 ส่วน คือ ความเชื่อมโยงในส่วนทรัพยากรทางวัฒนธรรมหรือศิลปกรรมและความเชื่อมโยงของสิ่งแวดล้อมของทรัพยากรทางวัฒนธรรมหรือสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยสาเหตุของความเชื่อมโยงของทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีรายละเอียด ดังนี้ (วศิน อิงคพัฒนากุล, 2548, น. 367-368)

1) สาเหตุจากธรรมชาติและภัยธรรมชาติ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่ มักดำรงอยู่มาเป็นเวลานาน ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูงที่จะถูกร่อน แดกหักเสียหายไปตามกาลเวลา นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เร่งอัตราความเชื่อมโยงของทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โบราณสถานมักก่อสร้างขึ้นด้วยวัสดุธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นหลายชนิด ซึ่งการก่อสร้างใช้เทคโนโลยีที่ไม่สลับซับซ้อน ความแข็งแรงของวัสดุแต่ละชนิดจะมีความแตกต่างกัน ส่งผลถึงความแข็งแรงของทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยส่วนรวม ในขณะเดียวกัน ตำแหน่งที่ตั้งก็ส่งผลถึงความคงทนด้วย กล่าวคือ หากสิ่งปลูกสร้างทางวัฒนธรรมตั้งอยู่บนพื้นดินที่มีสภาพเป็นกรด กรดจะทำลายโครงสร้างที่เป็นวัสดุจำพวกเหล็ก โลหะสำริด และกระดูก ส่วนดินจำพวกดินทรายจะรักษาโครงสร้าง ดังกล่าวได้ดีกว่าขณะที่ภัยธรรมชาติต่าง ๆ จัดเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อทรัพยากรทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ ในบริเวณที่มีอากาศแห้งแล้ง ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจะได้รับการรักษาให้คงสภาพได้ดีกว่าบริเวณที่มีอากาศอบอุ่น ซึ่งทำให้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมง่ายต่อการพังทลาย นอกจากนี้ ภัยธรรมชาติอื่น ๆ เช่น น้ำท่วม การเกิดพายุ เหล่านี้ก็มีส่วนทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรทางวัฒนธรรมไว้ด้วยเช่นกัน

2) สาเหตุจากการกระทำของมนุษย์ การทำลายทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยมีสาเหตุจากการกระทำของมนุษย์สามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การกระทำโดยไม่ตั้งใจหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น การย้ายและการจำหน่ายศิลปวัตถุและวัตถุโบราณออกจากแหล่งโดยไม่มี การบันทึกรายละเอียดต่าง ๆ ไว้ การปรับสภาพพื้นที่ดิน เพื่อวัตถุประสงค์บางประการโดยละเลย ความสำคัญของหลักฐานทางโบราณคดี เป็นต้น และการกระทำด้วยความตั้งใจ เช่น การลักลอบขุดค้นทรัพย์สินจำพวกศิลปวัตถุ และวัตถุโบราณ โดยไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ การลักลอบซื้อขายศิลปวัตถุ และวัตถุโบราณระหว่างประเทศ การปลอมแปลงศิลปวัตถุ และวัตถุโบราณ เป็นต้น

3) การกระทำของสัตว์ สัตว์หลายชนิดเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยตรง เช่น แมลงจำพวกปลวก ต่อ ผึ้ง และสัตว์จำพวกคูน อื่น พังพอน นกพิราบ เป็นต้น ทั้งนี้ รูปแบบและความรุนแรงของการทำลายจะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับธรรมชาติของสัตว์แต่ละชนิด ซึ่งมีทั้งในรูปการกัดแทะทำลาย การถ่ายข้อมูล การขุดรู หรือ โปรง การสร้างรัง ฯลฯ

4) การกระทำของพืช เมื่อเมล็ดพืชถูกเคลื่อนย้ายโดยสัตว์และพาหะตามธรรมชาติต่างๆ ไปตกหล่นอยู่ในหรือใกล้บริเวณของโบราณสถาน ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมแล้ว ภายหลังจากได้รับปัจจัยธรรมชาติที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโต เมล็ดพืชเหล่านั้นจะสามารถงอกออก เป็นต้น และหยั่งรากลงไปบนโบราณสถานดังกล่าว เมื่อระยะเวลาผ่านไป พืชจะพัฒนาระบบรากให้สามารถยึดติด และดำรงอยู่ได้บนโบราณสถานนั้น ๆ ระบบรากเป็นสาเหตุสำคัญในการทำลายโบราณสถาน นอกจากนี้ ความรุ่มชื้นของพืชจะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนเพื่อดึงดูดสัตว์ให้เข้ามาอยู่อาศัย จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเร่งอัตราความเสียหายของทรัพยากรทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้อีกทางหนึ่ง

จากลักษณะความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางวัฒนธรรมข้างต้น จะเห็นว่า มีรูปแบบและผลกระทบที่แตกต่าง ด้วยเหตุนี้วิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูจึงต้องมีความแตกต่างตามเงื่อนไข เช่น โบราณสถานถูกทำลายจากพืช วิธีดูแลกำจัดวัชพืชอย่างสม่ำเสมออาจเป็นวิธีที่เหมาะสม แต่หากโบราณสถานถูกทำลายจากมนุษย์ ต้องหาสาเหตุว่าเกิดจากความตั้งใจหรือไม่ ถ้าไม่ตั้งใจ อาจใช้วิธีสร้างความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรม แต่ถ้าการทำลายเกิดจากความตั้งใจ อาจจำเป็นต้องใช้บทลงโทษทางกฎหมายร่วมด้วย เป็นต้น

การฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การฟื้นฟูวัฒนธรรมจึงไม่ได้หมายความว่า ต้องเป็นการสร้างของใหม่ให้เหมือนเดิมแบบเดิมหรือเลียนแบบเดิม ซึ่งปัจจุบันหลายประเทศกำลังใช้วิธีการสร้างของใหม่ให้เหมือนเดิมแบบหรือเลียนแบบเดิม แต่ยังคงเรียกเป็นวัฒนธรรมเก่า ซึ่งปัจจุบันหลายประเทศกำลังใช้วิธีการนี้เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นมา เช่น การจัดการชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าไปศึกษาวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ บางครั้งก็จัดให้มีการแสดงให้นักท่องเที่ยวได้ชม ซึ่งในความเป็นจริงแล้ววัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นได้ถูกกลืนไปกับวัฒนธรรมใหม่แล้ว แต่ก็พยายามสร้างใหม่ขึ้นมาเพื่อการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่การฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ถูกต้อง

...การฟื้นฟูบูรณะประเพณีพิธีกรรมในเมืองไทย มีวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ คือ เพื่อให้มีรายได้จากการท่องเที่ยวโดยกรณีนี้การฟื้นฟูจึงเป็นผืนผ้าไม่ให้ความสนใจความหมายความสำคัญที่เคยมีของประเพณี พิธีกรรมเหล่านั้นเท่าที่ควร แต่กลายเป็นว่าจะทำอะไรก็ได้ให้ดูเป็นที่ตื่นตาตื่นใจแก่บรรดานักท่องเที่ยวเป็นสำคัญแต่การบูรณะหรือฟื้นฟูประเพณีเพื่อรับการท่องเที่ยวนั้นเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องความเพลิดเพลินทางโลกมากกว่าจะรักษาสมดุลภาพของการทำบุญ และความเลื่อมใสในพระศาสนาให้ได้สัดส่วนกับการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและการหย่อนใจของผู้คนในชุมชน.... (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543, น. 24-28)

เรื่องการอนุรักษ์และการฟื้นฟูวัฒนธรรมนี้ จากการสัมมนาวิชาการ ประจำปี 2550 ของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่อง “ยุทธศาสตร์ใหม่ประเทศไทย” ได้กำหนดยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ การฟื้นฟู และเสริมสร้างวัฒนธรรม และค่านิยมที่ดีงามของสังคมไทย ซึ่งรวมถึงวัฒนธรรม ไว้ดังนี้ (สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550, น. 116)

- 1) เสริมสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีทั้งในระดับตัวบุคคล และภูมิคุ้มกันที่ดีของสังคม เน้นการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อเกิดความตระหนักในคุณค่าแห่งตน และคุณค่าของวัฒนธรรม และค่านิยมที่ดีงามของสังคมไทย แนวคิดความพอประมาณ บนหลักของความมีเหตุผล การพึ่งพาตนเองได้ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อร่วมพัฒนาสังคมภูมิปัญญา
- 2) สนับสนุนการเผยแพร่วัฒนธรรม ค่านิยมที่ดีงามของไทยรวมทั้งการมีระบบติดตามผลการดำเนินงาน
- 3) เสริมสร้างเจตคติในการพัฒนาภูมิปัญญาไทย โดยมุ่งเป้าหมายให้เกิดผลลัพธ์ที่คุ้มค่ามากกว่าต้นทุน
- 4) ส่งเสริมการค้นหาแบบอย่างที่ดีเพื่อนำมาพัฒนาชุมชนของตนเองให้เข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้ตามค่านิยมที่ว่า ความมั่นคงของชีวิตมาจากชุมชนชาวบ้านร่วมกันสร้างหลัก ประกันด้วยความรู้และภูมิปัญญาและทรัพยากรท้องถิ่น
- 5) ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาาระบบและเครือข่ายอาสาสมัครเพื่อสามารถให้บริการอย่างทั่วถึง
- 6) สนับสนุนให้ประชาชนจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิตฉบับภาคประชาชน เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับรากหญ้า โดยจัดทำในลักษณะคู่ขนาน

กับยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของรัฐ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนร่วมคิดร่วมทำ จัดทำแผนเพื่อพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็ง พึ่งตนเองและจัดการกับปัญหาของตนเองได้ทุกระดับ

โดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมขึ้นมาได้ใหม่นี้ มีความสำคัญอย่างมาก เพราะนอกจากจะทำให้ชุมชนและสังคมสามารถฟื้นฟูวัฒนธรรมของตนกลับคืนมาได้ ยังมีประโยชน์อีกในด้าน การกลายเป็นทุนทางสังคมของชุมชนที่ช่วยเสริมสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว ดังนั้นในปัจจุบัน จึงพบหลายชุมชนพยายามฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนของตนขึ้นมา เช่น ชุมชนตลาดร้อยปี ชุมชนตลาดคลองสวน เป็นต้น แต่ทั้งนี้การฟื้นฟูวัฒนธรรมเพื่อกลายเป็นทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว นั้นควรทำความเข้าใจถึงวัฒนธรรมนั้นอย่างถ่องแท้แล้วการฟื้นฟูวัฒนธรรมก็จะเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมาก

ทั้งนี้ วิวัฒนาการของวัฒนธรรม เป็นการศึกษาเพื่อดูว่าวัฒนธรรมเติบโตมาอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง จะช่วยให้ทราบได้ว่าเป็นวัฒนธรรมเดียวกันหรือไม่ วัฒนธรรมใดเป็นวัฒนธรรมแม่ หลักของการแพร่กระจาย วัฒนธรรมหนึ่งๆ จะแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่น ๆ ได้ต้องยึดหลักว่า วัฒนธรรม คือ ความคิด และพฤติกรรม (ผลของความคิด) ที่ติดตัวบุคคล ไปถึงที่ใดวัฒนธรรมก็จะไปถึงที่นั่น ดังนั้น การแพร่กระจายของวัฒนธรรมจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

1) หลักภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น เช่น ไม่มีภูเขาสูง ทะเลกว้าง ทะเลทราย หิมะ ป่าทึบ เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของคนที่มีวัฒนธรรมติดตัว

2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การที่ผู้คนต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันส่วนมาก เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปเที่ยวเตร่ดูสิ่งแปลกใหม่ แต่ก็ต้องมีเงินทองจึงจะไปเที่ยวถิ่นอื่นได้ คนที่มีเศรษฐกิจดีจึงมีโอกาสนำวัฒนธรรมติดตัวไปสังสรรค์กับวัฒนธรรมอื่นได้

3) ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ การสนใจไปแลกเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรมใหม่ และความรู้ เป็นต้น การไปศึกษายังถิ่นอื่นจึงเป็นการไปแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยตรง การรู้จักใคร่ และการแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรม การไปร่วมปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนา และการอพยพโยกย้ายถิ่นเพราะเกิดภัยทางสังคม เช่น เกิดสงคราม และความขัดแย้ง การประสพภัยธรรมชาติ เช่น ข้าวยากหมากแพง แห้งแล้ง และการยึดครองโดยผู้รุกราน เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น

4) การคมนาคมที่ดี เป็นปัจจัยเอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่น ถนนดี พาหนะสำหรับการโดยสาร และการเดินทางในระยะทางไม่ไกลเกินไปนัก ล้วนแล้วแต่เป็นการเร่งการแพร่กระจายที่ดีอีกด้วย

2.5 แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง “กลไกขับเคลื่อน” ผู้การทองเที่ยวยั่งยืน

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบต่อภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันและด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วย ในด้านการจัดการการท่องเที่ยว แนวคิดชุมชนเข้มแข็งมีความสำคัญเป็นอย่างมากเพราะหาก “กลไก” การจัดการมีความเข้มแข็งก็จะสามารถบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างถูกทิศทางและก่อให้เกิดผลกระทบในเชิงลบน้อยที่สุดคณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภายใต้ คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดกรอบองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ดังนี้

- 1) บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
 - 2) มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
 - 3) มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกันและมีความรักท้องถิ่นรักชุมชน
 - 4) มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ
 - 5) มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
 - 6) มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
 - 7) มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
 - 8) มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
 - 9) มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกัน
- ตลอดไป

อีกทั้งคณะอนุกรรมการฯ ได้กำหนดลักษณะของชุมชนเข้มแข็งไว้ดังนี้

- 1) สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
- 2) สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
- 3) มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใสและพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ
- 4) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน
- 5) สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
- 6) มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
- 7) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่น ๆ ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการและอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้มีกิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

- 1) การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบและร่วมรักษา

ผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐจาก “ผู้สั่งการ” เป็น “ผู้สนับสนุน” ในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

2) การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำและร่วมเรียนรู้” เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย กระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟู อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนการค้นหายุทธศาสตร์และการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชน (มูลนิธิสำนึกกรักบ้านเกิด, 2560)

2.6 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงการดำรงอยู่บนความเข้มแข็งของตนเอง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผลและมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก โดยอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ภาครัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรู้ที่เหมาะสมดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงคือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบและคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ (สีลาภรณ์ บัวสาย, 2549, น.9)

ในการพัฒนาการท่องเที่ยวนั้น แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงถือเป็นแนวคิดหลักที่ครอบคลุมทุกแนวคิด เพราะแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีแนวคิดที่วางรากฐานการท่องเที่ยวที่เป็นปึกแผ่น มีฐานที่มั่นคง ตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการตัดสินใจการพัฒนาว่ามีเหตุผลสมควรหรือไม่ที่จะ

พัฒนาการท่องเที่ยวด้วยแนวคิดที่ว่า “ทุกพื้นที่ไม่จำเป็นต้องเป็นแหล่งท่องเที่ยว หากขาดศักยภาพและความพร้อม” เช่น ชุมชนยังตั้งเป้าหมายเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยว ชุมชนยังขาดข้อมูล ความรู้ และขาดจริยธรรม หากพัฒนาการท่องเที่ยวไปก็จะสร้างความเสียหายแก่ชุมชนอย่างมหาศาล

การพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนเหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมและสังคมไทย ในปัจจุบันภายใต้กระแสธารของเศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์ จำเป็นจะต้องพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีคุณค่าและความหมายมากกว่าการท่องเที่ยวกระแสหลักที่เป็นที่นิยมในยุคปัจจุบัน ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องมี “จิตสำนึกใหม่” จิตสำนึกที่เรียกว่า “การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบพอเพียง” และเชื่อมโยงบริบทของการพัฒนาให้ครอบคลุมหลากหลายมิติบนพื้นฐานของสังคมไทยและสังคมโลก ที่นับวันยังมีความสลับซับซ้อนสูงชันเรื่อยๆ (มูลนิธิสิทธิธรรม ธรรมชาติ, 2560) ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวได้เข้ามามีบทบาทภายในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เพราะกระแสการท่องเที่ยวแบบเดิม ๆ จากนักท่องเที่ยวแบบกลุ่มใหญ่ (Mass Tourism) ก็ถูกแทนที่ด้วยนักท่องเที่ยวแบบเฉพาะกลุ่ม (Niche Market) และขยายตัวมากขึ้นทำให้การท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ ๆ ได้รับความสนใจ เกิดเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งมีการจัดการโดยชุมชนในการดูแลการท่องเที่ยวของตนเองดูแลทรัพยากรและผลประโยชน์ร่วมกัน เมื่อมีรายได้และผลประโยชน์จึงเกิดข้อสงสัยถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่เปลี่ยนไป แต่หากมีการจัดการที่ดีทั้งในด้านทรัพยากร วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา คนในชุมชนก็จะเกิดความภาคภูมิใจความรักและหวงแหนทรัพยากรชุมชน ดังนั้นกระบวนการจัดการที่ถูกต้องก็จะทำให้ชุมชนทราบวิธีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและการตอบแทนคืนกลับสู่สิ่งที่เขาได้ใช้ประโยชน์ ความพอดีก็จะนำไปสู่ความยั่งยืน นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังนำมา ซึ่งรายได้และการหมุนเวียนของเศรษฐกิจภายในชุมชน

แนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงตามกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นยังคงเป็นแนวทางที่ใช้ยึดถือปฏิบัติได้ดีในทุกสังคม ดังเช่น ชาวชุมชนบ้านแม่กำปองที่มีการจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชนมานานกว่า 7 ปี แม้ในวันนี้ กระแสโลกาภิวัตน์จะถาโถมเข้ามา แต่ชุมชนก็พร้อมตั้งรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเริ่มจะกลับมามองตัวตนของตนเอง ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตั้งแต่การท่องเที่ยวได้นำมาซึ่งรายได้และการลงทุนภายในชุมชน รายรับและรายจ่ายที่ขาดความสมดุลรวมไปถึงค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ถูกผันออกจากชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำเอาข้อมูลที่ได้อามาหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทดลองและตรวจสอบผลสำเร็จจาก

วิธีที่ร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา อันจะนำมาซึ่งแนวทางที่จะสามารถยึดถือเป็นวิธีปฏิบัติของชุมชนเองเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจภายในชุมชนสู่วิถีพอเพียง (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2560)

การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยอาศัยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นขีดความสามารถและให้ความสำคัญต่อเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ความเป็นไทย ส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความยั่งยืน สร้างความสมดุลกับสิ่งแวดล้อม โดยตระหนักว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเน้นนักท่องเที่ยวในเชิงคุณภาพมากกว่าจำนวนและให้ความสำคัญกับ “อุปทาน” (Supply) มากกว่า “อุปสงค์” (Demand) กล่าวคือ ให้ความสำคัญกับชุมชนหรือเจ้าบ้านมากกว่านักท่องเที่ยว (Supply-Based Tourism)

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งโจทย์คำถามของการวิจัยในครั้งนี้ เป็น 2 ข้อคำถาม การวิจัย คือ ข้อแรก มีข้อถามว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างไร และในข้อที่สองของข้อคำถามมีว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้การอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างไร ในบทที่ 2 นี้ จะเป็นการนำเสนอการทบทวนวรรณกรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภาพรวมของการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม ในลำดับต่อไปเป็นบทที่ 3 เป็นการนำเสนอในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทที่ 3

ความเป็นมาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การพัฒนาทุกภาคส่วนถนนทุกสายในปัจจุบันมุ่งสู่อีสาน นี่คือความเป็นจริงของงานพัฒนา ที่ปรากฏอยู่ไม่ว่าจากองค์การเงินทุนระหว่างประเทศ ในรูปของหน่วยงานเอกชนหรือในรูปของรัฐบาล ทั้งนี้ เพราะเหตุว่าภาวะปัญหาต่าง ๆ ที่ทับถมกันด้วยการกระทำจากธรรมชาติ การกอบโกยเอาเปรียบจากระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป ตลอดจนถึงการเมืองและวัฒนธรรม อันเป็น ผลผลิตของความทันสมัยได้แผ่ซ่านเข้าสู่รกรานสังคมอีสานมาโดยตลอด อย่างไรก็ตาม ความเป็นจริงดังกล่าว ของสภาพสังคมอีสานที่เป็นมา และเป็นอยู่ ได้ชี้ให้เห็นว่า สังคมอีสาน มีลักษณะ “เฉพาะตัว” สูง ดังนั้นทัศนคติในการมองสังคมอีสาน และงานพัฒนาย่อมมีสภาพ “หลากหลาย” เป็นธรรมดา เพียงแต่ว่า จะมีการประสานความร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านกับนักพัฒนาได้เป็นจริงอย่างไร เท่านั้น จึงจะสามารถปลดปล่อยทุกข์ที่โถมทับอยู่ให้หลุดพ้นไปได้

ความสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นหน่วยภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในแนวคิดการจัดการภาครัฐสมัยใหม่ หากการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีศักยภาพสูงก็จะเป็นองค์การที่ขับเคลื่อนให้เกิดการส่งเสริมแนวคิดเรื่องการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนและของรัฐ การกระจายอำนาจ การสร้างความเข้มแข็งและความมีอิสระของท้องถิ่นได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “Globalization as Location”

การบริหารจัดการวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เกิดความสำเร็จ นอกจากจะเข้าใจเรื่องการจัดการวัฒนธรรมที่เหมาะสมระหว่างวัฒนธรรมของข้าราชการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับวัฒนธรรมองค์กรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้วการทำความเข้าใจกับแรงบังคับที่มีต่อการบริหารจัดการในยุคปัจจุบันก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่ง สังคมโลกปัจจุบันได้เคลื่อนที่อย่างรวดเร็วจากสังคมอิเล็กทรอนิกส์ไปสู่สังคมยุคดิจิทัล ความต้องการของพลเมืองสมัยปัจจุบันต่างจากในอดีตมาก

.... การให้ความสำคัญกับพลเมืองและประชาสังคมนั้น สืบเนื่องจากความคิดที่ว่า บ้านเมืองเป็นเรื่องของเราทุกคน รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง จึงเน้นที่การจัดการตนเอง ของประชาชน ประโยชน์สาธารณะ ที่หล่อเลี้ยงด้วยคุณธรรมแห่งพลเมือง เห็นว่า บ้านเมืองเป็นของร่วมกัน เป็นผลลัพธ์การจัดการตนเอง ปัญหาสาธารณะควรได้รับการแก้ไขอย่างที่เป็นศักยภาพของพลเมือง และวัฒนธรรมประชาธิปไตยที่ถูกสร้างขึ้น.... (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2557ข, น. 65)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์กรที่มีความสำคัญในการส่งเสริมแนวคิด เรื่องการบริหารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนและของรัฐการกระจายอำนาจ การสร้างความเข้มแข็ง และความมีอิสระของท้องถิ่นการจัดการวัฒนธรรมที่เหมาะสมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อันได้แก่ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาลจังหวัด เทศบาลนครหรือ เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล ไม่เพียงแต่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดประสิทธิภาพในแนวคิดดังกล่าว แต่ยังช่วยให้เกิดประสิทธิภาพต่อการปฏิบัติงานของหน่วยงานภาครัฐในองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นดังกล่าว บนความคิดที่ว่าหากผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความเข้าใจอย่าง ลึกซึ้งถึงวัฒนธรรมองค์กรที่เหมาะสมกับลักษณะของหน่วยงาน แบบแผนของงาน และลักษณะ ของผู้ปฏิบัติงานแล้ว การสร้างค่านิยมและพฤติกรรมหรือวัฒนธรรมที่พึงประสงค์เพื่อให้เกิด สัมฤทธิ์ผลขององค์กรย่อมทำได้ง่าย (ชนิดา จิตตรุทธะ, 2556, น.2)

3.1 การกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3.1.1 หลักสากลในการจัดบริการสาธารณะ

หลักสากลในการจัดบริการสาธารณะ โครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินของการปกครอง ในรูปแบบรัฐเดี่ยว และบทบาทอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ของราชการบริหารแต่ละระดับแล้ว และ การศึกษาถึงหลักเกณฑ์การแบ่งบริการสาธารณะระหว่างรัฐกับท้องถิ่น พบว่า แนวคิดพื้นฐาน ทั่วไป ซึ่งเป็นสากลในการแบ่งแยกการจัดกิจการสาธารณะระหว่างรัฐบาลกลางและท้องถิ่น ได้แก่

1) หลักผลประโยชน์มหาชน (Public Interest)

หลักผลประโยชน์มหาชน (Public Interest) ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1.1) ประโยชน์มหาชนของรัฐ ได้แก่ ประโยชน์ที่เป็นส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงของพลเมืองกลุ่มใหญ่ที่สุดของรัฐ เป็นความต้องการส่วนรวมของประชาชนทั่วทั้งประเทศ ที่มีลักษณะเหมือน ๆ กันและมีความสำคัญต่อความเป็นเอกภาพของรัฐ ดังนั้น จึงต้องอาศัยองค์การกลางเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ หรือหากรัฐมอบให้ท้องถิ่นดำเนินการ รัฐก็ต้องเป็นผู้ควบคุมนโยบายให้ท้องถิ่นดำเนินการตามนโยบายเพื่อผลประโยชน์ของรัฐหรือความเป็นเอกภาพของรัฐ เช่น การป้องกันประเทศ การรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เป็นต้น

1.2) ประโยชน์มหาชนของท้องถิ่น ได้แก่ ประโยชน์ซึ่งเป็นส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงของพลเมืองที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นหนึ่ง โดยเฉพาะ

2) หลักประสิทธิภาพในการจัดการ

ประสิทธิภาพในการจัดการ เป็นการพิจารณาในเรื่องของคุณภาพของบริการสาธารณะที่จัดทำขึ้น กล่าวคือ การจัดทำบริการสาธารณะอย่างหนึ่งควรจะต้องก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนได้มากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากภารกิจในการจัดบริการสาธารณะบางอย่างจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีระดับสูง เป็นกิจการขนาดใหญ่หรือเป็นกิจการที่จำเป็นต้องมีการประสานงานระหว่างองค์การต่าง ๆ หลายหน่วยงาน แต่ภารกิจในการจัดทำบริการสาธารณะบางอย่างเป็นกิจการที่ไม่สลับซับซ้อน หรือมีเทคนิคมากนัก จึงต้องมีองค์การที่มีความเหมาะสมทั้งทางด้านการเงิน บุคลากร และความสามารถด้านอื่น ๆ ที่จะจัดทำบริการสาธารณะให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด

3) หลักความรับผิดชอบในการจัดบริการ (Accountability)

หลักความรับผิดชอบในการจัดบริการ กิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของหน่วยชุมชนระดับใด ควรมอบให้หน่วยการปกครองระดับนั้นเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินการ ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ สนองตอบความต้องการของประชาชนในชุมชนได้ดีที่สุด อยู่ภายใต้การควบคุมตรวจสอบของชุมชนนั้น ๆ แต่หากเป็นกิจกรรมที่ต้องสนองตอบความต้องการของหน่วยชุมชนที่สูงขึ้นไปหรือเป็นกิจกรรมที่มุ่งสนองตอบปัญหาความต้องการของผู้นับทั้งประเทศหรือปัญหาของชาติโดยรวม ก็ควรมอบให้เป็นหน้าที่ของรัฐบาลระดับที่สูงขึ้นไปตามความเหมาะสม

4) หลักความสามารถของท้องถิ่น (Local Capability)

หลักความสามารถของท้องถิ่น เกิดจากพื้นฐานแนวคิดว่าการดำเนินกิจกรรมสาธารณะทั้งหมดเป็นหน้าที่ของหน่วยการปกครองท้องถิ่นในระดับล่างสุดเสมอ หน่วยการปกครองท้องถิ่นในระดับสูงขึ้นไปจะเลือกดำเนินกิจกรรมสาธารณะใด ๆ ก็ต่อเมื่อท้องถิ่นระดับล่างไม่มีศักยภาพที่จะดำเนินการได้ หรือหากดำเนินการได้ก็อาจเกิดปัญหากระทบกับท้องถิ่นอื่น ๆ หรือเป็นผลเสียหายต่อประเทศชาติโดยรวม

5) หลักการกำหนดระดับของหน่วยจัดบริการที่มีความรับผิดชอบสูงสุด (Optimal Accountability)

หลักการกำหนดระดับของหน่วยจัดบริการที่มีความรับผิดชอบสูงสุด หน่วยจัดบริการที่มีความรับผิดชอบสูงสุดในที่นี้ หมายถึง หน่วยจัดบริการในระดับใด ๆ ก็ตามที่มีคุณสมบัติ 2 ประการดังต่อไปนี้ ประกอบกันมากที่สุด

5.1) เป็นหน่วยจัดบริการระดับล่างสุด มีความใกล้ชิดกับผู้ใช้บริการมากที่สุดที่มีความสามารถในการวางแผน จัดการผลิต และหารายได้มาใช้จ่ายในการจัดบริการได้อย่างสมบูรณ์

5.2) เป็นหน่วยจัดบริการที่มีพื้นที่การให้บริการครอบคลุมประชากร หรือพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์ และผลกระทบจากการให้บริการโดยสมบูรณ์ และประชาชนผู้มีส่วนได้รับผลประโยชน์และผลกระทบจากการจัดบริการสาธารณะทั้งหมดสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนการผลิตและควบคุมตรวจสอบผลการดำเนินงานของหน่วยจัดบริการนั้น ๆ ได้โดยตรงมากที่สุด

6) หลักการกำหนดขนาดของการจัดบริการที่มีประสิทธิภาพสูงสุด (Optimal Efficiency of Scale)

ขนาดของการจัดบริการที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในที่นี้หมายถึง ขนาดของชุมชน (จำนวนประชากรในชุมชน) ในระดับใด ๆ ก็ตาม ที่เมื่ออำนาจให้สามารถจัดบริการประเภทนั้น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด หรืออีกนัยหนึ่งเป็นจำนวนประชากรที่เมื่ออำนาจให้มีต้นทุนการจัดบริการที่ต่ำที่สุดนั่นเอง โดยการกำหนดหน่วยจัดบริการโดยคำนึงถึงขนาดของการจัดบริการ

ที่มีประสิทธิภาพสูงสุดนี้มาจากหลักประสิทธิภาพ (The Principle of Management Efficiency) ในการจัดบริการสาธารณะที่ว่า การจัดบริการสาธารณะใด ๆ ควรต้องประหยัด ถ้าสามารถใช้เงินจำนวนน้อยที่สุดเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้คนจำนวนมากได้ก็นับว่าเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด

7) หลักการจำแนกหน่วยกำหนดนโยบายและหน่วยจัดบริการออกจากกัน (Separation of Policy Operation Units)

หลักการจำแนกหน่วยกำหนดนโยบายและหน่วยจัดบริการออกจากกัน เป็นการนำหลักเกณฑ์หลักการกำหนดระดับของหน่วยจัดบริการที่มีความรับผิดชอบสูงสุด (Optimal Accountability) และหลักการกำหนดขนาดของการจัดบริการที่มีประสิทธิภาพสูงสุด (Optimal Efficiency of Scale) มาพิจารณาร่วมกันวิเคราะห์บริการสาธารณะแต่ละประเภทและจัดสรรบริการลงไปในช่วงชนระดับต่าง ๆ ซึ่งอาจเกิดกรณีที่หน่วยจัดบริการที่น่าจะมีความสามารถและมีความรับผิดชอบต่อผู้ที่ได้รับประโยชน์สูงสุด ไม่สามารถจัดบริการให้มีต้นทุนต่ำที่สุด (หรือมีประสิทธิภาพที่สุด)

ทั้งนี้ เนื่องจากหน่วยจัดบริการหรือหน่วยการปกครองที่ใกล้ชิดกับผู้ให้บริการมากที่สุด และสามารถหารายได้มาใช้จ่ายในการจัดบริการได้นั้น มักจะมีจำนวนประชากรน้อยเกินไป โดยจำนวนที่จะสามารถจัดบริการให้มีต้นทุนต่ำที่สุดก็อาจเป็นประชากรของหลาย ๆ ตำบล หรือหลาย ๆ อำเภอ ประกอบกัน ซึ่งทางเลือกที่น่าจะเหมาะสม คือ การให้มีหน่วยกำหนดนโยบายและจัดบริการที่มีความรับผิดชอบสูงสุด และให้หน่วยจัดบริการที่มีต้นทุนต่ำที่สุด โดยหน่วยงานทั้ง 2 อาจเป็นหน่วยงานเดียวกัน หรือคนละหน่วยงานก็ได้

หลักการกำหนดหน้าที่จัดทำบริการสาธารณะตามขนาดของกิจการบริการสาธารณะสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1) บริการสาธารณะที่เป็นกิจการขนาดใหญ่ หมายถึง กิจการที่ต้องใช้เทคโนโลยีเงินทุน และบุคลากรที่มีความสามารถระดับสูง ดังนั้น ผู้จะมีอำนาจตัดสินใจจัดทำกิจการดังกล่าวจึงต้องเป็นองค์กรขนาดใหญ่ ที่มีขีดความสามารถพร้อมที่จะดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การศึกษาระดับสูง การคมนาคมทางอากาศ การชลประทานหลวง การขุดเจาะน้ำมันเชื้อเพลิง และทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษาวิจัย การวิเคราะห์ประเมินผล เป็นต้น

2) บริการสาธารณะที่เป็นกิจการที่ไม่สลบซับซ้อนเป็นกิจกรรมที่ไม่สลบซับซ้อน หรือมีเทคนิคมากนัก และมักเป็นกิจการที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชน ซึ่งหากได้พนักงานท้องถิ่นที่รู้ถึงสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นผู้จัดทำ จึงจะมีประสิทธิภาพมากกว่าให้รัฐซึ่งเป็นผู้วางนโยบายดำเนินการในวงกว้างเป็นผู้จัดทำ นอกจากนี้ การจัดทำบริการประเภทนี้ยังเป็นการดำเนินการที่ใช้งบประมาณไม่มากนัก เช่น การให้มีสุสาน และฌาปนสถาน การปรับปรุงแหล่งชุมชนแออัด การขนส่งสาธารณะในเขตท้องถิ่น การให้มีสถานสินเชื่อท้องถิ่น การดูแลชายหาดในเขตท้องถิ่น การจัดให้มีโคมไฟตามถนนหนทาง เป็นต้น

หลักการแบ่งตามประเภทขององค์การในการเป็นผู้ให้บริการสาธารณะ

บริการสาธารณะที่อยู่ในอำนาจของรัฐ เป็นบริการที่มีความสำคัญต่อความเป็นเอกภาพของรัฐ ซึ่งต้องพิจารณาถึง ลักษณะสำคัญ 2 ประการ ได้แก่

- 1) เป็นภารกิจที่ประชาชนทั้งประเทศมีส่วนได้ส่วนเสียเหมือนกัน จึงต้องอาศัยองค์การกลางเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องกันทั่วประเทศ
- 2) เป็นภารกิจที่รัฐสามารถจัดทำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าดังได้กล่าวไปแล้ว จึงพอที่จะสรุปภารกิจขั้นพื้นฐานของรัฐ ได้เป็น 4 ประเภท คือ (2.1) หน้าที่ด้านการป้องกันประเทศ (2.2) หน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน (2.3) หน้าที่ในการรักษาความมั่นคง หรือเสถียรภาพในทางเศรษฐกิจ (2.4) หน้าที่ของรัฐในการเป็นตัวแทนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

3.1.2 การบริการสาธารณะที่อยู่ในอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

บริการสาธารณะที่อยู่ในอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นกิจการที่เกี่ยวกับท้องถิ่นโดยเฉพาะ และเป็นไปเพื่อสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น โดยมีลักษณะ คือ

- 1) เป็นกิจการที่เป็นไปเพื่อสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นนั้น ที่สามารถแยกออก หรือมีลักษณะที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นได้
- 2) เป็นกิจการที่ใกล้ชิดกับคนในท้องถิ่นเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่น

ดังได้กล่าวไปแล้ว จึงพอจะจำแนกประเภทของบริการสาธารณะที่อยู่ในอำนาจของท้องถิ่น ได้เป็น

- 1) เรื่องที่เกี่ยวกับสวัสดิการของคนในท้องถิ่นโดยตรง
- 2) เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม และการอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น

การจัดทำบริการสาธารณะท้องถิ่นในรูปองค์การร่วม ในการจัดทำบริการสาธารณะท้องถิ่นนั้น ท้องถิ่นอาจโอนอำนาจหน้าที่บางอย่างของตนให้แก่องค์การร่วมดำเนินการได้ เช่น การจัดให้มีสหการ หรือการจัดตั้งบริษัทจำกัดของท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น การโอนอำนาจหน้าที่บางอย่างเช่นนี้ ทำให้ท้องถิ่นที่เข้าร่วมในองค์การร่วมนั้นสามารถตัดทอนภาระหน้าที่โอนไปให้แก่องค์การร่วมรับผิดชอบได้

บริการสาธารณะที่รัฐและท้องถิ่นร่วมกันดูแล เนื่องจากมีบริการสาธารณะบางประเภทเป็นเรื่องที่กระทบต่อผลประโยชน์ส่วนรวมทั้งระดับชาติ และระดับท้องถิ่น โดยไม่อาจแยกประโยชน์ของมหาชนทั้งสองให้ออกจากกันได้เด็ดขาด การจัดทำบริการสาธารณะที่รัฐและท้องถิ่นร่วมกันดูแลนี้อาจแบ่งแยกได้เป็นลำดับชั้นของกิจการ โดยอาศัยหลักเกณฑ์เช่นเดียวกันกับการแบ่งแยกการจัดทำบริการสาธารณะระหว่างรัฐกับท้องถิ่น โดยอาศัยหลักทั่วไป คือ หลักประโยชน์มหาชน และหลักประสิทธิภาพซึ่งบริการเหล่านี้เป็นภารกิจลำดับรองที่ทั้งรัฐและท้องถิ่นต้องแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบดำเนินการ เช่น การจัดการศึกษา ความต้องการบริการทางการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นความต้องการของส่วนรวมของคนทั้งประเทศ โดยกำหนดนโยบายและวางแผนการศึกษาไว้เป็นหลักเกณฑ์ทั่วไป ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการศึกษาขั้นต่อไป และการวัดมาตรฐานการศึกษาซึ่งต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งระบบ ในขณะที่เดียวกันการศึกษาในขั้นประถมศึกษา ซึ่งเป็นความต้องการของคนในท้องถิ่นแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันไปด้วย เช่น การสร้างโรงเรียน การจัดการศึกษาเสริมที่สอดคล้องกับสภาพของชุมชนในแต่ละท้องถิ่น จึงเป็นหน้าที่ของท้องถิ่นที่จะจัดทำในส่วนนี้ ส่วนการจัดการศึกษาระดับสูงจึงเป็นหน้าที่ของรัฐในการจัดทำ และสำหรับการจัดการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมทักษะและฝึกฝนฝีมือเพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพของคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์มหาชนท้องถิ่นจึงเป็นหน้าที่ในการดำเนินกิจการ หรือหน้าที่ในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมซึ่งรัฐและท้องถิ่นให้การดูแลร่วมกัน

การกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ได้เริ่มแพร่หลายในประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ทั้งประเทศที่ใช้การปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยอย่างประเทศในกลุ่มยุโรปตะวันออก โดยที่ระดับของการกระจายอำนาจจะมีความแตกต่างกันตามเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของแต่ละประเทศ สำหรับประเทศไทยภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540 ได้ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ท้องถิ่น โดยได้กำหนดไว้ในหมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ในมาตรา 78 ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์ด้านการบริหารการปกครองมาอย่างยาวนาน ส่วนทางด้านการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นเองก็มีมานานพอสมควร โดยที่แต่ละยุคแต่ละสมัยก็มีความแตกต่างกัน ตามบทบาทสถานภาพและเนื้อหาของการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น โดยที่ในช่วงรัชกาลที่ 5 ถึง รัชกาลที่ 7 จะให้ความสำคัญกับการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ในลักษณะของการเป็นโรงเรียนสอนประชาธิปไตยแก่ประชาชน ในยุคต่อมาที่ประเทศเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาและมีระบบการเมืองการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ บทบาทและความสำคัญของการปกครองส่วนท้องถิ่นลดถอยลงหรืออยู่ในยุคการระแวงท้องถิ่น มีการยุบสภาท้องถิ่น ยกเลิกรูปแบบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ลดทอนความเป็นอิสระขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการกำหนดให้ข้าราชการเข้าไปเป็นผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการสร้างกลไกหรือโครงการพัฒนาของรัฐบาลเองไปดำเนินงานในท้องถิ่น โดยตรง จนมาถึงยุคปัจจุบันที่มีนักวิชาการหลายท่านเห็นว่าเป็นยุคของการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง จนมีการกล่าวกันว่า การปกครองท้องถิ่นในความหมายที่แท้จริงเพิ่งเริ่มจะปรากฏชัดเจนในช่วงปัจจุบัน (อรทัย ก๊กผล, 2547, น. 44)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 78 กำหนดว่า “รัฐจะต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ตลอดจนทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น” นอกจากนี้ ในการดำเนินการปกครองส่วนท้องถิ่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ยังได้ระบุไว้ในหมวด 9 รวมทั้งหมด 9 มาตรา อันเริ่มตั้งแต่มาตราที่ 282 ถึงมาตรา 290 ซึ่งโดยรวมแล้ว พบว่า มาตราทั้งหมดกล่าวถึงการที่รัฐจะต้องให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นตามหลักแห่งการปกครองตนเอง ตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีอิสระในการกำหนดนโยบายการปกครอง การบริหาร การบริหารงานบุคคล การเงิน การคลัง และมีอำนาจหน้าที่ของตนเองโดยเฉพาะ โดยรัฐบาลเป็นเพียงผู้ทำหน้าที่ในการกำกับดูแลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

เท่าที่จำเป็นภายในกรอบของกฎหมายเท่านั้น เพื่ออนุวัตตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 284 จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติ

กำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ขึ้น ซึ่งมีเนื้อหาสาระในการกำหนดอำนาจและหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะระหว่างรัฐกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกันเองโดยพยายามถ่ายโอนภารกิจหน้าที่หลายประการที่รัฐดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ขณะเดียวกันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็สามารถรับผิดชอบในการดำเนินการได้ รวมทั้งกำหนดให้มีการจัดสรรรายได้ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เหมาะสมกับภารกิจที่ได้รับมอบหมายตามระเบียบบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทย ได้แบ่งโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ การบริหารราชการส่วนกลาง การบริหารราชการส่วนภูมิภาค และการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น โดยการบริหารราชการส่วนกลางเป็นการรวมอำนาจ (Centralization of Power) การบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นการแบ่งอำนาจ (De-concentration of Power) และการบริหารราชการส่วนท้องถิ่นเป็นการกระจายอำนาจ (De-centralization of Power)

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา มีลักษณะการบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง เพื่อความมั่นคงและความสะดวกในการบริหารงาน และด้วยเงื่อนไขและข้อจำกัดอันเนื่องมาจากระบบโครงสร้าง ระบบงบประมาณ บุคลากร และศักยภาพในการดำเนินงานของการบริหารงานแบบรวมศูนย์ ทำให้การดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐบาลไม่อาจตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของประชาชนในด้านการบริการ และการอำนวยความสะดวกได้ ดังนั้นจึงเกิดแนวความคิดในเรื่องการกระจายอำนาจการบริหารการปกครองให้ประชาชนในท้องถิ่น (ราชการบริหารส่วนภูมิภาค) เพื่อแบ่งเบาภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของรัฐบาล และเพื่อให้การดำเนินการให้บริการและอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง ทัวถึง และรวดเร็ว และประการสำคัญอีกประการหนึ่ง เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตย

3.2 การจัดบริการสาธารณะตามแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

หลักสำคัญในการจัดบริการสาธารณะตามแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จากหลักการสากลดังกล่าวข้างต้น พบว่า ภายใต้อำนาจการกระจายอำนาจให้แก่องค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีสาระสำคัญ เกี่ยวกับการถ่ายโอนภารกิจหน้าที่ที่รัฐดำเนินการอยู่ในปัจจุบันให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหลักสำคัญซึ่งคณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ใช้เป็นหลักการสำคัญในการประกอบการพิจารณาเพื่อการถ่ายโอนภารกิจหน้าที่ประกอบด้วย 4 หลักการสำคัญ ได้แก่

3.2.1 หลักผลประโยชน์มหาชนของรัฐ (Public Interest)

โดยหลักความรับผิดชอบของท้องถิ่นแต่ละระดับกับรัฐบาลกลางนี้จะสะท้อนให้เห็นว่ามีภารกิจบางประเภท หรือบางอย่างที่รัฐยังคงต้องสงวนไว้สำหรับดูแล รับผิดชอบและปฏิบัติเอง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่คนส่วนรวม และเพื่อเสถียรภาพและความมั่นคงของประเทศ อาทิ (1) ภารกิจด้านการป้องกันประเทศ เช่น กิจการทหาร (2) ภาระหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน เช่น กิจการตำรวจ (3) ภารกิจด้านการรักษาความมั่นคง หรือเสถียรภาพในทางเศรษฐกิจ (4) ภารกิจด้านการเป็นตัวแทนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น กิจการทางการทูต ภารกิจดังกล่าวข้างต้นถือเป็นภารกิจรวมของชาติ ซึ่งรัฐบาลส่วนกลางยังคงต้องดำเนินการต่อไป ส่วนภารกิจที่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบโดยตรงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล หรือองค์การบริหารส่วนตำบล ก็ควรจะเป็นภารกิจที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนั้น โดยเฉพาะ และเป็นไปเพื่อสนองตอบความต้องการของคนในท้องถิ่น โดยมีลักษณะ คือ เป็นกิจการที่เป็นไปเพื่อสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นนั้น ที่สามารถแยกออก หรือมีลักษณะที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นได้ เช่น การจัดการขยะมูลฝอย การจัดให้มีและบำรุงรักษาทางบก และทางน้ำ และทางระบายน้ำ และการจัดการศึกษาขั้นต่ำ เป็นต้น

3.2.2 หลักความรับผิดชอบต่อท้องถิ่นในการจัดบริการ (Local Accountability)

หลักการทั่วไปที่จะทำให้สามารถแบ่งภารกิจระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละประเภทในสังคม จะมีความรับผิดชอบแตกต่างกันอย่างไร หลักการทั่วไปประการหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นว่าภารกิจใดจะส่งมอบให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบใด จะต้องพิจารณาหลักสำคัญ ซึ่งได้แก่ ผลที่เกิดขึ้นหรือผู้ได้รับผลประโยชน์จากบริการสาธารณะนั้นตั้งอยู่ในถิ่นฐานอยู่ในเขตพื้นที่ใด ยกตัวอย่างเช่น ถ้าบริการสาธารณะใดส่งผลกระทบต่อคนในเขตพื้นที่ท้องถิ่นนั้น โดยเฉพาะ ก็ควรจะมีการถ่ายโอนการให้บริการสาธารณะดังกล่าวให้โดยตรง เช่น โอนไปให้องค์การบริหาร

ส่วนตำบล หรือ เทศบาล แต่ภารกิจใดที่เป็นภารกิจที่ต้องมีผลกระทบต่อคนจำนวนมาก มากกว่าเขตพื้นที่ท้องถิ่น ก็ควรจะส่งมอบภารกิจนั้น ๆ ให้กับองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เป็นต้น

3.2.3 ความสามารถของท้องถิ่น (Local Capability)

หลักความสามารถของท้องถิ่น เป็นหลักการที่กล่าวถึงเรื่องความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ว่าการจัดสรรกิจกรรม หรือภารกิจใดก็ตามไปให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ละประเภทนั้น ต้องคำนึงถึงความพร้อมของแต่ละองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย และแม้ว่าความพร้อมของท้องถิ่นไม่ได้เป็นเงื่อนไขของการมอบภารกิจนั้น ๆ ไปให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หากแต่เป็นเงื่อนไขในการกำหนดเงื่อนไขเวลาและความพยายามที่จะเพิ่มขีดความสามารถให้กับท้องถิ่นในการจัดการ ฉะนั้น ถ้าบอกว่าท้องถิ่นยังไม่พร้อมในการจัดการ ก็มีความจำเป็นที่ส่วนราชการจะต้องมีแผนพัฒนาความพร้อมให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อรองรับบริการสาธารณะ เพื่อให้สามารถจัดการบริการสาธารณะเหล่านั้นได้ ฉะนั้น ความพร้อมจะไม่ใช่มูลเหตุของการที่บอกว่ากิจการนั้น ๆ จะไม่สามารถถ่ายโอนไปให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ นอกจากนั้นในเรื่องของหลักความสามารถแล้ว การจัดโครงสร้างเพื่อรองรับการบริหารงานใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาพในอนาคตขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นทิศทางในอนาคต โครงสร้างต่าง ๆ หรือการจัดองค์กรต่าง ๆ ของท้องถิ่นต้องเปลี่ยนแปลงไป เพราะภารกิจจำนวนหนึ่งได้ส่งมอบ เพื่อรองรับการกระจายอำนาจ และภารกิจใหม่ไปด้วย แต่อย่างไรก็ตามโครงสร้างที่จะรองรับขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะรองรับภารกิจอันใหม่นั้น จะต้องจัดโครงสร้างเท่าที่จำเป็น ซึ่งอาจจะไม่จำเป็นที่จะต้องให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีโครงสร้างขนาดใหญ่มากเกินไปที่จะไปทำให้การทำงานเกิดความทับซ้อน หรือกลายเป็นปัญหาภาระค่าใช้จ่ายด้านบุคลากร ฉะนั้น โครงสร้างที่จะเกิดขึ้นใหม่จะเป็นโครงสร้างเท่าที่จำเป็นที่ถือว่าเป็นงานหลัก หรือเป็นงานพื้นฐานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่หากท้องถิ่นใดมีความต้องการ ที่จะจัดงานบางเรื่องนี้อาจเป็นงานเฉพาะ เช่น งานท่องเที่ยว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถ ที่จะดำเนินการได้เอง ซึ่งอาจไม่อยู่ในโครงสร้างหลักที่ต้องเหมือนกันทั่วประเทศ ขึ้นอยู่กับความต้องการ หรือความจำเป็นในแต่ละพื้นที่เป็นหลัก ฉะนั้นในเรื่องหลักความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ก็จึงเป็นเรื่องการสร้างความพร้อม การเตรียมความพร้อม และการจัดโครงสร้างเพื่อการรองรับ

3.2.4 หลักประสิทธิภาพในการจัดการการบริการ (Management Efficiency)

หลักประสิทธิภาพในการจัดบริการ (Management Efficiency) เป็นหลักที่ให้ความสำคัญกับการประหยัด ขนาดของการลงทุน หรือการคำนึงถึงต้นทุนในการให้บริการ การจัดการสาธารณะเมื่อถ่ายโอนให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อดำเนินการแทนรัฐบาล หรือหน่วยงานราชการแล้วนั้น ต้องคำนึงและพิจารณาด้วยว่าจะทำให้ต้นทุนแพงขึ้นมากน้อยขนาดไหน หากเป็นต้นทุนที่แพงขึ้นมาก ๆ แนวทางก็คือ จำเป็นต้องมีการร่วมกันมากขึ้นระหว่างท้องถิ่นอื่น ไม่ว่าจะ เป็นท้องถิ่นรูปแบบเดียวกัน หรือรูปแบบอื่น ๆ กิจกรรมบางอย่าง หรืองานบางอย่างที่มีการถ่ายโอน หรือจะมีการส่งมอบให้กับท้องถิ่นแล้ว ท้องถิ่นอาจมีความจำเป็นที่ต้องหายุทธศาสตร์ในการทำงาน ร่วมกันให้มากขึ้น เพื่อให้ขนาดของการลงทุนถูกลง

นอกจากนั้น ในเรื่องของหลักประสิทธิภาพเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยรวมยังคง ต้องพิจารณาถึงการสร้างหลักประกันด้านคุณภาพในการจัดการสาธารณะ กล่าวคือ เมื่อราชการ ส่วนกลาง หรือบริหารส่วนกลางและส่วนภูมิภาคยุติการให้บริการสาธารณะบางอย่างลง และ ส่งมอบบริการสาธารณะให้กับท้องถิ่นเพื่อดำเนินการ สิ่งสำคัญที่เป็นหลักการทั่วไป คือองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องดำเนินการจัดการสาธารณะนั้นให้มีคุณภาพไม่น้อยกว่าสิ่งที่ราชการ ส่วนกลางเคยทำ ฉะนั้น หลักประกันด้านคุณภาพการบริการจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นจะต้องยึดถือไว้ หลักเกณฑ์มาตรฐานซึ่งถือว่าเป็นมาตรฐานในส่วน of ราชการ หรือ เป็นมาตรฐานทางวิชาการก็ยังมีมีความสำคัญในการที่จะไปกำหนดว่าท้องถิ่นจำเป็นต้องทำให้ถึงขั้น ต่ำของมาตรฐานนั้นอย่างไร

ดังกล่าวแล้วข้างต้นถึงหลักการในการจัดแบ่งกิจกรรมการบริการสาธารณะ และเมื่อ แผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจตามแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นมีผลบังคับใช้ จะเห็นว่ามีมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะต้องปรับปรุง เปลี่ยนแปลง บทบาทและภารกิจของตน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบ ต่าง ๆ จะต้องดำเนินการเพิ่มขึ้นกว่าเดิมเนื่องจากมีภารกิจจำนวนหนึ่งซึ่งราชการส่วนกลาง และ ราชการส่วนภูมิภาคได้ถ่ายโอน หรือมอบหมายให้ดำเนินการ ถ้าพิจารณาจากกฎหมายจัดตั้งองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2541 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติเทศบาล (ฉบับที่ 11) พ.ศ. 2543 พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติระเบียบบริหาร

ราชการเมืองพัทธยา พ.ศ. 2521 และพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 พบว่า การกำหนดบทบาทและอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ มักจะกำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ในลักษณะที่กว้าง เช่น

พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2541 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2542 กำหนดว่า อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ตามมาตรา 45 ได้แก่

- 1) ตราข้อบัญญัติโดยไม่ขัดหรือแย้งต่อกฎหมาย
- 2) จัดทำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัด และประสานการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดตามระเบียบที่คณะรัฐมนตรีกำหนด
- 3) สนับสนุนตำบลและราชการส่วนท้องถิ่นอื่นในการพัฒนาท้องถิ่น
- 4) ประสานและให้ความร่วมมือในการปฏิบัติหน้าที่ของสภาตำบลและราชการส่วนท้องถิ่นอื่น
- 5) แบ่งสรรเงินซึ่งตามกฎหมายจะต้องแบ่งให้แก่สภาตำบลและราชการส่วนท้องถิ่นอื่น
- 6) อำนาจหน้าที่ของจังหวัดตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ. 2498 เฉพาะภายในเขตสภาตำบล
- 7) คุ้มครองดูแลและบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น
- 8) จัดทำกิจการใด ๆ อันเป็นอำนาจหน้าที่ของราชการส่วนท้องถิ่นอื่นที่อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัด และกิจกรรมนั้นเป็นการสมควรให้ราชการส่วนท้องถิ่นอื่นร่วมกันดำเนินการหรือให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดจัดทำ ทั้งนี้ ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง
- 9) จัดทำกิจการอื่นใดตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่น กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

และนอกจากนี้ ยังมีข้อกำหนดว่ามีกิจกรรมบางอย่างซึ่งได้มีการกำหนดว่าราชการส่วนท้องถิ่นอื่นสมควรให้ อบจ. ร่วมดำเนินการ หรือให้ อบจ. จัดทำตามกฎกระทรวง (พ.ศ. 2541) อาทิ

- 1) จัดให้น้ำเพื่ออุปโภค บริโภค และการเกษตร
- 2) กำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล

- 3) บำบัดน้ำเสีย
- 4) บำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 5) วางผังเมือง เป็นต้น

ถ้าพิจารณาอำนาจหน้าที่ของเทศบาลตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 และที่แก้ไขเพิ่มเติมถึงฉบับที่ 11 พ.ศ. 2543 ยังได้กำหนดว่าเทศบาลแต่ละประเภทมีอำนาจหน้าที่ที่ต้องดำเนินการแตกต่างกัน โดยเทศบาลนครจะมีอำนาจหน้าที่มากที่สุด และยังได้มีการกำหนดว่ามีบางภารกิจหน้าที่ที่เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง และเทศบาลนครจะดำเนินการ หรือไม่ดำเนินการก็ได้ ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเกี่ยวกับบทบาทและอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเห็นว่าด้วยลักษณะของการกำหนดข้อกฎหมายเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่เป็นการกำหนดไว้กว้าง ๆ และเป็นกำหนดในลักษณะที่ท้องถิ่นอาจจะดำเนินการ หรือไม่ดำเนินการก็ได้ ทั้งนี้จึงส่งผลให้ประชาชนในท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นได้รับการบริการสาธารณะที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับความพร้อม ความสามารถและแผนการปฏิบัติงานของแต่ละองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่าจะดำเนินการหรือไม่

ภายใต้พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 หมวด 2 ว่าด้วยการกำหนดอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะ มาตรา 16 และมาตรา 17 และมาตรา 18 ได้กำหนดหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ ทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล เมืองพัทยา องค์การบริหารส่วนจังหวัด และกรุงเทพมหานครไว้ โดยกำหนดว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ มีอำนาจหน้าที่ในการจัดระบบบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเองและกำหนดไว้โดยละเอียด ทั้งนี้อำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ จะมีผลอย่างสมบูรณ์ต่อเมื่อแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจตามแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีผลบังคับใช้ และประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมด้านการปกครอง การบริหาร การเงิน การตัดสินใจอย่างอิสระ และการกำหนดนโยบายของท้องถิ่นตนเองโดยปราศจากการแทรกแซงและอยู่ภายใต้การควบคุม กำกับ ดูแลของรัฐบาลเท่าที่จำเป็นภารกิจที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับการถ่ายโอนจากราชการส่วนกลาง และราชการส่วนภูมิภาค

พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ได้จัดแบ่งกรอบการให้บริการสาธารณะออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่

- 1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน
- 2) ด้านงานส่งเสริมคุณภาพชีวิต
- 3) ด้านการจัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย
- 4) ด้านการวางแผน การส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรมและการท่องเที่ยว
- 5) ด้านการบริหารจัดการ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
- 6) ด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.3 บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม

สำหรับการปกครองส่วนท้องถิ่น (Local Government) ถือเป็นการบริหารราชการรูปแบบหนึ่งที่เป็นพื้นฐานการพัฒนาประเทศและการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนท้องถิ่นที่มีสภาพปัญหาสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่และทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกัน หากมีการหวังพึ่งรัฐบาลกลางในฐานะที่ต้องดูแลประชาชนโดยรวมทั่วประเทศ ย่อมไม่สามารถตอบสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาได้อย่างทั่วถึง และตรงตามความต้องการของประชาชนในแต่ละพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนา และเข้าไปแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นได้อย่างทันท่วงที โดยให้สิทธิแก่ชุมชนในการตัดสินใจดำเนินภารกิจต่าง ๆ ของท้องถิ่น การให้ความสำคัญ ต่อการเรียนรู้ และฝึกปฏิบัติการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมโดยท้องถิ่น (โกวิทย์ พวงงาม, 2550, น. 11)

ความสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเมื่อพิจารณาถึงความสำคัญตามรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ในหมวด 5 ว่าด้วยแนวนโยบาย ด้านการบริหารราชการแผ่นดิน มาตรา 78 ได้กล่าวถึงบทบาทของรัฐที่ต้องดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น กล่าวคือ “รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดินการกระจายอำนาจให้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่น ได้เอง พัฒนาระบบงานภาครัฐ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพ คุณธรรม และจริยธรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ควบคู่ไปกับการ ปรับปรุงรูปแบบ และวิธีการทำงานเพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและส่งเสริมให้หน่วยงานของรัฐใช้หลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี เป็นแนวทางในการปฏิบัติ ราชการ” และนอกจากนี้ ยังกล่าวถึงในหมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา 281-290 (รัฐธรรมนูญ, 2550). ระบุไว้ว่า

..... องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีความเป็นอิสระในการกำหนดนโยบายการบริหาร การจัดบริการสาธารณะ การบริหารงานบุคคล การเงินและการคลัง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมได้รับการส่งเสริมและ สนับสนุน ให้มีความเข้มแข็งในการบริหารงานได้โดยอิสระและตอบสนองความต้องการของประชาชน ในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ....

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ นั้น จะเห็นได้ว่าองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นได้รับความคาดหวัง ให้เป็นกลไกการจัดการตนเองของท้องถิ่น ในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่จะต้องสอดคล้องกับบริบท ของแต่ละท้องถิ่นบนการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้บังเกิดผลสำเร็จ แต่ในทางปฏิบัติยังมีเพียง ส่วนน้อยที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนใน ท้องถิ่นนั้น ยังไม่มีประสิทธิภาพด้วยข้อจำกัดของทรัพยากรทางการบริหารหลากหลายด้านทั้ง ผู้บริหาร ข้าราชการเจ้าหน้าที่และที่สำคัญกลไกการตรวจสอบที่มีระบบอุปถัมภ์ ไม่มีการรายงานผล ตามสภาพความเป็นจริงซึ่งส่งผลเสียต่อการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นเป็น อย่างมาก (วุฒิสาร ตัน ไชย, 2550, น. 25)

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่เริ่มมีการดำเนินการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นภายใต้พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 และแผนปฏิบัติการกำหนดแผน ขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนการบัญญัติความสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญของไทยแล้วนั้น ส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ และ ความรับผิดชอบมากขึ้น ซึ่งจากการถ่ายโอนภารกิจดังกล่าว ส่งผลให้องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น มีบทบาทเป็นองค์กรบริการสาธารณะเด่นชัดขึ้น โดยมีภารกิจหลักแบ่งออกได้ 6 ด้าน คือ (1) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน (2) ด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต (3) ด้านการจัดระเบียบชุมชนและ การรักษาความสงบเรียบร้อย (4) ด้านการวางแผน การส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรมและ การท่องเที่ยววัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากความสำคัญของภารกิจดังกล่าวข้างต้น ไม่ใช่เพียงหน้าที่ที่ครอบคลุมมากขึ้น และมีผลกระทบต่อประชาชนในทุก ๆ ด้านเท่านั้น หากยัง หมายถึง อำนาจอิสระ หรือดุลยพินิจในการตัดสินใจของท้องถิ่นที่เพิ่มมากขึ้น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบัน มีบทบาทที่หลากหลายเป็นทั้งผู้ออกและการบังคับใช้กฎหมาย รวมถึงเป็นผู้จัดการบริการสาธารณะ และผู้ให้เงินอุดหนุนองค์กรต่าง ๆ ทางสังคม อาทิเช่น การออกข้อบัญญัติท้องถิ่น การออกหรือต่อใบอนุญาต การกำหนดเขตผังเมือง และการตัดสินใจให้เงินอุดหนุนหรือทำโครงการ รวมทั้งการ จัดซื้อจัดจ้างจะเป็นอำนาจตัดสินใจของผู้บริหารท้องถิ่นแทบทั้งสิ้น (อรทัย กัทผล, 2547, น. 3-5)

3.3.1 บทบาทและกลไกในการขับเคลื่อนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันที่มีภารกิจเพิ่มขึ้นหลากหลายด้าน ซึ่งเป็นผลมาจากการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้วยภารกิจที่เพิ่มขึ้นจึงส่งผลให้เกิดปัญหาในการบริหารจัดการ เนื่องจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองยังมีข้อจำกัด และมีอุปสรรคที่เป็นปัญหาต่อการพัฒนาและกระบวนการในการแก้ปัญหาให้กับประชาชนยังไม่มีประสิทธิภาพ ซึ่งอาจจะเกิดจากกระบวนการบริหารงานภายในขององค์กรเอง ไม่ว่าจะเป็นการขาดระบบงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล หรือความไม่ชัดเจนของบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของเจ้าพนักงานท้องถิ่น พนักงานขาดความตั้งใจและความกระตือรือร้นในการทำงาน ขาดการวางแผนงานและติดตามความคืบหน้าในการปฏิบัติงาน ไม่มีเทคนิคในการบริหาร และการทำงานผู้บริหารขาดวิสัยทัศน์ ยึดติดทางการเมืองมากกว่าการมุ่งพัฒนา ขาดจิตสาธารณะ และบ่อยครั้งที่มีปัญหาจากการขาดการประสานงานภายใน หรือเกิดจากการขาดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันภายในหน่วยงาน และขาดการตรวจสอบติดตามผลสำเร็จของการปฏิบัติงานที่เกิดจากการมีส่วนร่วม

การบริหารเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา และการแก้ปัญหาให้กับประชาชนซึ่งการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในปัจจุบันมีความซับซ้อน มากกว่าในอดีต อันเกิดจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอก เช่น ข้อจำกัดในเรื่องคุณภาพของการบริการ ปัญหาความโปร่งใสในการทำงาน ความรวดเร็วในการบริหาร ความต้องการของ ผู้ใช้บริการที่หลากหลาย การที่ประชาชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกำหนดนโยบายตามแผนงานขององค์การบริหารส่วนตำบลวางแผนไว้ รวมทั้งขาดการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วยผลจากการกระจายอำนาจให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ไม่มีความพร้อม

เกิดปัญหาในการบริหารงาน ตามภารกิจและส่งผลกระทบต่อประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

จึงเกิดประเด็นคำถามที่มากขึ้นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถให้บริการประชาชนได้อย่างมีคุณภาพและตอบสนองความต้องการของประชาชนได้จริงหรือไม่ รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีขนาดเล็กเกินไปจำนวนมาก รวมถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความไม่โปร่งใส และความขัดแย้งของผู้บริหารมีให้เห็นมากขึ้น ก่อให้เกิดความไม่เชื่อมั่นต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้วยสถานการณ์ดังกล่าว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องพิสูจน์ตนเองด้วยการสร้างผลงานและบริการประชาชนอย่างมีคุณภาพและตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นความสามารถทางการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดบริการสาธารณะ และสร้างความพึงพอใจแก่ประชาชนจะเป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายเฝ้ามองเพื่อประเมินความสำเร็จของการปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้ความสามารถในการจัดบริการสาธารณะหรือผลงานจะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจของประชาชนต่อการปกครองส่วนท้องถิ่น (อรทัย ก๊กผล, 2547, น. 5)

อย่างไรก็ตาม การบริหารงานตามภารกิจที่มากขึ้นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ภารกิจในการให้บริการประชาชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จะเห็นได้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความพยายามที่จะต้องแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนให้ได้ ถึงแม้ว่าการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีข้อจำกัดในหลาย ๆ ด้าน ก็ตาม ภายใต้การบริหารที่ประสบผลสำเร็จภายใต้ข้อจำกัดขององค์กรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งความสำเร็จที่เกิดขึ้นนั้น ได้สร้างความพึงพอใจให้กับประชาชนที่มีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย อาทิเช่น เกิดจากคณะผู้บริหารขององค์กรที่ใส่ใจปัญหาของประชาชน ดำเนินการสร้างการมีส่วนร่วมกับประชาชนอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างบูรณาการ ประชาชนในท้องถิ่นมีการตื่นตัวในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ เกิดการรวมกลุ่มเพื่อทำ กิจกรรมสาธารณะ อีกทั้งประกอบกับการบริหารองค์กรดำเนินการตามหลักธรรมาภิบาล ภายใต้ข้อจำกัดทางทรัพยากร การจัดบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยุคใหม่เป็นการบริหารภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด และต้องปฏิบัติหน้าที่ที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนและเป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับผู้บริหาร (อรทัย ก๊กผล, 2547, น. 11)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานของภาครัฐที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด จึงต้องมีการแสวงหารูปแบบหรือกระบวนการแนวทางใหม่ในการทำงาน เพื่อนำมาปรับใช้ในการทำงาน เพื่อให้เกิดการพัฒนาสิ่งใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นในองค์กรอย่างยั่งยืนและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนมากที่สุดอยู่ตลอดเวลา อาทิเช่น การบริหารจัดการองค์กร โดยใช้หลักธรรมาภิบาล เชิงรุก การจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดทำแผนเชิงกลยุทธ์ เพื่อการพัฒนาโดยบุคลากรขององค์กร ตลอดจนการศึกษาคูงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ประสบผลสำเร็จในการบริหารองค์กร เป็นต้น นวัตกรรมการบริหารสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นถือว่าเป็นเรื่องใหม่ เนื่องจากนวัตกรรมการบริหาร เป็นการคิดค้น ริเริ่มการพัฒนาแบบรูปหรือการแสวงหาเทคนิคการบริหาร รวมถึงกลไกการบริหารองค์กร โดยใช้รูปแบบใหม่ๆ หรือเทคนิควิธีการในการประยุกต์ใช้รูปแบบการบริหารที่มีอยู่แล้ว เพื่อให้การบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประสบผลสำเร็จโดยมีการนำมาใช้สำหรับการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งในปัจจุบันมีกระบวนการส่งเสริมกระบวนการในการเรียนรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมชุมชนในท้องถิ่นให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ด้วยบทบาทและกลไกการขับเคลื่อนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและพัฒนา นวัตกรรม เพื่อการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งการบริหารงานนั้นไม่ได้ประสบผลสำเร็จทุกองค์กร อีกทั้งประกอบกับนวัตกรรมที่เกิดขึ้นปัจจุบันมีการเกิดขึ้นอยู่ในลักษณะที่แตกต่างกันด้วยบริบทของสังคมของการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับปัจจัยทั้งภายใน และภายนอกขององค์กร ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางการบริหารก็มีส่วนสำคัญที่จะส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยภาพรวมทางการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องดำเนินการแสวงหาแนวทางในการบริหารจัดการภารกิจนั้น ๆ ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด อาทิเช่น ด้านงบประมาณ ด้านบุคลากรและด้านการมีส่วนร่วม เป็นต้น

3.3.2 กระบวนทัศน์ใหม่ของการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ปัจจุบันการบริหารงานที่มีการประยุกต์ใช้นวัตกรรมได้เข้ามามีบทบาทและมีความสำคัญอย่างมากต่อการบริหารจัดการงานของภาครัฐ ซึ่งกระบวนการบริหาร โดยใช้นวัตกรรมการบริหารนั้น เป็นสิ่งที่สามารถถ่ายทอดความรู้ และการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์กับ หน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนได้ ต้องมีการเรียนรู้ในการปรับตัวเพื่อให้ทันต่อ ความเปลี่ยนแปลง

ในการตอบสนองความต้องการของประชาชน นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าภารกิจของ ภาครัฐในปัจจุบัน ได้มีการปรับเปลี่ยนทั้งการถ่ายโอนอำนาจการปกครองจากส่วนกลางเพื่อลงสู่ ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น มีภารกิจที่เพิ่มขึ้น โดยส่งผลให้การทำงานในยุคของการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ต้องมีการแสวงหา แนวทางการทำงานนำมาซึ่งแนวคิดและวิธีการต่าง ๆ ในรูปแบบใหม่ ๆ อยู่เสมอ เพื่อให้องค์กร สามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ นวัตกรรมจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อ ภาครัฐในปัจจุบัน ซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นวัตกรรมระหว่างองค์กรส่วนใหญ่เกิดจากการประชุม การศึกษาดูงาน รวมไปถึงการมีส่วนร่วมระหว่างกันทั้งในระดับองค์กรและระดับบุคคลในด้านต่าง ๆ เพื่อนำ นวัตกรรมไปสู่การประยุกต์ใช้ก่อให้เกิดประโยชน์กับองค์กรอื่นได้

ด้วยบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีภารกิจหลักประกอบด้วย 6 ภารกิจ ที่ต้องดำเนินการจัดหา แก้ไข และพัฒนาให้กับประชาชนในท้องถิ่น ประกอบด้วย ด้าน โครงสร้าง พื้นฐานด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ด้านการจัดระเบียบชุมชนและการรักษาความสงบเรียบร้อย ด้านการวางแผน การส่งเสริมการลงทุน พาณิชยกรรมและการท่องเที่ยว ด้านการบริหารจัดการและ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านศิลปะ วัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญา ท้องถิ่น ในการบริหารจัดการด้านต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนมีความพึงพอใจนั้น เป็นประเด็นที่สำคัญ ซึ่งการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบัน มีทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ประสบ ความสำเร็จ และมีทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่การบริหารแล้วเกิดความล้มเหลว และอยู่ภายใต้ ข้อจำกัดของทรัพยากรที่คล้ายคลึงกัน

ประเด็นที่ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาในครั้งนี้ คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ประสบความสำเร็จในการบริหารองค์กรนั้น เกิดจากการแสวงหาเทคนิคการบริหารใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้กับการบริหารองค์กร หรือที่เราเรียกว่า “นวัตกรรม” เพื่อการอนุรักษ์ พื้นฟูจารีต ประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งทั้งนี้ ตามหลักการบริหารราชการระบวทศน์ใหม่ของการบริหาร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นั้นจำเป็นต้องมีการบริหารตามระเบียบที่ทางราชการกำหนด มีการ คิดค้นเทคนิคใหม่ ๆ และต้องได้รับความร่วมมือจากข้าราชการและประชาชนในท้องถิ่น อีกทั้ง ประกอบกับต้องไม่มีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในกลุ่มผู้บริหารขององค์กรเอง และสภาพแวดล้อม ภายนอกที่เกี่ยวข้องด้วย

3.3.3 บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยว

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นปัจจุบัน มีหน้าที่ในการส่งเสริมการพัฒนาในด้านต่าง ๆ บทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยวก็เช่นกัน ถือบทบาทที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดึงความได้เปรียบของทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ มรดกทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรือในชุมชนมาพัฒนา เป็นแหล่งท่องเที่ยวทำให้เกิดมูลค่าเพิ่ม เป็นแหล่งรายได้ของประชาชนในท้องถิ่นได้ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่นได้เป็นกอบเป็นกำก็จริง แต่การริเริ่ม และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่น เจริญก้าวหน้าอย่างเป็นพลวัตและมีความยั่งยืน บนแนวความคิดของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการดำรงรักษาจุดขายหรือประทับใจของกิจกรรมท่องเที่ยวในท้องถิ่น ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดอย่างต่อเนื่องนั้นเป็นประเด็นปัญหาสำคัญหรือเป็นโจทย์ใหญ่ที่ทำนายผู้บริหาร หรือองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นอยู่ไม่ใช่น้อย นอกจากนี้ ในบางกรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ไม่สามารถค้นหาโอกาสหรือมองไม่เห็นช่องทางในการส่งเสริมบทบาทการพัฒนาการท่องเที่ยว ทั้งๆ ที่มีความได้เปรียบของทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ หรือมรดกทางวัฒนธรรม ที่มีอยู่เหนือกว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น

3.4 ภาพรวมวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย

การดำเนินชีวิตของคนไทยมีทั้งความเหมือนและแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งสภาพแวดล้อม ชาติพันธุ์ ความเชื่อ ศาสนา และประเพณีที่หลอมรวม จนก่อให้เกิดเป็นวิถีชีวิต และอัตลักษณ์ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย ซึ่งจะเป็นตัวบ่งบอกถึงค่านิยม และรูปแบบการดำเนินชีวิต ของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี (กระทรวงวัฒนธรรม, กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559, น. 25-30)

ภาคเหนือ เดิมคือ อาณาจักรล้านนาซึ่งมีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่มีเอกลักษณ์ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียนวัฒนธรรม และประเพณีด้วยสภาพภูมิอากาศที่หนาวเย็นกว่าทุกภาคทำให้การดำเนินชีวิตของผู้คนในภาคเหนือเป็นไปอย่างเรียบง่ายละมุนละไม ทั้งภาษาพูดแบบคำเมืองที่ไพเราะอ่อนหวาน ประเพณี และการแสดงพื้นเมืองอันอ่อนช้อยสวยงาม เช่น ประเพณีปอยหลวง ยี่เป็ง ลอยโคม การแสดงฟ้อนเล็บ ฟ้อนเงี้ยว ตีกลองสะบัดชัย อีกทั้งผู้คนในภูมิภาคนี้ยังมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นอย่างมากแต่ก็ยังคงนับถือผีตามความเชื่อที่มีมาแต่เดิมเห็นได้จากการทำ

พิธีสืบทอดหรือการส่งแทนในเรื่องวัฒนธรรมการกินมีความคล้ายคลึงกับชาวอีสาน คือนิยมรับประทานข้าวเหนียวและปลาร้า อาหารที่มีชื่อของชาวเหนือ ได้แก่ น้ำพริกหนุ่ม ใส่อั่ว ขนมหิน น้ำเงี้ยว เป็นต้น เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงซึ่งอุดมไปด้วยป่าไม้นานาพันธุ์ชาวเหนือส่วนใหญ่จึงนิยมเลี้ยงสัตว์และทำเกษตรกรรมอยู่ตามพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาด้วยวิถีชีวิตที่ไม่รีบเร่งทำให้ผู้คนในภาคเหนือมีอสังหาริมทรัพย์ที่อ่อนโยน โอบอ้อมอารีและยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน จนเกิดเป็นวิถีแบบคนเมืองล้านนา

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นอันเนื่องมาจากการปะทะสังสรรค์ระหว่างประชากรหลากหลายเชื้อชาติผู้คนในภาคอีสานมีวิถีความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายแม้สภาพแวดล้อมความเป็นอยู่จะเร้นแค้นแต่ยังคงมีน้ำใจยัน อดทน และยังคงสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่ตามบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด ทั้งในเรื่องของภาษาถิ่นที่ใช้ในการสื่อสาร ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีนา ผีไร่ โดยจะต้องมีพิธีเช่นไหว้อยู่เป็นประจำเพราะเชื่อว่าผีมีอิทธิฤทธิ์สามารถให้คุณให้โทษได้ ประเพณีและการละเล่นพื้นบ้านของภาคอีสานก็โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เช่น ประเพณีแห่ผีตาโชน ประเพณีบุญบั้งไฟ ไหลเรือไฟ การแสดงหมอลำ คีตกวี เป้าแคน ล้วนแสดงออกถึงความสนุกสนานและมีชีวิตชีวาเพื่อทดแทนกับสภาพภูมิประเทศที่แห้งแล้ง อีกสิ่งหนึ่งที่มีชื่อเสียงเป็นอย่างมากของภาคอีสาน ก็คือ อาหาร โดยเฉพาะ “ส้มตำ” ซึ่งเป็นที่นิยมของผู้คนทุกภาคในประเทศไทย โดยเครื่องปรุงหลักที่ขาดไม่ได้สำหรับอาหารอีสาน คือ “ปลาร้า” หรือที่ชาวอีสานเรียกว่า “ปลาแดก”

ภาคกลาง วิถีชีวิตของคนในภาคกลางจะมีความเกี่ยวข้องกับน้ำ บ้านเรือนส่วนใหญ่จึงเป็นแบบยกพื้นได้สูงเพื่อป้องกันน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากและนิยมใช้เรือเป็นพาหนะเพื่อความสะดวกในการคมนาคม ภูมิภาคนี้ถือเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ ผู้คนในภาคกลางมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสังคมเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา ยังคงพบพิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในสังคมข้าว เช่น การบูชาแม่โพสพและการลงแขกทำนา คนในภาคกลางนิยมรับประทานข้าวเจ้าเป็นอาหารหลัก และด้วยสภาพภูมิประเทศที่สมบูรณ์ ทำให้อุดมไปด้วยปลาหลากหลายชนิด ดังนั้น อาหารสำคัญที่มีอยู่ในแทบทุกมื้อของชาวภาคกลางคือ “น้ำพริก” เช่น น้ำพริกกะปิ น้ำพริกปลาร้า น้ำพริกปลาช่อน อีกทั้งยังมีพืชผักนานาพันธุ์จึงทำให้สามารถรังสรรค์อาหารที่มีความหลากหลายและละเมียดละไมทั้งอาหารคาวและอาหารหวาน นอกจากนี้จะเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญแล้ว ภาคกลางยังเป็นแหล่งตั้งสมศิลปวัฒนธรรมไทย ทั้งของราชสำนักและของ

ชาวบ้าน ดังจะเห็นได้จากการแสดงโขน ลิเก ลำตัด เพลงเกี่ยวข้าว เพลงอีแซว เพลงน้อย ตลอดจนงานช่างฝีมือต่าง ๆ ที่ถือเป็นต้นแบบงานศิลปะของไทย อีกทั้งผู้คนในภูมิภาคนี้ยังคงผูกพันอยู่กับศาสนา เห็นได้จากประเพณีและความเชื่อ เช่น ประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะ ตักบาตรดอกไม้วีประเพณีรับบัว แม้ปัจจุบันวิถีชีวิตของผู้คนในภาคกลางจะเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากความเจริญที่ถาโถมเข้ามาแต่ในอีกหลายพื้นที่ของภาคกลางยังคงรักษาวิถีชีวิตแบบเดิมไว้ได้เป็นอย่างดี

ภาคใต้ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คนในภูมิภาคนี้มีความหลากหลายทั้งในด้านความเชื่อทางศาสนา มีการนับถือศาสนาทั้งพุทธและอิสลาม ในส่วนของชาติพันธุ์มีการอยู่ร่วมกันทั้งชาวไทยพุทธ ไทยมุสลิม จีน จีน-มลายู (ยะหยา) และชาวเล การแต่งกายก็แตกต่างกันตามเอกลักษณ์ที่บ่งบอกเฉพาะกลุ่มมีประเพณี “สารทเดือนสิบ” ซึ่งแสดงออกถึงความเคารพและกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ทั้งยังมีประเพณีและเทศกาลสำคัญ อย่างประเพณีชักพระ การแห่ผ้าขึ้นพระธาตุ การแข่งเรือเทศกาลกินเจ วันฮารีรายอหรือวันอีฎิ้ลฟิตริ นอกจากนี้ ภาคใต้ เป็นแหล่งรวมศิลปะการแสดงและการเล่นพื้นบ้านที่มีความสนุกสนานคึกคักเร้าใจ เช่น การแสดงหนังตะลุง มโนราห์ ลิเกฮูลูรองเง็ง การแข่งขันนกเขาชาวเป็นต้น ส่วนอาหารการกินพื้นถิ่นภาคใต้นั้นจะมีเอกลักษณ์ในเรื่องของรสชาติที่จัดจ้านและเผ็ดร้อน เช่น แกงเหลือง ข้าวยำ แกงไตปลา ผัดสะตอ การประกอบอาชีพนิยมปลูกยางพารา ปลูกปาล์ม ทำประมง ทำสวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน มังคุด และลองกอง ด้วยความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ความเชื่อ ศาสนา และวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ของภาคใต้เสมือนเป็นการสร้างมนต์เสน่ห์ในวิถีการดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยความหลากหลายที่ผนวกเข้ากันได้ อย่างแนบเนียน รวมทั้งความเข้มแข็งของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ก่อให้เกิดเป็นอัตลักษณ์ของผู้คนในภูมิภาคนี้

รูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยอิงกับธรรมชาติความเป็นอยู่ ก่อให้เกิดประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมาของคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อ และสิ่งที่ผู้คนในชุมชนเดียวกัน ยึดเหนี่ยวจิตใจ แม้ปัจจุบันวิถีชีวิตของคนไทยจะเปลี่ยนแปลงไป การเดินทางไปต่างถิ่นเพื่อประกอบสัมมาชีพทำให้คนในครอบครัวอาจไม่ได้อยู่พร้อมหน้า ดังเช่นในอดีต ดังตัวอย่างของประเพณีสงกรานต์ที่ยังนับเป็นจุดเชื่อมโยงของการนำสายใย และวัฒนธรรมอันดีงามให้กลับคืนสู่ตัวตนและชุมชน อีกทั้งยังถือเป็นการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป ตรงตามแก่นความคิดที่ทำให้ตระหนักรู้ถึงความเป็นไปในหนึ่งปีที่ผ่านมา และมีสติพร้อมจะก้าวต่อไปด้วยการปฏิบัติอันดีงาม

3.5 จารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม (Social and Cultural Capital) เป็นทุนที่เป็นนามธรรม แต่ก็มีความสำคัญต่อการเป็นชุมชนและความเป็นปึกแผ่นของชุมชนอย่างมาก ทุนทางสังคม เน้นความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความสามัคคี ความเอื้ออาทรต่อกัน เกิดความไว้วางใจกัน และเกิดความร่วมมือในลักษณะกลุ่มหรือเครือข่ายซึ่งเป็นรูปแบบ ความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของการ ปฏิบัติ (Norm) แบบเดียวกัน นั่นคือ การเคารพต่อผู้อาวุโส เคารพต่อการเป็นเพื่อนร่วมชุมชนเดียวกัน ซึ่งได้ปฏิบัติต่อกัน โดยอัตโนมัติ ทำให้เกิดการส่งเสริม และเกื้อหนุนให้มีองค์กรทางสังคมหรือเครือข่าย (Network) ที่เอื้อเพื่อแผ่ต่อกัน ได้ง่ายขึ้น แม้การเกิดกลุ่มหรือเครือข่ายนั้นจะเป็นไปได้อย่างช้า ๆ แต่ก็ก่อให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินงาน และมีความไว้วางใจ (Trust) ต่อกัน ได้ โดยมีเป้าหมายสูงสุดเดียวกัน ส่วนทุนทางวัฒนธรรม เน้นการใช้ ความรู้ ภูมิปัญญาและเน้นค่านิยมท้องถิ่น ตลอดจนเน้นอนุรักษ์และพัฒนาขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดั้งเดิมของชุมชนไว้ ถึงแม้ว่าโดยประวัติศาสตร์ของชุมชนเองนั้น มิได้เกิดจากการเป็น เครือญาติกันทั้งหมดก็ตาม แต่ได้มีการหล่อหลอมทางวัฒนธรรมและซึมซับกัน โดยอัตโนมัติ มีการคิดค้นและพัฒนาความรู้ ภูมิปัญญาจากการประกอบอาชีพของตนเองแล้วบอกต่อ ๆ กันเมื่อใช้ แล้วดี หรือการถ่ายทอด ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งต้นทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้ได้ถูกอนุรักษ์ และถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อ ๆ ไป ส่วนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นทุนที่สำคัญมากต่อความ เข้มแข็งของชุมชนและมีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เพราะการท่องเที่ยว จะต้องวางอยู่บนฐาน “ทุน” นี้

ดังจะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวหวนกลับสู่ความเป็นชุมชนดั้งเดิม ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิต จึงกลายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยม จากนักท่องเที่ยวได้ไม่น้อย ดังนั้น การบริหารการจัดการเพื่อรักษาทุนทางสังคมและ วัฒนธรรมด้วย กระบวนการมีส่วนร่วมเชิงพหุภาคี โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็น เจ้าของทุนดังกล่าวอย่างแท้จริง เพื่อเตรียมความพร้อมของชุมชนในการรองรับการท่องเที่ยว ทั้งนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะองค์กรภาครัฐที่ใกล้ชิด ประชาชนมากที่สุด ก็ควรกระตุ้น ให้เกิดกลไกการอนุรักษ์ ฟื้นฟูจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมและรักษาทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ให้คงอยู่เพื่อเป็นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวของท้องถิ่นต่อไป

วัฒนธรรมดั้งเดิมภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือของคนอีสาน นั้น มีรากฐานมาจาก จารีตประเพณี เป็นระบบศีลธรรมแห่งลัทธิ ให้คุณค่าทางธรรมชาติ เป็นเรื่องของภูมิปัญญา ปัจจัยสี่ ในการดำรงชีวิต เพื่อการพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจชุมชน จารีตประเพณีเป็นเครื่องมือในระเบียบชุมชน และจัดระบบความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ประกอบกับ ยุคนี้ที่เศรษฐกิจตกหล่มมานาน เราคิดเปลี่ยนประเทศไทยไปเป็น “หลั่นล้าอีโคโนมิ” เป็นหลัก เพราะคิดเองทำเองและเริ่มจากจุดแข็งเราเอง น่าจะถนัดว่า ได้ผลกว่า “หลั่นล้าอีโคโนมิ” คือการใช้ ความ “หลั่นล้า” ของคนไทย หมายถึง รักสนุก ชอบละเล่น บันเทิงเรีงรมย์ นำรักมีมารยาท มีเสน่ห์ ทำตัวสบาย ๆ ใจกว้าง ชอบบริการ หรือดูแลแขกหรือผู้มาเยือน เป็นจุดเริ่มต้นในการบริการ ท่องเที่ยว (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 216)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานของประเทศไทย เป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลาย ทางศิลปวัฒนธรรม และประเพณีที่แตกต่างกันไป ในแต่ละท้องถิ่น แต่ละจังหวัด ศิลปวัฒนธรรม เหล่านี้ เป็นตัวบ่งบอกถึงความเชื่อ ค่านิยม ศาสนา และรูปแบบการดำเนินชีวิต ตลอดจนอาชีพของ คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี สาเหตุที่ภาคอีสานมีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นผลมาจากการเป็นศูนย์รวมของประชากรหลากหลายเชื้อชาติ การอพยพ ย้ายถิ่นที่อยู่ การกวาดต้อนไพร่พล หรือจากการหนีภัยสงครามเมื่อครั้งอดีต และมีการติดต่อสัมผัสกับประชาชนในประเทศใกล้เคียง จนก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมขึ้น

ศิลปะของชาวอีสาน มีพัฒนาการมาตั้งแต่ครั้ง โบราณกาล จะเห็นได้จากหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นที่ อุทยานประวัติศาสตร์บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี อุทยาน แห่งชาติ ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี หรือถ้ำฝ่ามือแดง จังหวัดมุกดาหาร เป็นต้น บ้านเรือนของ ชาวอีสาน สร้างสถาปัตยกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากรุ่นบรรพบุรุษ จากการรับอิทธิพลส่งผ่าน การค้าขาย สมัยนายฮ้อย จากที่ราบสูงไปยังที่ราบลุ่มภาคกลาง การสร้างบ้านเรือนของชุมชนตั้งแต่ สมัยโบราณ มักเลือกทำเลที่ตั้งอยู่ตามที่ราบลุ่ม ที่มีแม่น้ำสำคัญ ๆ ไหลผ่าน เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี แม่น้ำสงคราม ฯลฯ รวมทั้งอาศัยอยู่ตามริมหนองบึง ถ้าตอนใดน้ำท่วมถึงก็จะขยับไปตั้งอยู่ บนโลกหรือเนินสูง ดังนั้น ชื่อหมู่บ้านในภาคอีสาน จึงมักขึ้นต้นด้วย คำว่า “โคก โนน โพน หนอง นา ป่า” เป็นส่วนใหญ่ เช่น บ้านโคกจาน บ้านโนนสูง บ้านโพนเมือง บ้านหนองงูเหลือม บ้านนาดี บ้านป่าโง่ง บ้านป่าหวาย เป็นต้น บ้านเรือนโดยส่วนใหญ่จะยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่ว เพื่อช่วยใน การระบายความร้อน และน้ำฝน ในอดีตเป็นการก่อสร้างด้วยการใช้วิธีการบาก เเจาะ และใส่ลิ่มไม้

ในการยึดเกาะ ไม้ใช้ตะปู มีเรือนนอน ฆานเรือน และครัวไฟ ได้ถูกใช้เป็นที่ยึดตัวใช้งาน เช่น วัควาย หรือวางอุปกรณ์การเกษตร เครื่องมือทำกิน และที่ทอผ้า

ประเพณีของชาวอีสาน มีความหลากหลาย และมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ประเพณีส่วนใหญ่จะเกิดมาจากความเชื่อ ค่านิยม และสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และอิทธิพลของศาสนา ที่มีต่อคนในท้องถิ่น ประเพณีต่าง ๆ ถูกจัดขึ้นเพื่อให้เกิดขวัญกำลังใจในการประกอบอาชีพ และเพื่อถ่ายทอดแนวความคิด ค่านิยมที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น การสู่ขวัญ การเลี้ยงผีปู่ตา ผีตาแฮก การแห่เทียนพรรษา การขอฝนจากแถน

คนอีสาน มีคำคม สุภาษิต ไว้สั่งสอนลูกหลาน ให้ประพฤติตนอยู่ในศีล 12 คอง 14 (จารีตประเพณีที่ปฏิบัติในรอบ 12 เดือน - ครรลอง 14 อย่าง เป็นกรอบหรือแนวทางที่ใช้ปฏิบัติระหว่างกันของผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง พระสงฆ์ และระหว่างบุคคลทั่วไป เพื่อความสงบสุข ร่มเย็นของบ้านเมือง) ไม่ออกนอกกลุ่มนอกทางคำคมเหล่านี้ รู้จักกันทั่วไป ในชื่อ “ผญา” หมายถึง ปัญญา ปรัชญา ความฉลาด ความรู้ ไหวพริบ สติปัญญา ความเฉลียวฉลาดปราดเปรื่อง

ภาษิตโบราณอีสาน แต่ละภาษิต มีความหมาย ลึกบ้าง ตื้นบ้าง หยาบก็มี ละเอียดก็มี ถ้าท่านได้พบภาษิตที่หยาบ ๆ โปรดได้เข้าใจว่า คนโบราณชอบสอนแบบตาเห็น ภาษิตประจำชาติใดก็เป็นคำไพเราะเหมาะสมแก่คนชาตินั้น คนในชาตินั้นนิยมชมชอบว่าเป็นของดี ส่วนคนในชาติอื่น อาจเห็นว่าเป็นคำไม่ไพเราะเหมาะสมก็ได้ความจริง “ผญา/ภาษิต” คือรูปภาพของวัฒนธรรมแห่งชาติ นั่นเอง

ศิลปะการแสดงและดนตรีอีสาน ชาวอีสานมีอาชีพ ทำไร่ ทำนา และเป็นคนรักสนุกจึงหาความบันเทิงได้ทุกโอกาส การแสดงของภาคอีสานมักเกิดจากกิจวัตรประจำวัน หรือประจำฤดูกาล เช่น แห่นางแมว แข่งบั้งไฟ แข่งสวิง แข่งกระติบ รำลาวกระทบไม้ เป็นต้น ลักษณะการแสดงซึ่งเป็นลีลาเฉพาะของอีสาน คือ ลีลาและจังหวะในการก้าวเท้า มีลักษณะคล้ายเต็น แต่นุ่มนวล มักเดินด้วยปลายเท้าและสะบัดเท้าไปข้างหลังสูง เป็นลักษณะของแข้ง ดนตรีพื้นเมืองอีสาน ได้แก่ แคน โหวด พิณ กลองยาว กรับ ฉาบ โหม่ง โปงกลาง การแสดงพื้นเมืองภาคอีสาน ได้แก่ ฟ้อนภูไท แข่งสวิง แข่งโปงกลาง แข่งตั้งห้วย ภูไทสามเผ่า แข่งกระติบข้าว แข่งเหย้าไข่มดแดง

ภูมิปัญญาของคนอีสาน ภูมิปัญญา หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคล และสังคม ซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมาต่อเนื่อง ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้ ซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน หรือเป็นลักษณะสากลที่หลาย ๆ ท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นล้วนเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคม ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิต และวิถีชีวิตชาวบ้าน

การรวมกำลังช่วยกันทำงานที่ใหญ่หลวง เกินวิสัยที่จะทำได้สำเร็จคนเดียว เช่น การลงแขก สร้างบ้าน สร้างวัด สร้างโรงเรียน สร้างถนนหนทาง หรือขุดลอกแหล่งน้ำ เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันภายในชุมชน ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยทั่วไปภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับ มีลักษณะเด่นคือ สร้างสำนึกเป็นหมู่คณะสูง ทั้งในระดับครอบครัวและเครือญาติ

ถึงแม้ผู้คนไม่น้อยเห็นว่า ชุมชนอีสานเป็นดินแดนแห่งความโง่ ความจน ความเจ็บไข้ได้ป่วยอันน่าเวทนา แท้ที่จริงไม่มีมนุษย์ผู้ใดและสังคมใด ที่ปล่อยให้วันเวลาผ่านไปโดยไม่สั่งสมประสบการณ์ หรือไม่เรียนรู้อะไรเลยจากช่วงชีวิตหนึ่งของตน ไม่ว่าในภาวะสุขหรือทุกข์ คนอีสานได้ใช้สติปัญญาสั่งสมความรู้ ดังจะเห็นได้จากภายิตอีสาน (ผญาอ้อม) จำนวนไม่น้อยที่แสดงทัศนะชื่นชมคุณค่าของความรู้ในการประกอบอาชีพ และค่านิยมประการหนึ่งของชาวอีสานคือ ยกย่องความรู้ และการใช้ความรู้ อย่างมีคุณธรรม ดังความว่า (กระทรวงวัฒนธรรม, กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559)

ชาวอีสานมีทัศนคติในการใช้ชีวิตว่า อยู่เป็นหมู่ดีกว่าอยู่โดดเดี่ยว เพราะขีดจำกัดทางกายภาพ และภูมิปัญญา การช่วยกันคิด ช่วยกันทำ การพึ่งตนเองและการพึ่งกันเองน่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด ทำอย่างไรการอยู่ร่วมกันจึงจะเกิดประโยชน์สุข ผู้ฉลาดจึงร่วมกันกำหนดฮีตบ้าน-คลอง (ครรลอง) เมือง เช่น ฮีตสิบสอง-คอง (คอง) สิบสี่ กฎหมายท้องถิ่น วรรณกรรมคำสอน นิทาน บทเพลงและคติธรรม ซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง แม้บางส่วนอาจไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ต้องมีการเปลี่ยนแปลง แต่กระบวนการทางสังคมหลายส่วนยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในสภาพสังคมปัจจุบัน

จารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมในแต่ละแห่งของไทยมีบริบททางวัฒนธรรมของชาติไทยดังกล่าวห่อหุ้มอยู่ อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมท้องถิ่นของไทย ในแต่ละภูมิภาคมีรากเหง้าที่มาและบริบทที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมของชาติหรือวัฒนธรรมของประเทศ ในภาพรวมวัฒนธรรมไทย มีลักษณะวัฒนธรรมเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ วัฒนธรรมที่นิยมการมีอำนาจและเน้นในเรื่องระยะห่างของอำนาจสูง และเป็นวัฒนธรรมที่ผูกพันกับกฎระเบียบและการทำตามบทบาท (วัฒนธรรมเน้นบทบาทหรือวัฒนธรรมอพอลโล) มานาน เรื่องของลำดับชั้นในการบังคับบัญชา ส่วนในเรื่องวัฒนธรรมแบบกลุ่ม นักวิชาการมีความเห็นแตกต่างกัน นักวิชาการส่วนหนึ่งเห็นว่าคนไทยมีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง (วัฒนธรรมคืออินซูล) รักอิสระ ไม่ขึ้นอยู่กับผู้ใด มีวัฒนธรรมแบบปัจเจกนิยม แต่เป็นปัจเจกนิยมที่ไม่เคร่งครัด คือ การมีวัฒนธรรมที่หลวมและยืดหยุ่นในการปรับตัว แต่สามารถตัดสินใจในการเผชิญหน้ากับปัญหาขัดแย้งได้ดี ขณะที่นักวิชาการอีกส่วนหนึ่งเห็นว่า คนไทยมีความเป็นกลุ่มนิยมสูง (วัฒนธรรมเน้นบทบาท) ชอบทำอะไรตามกันติดยึดกับการพึ่งพิงและเกรงกลัวเชื่อฟังผู้มีอำนาจหรือผู้อาวุโสตามแบบแผนประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคมวิทยาประวัติศาสตร์

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของไทยมีพื้นที่ร้อยละ 33.17 ของพื้นที่ทั้งประเทศ (เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, 2536) เป็นภูมิภาคใหญ่ เป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียอาคเนย์ การอพยพผู้คนในกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในภูมิภาคนี้ผูกพันกับวิถีการเมือง-การปกครอง และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ดิน น้ำ และป่า ชุมชนอีสานในอดีตเป็นแหล่งสำคัญของการผลิตข้าวและเป็นแหล่งเกลือขนาดใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเป็นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดชุมชนสืบทอดจากอดีตมาถึงปัจจุบัน นโยบายพัฒนาตามแนวทางการสร้างความทันสมัย เพื่อพัฒนาไปสู่สังคมเมืองอุตสาหกรรม ที่มีความมั่งคั่งและเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เริ่มเข้ามาสู่สังคมอีสานตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรีภายหลังการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ราวปี พ.ศ. 2543 (รัตนานุกุลย์ โดสกุล, 2550). และปรากฏชัดเจนขึ้น เมื่อมีการจัดทำแผนพัฒนาเฉพาะภูมิภาคอีสาน ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และเล็งเห็นว่าการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชาวอีสานหรือการพัฒนาชุมชน ชนบทเป็นเครื่องมือสำคัญในการต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์

กระบวนการเปลี่ยนแปลง พัฒนาสู่ความเป็นอุตสาหกรรม ทำให้เกิดความเจริญทางวัตถุ แต่ส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ป่าถูกเปลี่ยนแปลงเป็นปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนา เช่น เขื่อน อ่างเก็บน้ำ ถนน ที่ดินถูกจับจองเพื่อการผลิตทางการเกษตร

เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชาวบ้าน นายทุนและรัฐ ความขัดแย้งด้านการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะที่ดินทำกินและป่า เป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น (ยศ สันตสมบัติ, 2544, น. 4)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นดินแดนที่มีอารยธรรม โบราณและประวัติศาสตร์ของชนหลายเชื้อชาติ เนื่องจากประกอบขึ้นจากผู้คนในอาณาจักรต่าง ๆ ได้แก่ อาณาจักรพูนาน เจนละ ทวารวดี เขมร ไทยลาว มีภาษาของตัวเองเรียกว่า “ภาษาอีสาน” และใช้ภาษาเขมรเป็นบางส่วน ลักษณะที่ตั้งของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือติดกับชายแดนประเทศลาวและกัมพูชา และได้รับอิทธิพลทางศิลปะและสถาปัตยกรรมจากขอม อาทิจ ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทหินเมืองต่ำ ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงและแอ่งที่ราบ ภูมิอากาศแบบสะวันนา คือ มีอากาศร้อนชื้นสลับกับฤดูแล้ง มีฝนตกปานกลาง บริบทดังกล่าวส่งผลถึงรูปแบบวิถีชีวิตของประชาชนในภูมิภาคนี้ ซึ่งมักดำเนินไปอย่างกระตือรือร้น ขยัน อุตสาหะ บุคลิกประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะอารมณ์ร่าเริงผสมกับอารมณ์ร้อน มุ่งมั่น ไม่ลดละ (ชนิดา จิตจรูทระ, 2556, น. 122-123)

3.5.1 บริบททางสังคมและวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ประกอบด้วย 19 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม มุกดาหาร ยโสธร ร้อยเอ็ด เลย ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย หนองบัวลำภู อำนาจเจริญ อุตรดิตถ์ และอุบลราชธานี มีพื้นที่ประมาณ 170,226 ตารางกิโลเมตร หรือ 1 ใน 3 ของพื้นที่ทั้งประเทศตั้งอยู่บนที่ราบสูงโคราช ภูมิภาคนี้ตั้งภาคยกตัวสูงเป็นขอบแยกตัวออกจากภาคกลางอย่างชัดเจน ประกอบด้วย เทือกเขาสูงทางทิศตะวันตกและทิศใต้ เทือกเขาทิศตะวันตกมีความสูงเฉลี่ย 500 - 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล มียอดเขาที่สูงที่สุดในภาคอีสาน คือ ยอดภูหลวง มีความสูง 1,571 เมตร และภูกระดึงสูง 1,325 เมตร เป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำหลายสาย ได้แก่ แม่น้ำพอง แม่น้ำเลย แม่น้ำพรม แม่น้ำชี และลำตะคอง ด้านทิศใต้ มีเทือกเขาสันกำแพง และเทือกเขาพนมดงรักกั้นระหว่างภาคอีสานของไทยกับกัมพูชา และลาว มีความสูงเฉลี่ย 400-700 เมตร ยอดเขาเขียวเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดอยู่ทางตอนใต้สูงประมาณ 1,292 เมตร ส่วนตอนกลางของภาค มีเทือกเขาภูพานทอดตัวจากเหนือลงสู่ทิศใต้ แบ่งภาคอีสานออกเป็น 2 ส่วน คือ แอ่งโคราช คือ บริเวณแถบลุ่มแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล มีพื้นที่ 3 ใน 4 ของภาคอีสานทั้งหมด แอ่งสกลนคร คือ บริเวณตอนเหนือของเทือกเขาภูพาน และบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560ก)

คนภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือชาวอีสาน ที่อาศัยอยู่ในที่ราบสูงโคราชนี้ ประกอบด้วยกลุ่มชนหลายเผ่า เช่น เขมร ลัวะ (กูย) แสก ย้อ ผู้ไทย กะโสี (โซ) รวมทั้งไทยโคราช ซึ่งแต่ละเผ่าย่อมมีความแตกต่างกัน แต่วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยึดมั่นอยู่ในจารีตประเพณี ที่เรียกว่า “ฮีดบ้านคองเมือง” และ “ฮีดสิบสองคองสิบสี่” สอนให้ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ร่วมกิจกรรมสังคม และงานบุญงานกุศลเป็นประจำ ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนเหล่านี้ มีความสงบสุขตลอดมาด้วยอุปนิสัยขยันขันแข็งและสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์ จิตใจผ่องใสอ่อนโยน และเวลาที่ว่างจากการทำนา จึงคิดสร้างสรรค์งานศิลป์ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ผ้าไหมลายสวย ผ้าฝ้ายทอมือที่นับวันจะหายาก ข้าวของเครื่องใช้ เครื่องจักสานและเครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ สร้างรายได้แก่ ครอบครัว อีกทางหนึ่ง การค้นพบโครงกระดูกและรอยเท้าไดโนเสาร์บนแผ่นดินทรายที่อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย และอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ หรือแม้แต่ภาพเขียนของมนุษย์โบราณตามผนังถ้ำรวมทั้งวัฒนธรรมบ้านเชียง และซากโบราณวัตถุมากมาย ทำให้การขุดค้นหา ร่องรอย อารยธรรมในอดีตของดินแดนอันมั่งคั่งแห่งนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่รู้จักจบ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560ก)

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ ด้วยธรรมชาติที่สวยงามบนยอดเขาสูงหลายแห่ง แหล่งรวมอารยธรรมโบราณนับพันปี ที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ตลอดจนวัฒนธรรมพื้นบ้านวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและความมีน้ำใจของชาวอีสานยังคงเป็นเสน่ห์ที่มัดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยือนอีสานอย่างต่อเนื่องจวบจนปัจจุบัน จากอาณาเขตที่กว้างใหญ่ไพศาล ทำให้ภาคอีสานมีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายน่าสนใจ ทั้งการท่องเที่ยวธรรมชาติ แบบการเดินป่า ล่องแก่ง ศึกษาธรรมชาติ คุนุก หรือจะเที่ยวเพื่อการชื่นชมความงามในศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ศึกษาประวัติศาสตร์จากแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ และโบราณสถาน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560ข)

3.5.2 คุณค่าอัตลักษณ์ของศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสาน เป็นภูมิภาคที่มีทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ กระจายอยู่ทั่วทุกจังหวัด มีมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่ามั่งคั่งด้วยศิลปวัฒนธรรมที่มีการพัฒนา และได้รับอิทธิพลมาจากอารยธรรมอินเดีย อารยธรรมขอม โดยเฉพาะทางด้านศิลปวัฒนธรรม ซึ่งผู้คนในภาคอีสานต่างยึดมั่นในจารีตประเพณีดำรงรักษาวัฒนธรรมอันเก่าแก่ ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ไม่สามารถพบได้ในภูมิภาคอื่น ๆ เช่น ประเพณีผีตาโขน ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง ประเพณีไหลเรือไฟ และ

ประเพณีที่สำคัญอื่น ๆ ที่ชาวอีสานยึดมั่นและปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจนกลายเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ดั่งงามสืบทอดมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560ข)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน เป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์มาแต่โบราณ สังคมอีสานในอดีตจึงเป็นสังคมเกษตรกรรม ซึ่งประชากรส่วนใหญ่หาเลี้ยงชีพด้วยการทำไร่ ไร่นา และการทำประมงเป็นหลัก การประกอบอาชีพของชาวอีสานทั่วไปจะใช้เครื่องมือเครื่องใช้ ที่ผลิตขึ้นเอง โดยเครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่คนอีสานใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ มากมายหลายชนิด และเครื่องจักสานที่ผลิตขึ้นนั้น มักใช้วัสดุดิบ หรือวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป ทำให้เครื่องจักสานที่ทำขึ้นเป็นรูปแบบที่แตกต่างตามประเภทของวัสดุ และประโยชน์ใช้สอย สภาพการดำรงชีวิต สภาพภูมิศาสตร์ ความนิยมตามขนบประเพณี และวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เครื่องจักสาน ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือของชาวภาคอีสานนั้นมีรูปแบบแตกต่างจากภูมิภาคอื่น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560ข)

เครื่องปั้นดินเผา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่มีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์และมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นเวลายาวนาน หลักฐานเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาของภาคอีสานที่เก่าแก่ และสำคัญที่สุดก็คือที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีการค้นพบเครื่องปั้นดินเผาเขียนสีที่มีอายุเก่าแก่ ถึงประมาณ 5,600 ปี ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก นอกจากนั้น ยังมีการขุดพบเครื่องปั้นดินเผาโบราณในที่อื่น ๆ เช่น บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ทุ่งสำริด จังหวัดนครราชสีมา รวมถึงกลุ่มโนนชัยในเขตจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น สำหรับในยุคปัจจุบัน ภาคอีสาน ยังเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ ส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตรายเล็ก ผลิตสินค้าที่เน้นประโยชน์การใช้สอยเป็นหลัก เช่น หม้อน้ำ กระจาดต้นไม้ แจกัน เป็นต้น แหล่งผลิต เครื่องปั้นดินเผาของภาคอีสานที่ขึ้นชื่อเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปทั้งในและต่างประเทศ ก็คือ เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนั้นแล้ว ยังมีอีกหลายหมู่บ้านที่มีงานหัตถกรรม เครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านที่น่าสนใจและจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด อาทิ บ้านโค้งสวรรค์ อำเภอเมืองจังหวัดหนองบัวลำภู บ้านเชียงเครือ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร บ้านหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น (มนตรี โคตรคันทา, 2561)

3.5.3 ประเพณีดั้งเดิมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประเพณีดั้งเดิมท้องถิ่นที่มีมาในอดีตสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคมรับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณี จึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัฒนาอารามต่าง ๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่า ชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงาม เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาล โดยคำว่า “ประเพณี” นั้นมีความหมายว่า ความประเพณีที่คนส่วนใหญ่ยึดถือเป็นแบบแผน และได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ประเพณีปฏิบัติตามกันต่อไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังเช่น (ประเพณีภาคอีสาน, 2560)

1) ประเพณีไหลเรือไฟ

ในคืนวันออกพรรษา จังหวัดทางภาคอีสานที่ติดกับลุ่มน้ำมูล ชี และโขง จะมีประเพณีการปล่อยเรือไฟไหลไปตามลำน้ำ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ในชื่อว่า ประเพณีไหลเรือไฟ หรือในภาษาถิ่นจะเรียกว่า เสือไฟ โดยจะจัดขึ้นในคืนวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 หรือวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี นอกจากสะท้อนให้เห็นถึงศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวบ้านแล้ว ยังแสดงถึงความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนเดียวกันอีกด้วย ชาวอีสานก็จะมีความเชื่อเกี่ยวกับการไหลเรือไฟคล้าย ๆ กัน นั่นคือการไหลเรือไฟ เพื่อเป็นการสักการบูชา สิ่งที่เคยรพับถือ เช่น เพื่อเป็นเครื่องสักการบูชารอยพระพุทธบาท บวงสรวงพระธาตุจุฬามณี การขอขมาแม่พระคงคาที่ได้ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงไปใ้ในแม่น้ำลำคลอง บวงสรวงต่อพญานาค บางแห่งเชื่อว่า การไหลเรือไฟ เป็นการสะเดาะเคราะห์ บัดเป่าสิ่งชั่วร้ายให้ออกไปจากตนเองและครอบครัว บ้างก็เชื่อว่า การไหลเรือไฟ จะทำให้ปีต่อ ๆ ไป ฝนตกต้องตามฤดูกาล ด้วยเหตุนี้ สมัยก่อนแต่ละหมู่บ้านก็จะร่วมกันสร้างเรือไฟขึ้นมาสำหรับหมู่บ้านหรือชุมชนของตนเองก่อนจะนำมารวมกันที่ลำน้ำ (ประเพณีภาคอีสาน, 2560)

2) ประเพณีบุญข้าวประดับดิน

ในวันแรม 15 ค่ำ ของเดือนเก้า ชาวลาวและชาวไทยอีสาน จะมีงานบุญสำคัญเกิดขึ้นงานหนึ่ง เรียกกันในชื่อ งานบุญข้าวประดับดิน หรืองานบุญเดือนเก้า ซึ่งจะตรงกับเดือนสิงหาคมของ

ทุกปี โดยจะนำข้าวปลาอาหาร ของควา ของหวาน ผลไม้ หมากรุก บุหรี่ แบ่งมาอย่างละเล็ก อย่างละน้อย ห่อใบตองเป็นห่อเล็ก ๆ นำไปวางไว้ตามโคนไม้ใหญ่ หรือตามพื้นดินรอบ ๆ เจดีย์ หรือ โบสถ์ เพื่ออุทิศกุศลให้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยจะเรียกประเพณีนี้ว่า ประเพณีบุญข้าวประดับดิน สาเหตุที่ชาวลาว และชาวไทยอีสาน เลือกวันแรม 14 ค่ำ เดือนเก้า เป็นวันทำบุญข้าวประดับดิน ก็สืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าในคืนวันดังกล่าว ประตูนรกภูมิจะเปิดออก ภูติผีในนรก จะได้ออกมาเยี่ยมญาติพี่น้องในโลกมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ ญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่จึงจัดห่อข้าวปลาอาหารนำมาเลี้ยงดูญาติพี่น้องของตนที่เสียชีวิตไปแล้ว ความเชื่อดังกล่าวนี้มีที่มาจาก ตอนหนึ่งในพระธรรมบท ที่เล่าถึงพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วไม่ได้อุทิศให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ทำให้ดวงวิญญาณญาติต่างไม่ได้รับส่วนบุญ จึงมาส่งเสียงร้องโกลสที่ประทับ หลังทูลถามพระพุทธเจ้า ทรงแนะนำให้พระเจ้าพิมพิสารถวายทานแล้วอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณญาติ เหล่านั้นนั่นเอง สำหรับอาหารควา หวาน ผลหมากรากไม้ ที่นำมาห่อใบตองประกอบด้วย ข้าวเหนียวนึ่งสุก ปั้นเป็นก้อนเล็ก ๆ เท่าหัวแม่มือ 1 ก้อน เนื้อปลา หมู ไก่ กุ้ง น้อยหน้า ฝรั่ง มะละกอ มันแกว อ้อย มะละกอสุก หรือขนมหวานอื่น ๆ หาก 1 คำ บุหรี่ 1 มวน เมียง 1 คำ (ประเพณีภาคอีสาน, 2560)

3) ประเพณีบุญบั้งไฟ

ประเพณีบุญบั้งไฟ สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม เกษตรกร จึงต้องพึ่งพาธรรมชาติในการเพาะปลูก น้ำ เป็นสิ่งจำเป็นหลักในการเพาะปลูก หากปีใดน้ำไม่เพียงพอที่จะเพาะปลูก เกษตรกรจะจัดพิธีขอฝน โดยที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นหนึ่งในประเพณีสำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตลอดจนถึงประเทศลาว ที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันต่อมา โดยนอกจากจะเป็นการขอฝนแล้ว ในความเชื่อของชาวบ้านในท้องถิ่นมีอยู่ว่า การจุดบั้งไฟ ยังเป็นการเลี้ยงทายอย่างหนึ่ง ถ้าจุดบั้งไฟแล้วลอยขึ้นสูงทำนายนได้ว่า ปีนี้ฝนจะตกต้องตามฤดูกาล (ประเพณีภาคอีสาน, 2560)

4) ประเพณีการเล่นผีตาโขน

ประเพณีเล่นผีตาโขน เป็นประเพณีที่ชาวด่านซ้าย จังหวัดเลย ถือปฏิบัติสืบต่อกันอย่างยาวนาน ผู้ที่สวมบทบาทเป็นผีตาโขนนั้น จะต้องสวมหน้ากากที่น่าเกลียด น่ากลัว ทำจากหวดนึ่ง ข้าวเหนียว แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีสันทันสดใส ออกเดินร่วมขบวนไปกับขบวนแห่งานบุญหลวง ซึ่งจะ

จัดร่วมไปกับงานบุญหลวง ที่วัดโพธิ์ชัย อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย ปัจจุบัน ประเพณีเล่นผีตาโขน นอกจากจะเป็นประเพณีที่ชาวคำชะอีช่วยกันอนุรักษ์ไว้เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมที่ได้เรียนรู้ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนแล้ว ประเพณีนี้ยังช่วยกระตุ้นในเรื่องของการท่องเที่ยว นำเม็ดเงินชื่อเสียงมาสู่จังหวัดเลยเป็นประจำทุกปี (ประเพณีภาคอีสาน, 2560)

5) ประเพณีบุญคูณลาน

การทำบุญคูณลาน จะทำที่วัด หรือที่บ้านก็ได้ โดยชาวบ้านจะเอาข้าวมารวมกัน แล้วนิมนต์พระภิกษุมาเจริญพระพุทธมนต์ จัดน้ำอบ น้ำหอมไว้ประพรม วนด้วยสายสิญจน์บริเวณรอบกองข้าว ตอนเช้ามีการถวายอาหารบิณฑบาต และนำเอาน้ำพระพุทธมนต์ไปรดกองข้าว ถ้าทำที่บ้านเรียกว่า “บุญกุ่มข้าว” กำหนดในเดือนยี่ เรียกว่า “บุญเดือนยี่” (ประเพณีภาคอีสาน, 2560)

3.6 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่า ชาวไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะแบบกลุ่มนิยมผสมกับปัจเจกนิยมสืบสานประเพณีต่าง ๆ สอนให้ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันร่วมกิจกรรมทางสังคม และงานบุญงานกุศลเป็นประจำ ทำให้การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนเหล่านี้ มีความสงบตลอดมา และเป็นลักษณะวัฒนธรรมที่หลากหลาย ลักษณะของวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในลักษณะของวัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมขอม วิหรบุรุษ และวิรสตรีซึ่งเป็นที่ยกย่องได้แก่ คุณหญิงโม พระยอดเมืองขวาง พิธีกรรมส่วนใหญ่ เป็นการสักการะพระบรมสารีริกธาตุ ปราสาทพระพรangk การบวงสรวงอนุสาวรีย์ คุณค่าซึ่งเป็นที่ยอมรับกันคือ ผู้คนเป็นผู้รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด ยึดมั่นในพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คู่บ้านคู่เมืองด้วยอุปนิสัยขยันขันแข็ง จิตใจสบายเวลาที่ว่างจากการทำนาจึงคิดสร้างสรรค์งานศิลป์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าทอมือ จึงได้ชื่อว่าเป็น “ดินแดนแหล่งอารยธรรมโบราณและวัฒนธรรมพื้นเมือง” ซึ่งสะท้อนอยู่ในประเพณีความเชื่อต่าง ๆ ได้แก่ ประเพณีเดือนสิบสองคองสิบสี่ ไปงกลาง คำโพธิ์ คำไฮ บุญบั้งไฟ แหนงนางแมว เป็นต้น (กระทรวงวัฒนธรรม, 2560)

3.6.1 การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนเหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมและสังคมไทย ในปัจจุบันภายใต้กระแสของเศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์ จำเป็นจะต้องพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีคุณค่าและความหมายมากกว่าการท่องเที่ยวแบบเดิม ๆ ซึ่งกระแสหลักที่เป็นที่นิยมในยุคปัจจุบันนี้ ผู้ที่มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวจำเป็นต้องมี “จิตสำนึกใหม่” จิตสำนึกใหม่ หรือที่เรียกว่า “การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบพอเพียง” และเชื่อมโยง บริบทของการพัฒนาให้ครอบคลุม หลากหลายมิติบนพื้นฐานของสังคมไทยและสังคมโลก ที่นับวันยังมีความสลับซับซ้อนสูงขึ้นเรื่อย ๆ เป็นรูปแบบของการพัฒนาการท่องเที่ยว ที่นำไปสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ทรงยึดหลัก ดังนี้

1) การพัฒนาต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานเดิมของสังคมไทย “การจะพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างให้เจริญขึ้นนั้น จะต้องสร้างขึ้นจากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ก่อนทั้งสิ้น ถ้าพื้นฐานไม่ดี หรือคลอนแคลนบกพร่องแล้วจะเพิ่มเติมเสริมต่อให้เจริญดีขึ้น ไปอีกนั้นยากนักที่จะทำได้ จึงควรเข้าใจให้แจ้งชัดว่า นอกจากจะมุ่งสร้างความเจริญแล้ว ยังต้องพยายามรักษาพื้นฐานให้มั่นคง ไม่บกพร่องพร้อม ๆ กันด้วย”

2) การพัฒนาต้องตั้งอยู่บนหลักของภูมิสังคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยึดถือสภาพความเป็นจริงของภูมิประเทศและสังคมวิทยาเกี่ยวกับประชาชนในพื้นที่พัฒนาเป็นหลัก ทรงเห็นว่า การพัฒนาอะไรหรือจะทำการอะไรนั้น ขอให้ยึดหลักสำคัญคือ ให้สอดคล้องกับภูมิสังคม สิ่งแรกเป็นลักษณะของภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม ลักษณะธรรมชาติที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา และคำว่าสังคมโดยจะต้องคำนึงถึงสังคมของคนในพื้นที่นั้น เพราะคนในสังคมหนึ่งจะตัดสินใจไปตามวัฒนธรรมค่านิยมทางสังคม สิ่งแวดล้อม ประเพณี การอบรมที่บ่มฝังมา เพราะฉะนั้นในการพัฒนาให้คำนึงถึง 2 สิ่งนี้ ตลอดเวลาอย่าไปเปลี่ยนแปลงแปรสภาพหรือทำให้ความเป็นมนุษย์หรือภูมิประเทศตรงนั้นเสียไป

3) ทรงยึดหลักผลประโยชน์ของประชาชนและการได้รับการยอมรับ ทรงเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก

4) ทรงยึดหลักความคุ้มค่ามากกว่าคุ้มทุน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีกระแสพระราชดำรัสว่า “ขาดทุนคือกำไร Our Loss is our Gain การเสีย คือ การได้ประเทศชาติจะก้าวหน้า และการที่คนอยู่ดีมีสุขนั้นเป็นกำไรอีกอย่างหนึ่งซึ่งนับเป็นมูลค่าเงินไม่ได้” (กระทรวงวัฒนธรรม, 2560ก)

3.6.2 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน เป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์มาแต่โบราณ บริบท และพลวัต ของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน การท่องเที่ยวถือเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นักท่องเที่ยวจะให้ความสำคัญและสนใจแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวจึงต้องเน้นให้ความสำคัญกับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจ ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเฉพาะด้านมากขึ้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ประกอบด้วย 19 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม มุกดาหาร ยโสธร ร้อยเอ็ด เลย ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย หนองบัวลำภู อำนาจเจริญ อุบลราชธานี และอุบลราชธานี

ด้านการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ด้านอัตลักษณ์ในแต่ละพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พอสรุปให้เห็นในภาพรวมของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นในแต่ละจังหวัด ได้จากคำขวัญของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในแต่ละจังหวัดที่บ่งบอกถึงความโดดเด่นในแต่ละท้องถิ่น

ในอดีตอีสานได้ทิ้งร่องรอยของอารยธรรมไว้มากมาย ที่แสดงลักษณะความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งมรดกแต่สมัยอดีตหลายอย่างก็ยังสามารถสืบทอด ปรากฏให้เห็นจนทุกวันนี้ อาทิเช่น การถือสิทธิ์ การถือครอง ของชาวบ้านแถบอีสานและประเพณี พิธีกรรมหลาย ๆ อย่าง ตลอดจนกระทั่ง รูปเคารพของสำนักของผู้คนในหมู่บ้านที่ผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับความเชื่อในลักษณะของเทวนิยมผสมกับความเชื่อแบบพุทธศาสนา

การย้อนมองถึงงานพัฒนาที่เป็นมาแต่อดีตของอีสาน อาจจำแนกเพื่อมองพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้ได้สองลักษณะ ได้แก่ การพัฒนาในลักษณะที่เกิดขึ้นจากชุมชนเองโดยรวมตามวัฒนธรรมของตัวเองกับการพัฒนาที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอก ทั้งนี้ในประวัติศาสตร์ความเป็นมาอีสานแต่เดิมเป็นเพียงมณฑลหนึ่งของประเทศ ซึ่งได้ถูกยกเลิกวิธีการปกครองแบบดั้งเดิมลงอย่างสิ้นเชิงในช่วงปี 2450 ทั้งนี้ ลักษณะการปกครองของอีสานได้ถูกปรับเปลี่ยน ในแต่ละยุคแต่ละสมัยอยู่เสมอ แต่ก็ยังสืบทอดลักษณะ “เฉพาะตัว” ทางวัฒนธรรมมาได้อย่างต่อเนื่อง (กระทรวงวัฒนธรรม, 2560ข)

ดังนั้น เพื่อความชอบธรรมอันพึงมีขึ้นต่อวิถีชีวิตของประชาชนในอีสานผู้ซึ่งดำรงอยู่ และสืบทอดลักษณะทางวัฒนธรรมของตัวเองมาอย่างต่อเนื่อง งานพัฒนาจึงน่าจะเริ่มขึ้นด้วยการศึกษาสภาพทางวัฒนธรรม การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ในระดับหมู่บ้านและโครงสร้างของอีสานอย่างเป็นจริง

จากการนำเสนอดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยได้ฉายภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยกับวัฒนธรรม อำนาจที่สะท้อนผ่านมิติและรูปแบบต่าง ๆ ที่ผ่านทางวัฒนธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเป็น “บริบท” หรือ “ฉากหลัง” ในการสร้างความเข้าใจการบริหารความเหมาะสมระหว่างวัฒนธรรมองค์กรและวัฒนธรรมปัจเจกบุคคลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย นอกจากนี้ยังช่วยให้เข้าใจลักษณะของวัฒนธรรมของชาติไทยที่มีลักษณะเฉพาะตัวซึ่งครอบคลุมและมีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมการเมือง ตลอดจนบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในฐานะหน่วยงานที่มีความสำคัญในการส่งเสริมเรื่องความมีอิสระของท้องถิ่น การกระจายอำนาจจากรัฐบาลกลาง การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่

สรุปได้ว่า ลักษณะวัฒนธรรมหลักของชาติไทยในมิติต่าง ๆ ที่ส่งอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมท้องถิ่นวัฒนธรรมองค์กร วัฒนธรรมปัจเจกบุคคลของคนไทยได้แก่ วัฒนธรรมปัจเจกบุคคล เรื่องความขึ้นชอบอิสระ ซึ่งให้ความสำคัญกับข้อมูลไม่เป็นทางการ การชอบช่วยเหลือ และบริบทวัฒนธรรมที่สูงในการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ประเทศไทยยังมีแบบแผนวัฒนธรรมแบบสโมสรซึ่งขึ้นชื่อเรื่องผู้นำที่มีบารมี การอุปถัมภ์เครือขายของญาติมิตร ในเรื่องของการให้คุณค่ากับความไว้วางใจชอบเสียงและใช้สัญชาตญาณมากกว่าเหตุผล ขณะเดียวกันก็มีวัฒนธรรมแบบเน้นบทบาทเป็นรากฐานรองรับ ซึ่งหมายถึงวัฒนธรรมลำดับชั้นแบบระบบราชการ สังคมไทยจึงเป็นสังคมที่ขึ้นชอบในเรื่องของการมีอำนาจ แต่โครงสร้างวัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมที่อ่อนชาวไทยเป็นชนชาติที่พร้อมจะปรับตัวและยืดหยุ่นกับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดี แต่ไม่สามารถมีค่านิยมร่วมที่แข็งและทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นทางวัฒนธรรมในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้โดยง่าย วัฒนธรรมท้องถิ่นแบบอำนาจนิยม จึงเป็นบริบทแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการสร้างสรรค์วัฒนธรรม

ทั้งนี้ การท่องเที่ยวของประเทศไทยในแต่ละพื้นที่เกิดขึ้นทั้งโดยความบังเอิญและตั้งใจ หลายพื้นที่ยังขาดการวางแผนในการบริหารจัดการเชิงขาดทิศทางการพัฒนาส่งผลให้การท่องเที่ยว ประสบความล้มเหลว เหล่านี้เป็นบทเรียนสำคัญของการท่องเที่ยวไทย จึงจำเป็นต้องหา แนวทางในการดำเนินการเพื่อพัฒนาในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็น หน่วยงานภาครัฐที่ใกล้ชิดประชาชนและมีอำนาจในการบริหารจัดการระดับท้องถิ่นซึ่งถือเป็นรากแก้ว ที่สำคัญของประเทศ ดังนั้นหากจะพัฒนาการท่องเที่ยวในภาพรวมของประเทศไทยให้ประสบความสำเร็จ ก็ต้องเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ ที่มีอำนาจในการบริหารจัดการตามกฎหมายอย่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การนำเสนอในบทต่อจากนี้ไป ในบทที่ 4 ผู้วิจัย จะได้นำเสนอเป็นกรณีศึกษาการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อการท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นกรณีศึกษา คือ ประเพณีผีตาโขน จังหวัดเลย และประเพณีการรำขึ้นประสาธเขาพนมรุ้ง จังหวัด บุรีรัมย์

บทที่ 4

ผีตาโขน จังหวัดเลย และการรำขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อการท่องเที่ยวของไทย

ในบทที่ 4 นี้ เป็นการนำเสนอการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อการท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เป็นการศึกษากรณีของประเพณีผีตาโขน จังหวัดเลย และการรำขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ทั้งนี้คำว่า “วัฒนธรรม” มีผู้ให้คำจำกัดความไว้มากมาย เมื่อพิจารณาถึงสาระสำคัญแล้ว สรุปได้ว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง “แบบอย่างหรือวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนแต่ละกลุ่ม เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมกรอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขในสังคม” วัฒนธรรมแต่ละสังคมจะแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ และทรัพยากรต่าง ๆ ลักษณะอีกประการหนึ่งของวัฒนธรรม คือเป็นการสั่งสมความคิด ความเชื่อ วิธีการ จากสังคมรุ่นก่อน ๆ มีการเรียนรู้ และสามารถถ่ายทอดไปยังรุ่นต่อ ๆ ไปได้ วัฒนธรรมใดที่มีรูปแบบ หรือแนวความคิดที่ไม่เหมาะสม ก็อาจจะเลือนหายไปวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่แสดงความเป็นชาติให้ปรากฏชัดเจนขึ้น ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่โดดเด่นทำให้คนไทยแตกต่างจากชาติอื่น ๆ มีเอกลักษณ์ประจำชาติที่เห็นได้จากภาษาที่ใช้ อุปนิสัยใจคอ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนการแสดงออกที่นุ่มนวล อันมีผลมาจากสังคมไทยที่เป็นสังคมแบบประเพณีนำ และเป็นสังคมเกษตรกรรม เนื่องจาก ประชากรส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ในชนบท สภาพของสิ่งแวดล้อมที่ดี กล่อมเกลาจิตใจมีความโอบอ้อมอารี มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ เกื้อกูลซึ่งกันและกันตลอดมา

4.1 บริบทของศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยว ถือเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม องค์การการท่องเที่ยวโลกได้พยากรณ์ว่าในปี พ.ศ. 2563 น่าจะมีนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศเป็นจำนวนถึง 1,600 ล้านคน จากการประมาณการอัตราการเติบโตของการท่องเที่ยวในประเทศกำลังพัฒนาคาดว่า มีอัตราเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 4 ต่อปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอุตสาหกรรมมีอัตราเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 2.5 ต่อปี นักท่องเที่ยวที่มีการเดินทางท่องเที่ยวในต่างประเทศมากที่สุด ได้แก่

นักท่องเที่ยวจากเยอรมนี ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส ส่วนประเทศใหม่ ๆ ที่จะมีจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวไปยังต่างประเทศใน ระดับสูง ได้แก่ ประเทศจีน และรัสเซีย และในปี พ.ศ. 2563 นี้เองคาดว่าประเทศจีน จะมีความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวได้มากที่สุดเป็นอันดับหนึ่งแทนประเทศฝรั่งเศสอีกด้วย ทั้งนี้นักท่องเที่ยวมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวระยะไกลในสัดส่วนเพิ่มขึ้น คือประมาณร้อยละ 24 ซึ่งนักท่องเที่ยวจะให้ความสำคัญและสนใจแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัฒนธรรม ชุมชน รวมทั้งการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพเพิ่มมากขึ้น การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวจึงต้องเน้นให้ความสำคัญกับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวเฉพาะด้านมากขึ้น (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554, น. 3)

จากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลไทยที่มุ่งส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับประชาชน และนำเงินตราเข้าสู่ประเทศได้อย่างมหาศาล ผลของการส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติและคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยใช้กระบวนการเพิ่มตลาดใหม่และตลาดเฉพาะกลุ่มเพื่อเร่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศ กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวชาวไทยท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มมากขึ้น และสนับสนุนการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว โดยความร่วมมือแบบพหุภาคีอันนำไปสู่การเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวแห่งภูมิภาคเอเชียที่ยั่งยืน แม้การท่องเที่ยวจะสร้างรายได้ให้กับชุมชนและประเทศชาติ แต่เมื่อมีการพัฒนาพื้นที่ใดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวก็ย่อมหมายถึงการใช้ทรัพยากรในพื้นที่นั้นมากขึ้น จำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นก็เท่ากับเป็นการสร้างปริมาณมูลฝอย น้ำเสีย สิ่งปฏิกูลและมลพิษอื่น ๆ ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังมีปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยว ได้แก่ ปัญหาการบุกรุกพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ทัศนียภาพอันเกิดจากสถาปัตยกรรมที่ไม่กลมกลืน ปัญหาที่เกิดจากการขาดระบบการจัดการมลพิษในพื้นที่ท่องเที่ยว ดังนั้น จำเป็นต้องมีมาตรการในการจัดการพื้นที่ที่เหมาะสม เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างสมดุล ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมให้เปลี่ยนไป (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2555, น.11)

หากแบ่งวัฒนธรรมด้วยมิติทางการท่องเที่ยวแล้ว จะสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม หมายถึงสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ ไม่สามารถมองเห็น หรือจับต้องได้ เป็นการแสดงออกในด้านความคิด ประเพณี ขนบธรรมเนียม แบบแผนของพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มของตนว่าเป็นสิ่งที่ดีงามเหมาะสม เช่น ศาสนา ความเชื่อ

ความสนใจ ทัศนคติ ความรู้ และความสามารถ วัฒนธรรม ประเภทนี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมขึ้นได้ และในบางกรณีอาจพัฒนาจนถึงขั้นเป็นอารยธรรม (Civilization) ก็ได้ เช่น การสร้างศาสนสถานในสมัยก่อน เมื่อเวลาผ่านไปจึงกลายเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หากพิจารณาความหมาย และลักษณะของวัฒนธรรมที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทที่ 2 เป็นผลผลิตของวัฒนธรรมที่มีตัวตน เป็นรูปธรรมเห็นได้ชัดเจน ส่วนประเภทที่ 3 มีสภาพแรกเริ่มมาจากแนวความคิด ความเชื่อและวิถีชีวิต ซึ่งเป็นนามธรรม แต่ได้มีการพัฒนาจนมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบขึ้นมา ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทนี้ได้โดยตรง

องค์การสหประชาชาติ ได้กำหนดความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึง กิจกรรมที่มีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง 3 ประการ คือ (1) เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังสถานที่อื่นเป็นการชั่วคราว (2) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ และ (3) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตามที่มีไว้เพื่อการประกอบอาชีพ หรือหารายได้ 2 ครั้งนั้น จุดมุ่งหมายของการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวต้องมีไว้เพื่อการประกอบอาชีพและไปอยู่เป็นประจำ แต่มีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง การท่องเที่ยวจัดได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยมี คุณประโยชน์ต่าง ๆ มากมายทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อนึกถึงการท่องเที่ยวก็ไม่ควรนึกถึงประโยชน์เพียงด้านเดียว เพราะหากขาดการ วางแผนและจัดการการท่องเที่ยวที่ดี อาจก่อผลกระทบเชิงลบตามมาอย่างมาก

4.1.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource)

ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) เป็นสินค้าหลักทางการท่องเที่ยวที่จะขายหรือสร้างแรงดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมและศิลปวัฒนธรรม ประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมท้องถิ่น ที่มีลักษณะเด่นเป็นที่น่าสนใจ อันได้แก่

- 1) ทรัพยากรการท่องเที่ยว ประเภทธรรมชาติ หมายถึง สภาพภูมิประเทศ รวมทั้ง อากาศและทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น น้ำตก ภูเขา ทะเล ป่าไม้ ชายหาด เกาะแก่ง สัตว์ป่า เป็นต้น
- 2) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสนสถาน หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐาน

ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนาที่แสดงถึงอารยธรรมของท้องถิ่น มีผลดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวไปเยือน เช่น เมืองโบราณ พระราชวัง ปราสาท หิน สุสาน หอไตร พิพิธภัณฑสถานอารยธรรม อุทยานประวัติศาสตร์ อนุสรณ์สถาน สมรภูมิ บ้านบุคคลสำคัญ วัด โบสถ์ วิหาร เทวรูป รูปปั้น พระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น

3) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมและประเพณี หมายถึง ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์และถ่ายทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เช่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ สภาพบ้านเรือน ภาษา การแต่งกาย การละเล่น ดนตรี กวี ศิลปะ ประเพณี งานเทศกาล พิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

4) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทมนุษย์สร้างขึ้น หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยการสร้างกิจกรรมใหม่หรือปรับปรุงดัดแปลงให้สถานที่ที่มีความหลากหลายในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ สวนสัตว์ ศูนย์วิจัยเกษตร สวนส้ม สวนกล้วยไม้ สวนสนุก สถานที่ ชมทิวทัศน์ สถานที่บันเทิง สถานที่ซื้อสินค้า สถานที่เล่นกีฬา พิพิธภัณฑสถานของเอกชน เป็นต้น (โอเคเนชั่น, 2560)

4.1.2 ทูทางสังคม และวัฒนธรรมในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Capital) เป็นทุนที่เป็นนามธรรม แต่มีความสำคัญต่อการเป็นชุมชนและความเป็นปึกแผ่นของชุมชน อย่างมาก ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม เน้นความสัมพันธ์ ที่อยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความสามัคคี ความเอื้ออาทรต่อกัน เกิดความไว้วางใจกัน และเกิดความร่วมมือในลักษณะกลุ่มหรือเครือข่ายซึ่งมีรูปแบบความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติ (Norm) แบบเดียวกัน นั่นคือ การเคารพต่อผู้ อาวุโส เคารพต่อการเป็นเพื่อนร่วมชุมชนเดียวกัน ซึ่งได้ปฏิบัติต่อกันโดยอัตโนมัติ ทำให้เกิดการส่งเสริมและเกื้อหนุนให้มืองค์กรทางสังคมหรือเครือข่าย (Network) ที่เอื้อเพื่อแผ่แผ่ต่อกันได้ง่ายขึ้น แม้การเกิดกลุ่มหรือเครือข่ายนั้นจะเป็นไปได้อย่างช้า ๆ แต่ก็ก่อให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินงาน และมีความไว้วางใจ (Trust) ต่อกันได้ โดยมีเป้าหมายสูงสุดเดียวกัน ส่วนทุนทางวัฒนธรรม เน้นการใช้ ความรู้ ภูมิปัญญาและเน้นค่านิยมท้องถิ่น ตลอดจนเน้นอนุรักษ์และพัฒนาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของชุมชนไว้ ถึงแม้ว่าโดยประวัติศาสตร์ของชุมชนเองนั้น มิได้เกิดจากการเป็นเครือญาติกันทั้งหมดก็ตาม แต่ได้มีการหลั่งไหลทางวัฒนธรรมและซึมซับกันโดยอัตโนมัติ มีการคิดค้นและพัฒนาความรู้ ภูมิปัญญาจากการประกอบอาชีพของตนเองแล้วบอกต่อ ๆ

กันเมื่อใช้แล้วดี หรือการถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งต้นทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้ได้ถูกอนุรักษ์และถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อ ๆ ไป (เสาวลักษณ์ สมสุข, 2559) ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นทุนที่สำคัญมาก ต่อความเข้มแข็งของชุมชนและมีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เพราะการท่องเที่ยวจะต้องวางอยู่บนฐาน “ทุน” นี้ ดังจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวหันกลับสู่ความเป็นชุมชนดั้งเดิม ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิต จึงกลายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้ไม่น้อย

ดังนั้น การบริหารจัดการเพื่อรักษาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย กระบวนการมีส่วนร่วมเชิงพหุภาคี โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของทุนดังกล่าวอย่างแท้จริง เพื่อเตรียมความพร้อมของชุมชนในการรองรับการท่องเที่ยว กล่าวได้ว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในฐานะองค์กรภาครัฐที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุดก็ควรกระตุ้นให้เกิดกลไกการส่งเสริมและรักษาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมให้คงอยู่เพื่อเป็นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวของท้องถิ่นต่อไป

4.1.3 แนวคิดด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว นับว่ามีความสำคัญสำหรับผู้ประกอบวิชาชีพเกี่ยวกับธุรกิจการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก โดยเริ่มที่การเป็นผู้ประกอบกิจการท่องเที่ยวทั้งภายในประเทศและนอกประเทศ หรือการเป็นมัคคุเทศก์ทั้งประเภททั่วไป และประเภทเฉพาะทาง ผู้ประกอบการต้องขึ้นทะเบียนรับใบอนุญาตประกอบการตามกฎหมายทั้งสิ้น จึงจะสามารถประกอบกิจการได้ นอกจากนี้ ผู้ประกอบการในธุรกิจอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการนักท่องเที่ยว เช่น ธุรกิจโรงแรม สถานบริการ ธุรกิจ ด้าน โบราณวัตถุ ล้วนแต่ต้องมีใบอนุญาตประกอบกิจการตามกฎหมายทั้งสิ้น นอกจากต้องมีใบอนุญาตประกอบกิจการก่อนการดำเนินการแล้ว การจะเข้าไปดำเนินการนำเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั้งในเขตอุทยานแห่งชาติหรือเขตโบราณสถานต่าง ๆ ผู้ประกอบการนำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์ ต้องทราบกฎและระเบียบของสถานที่แต่ละแห่งเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ สำหรับการจำหน่ายสินค้าให้แก่นักท่องเที่ยวในปัจจุบันมักพบการหลอกลวงหรือเอาเปรียบนักท่องเที่ยว ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาพพจน์ของประเทศจนเป็นที่กล่าวกันในหมู่นักท่องเที่ยวว่าประเทศไทยเป็นแหล่งผลิตสินค้าปลอมและหลอกลวงนักท่องเที่ยว นับเป็นการเสื่อมเสียชื่อเสียงเป็นอย่างมาก ดังนั้น หากนำกฎหมายข้อ โกงที่กำหนดความผิดมาอธิบายให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจท่องเที่ยวได้เข้าใจและตระหนักถึงผลเสียที่จะตามมา ก็อาจจะช่วยลดปัญหาได้

ในระดับหนึ่ง จะเห็นได้ว่ากฎหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยว นั้น มีความสำคัญมากซึ่งผู้เกี่ยวข้องควรจะรู้และศึกษาเพื่อที่จะได้เข้าใจกฎเกณฑ์สิทธิและหน้าที่ของตน อันเป็นแนวทางในการปฏิบัติอย่างถูกต้อง ไม่เกิดความเสียหายแก่สังคมโดยรวม ซึ่งมีระเบียบและกฎหมายเกี่ยวกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

โดยเฉพาะพระราชบัญญัตินโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2551 เป็นพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยตรงฉบับล่าสุดที่เกิดขึ้น เพราะการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของประเทศกระจัดกระจายอยู่ตามหน่วยงานของรัฐ ทำให้การบริหารและการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมาไม่มีเอกภาพเป็นไปอย่างไร้ทิศทางและไม่ต่อเนื่อง ประกอบกับสภาวการณ์ในปัจจุบันแหล่งท่องเที่ยวอันเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหลายประเภท ยังมิได้มีระบบการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ถูกต้องและเหมาะสม เป็นเหตุให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมและด้อยคุณภาพ นำมาซึ่งผลกระทบทั้งทางตรง และทางอ้อมต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม และเป็นอุปสรรคในการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศให้มีคุณภาพและมีความยั่งยืน

กลไกในการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของประเทศให้เป็นไปอย่างมีระบบสอดคล้องและเชื่อมโยงกันทั้งในระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น เพื่อให้การบริหารและการพัฒนาการท่องเที่ยว มีเอกภาพ และมีความต่อเนื่อง ตลอดจนเพื่อให้มีระบบการบริหาร จัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างถูกต้อง และเหมาะสม ในพระราชบัญญัตินโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2551 ในมาตรา 5 ได้กำหนดให้มี “คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ เรียกโดยย่อ ว่า “ท.ท.ช.” ประกอบด้วย นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ รัฐมนตรีว่าการการท่องเที่ยวและกีฬาเป็นรองประธานกรรมการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ปลัดกระทรวงกลาโหม ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ปลัดกระทรวงพาณิชย์ ปลัดกระทรวงแรงงาน ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ปลัดกระทรวงสาธารณสุข เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ผู้อำนวยการสำนักงานประมาณ ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ นายกสมาคมองค์การบริหารส่วนจังหวัดแห่งประเทศไทย นายกสมาคมสันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย นายกสมาคมองค์การบริหารส่วนตำบลแห่งประเทศไทย ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งนายกรัฐมนตรีแต่งตั้งไม่เกินเก้าคน เป็นกรรมการ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2559)

โดยคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (ท.ท.ช.) มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้คือ

- 1) จัดทำและเสนอนโยบาย ยุทธศาสตร์หรือมาตรการเพื่อส่งเสริมการบริหารและ พัฒนาการท่องเที่ยวต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาอนุมัติ
- 2) จัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติเสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณา อนุมัติ
- 3) เสนอนโยบายและแนวทางการจัดทำความร่วมมือระหว่างประเทศเกี่ยวกับ การท่องเที่ยวต่อคณะรัฐมนตรี
- 4) ดำเนินการเพื่อให้มีการกำหนดเขตพัฒนาการท่องเที่ยว
- 5) พิจารณาให้ความเห็นชอบ และกำกับดูแลการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ พัฒนาการท่องเที่ยวภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยว
- 6) กำหนดและจัดให้มีการรับรองมาตรฐานเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวหรือ อุตสาหกรรมท่องเที่ยว
- 7) อำนาจการติดตามประเมินผล และตรวจสอบการดำเนินงานของหน่วยงานของ รัฐให้เป็นไปตามแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติและนโยบายหรือมาตรการเพื่อการส่งเสริมการ บริหารและพัฒนาการท่องเที่ยว
- 8) กำกับจัดการและบริหารกองทุน
- 9) ปฏิบัติการอื่นตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการ หรือตามที่คณะรัฐมนตรีมอบหมาย (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2559)

จากข้อมูลดังกล่าวมาแล้วนี้ แสดงให้เห็นว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เริ่มเข้ามามี บทบาทด้านการท่องเที่ยวที่ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะการแต่งตั้งนายกสมาคมองค์การบริหารส่วน จังหวัดแห่งประเทศไทย นายกสมาคมสันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย นายกสมาคมองค์การ บริหารส่วนตำบลแห่งประเทศไทย เป็นคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติตาม พระราชบัญญัติฉบับนี้ จึงส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น อีกทั้งยังมีส่วนกำหนดนโยบายและบริหารจัดการ การท่องเที่ยวของประเทศในภาพรวม

4.2 ความเข้มแข็งของชุมชน “กลไกขับเคลื่อน” ผู้การท้องถิ่นที่ยั่งยืนของท้องถิ่น

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบท รวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบต่อผู้ภายนอก ชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่มชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กร ชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันและด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วย ในด้านการจัดการการท้องถิ่น แนวคิดชุมชนเข้มแข็งมีความสำคัญเป็นอย่างมากเพราะหาก “กลไก” การจัดการมีความเข้มแข็งก็จะสามารถบริหารจัดการการท้องถิ่นอย่างถูกต้องทิศทางและก่อให้เกิดผลกระทบในเชิงลบน้อยที่สุด

คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤต ภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ ดังนี้ (มูลนิธิสำนึกรักบ้านเกิด, 2560)

- 1) บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ
- 2) มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
- 3) มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกันและมีความรักท้องถิ่นรักชุมชน
- 4) มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ
- 5) มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
- 6) มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
- 7) มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 8) มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี
- 9) มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

อีกทั้งคณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤต ภายใต้ คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ไว้ดังนี้

- 1) สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไข
- 2) ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
- 3) สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
- 4) มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใสและพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ
- 5) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน
- 6) สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
- 7) มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
- 8) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่น ๆ ท้องถิ่น ภาคราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการและอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินการเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้น และสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้มีกิจกรรมหลักที่ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

1) การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญ ปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบและร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐจาก “ผู้สั่งการ” เป็น “ผู้สนับสนุน” ในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

2) การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน ประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคม และสวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟู อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผน ความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชน (มูลนิธิสำนึกกรักบ้านเกิด, 2559)

4.3 การจัดการการท่องเที่ยวของท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน เป็นเขตวัฒนธรรมที่ครอบคลุมจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะของพื้นที่เป็นแอ่งที่ราบในเขตที่ราบสูง ซึ่งโอบล้อมด้วยทิวเขาสูงทางด้านตะวันตก และทางใต้ พื้นที่ลาดเทลงทางฝั่งตะวันออก ทำให้แม่น้ำส่วนใหญ่ไหลลงแม่น้ำโขง อีสานมีความจำกัดในทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากสภาพอากาศแห้งแล้งในหน้าแล้ง แต่ถึงฤดูน้ำหลาก น้ำก็จะเอ่อท่วมสองฝั่งลำน้ำ ทำให้ประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ตามที่เนินไม่ไกลจากลำน้ำ สะท้อนถึงภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐาน และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเดิมเคยอยู่ในเขตอิทธิพลอารยธรรมจากขอม และเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของคนไท-ลาว กลุ่มต่าง ๆ จึงทำให้มีการผสมผสานวัฒนธรรมที่หลากหลายเข้าด้วยกัน และสั่งสมสืบทอดต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมอีสานที่มีลักษณะเฉพาะตัวและน่าสนใจ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นดินแดนที่มีอารยธรรมเก่าแก่ ที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลกและเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณี ที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมเป็นตัวบ่งบอกถึงคติ ความเชื่อ พิธีกรรม ค่านิยม ศาสนา และรูปแบบการดำเนินชีวิต ตลอดจนการประกอบอาชีพของคนในท้องถิ่น ได้เป็นอย่างดี สาเหตุที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมประเพณี ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นผลมาจากการเป็นศูนย์รวมของประชากรหลากหลายเชื้อชาติและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการติดต่อค้าขายกับ

ประเทศใกล้เคียง จนก่อให้เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณีระหว่างกัน ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิตก็มีความคล้ายคลึงกันด้วย ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ภาคตะวันออก เฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ มีผลทำให้ศิลปะ วัฒนธรรม มีความแตกต่างจากภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย โดยสังเกตได้จากรูปแบบวัฒนธรรมที่ดิงามของ ชาวอีสานผ่านทางประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้น ทำให้สามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ศิลปวัฒนธรรมของชาวอีสานมีพัฒนาการมาตั้งแต่ครั้ง โบราณกาล ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทาง โบราณคดีและประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่ค้นพบล้วนแสดงให้เห็นว่า บรรพบุรุษ ของชาวอีสานรู้จัก การใช้งานศิลปะพวงภาพและสัญลักษณ์ต่าง ๆ เป็นตัวสื่อความหมายมาเป็นเวลายาวนานที่ยังคง บอกร่องราวของการดำเนินชีวิตของบรรพบุรุษในชุมชนชาวอีสานในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี

4.3.1 องค์กรปกครองท้องถิ่นภายในพื้นที่กลุ่มจังหวัด

การจัดตั้งกลุ่มจังหวัดในปัจจุบัน เป็นไปตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการบริหารงานจังหวัด และกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ พ.ศ. 2551 ที่กำหนดให้คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดและกลุ่ม จังหวัดแบบบูรณาการ (ก.น.จ.) พิจารณาจัดตั้งกลุ่มจังหวัดและกำหนด จังหวัดที่เป็นศูนย์ปฏิบัติการของกลุ่มจังหวัด และเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบ ก่อนนำไปประกาศ ในราชกิจจานุเบกษา โดยแนวทางในการจัดกลุ่มจะเน้นลักษณะเขตพื้นที่ที่ติดต่อกันหรือเป็นการรวมกลุ่มจังหวัดที่อยู่ในเขตพื้นที่ที่ติดต่อกันหรือต่อเนื่องกันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานหรือ ข้อพิจารณาเบื้องต้น โดยใช้ประเด็น ยุทธศาสตร์หรือทิศทางการพัฒนาจังหวัดที่สอดคล้องกันหรือ เกื้อหนุนต่อกัน เป็นแนวการพิจารณาขั้นที่สอง และประการสุดท้ายพิจารณาจากความเกี่ยวเนื่อง ทางเศรษฐกิจ การผลิต การค้า และการลงทุนเพื่อมูลค่าเพิ่ม และการได้เปรียบในการแข่งขันร่วมกัน รวมทั้งเป็นการแก้ไขปัญหาเร่งด่วนที่จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมกันระหว่างจังหวัด

สาเหตุที่ให้ความสำคัญกับการเป็นเขตพื้นที่ติดต่อกันนั้น มาจากสมมุติฐานที่ว่าจังหวัดที่อยู่ พื้นที่ติดกัน จะมีลักษณะทางภูมิประเทศ ประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยมใกล้เคียงกันมีการแบ่งตาม ลักษณะของพื้นที่เศรษฐกิจและสังคมที่มีความใกล้เคียงกัน มีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ติดต่อกันมีจุดอ่อน จุดแข็งในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติที่คล้ายคลึงกัน จะทำ ให้ง่ายกับการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันได้ นอกจากนั้นแล้วการที่ อยู่ในภูมิภาคเดียวกันจะมีปัญหาและความต้องการคล้าย ๆ กัน สะดวกในการประสานงานและบูรณาการ

การพัฒนาในกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพสำหรับการกำหนดจังหวัดที่เป็นศูนย์ปฏิบัติการกลุ่มจังหวัด เพื่อทำให้มีจังหวัดที่ผู้แทนหนึ่งเดียวของกลุ่มจังหวัด ในการเป็นแกนกลางของการบริหารจัดการภายใน การจัดทำแผนพัฒนากลุ่มจังหวัด และการประสานงานในเชิงยุทธศาสตร์ และขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัดได้อย่างเป็นเอกภาพ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2556, น. 5-7)

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวของท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงขอเสนอการแบ่งกลุ่มองค์กรปกครองท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ออกเป็น 5 กลุ่มจังหวัด ทั้งนี้ เพื่อให้มองเห็นถึงภาพรวมของการพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภูมิทัศน์การเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย อันได้แก่

กลุ่มแรก เป็นกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 1 ประกอบด้วย 5 จังหวัด ได้แก่ อุดรธานี หนองคาย หนองบัวลำภู บึงกาฬ และเลย ซึ่งกลุ่มจังหวัดนี้มีศักยภาพในด้านการเกษตรและเป็นเส้นทางเชื่อมโยงกับชายแดนและเมืองหลวงของประเทศเพื่อนบ้าน การพัฒนาจึงเน้นหนักในประเด็นของการฟื้นฟูระบบนิเวศเพื่อรักษาสมดุล ธรรมชาติการปรับโครงสร้างการผลิตด้านการเกษตร การพัฒนาการท่องเที่ยว การส่งเสริมการค้า การเร่งแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำจากภาวะฝนแล้ง

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 ที่ประกอบด้วย 3 จังหวัด อันได้แก่ สกลนคร นครพนม และมุกดาหาร โดยในกลุ่มจังหวัดนี้เป็นจังหวัดชายแดนมีสะพานข้ามแม่น้ำโขง เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ สปป. ลาว ซึ่งสามารถเชื่อมต่อไปยังประเทศเวียดนาม จึงให้ความสำคัญกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าการเกษตร การส่งเสริมพื้นที่ชลประทาน การทำปศุสัตว์โดยเฉพาะโคนเนื้อ ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดประเทศเพื่อนบ้าน และการเร่งแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำจากภาวะฝนแล้ง

กลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ประกอบด้วย 5 จังหวัด ได้แก่ ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม และร้อยเอ็ด มีที่ตั้งเป็นศูนย์กลางภาค และเป็นเส้นทางเชื่อมโยงกับระบียงเศรษฐกิจตะวันออกเฉียงเหนือ จึงเน้นที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

ของ เมืองรองรับการเป็นศูนย์กลางการค้าบริการและการลงทุนของภาค การใช้ประโยชน์พื้นที่ชลประทานให้เกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อพัฒนาการเกษตรให้มีความก้าวหน้า และการเร่งแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำจากภาวะฝนแล้ง

กลุ่มที่สี่ เป็นกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 1 ประกอบด้วย 4 จังหวัด ได้แก่ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ยโสธร และอำนาจเจริญ เป็นกลุ่มจังหวัดที่มีเขตติดต่อกับทั้งประเทศ สปป.ลาว และกัมพูชา และมีศักยภาพในด้านการเกษตร และการท่องเที่ยว จึงเน้นการพัฒนาแหล่งน้ำและการจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมและขาดแคลนน้ำ และนอกจากนี้ยังเน้นเรื่องการลงทุนและรายได้จากการท่องเที่ยว

กลุ่มที่ห้า เป็นกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 ประกอบด้วย 5 จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ และสุรินทร์ กลุ่มจังหวัดที่มีศักยภาพทางการเกษตรและอุตสาหกรรมมีพื้นที่ติดต่อกับประเทศกัมพูชา และเป็นเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรื่องการพัฒนาาระบบชลประทาน การส่งเสริมภาคการเกษตรและ อุตสาหกรรม ตลอดจนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และเชิงประวัติศาสตร์ อารยธรรมขอมที่เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน

เนื่องจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายในพื้นที่กลุ่มจังหวัดเองนั้น มีความหลากหลายทั้งทางด้านกายภาพและศักยภาพ และโอกาสทางเศรษฐกิจ ตลอดจนสังคม วัฒนธรรม ดังนั้นในการกำหนดแนวทางการพัฒนาของกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่จึงมีลักษณะเฉพาะกลุ่ม การจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นถือเป็นภารกิจตามอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มาตรา 16 (1) และมาตรา 17 (1) ที่กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดทำแผนพัฒนาของตนเอง และตามระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการจัดทำแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2548” ข้อ 16 ที่วางแนวทางให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา และในสถานการณ์ปัจจุบัน รัฐบาลมีความต้องการในการจัดทำแผนพัฒนาในทุกระดับมีความสอดคล้องสามารถบูรณาการการทำงานได้ในทุกระดับตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ให้ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ (Country Strategy) ให้ตอบสนองการพัฒนาประเทศในระดับบน และแก้ปัญหาตอบสนองความต้องการของประชาชนและเชิญหน่วยงานหลักที่จะต้องดำเนินการในพื้นที่มารับฟังแนวคิดดังกล่าวและขยายผลสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในทุกระดับด้วย

ในระดับพื้นที่ ดังนั้น การบูรณาการ การจัดทำยุทธศาสตร์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้รองรับแนวทางการพัฒนาประเทศ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกันกับทุกภาคส่วน และสร้างความเกี่ยวเนื่องไปยังภาคประชาชนและภาคธุรกิจเอกชนด้วย กระทรวงมหาดไทย ในฐานะที่ต้องรับผิดชอบการดำเนินการดังกล่าวจึงกำหนดแนวทางที่จะสามารถบูรณาการ การจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นได้ทั้งระบบ

ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2550 มาตรา 53/1 และ มาตรา 53/2 บัญญัติให้จังหวัด และกลุ่มจังหวัดทำแผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนากลุ่มจังหวัดให้ สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและตอบสนองความต้องการของ ประชาชนในท้องถิ่น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จังหวัดและ กลุ่มจังหวัดให้สามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดและแผนพัฒนากลุ่ม จังหวัด

4.3.2 นโยบายและระบบในการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ

คณะกรรมการนโยบายการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ (ก.น.จ.) กำหนดนโยบายและระบบในการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ เน้นการบูรณา การ และการประสานเชื่อมโยงการทำงานระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อให้จังหวัดและกลุ่มจังหวัด สามารถบริหารงาน แก้ไขปัญหา และพัฒนาพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และตอบสนองความ ต้องการของประชาชน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2550) หนึ่งในอำนาจหน้าที่ ของคณะกรรมการนโยบายการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ (ก.น.จ.) ที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ พ.ศ. 2551 คือ การกำหนดกรอบนโยบาย และวางระบบในการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัด แบบบูรณาการ ทั้งนี้ เพื่อให้การขับเคลื่อนการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดเป็นไปอย่างมี ประสิทธิภาพ ดังนั้น ก.น.จ. จึงได้กำหนด นโยบายและระบบในการบริหารงานจังหวัดและกลุ่ม จังหวัดแบบบูรณาการขึ้น เพื่อให้ส่วนราชการและจังหวัดถือปฏิบัติ โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2556)

กรอบแนวทาง

1) ใช้กลไก กฎ ระเบียบที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพ เพื่อให้จังหวัดและกลุ่มจังหวัดสามารถบริหารงาน แก้ไขปัญหา และพัฒนาพื้นที่ในเขตจังหวัดและกลุ่มจังหวัด ได้อย่างมีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของประชาชนให้ได้รับประโยชน์สูงสุด โดย

1.1) พัฒนาระบบและประสานการทำงานที่เชื่อมต่อระหว่าง ก.น.จ. กับ รองนายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีที่ได้รับมอบหมายให้กำกับและติดตามการปฏิบัติราชการในภูมิภาค

1.2) ประสานเชื่อมโยงการทำงาน โดยใช้กลไกตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการกำกับและติดตามการปฏิบัติราชการในภูมิภาค พ.ศ. 2547 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2548

2) บูรณาการ และประสานเชื่อมโยงการทำงาน ระหว่างกระทรวง ทบวง กรม หน่วยงานอื่นของรัฐ และภาคส่วนต่าง ๆ กับจังหวัดและกลุ่มจังหวัด ในการผลักดันยุทธศาสตร์ชาติ ให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม รวมถึงการขับเคลื่อนแผนพัฒนาจังหวัดและแผนพัฒนา กลุ่มจังหวัด ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเชื่อมต่อกับระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น เพื่อสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและเพิ่มศักยภาพทางการแข่งขันของประเทศในภาพรวม รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ในพื้นที่ โดย

2.1) สนับสนุนให้กระทรวง ทบวง กรม และภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน มีส่วนร่วมในระบบการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการของผู้ว่าราชการจังหวัด ผ่านกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดและกลุ่มจังหวัด และการจัดทำงบประมาณจังหวัดและกลุ่มจังหวัด เพื่อให้จังหวัดและกลุ่มจังหวัดวางยุทธศาสตร์การพัฒนา และทิศทางการพัฒนาพื้นที่ที่มีความสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาล และมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนแผนพัฒนาดังกล่าว เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ศักยภาพของพื้นที่ และความต้องการของประชาชน

2.2) เสริมสร้างให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง พร้อมทั้งกระตุ้นหรือโน้มน้าวให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาพื้นที่ โดยผ่านกระบวนการของแผนพัฒนาจังหวัดและกลุ่มจังหวัด พร้อมทั้งมีการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผน

1) สนับสนุน ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดทำงบประมาณให้เป็นไปโดยสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาจังหวัด

2) สนับสนุน ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความร่วมมือกันระหว่างท้องถิ่น ในการร่วมลงทุนเพื่อดำเนินการตามแผนพัฒนากลุ่มจังหวัด

3) สนับสนุน ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการประชุมหารือร่วมกับกระทรวง ทบวง กรม ในการจัดทำโครงการซึ่งเป็นการต่อยอดโครงการเพื่อส่งเสริม Value Chain ตามภารกิจ

3) สนับสนุน ส่งเสริมให้จังหวัดและกลุ่มจังหวัด สามารถจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดและกลุ่มจังหวัด แผนปฏิบัติการราชการประจำปีของจังหวัดและกลุ่มจังหวัด รวมถึงการบริหารงบประมาณของจังหวัดและกลุ่มจังหวัด ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม โดย

3.1) การจัดทำค่าของงบประมาณประจำปีของจังหวัดและกลุ่มจังหวัด จะต้องมีความสอดคล้องกับแผนปฏิบัติการราชการประจำปีของจังหวัดและกลุ่มจังหวัด ซึ่งต้องอยู่บนพื้นฐานของแผนพัฒนาจังหวัดและแผนพัฒนากลุ่มจังหวัดแล้วแต่กรณี

3.2) บูรณาการการทำงานของหน่วยงานกลาง ซึ่งประกอบด้วย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานงบประมาณ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย กรมบัญชีกลาง และ สำนักงาน ก.พ.ร. ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

3.3) ให้หน่วยงานกลาง ตามข้อ 3.2 จัดทีมงานออกไปให้คำปรึกษาแนะนำ ตลอดจนให้ความรู้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัดและกลุ่มจังหวัด ในการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด แผนปฏิบัติการราชการประจำปีของจังหวัด แผนพัฒนากลุ่มจังหวัด แผนปฏิบัติการราชการประจำปีของกลุ่มจังหวัด การจัดทำ และบริหารงบประมาณของจังหวัดและกลุ่มจังหวัด

4.3.3 ระบบการบริหารงานจังหวัด/กลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ

การบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ

1) ให้มีการบูรณาการทุกภาคส่วนในพื้นที่ ทั้งที่เป็นราชการบริหารส่วนภูมิภาค ราชการบริหารส่วนกลาง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาคประชาชนในการจัดทำ

แผนพัฒนาจังหวัดและแผนปฏิบัติการประจำปีให้เป็นไปได้ด้วยความเหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน ตลอดจนสภาพปัญหาในพื้นที่โดย

1.1) ชีตหลักการ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา และร่วมรับผิดชอบในผลที่เกิดขึ้น รวมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการดำเนินแผนงานและโครงการตั้งแต่เริ่มต้น โดยเน้นระบบการประชาสัมพันธ์ และเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร จัดระบบรับแจ้งข้อมูลข่าวสารจากประชาชน

1.2) ส่งเสริม ผลักดัน ให้เกิดความร่วมมือในการทำงาน การประสานกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรประชาชน ในลักษณะการบริหารงานในรูปแบบเครือข่าย

1.3) บูรณาการทรัพยากรเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ของหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคธุรกิจเอกชนให้สัมพันธ์และเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนากลุ่มจังหวัด โดยงบประมาณจังหวัดจะเป็นการบูรณาการงบประมาณที่จังหวัดขอตั้งร่วมกับงบประมาณของกระทรวง ทบวง กรม งบอุดหนุนเฉพาะกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการลงทุนร่วมจากภาคเอกชน เพื่อประโยชน์ในการจัดระบบการจัดสรรงบประมาณให้สอดคล้องเชื่อมโยงและสนับสนุนการดำเนินการตามแผนพัฒนาจังหวัดและแผนพัฒนากลุ่มจังหวัด ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

2) ให้จังหวัดริเริ่มเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ โดยนำปัญหาและความต้องการของประชาชนมากำหนดเป็นแนวทางริเริ่ม เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาในพื้นที่ให้สอดคล้องกับศักยภาพของตนเองโดย

2.1) สนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรม โดยคำนึงถึงความจำเป็นและความเหมาะสมตามศักยภาพของท้องถิ่นรวมทั้งความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ตลอดจนขยายการให้บริการที่ครอบคลุมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เชื่อมโยงและบูรณาการกับแผนชุมชนและแผนพัฒนาระดับต่าง ๆ ในพื้นที่

2.2) สนับสนุนการสร้างกลไกการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและบริการของทางราชการได้โดยสะดวก เป็นธรรม และตรงตามความต้องการ ทั้งนี้ การรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนควรจะเป็นไป

ในลักษณะที่เปิดกว้าง เพื่อให้การดำเนินการมีความคล่องตัว และคำนึงถึงความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่

การบริหารงานกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ

1) ให้กลุ่มจังหวัดริเริ่มเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ โดยนำปัญหาและความต้องการของประชาชน มากำหนดเป็นแนวทาง ริเริ่ม เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ให้สอดคล้องกับศักยภาพของกลุ่มจังหวัดและยุทธศาสตร์การพัฒนาภาค

2) เพื่อให้การบริหารจัดการของกลุ่มจังหวัดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ให้ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้ทำหน้าที่หัวหน้ากลุ่มจังหวัด มีหน้าที่ ดังนี้

2.1) ประสาน เร่งรัด ติดตามการดำเนินงานของผู้ว่าราชการจังหวัด ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแผนพัฒนากลุ่มจังหวัด และแผนปฏิบัติราชการประจำปีของกลุ่มจังหวัด โดยผ่านช่องทางการดำเนินงานของสำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด

2.2) บูรณาการในการแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ในกลุ่มจังหวัด โดยประสาน เชื่อมโยงการดำเนินการกับผู้ว่าราชการจังหวัด ส่วนราชการต่าง ๆ ตลอดจนภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ที่มีอยู่ในกลุ่มจังหวัดนั้น ๆ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่

2.3) รายงานสภาพปัญหาที่มีอยู่ในกลุ่มจังหวัด ซึ่งเป็นประเด็นปัญหา ที่กลุ่มจังหวัดไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพัง เพื่อขอรับข้อวินิจฉัยสั่งการ และแก้ไขปัญหาจากรองนายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ผู้ได้รับมอบหมายให้กำกับ และติดตามการปฏิบัติราชการในภูมิภาคในเขตพื้นที่ตรวจราชการนั้น ๆ ตามนัยระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการกำกับและติดตามการปฏิบัติราชการในภูมิภาค พ.ศ. 2547 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2548

3) เพื่อให้การปฏิบัติงานของกลุ่มจังหวัดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและบังเกิดผลสัมฤทธิ์ ให้กระทรวงมหาดไทยจัดตั้งสำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด (Office of Strategy Management: OSM) เป็นหน่วยงานขนาดเล็กที่มีความคล่องตัวสูง และมีระบบการบริหารที่แยกจากสำนักงานจังหวัดโดย

3.1) ให้มีบทบาทในการเชื่อมโยงและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด ถ่ายทอดเป้าหมาย ระดับกลุ่มจังหวัด ไปสู่เป้าหมายในระดับจังหวัด ริเริ่มให้มีการทบทวนยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด พร้อมทั้งผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมการสื่อสาร การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์เกี่ยวกับการนำยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติ บริหารการวัดผลการดำเนินงาน และบูรณาการ แผนงาน โครงการ งบประมาณ และบุคลากรของกลุ่มจังหวัด

3.2) สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด อาจใช้วิธีการจัดจ้างที่ปรึกษา จากมหาวิทยาลัย หรือบริษัทที่ปรึกษาที่มีองค์ความรู้ แนวคิด เทคนิคใหม่ ๆ มาดำเนินงานให้เกิดผลลัพธ์ตามความต้องการของกลุ่มจังหวัด

4) ให้ส่วนราชการในพื้นที่กลุ่มจังหวัด สนับสนุนบุคลากรมาช่วยปฏิบัติงาน ในสำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด ตามที่ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้ทำหน้าที่หัวหน้ากลุ่มจังหวัดร้องขอ

4.4 ฝิตาโชน: ประเพณีท้องถิ่น จังหวัดเลย

....ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นฝิตาโชน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยเป็นประเพณี สำคัญและเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ได้รับการสืบทอดต่อกันมายาวนาน จวบถึง ปัจจุบัน เป็นประเพณีและการละเล่นที่รู้จักในระดับนานาชาติ ถือเป็น การนำทุนทาง วัฒนธรรมมาสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ สร้างรายได้ในระดับครอบครัว ท้องถิ่น จังหวัดและระดับประเทศ.... (วีระ โรจน์พจนรัตน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 สิงหาคม 2561)

ผลจากการความเจริญทางด้านเทคโนโลยีทำให้การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมตะวันตก ตลอดระยะเวลา เกือบ 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมไทย การรับวัฒนธรรมต่างชาติ เกิดการรับค่านิยมและแนวการปฏิบัติที่อาจไม่เหมาะสมจากหลักการ ดั้งเดิมที่ดี รวมทั้งอาจถูกละเลยมิได้นำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมของชุมชนเท่าที่ควรการรักษาไว้ซึ่งประเพณีและวัฒนธรรมไทยจึงเป็นเรื่องจำเป็น โดยใช้มิติ ทางวัฒนธรรมเป็น “แกนนำ” ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศ การพัฒนาท้องถิ่นในยุค ปัจจุบัน จึงต้องหันกลับมามองภูมิปัญญาของตนเองเป็นสำคัญ ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันทำมาหากิน การร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรม

และประเพณีอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาท้องถิ่นในปัจจุบันต้องเน้นการยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่น บนพื้นฐานขององค์ความรู้ที่มีอยู่เพื่อนำไปเพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้กับทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

การพัฒนาดังกล่าวไม่สามารถดำเนินการได้เพียงหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง หากแต่ต้องดำเนินการในเชิงบูรณาการด้วยความร่วมมือของภาคีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยกระบวนการที่ผนวกความคิดสร้างสรรค์ซึ่งเกิดจากองค์ความรู้และนวัตกรรมนำเข้าสู่ทุกขั้นตอนของการพัฒนา โดยนำเอาปัจจัยสำคัญของการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์มาดำเนินการขับเคลื่อนการพัฒนาในวงกว้าง ให้ครอบคลุมภาคเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างเชื่อมโยงกันอยู่บนพื้นฐานของ วัฒนธรรม การยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์เป็นกระบวนการที่นำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่แล้วหรืออาจสูญหายไปแล้วให้ฟื้นคืนชีพสู่การใช้ประโยชน์อย่าง สร้างสรรค์ ซึ่งต้องอาศัยเทคนิค กลไก วิธีการและความเข้าใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นและเศรษฐกิจ สร้างสรรค์เป็นฐานคิดสำคัญ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554 , น. 75-76) การละเล่นผีตาโขนมีมานาน แล้ว จากการทบทวนวรรณกรรมยังไม่พบหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่า มีมาตั้งแต่เมื่อใด แต่ชาวบ้าน มีความเชื่อว่า การแห่ ผีตาโขน เกิดขึ้นเมื่อครั้งที่พระเวสสันดรและนางมัทรี กำลังจะออกจากป่า กลับสู่เมือง บรรดาผีป่า และสัตว์นานาชนิด มีความอาลัยจึงแฝงตนมากับชาวบ้าน เพื่อมาส่ง พระเวสสันดร และนางมัทรีกลับเมือง ซึ่งเรียกกันว่า “ผีตามคน” หรือ “ผีตาขน”

ประเพณีผีตาโขน เป็นการละเล่นที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเพื่อบวงสรวงบูชาติดต่อกับผู้ชมดู การละเล่น คือ วิญญาณผีบรรพชน ที่กลุ่มชนชาติพันธุ์ ไทย-ลาว เชื่อถือร่วมกันว่า บรรพชน คือ ต้นตระกูลเผ่าพันธุ์ผู้ที่สร้างบ้านแปงเมือง บรรพชนเมื่อตายเป็นผี จึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่น่าเกรงขาม มีอำนาจที่จะคลั่งบันดาลให้ความอุดมสมบูรณ์ หรือความหายนะแก่บ้านเมืองได้ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ เพื่อความอุดมสมบูรณ์พูนสุขของบ้านเมือง เมื่อถึงงานบุญประเพณีสำคัญ ๆ ตาม ฮีต ประเพณี จึงจะต้องทำการละเล่นต้อนรับผีตาโขนเพื่อเซ่นสรวงบูชาให้เป็นที่ถูกอกถูกใจ แก่ ผีบรรพชน การละเล่นผีตาโขนจึงเป็นการละเล่นที่มีมาแต่โบราณ และผ่านการสืบทอดทาง พิธีกรรมเป็นสายยาวจากรุ่นต่อรุ่นมาจนถึงปัจจุบัน ผีตาโขนจึงเป็นการละเล่นส่วนหนึ่งในงาน บุญหลวงของอำเภอด่านซ้าย หรือเมืองด่านซ้ายในอดีต นับเป็นการละเล่นที่น่าพาให้เกิดความ สนุกสนานและความบันเทิงเป็นหลัก

4.4.1 ความหมายของ “ผีตาโขน”

ผีตาโขน คือ หน้ากากอย่างหนึ่งของไทย เป็นร่องรอยของผลงานที่หลงเหลือ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์มนุษย์ วัฒนธรรมนี้ได้บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์อันเกี่ยวกับความเชื่อ และความศรัทธาในการดำเนินชีวิตของบรรพบุรุษมาเป็นเวลาช้านาน หน้ากากผีตาโขนจึงนับว่าเป็นผลงานศิลปะมีรูปแบบ และความงามที่มีเอกลักษณ์เฉพาะที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาเป็นเวลาช้านานคำว่า “ผีตาโขน” จัดว่าเป็นชื่อการละเล่นชนิดหนึ่ง โดยผู้เล่นทำรูปหน้ากาก มีลักษณะน่าเกลียดน่ากลัว มาสวมใส่ และแต่งตัวมิดชิด แล้วเข้าขบวนแห่แสดงท่าทางต่าง ๆ ในระหว่างมีงานบุญตามประเพณีประจำปีของท้องถิ่นพื้นบ้าน

“การเล่น ผีตาโขนนั้น จะมีเฉพาะงานบุญประเพณีที่ภาษาพื้นบ้านอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ซึ่งเรียกว่า “บุญหลวง” ที่วัดโพธิ์ชัย อำเภอด่านซ้าย ในเดือนแปดข้างขึ้น นิยมจัดเป็นกิจกรรมของงานเป็น 3 วัน กล่าวคือ วันแรกเป็นวันรวม (วันโสม) เป็นวันที่ประชาชนตามตำบลหมู่บ้านต่าง ๆ เดินทางมาร่วมงาน ซึ่งปกติจะนำบั้งไฟมาด้วย โดยเริ่มตั้งแต่เวลาประมาณ 04.00 น. – 05.00 น. ทำพิธีอัญเชิญพระอุปคุตเข้ามาประดิษฐานอยู่ที่วัด โดยอัญเชิญก้อนหิน จากแม่น้ำหมันใส่พาน ซึ่งสมมติว่าเป็นพระอุปคุตนำมาประดิษฐานไว้ที่หออุปคุต ข้างศาลาโรงธรรมที่เตรียมจัดไว้แล้ว เชื่อว่าจะสามารถป้องกันเหตุเภทภัยต่าง ๆ ที่จะเกิดในงานได้ เมื่อพิธีอัญเชิญ พระอุปคุต เสร็จเรียบร้อยแล้ว จะมีการละเล่นต่าง ๆ ทั้งกลางวัน และกลางคืน เช่น เล่นเซิ้งบั้งไฟ ฟ้อนรำการแสดงผีตาโขน การแสดงการเล่นต่าง ๆ เป็นต้น วันที่สองของงาน ตั้งแต่ตอนเช้าถึงบ่าย จะมีการละเล่นต่าง ๆ”(ถาวร เชื้อบุญมี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มิถุนายน 2561)

4.4.2 ประวัติความเป็นมาของผีตาโขน

1) แหล่งกำเนิดของผีตาโขน

ที่มานั้นไม่ชัดเจน แต่กล่าวกันว่าเป็นประเพณีที่ใกล้เคียงกับการบูชาบรรพบุรุษของอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง (ในอดีตแนวเขตแดน ด้านซ้าย เชียงคาน และหล่มเก่า เป็นส่วนหนึ่งในการปกครองของอาณาจักรล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง) ในอีกที่มาหนึ่งกล่าวกันว่าการแห่ผีตาโขน เกิดขึ้นเมื่อครั้งที่พระเวสสันดรและนางมัทรีจะเดินทางออกจากป่า กลับสู่เมือง

บรรดาผีป่าหลายตน และสัตว์นานาชนิดอาศัยรักจึงพาแห่แหนแฝงตัวแฝงตน มากับชาวบ้านเพื่อมาส่งทั้งสองพระองค์กลับเมือง เรียกกันว่า “ผีตามคน” หรือ “ผีตาขน” จนกลายมาเป็น “ผีตาโขน”

“ตำนานเรื่องเล่าที่มาของผีตาโขน ความโดดเด่นของงานนี้ นับเป็นอุบายอันแยบคาย เฉพาะของบรรพบุรุษเมืองด่านซ้ายให้เด็ก ๆ ในเมืองเล่นสนุกกันเป็นการส่งท้ายงานบุญ โดยจับเอาเวสสันดรชาดก พระชาติที่ 10 ที่สำคัญที่สุดของพระพุทธเจ้าในตอนที่พระเวสสันดรจะได้กลับคืนพระนคร บรรดาผีป่าทั้งหลายต่างพากันมาส่งเสด็จจนถึงในเมือง เมื่อเข้าเมืองด้วยความเป็นผีป่าไม่เคยเข้าเมือง ก็เลยออกพากันตระเวนเที่ยวเมือง โดยไม่ได้ทำอันตรายใคร แต่ด้วยความที่เป็นผี เมื่อชาวเมืองไปพบเข้าจึงตกใจกลัว สัญชาตญาณผีก็อดที่จะแลบลิ้นปลิ้นตาหลอกชาวบ้านไม่ได้ เมื่อได้เวลาบรรดาผีป่าก็จะพากันออกนอกเมืองกลับคืนสู่ป่า พร้อมๆ กับนำพาความโชคร้ายและทุกข์โศกโรคภัยทั้งปวงออกจากเมืองไปด้วย” (ถาวร เชื้อบุญมี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มิถุนายน 2561)

ประเพณีแห่ผีตาโขน เป็นงานประเพณีเล็ก ๆ ที่เล่นกันอยู่ในขอบเขตอำเภอเล็ก ๆ คือ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย แต่ด้วยรูปแบบและเนื้อหาของงานที่เป็นเรื่องผี ๆ แต่เป็นผีน่ารักน่าสนุก จึงน่าสนใจยิ่งสำหรับมนุษย์ งานเล็กจากอำเภอเล็ก ๆ งานนี้ สุดท้ายจึงก้าวออกไปเป็นงานประเพณีที่เชิดหน้าชูตาของภูมิภาคอีสาน และกลายเป็นงานประเพณีระดับชาติ ทุกปีจะมีชาวต่างประเทศจากทั่วโลกเดินทางไปเที่ยวชมงานผี ๆ งานนี้กันปีละไม่ใช่น้อย

งานประเพณีแห่ผีตาโขน เป็นการรวมงานสำคัญของท้องถิ่นฮิตติบสองของชาวด่านซ้าย ได้แก่ งานบุญเดือนสี่ (บุญเหวส) งานบุญเดือนห้า (งานสงกรานต์ งานบุญคายหึ่ง และพิธีเลี้ยงปี) บุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ งานบูชาชาติ แจกธาตุ) บุญเดือนเจ็ด (บุญช่าชะ สืบชะตาบ้าน งานเลี้ยงหอ) มาจัดพร้อมกันซึ่งอยู่ระหว่างเดือนเจ็ด และเดือนแปด ซึ่งอยู่ระหว่างเดือนมิถุนายนถึงต้นเดือนกรกฎาคมของทุกปี รูปแบบประเพณีงานประเพณีแห่ผีตาโขน ผูกพันแนบแน่นกับองค์พระธาตุศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง คือ องค์พระธาตุศรีสองรัก ที่เชื่อกันว่าสร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ฝ่ายกรุงศรีอยุธยา และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชฝ่ายกรุงศรีสัตนาคนหุต เพื่อเป็นประจักษ์พยานถึงมิตรภาพระหว่างกันวงจรของประเพณีผีตาโขน เริ่มต้นขึ้น โดยบุคคลศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองสองคนคือ เจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียม ที่มีฐานะเป็นผู้นำจิตวิญญาณ หมอผี และครูใหญ่ของเมืองที่มีหน้าที่หลักในการดูแลองค์พระธาตุศรีสองรัก พระธาตุคู่เมืองด่านซ้ายโดยเจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียม จะเป็นจุดเริ่มต้น

รูปที่ 4.1 พิธีบายศรีที่บ้านของเจ้าพ่อกวน และเจ้าแม่นางเทียม
ที่ท่า: สุวีจัย, 2561

วงจรของประเพณีนี้ เริ่มต้นจากพิธีบายศรีที่บ้านของเจ้าพ่อกวน และเจ้าแม่นางเทียม ในภาคเช้า และระหว่างที่พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์กำลังดำเนินอยู่ นั่นเอง เด็ก ๆ ในทุกบ้านเรื่องของเมืองด่านซ้าย ก็จะช่วยกันจัดหาเศษผ้ามาเย็บเป็นเสื้อผ้าของผีตาโขน หาคอปกรณ คือ หวดนึ่งข้าวเหนียว และแกนก้านมะพร้าวมาทำหน้ากากผีตาโขนด้วยการวาดลวดลายเพิ่มสีสันเป็นผีตาโขนที่หน้าตาโหดร้ายน่ากลัว หา “หมากกะແหล່ง” หรือกระดิ่งผูกคอวัวควายมาทำเป็นเครื่องประดับ และที่สำคัญที่สุดที่ผีตาโขนหลายตัวประดิษฐ์บรรจงประดิษฐ์ประดอยเป็นที่สุดก็คือ อาวุธของผีตาโขน

เป็นดาบใหญ่ ทำด้วยไม้มีที่เค็ดของดาบอยู่ที่ปลายค้ำดาบที่ทำเป็นรูปปลัดขิกอันโต ทำยอดกลม ๆ เป็นสีแดงแจ๋ เอาไว้ไล่จี้มสาว ๆ ในเมืองโดยเฉพาะในภาคบ่าจะเป็นพิธีการในฝ่ายราชการ เป็นการแห่ผีตาโขน โดยจัดรูปขบวนแห่ อันประกอบด้วย ผีตาโขนใหญ่ที่ทำเป็นหุ่นใหญ่คล้ายหัวโตของภาคกลาง และผีตาโขนเล็กเป็นเด็ก ๆ ผู้ชายในเมืองเกือบทั้งหมด ภาคบ่าเป็นการชุมนุมกันฟังเทศน์มหาชาติของผู้เฒ่าผู้แก่และผู้ใหญ่ในเมืองส่วนในวันที่สอง ตั้งแต่เช้าเป็นการออกอາละวาดไปทั่วเมืองของชาวผีตาโขน และตกช่วงบ่าจะเป็นพิธีจุดบั้งไฟขอฝน เป็นอันหมดสิ้นประเพณีแห่ผีตาโขนรวม 2 วันกับหนึ่งคืนด้วยกันจุดเด่นของพิธีกรรม จุดเด่นที่สุดของงานนี้จะมีอยู่ด้วยกันสองช่วงคือ ภาคบ่าวันแรกอันเป็นขบวนแห่ผีตาโขนอันน่าสนุกสนานและสวยงาม และวันที่สองช่วงสายที่ผีตาโขนจะออกอາละวาดไปทั่วเมือง (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย, 2541, น. 47)

รูปที่ 4.2 แสดงภาพ ผีตาโขนออกอາละวาดเมือง

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

4.4.3 พัฒนาการของผีตาโขน

ปราชญ์ท้องถิ่น ครูภูมิปัญญาและนักการศึกษาหลายท่านที่ศึกษาวิจัยเรื่องราวของผีตาโขน ในแง่มุมต่าง ๆ ล้วนมีข้อสรุปตรงกันว่าประเพณีผีตาโขน เป็นการละเล่นที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม เพื่อบวงสรวงบูชาติดต่อกับผู้ชมดูการละเล่น คือ วิทยุญาณผีบรรพชน ที่กลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ลาว เชื่อถือร่วมกันว่าบรรพชน คือ ต้นตระกูลเผ่าพันธุ์ผู้ที่สร้างบ้านแปงเมือง บรรพชนเมื่อตายเป็นผี จึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่น่าเกรงขาม มีอำนาจที่จะคลั่งบันดาลให้ความอุดมสมบูรณ์ หรือความหายนะแก่บ้านเมืองได้ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ เพื่อความอุดมสมบูรณ์พูนสุขของบ้านเมือง เมื่อถึงงานบุญประเพณีสำคัญ ๆ ตามฮีตประเพณี จึงจะต้องทำการละเล่นเต้นฟ้อนผีตาโขนเพื่อเช่นสรวงบูชาให้เป็นที่ถูกอกถูกใจแก่ผีบรรพชน การละเล่นผีตาโขนจึงเป็นการละเล่นที่มีมาแต่โบราณ และผ่านการสืบทอดทางพิธีกรรมเป็นสายยาวจากรุ่นต่อรุ่นมาจนถึงปัจจุบัน ผีตาโขนจึงเป็นการละเล่นส่วนหนึ่งในงานบุญหลวงของอำเภอด่านซ้าย หรือเมืองด่านซ้ายในอดีต นับเป็นการละเล่นที่น่าพาให้เกิดความสนุกสนานและความบันเทิงเป็นหลัก เช่นกันกับการเล่นทอดแห ขายยา และทั้งบั้งอันเป็นสีสันแห่งการเฉลิมฉลองในงานบุญหลวงและโดยเฉพาะในพิธีอัญเชิญพระเวสสันดร และนางมัทรีเข้าเมือง งานบุญเดือนสี่ (บุญเผาศพ) งานบุญเดือนห้า (งานสงกรานต์ งานบุญคายหิ้ง และพิธีเลี้ยงปี) บุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ งานบูชาชาติ แจกธาตุ) บุญเดือนเจ็ด (บุญซำฮะ สืบชะตาบ้านงานเลี้ยงหอ)มาจัดพร้อมกัน ซึ่งมักจะอยู่ระหว่างปลายเดือนมิถุนายนถึงช่วงต้นเดือนกรกฎาคม ทั้งนี้เจ้าพ่อกวน (ผู้นำทางจิตวิญญาณของท้องถิ่น) จะเป็นผู้กำหนดวัน โดยผ่านพิธีการเข้าทรงล่องหน้า คำว่า ผีตาโขน ตามความเห็นของเจ้ากวน (ถาวร เชื้อบุญมี) น่าจะมาจากกรณีที่บรรดาผีเหล่านั้น สวมหน้ากากคล้ายลักษณะของ โขนละคร แต่เดิมบางคนเรียกว่าผีตาขน แต่ก็หาความหมายไม่ได้ชัดเจน และจากคำบอกเล่าของเจ้าพ่อกวนในขณะที่เข้าทรงว่า ผีตามคนมาในงานบุญพระเวส จึงเรียกผีตามคนต่อมาจึงเพี้ยนเป็นผีตาโขน จากการศึกษาวิจัยเรื่องพัฒนาการประเพณีผีตาโขน ของ สนอง อุปลา พบว่าประเพณีผีตาโขนเป็นการละเล่นที่เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณของผีบรรพชน สืบสานมาจากการละเล่นปู่เยอ ย่าเยอของชาวหลวงพระบาง แต่เนื่องจากการละเล่น ผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย ต้องผ่านพ้นกับกาลเวลาอันยาวนาน และพินาศกับระบบการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับคนหลากหลายกลุ่มชน ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในชุมชน จึงมีการปรับเปลี่ยนผสมผสานให้เป็นการละเล่นที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น และมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ดังนี้ คือ

1) ยุคดั้งเดิม (ก่อนปี พ.ศ. 2500) สืบเนื่องมาจากการละเล่น ปู่เยอย่าเยอ ความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธ พราหมณ์ ผี ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจาก อาณาจักรล้านช้าง โบราณ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพวิถีชุมชน ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองของชาวด่านซ้ายเอง

2) ยุคแสวงหา (ระหว่างปี พ.ศ.2500-2530) ซึ่งพัฒนาการของงานประเพณีผีตาโขน ในยุคนี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การเข้ามามีส่วนบริหารงานประเพณีของทางราชการ ตลอดจนแนวคิดของคนรุ่นใหม่ และกระแสตอบรับการท่องเที่ยว ได้ทำให้เกิดการช่วงชิงและขัดแย้งทางความคิด ในการที่จะกำหนดทิศทางพัฒนาการละเล่นผีตาโขน โดยมีแนวความคิดแยกออกเป็น 3 ทิศทาง คือฝ่ายที่ต้องการให้เป็นไปแบบดั้งเดิม ฝ่ายต้องการรูปแบบใหม่เพื่อผลทางเศรษฐกิจ และฝ่ายที่ต้องการผสมผสาน แต่ในที่สุดแนวคิดทั้งหมดก็สามารถตกผลึกเกิดเป็นประเพณีผีตาโขนยุคนี้ และจากแรงหนุนของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผ่านสื่อมวลชนทุกแขนง จากการนำการละเล่นผีตาโขนออกไปแสดงเผยแพร่ยังทุกหนทุกแห่งเพื่อการประชาสัมพันธ์ ทำให้ประเพณีผีตาโขนอำเภอด่านซ้าย มีชื่อเสียงในระดับนานาชาติ และเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวทั่วไป เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยว ขบวนการแห่งการแสวงหาผีตาโขนจึงเกิดขึ้นเพิ่มเติมจากประเพณีดั้งเดิม มีการจัดประกวดขบวนแห่ การประกวดหน้ากากผีตาโขน การประกวดทำเต๋นที่สวยงาม ทั้งหมดนี้ส่งผลให้ความคิดความเชื่อข้อห้ามข้อปฏิบัติในการละเล่นผีตาโขนเปลี่ยนแปลงไป ผู้เล่นผีตาโขนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปี การจัดทำหน้ากากผีตาโขนจากรูปแบบดั้งเดิมถูกปรับประยุกต์เป็นผีตาโขนแนวใหม่ตามหลักวิชาการศิลปะกับเทคโนโลยี สมัยใหม่ และกลไกของตลาด ชาวอำเภอด่านซ้ายทั่วไปปรับตัวในลักษณะยอมรับการท่องเที่ยวเหล่านี้ เป็นต้นเข้าแห่งการเปลี่ยนแปลง ซึ่งต่อมาผีตาโขนก็กลายเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และมีพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงมากขึ้นด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ ที่ต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหลัก

ในยุคปัจจุบัน ระหว่างปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา เมื่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้บรรจุประเพณีผีตาโขนลงในแผนส่งเสริมการท่องเที่ยว นับจากปี พ.ศ. 2531 เพื่อยกระดับการละเล่นผีตาโขนให้ถูกใจตลาดจึงมีการเพิ่มสีสันให้มีความหลากหลาย ในที่สุดผีตาโขนจึงพัฒนาจากการละเล่นตามระบบความเชื่อในพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน และพิธีกรรมเพื่อส่วนรวม ปรับเปลี่ยนเป็นการแสดงเพื่อความสนุกสนานบันเทิงเรีงรมย์เป็นด้านหลัก จนมีเสียงเรียกร้องและมีการตั้งคำถามถึงเป้าประสงค์ของการจัดงานมากขึ้น

3) ยุคปัจจุบัน (ระหว่างปีพ.ศ.2530-2546) เป็นยุคที่เกิดการปรับเปลี่ยนไปในลักษณะก้าวกระโดดก้าวใหญ่ เมื่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยบรรจุให้ประเพณีผีตาโขน อำเภอคำชะอี อยู่ในแผนการท่องเที่ยว และชาวบ้านอำเภอด่านซ้ายทั่วไปก็มีการปรับตัวในลักษณะตอบสนองและยอมรับการท่องเที่ยว การละเล่นผีตาโขนที่ใช้ประกอบพิธีกรรมจึงถูกปรับแนวให้เป็นการแสดงเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ดูชม มีการจัดฉากแสดงการพูด การแข่งขัน ตลอดจนปรับปรุงเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบสำคัญ ๆ ทั้งคน อุปกรณ์ กิจกรรม สถานที่ แต่อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมที่เคยมีแต่โบราณไม่ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วย ผู้ละเล่นผีตาโขนจึงมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่ม ผู้ละเล่นตามพิธีกรรม และกลุ่มผู้ละเล่นเพื่อการแสดงประเพณีผีตาโขนกับวิถีชุมชน

4.5 วิเคราะห์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่ส่งผลกับทิศทางของวิถีชุมชน

จากพัฒนาการประเพณีผีตาโขนที่กล่าวมา ซึ่งเริ่มต้นจากการละเล่นที่เป็นองค์ประกอบของขนบธรรมเนียม ประเพณี มาบัดนี้ การละเล่นผีตาโขน เป็นได้ทั้งวิถีชีวิต อัตลักษณ์บ่งบอกชาติพันธุ์ สืบค้น และกลไกของอำนาจที่จะส่งผลกำหนดทิศทางของวิถีชุมชนได้อีกด้วย ดังนี้

4.5.1 ประเพณีผีตาโขนกับขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนา

จากการที่ชาวอำเภอด่านซ้ายจะต้องกระทำพิธีกรรมเกี่ยวกับองค์พระธาตุศรีสองรัก และพิธีกรรมเกี่ยวกับวิญญาณผีเจ้านาย ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามฮีต 12 อันได้แก่ งานบุญเดือนสี่ (บุญเพรส) งานบุญเดือนห้า (งานสงกรานต์ งานบุญคายนั้ง และพิธีเลี้ยงปี) บุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ งานบูชาชาติ แจกธาตุ) บุญเดือนเจ็ด (บุญซำฮะ สืบชะตาบ้าน งานเลี้ยงหอ) การละเล่นผีตาโขน จึงมีส่วนส่งเสริมให้นำฮีตที่ขาดไป มาจัดหลอมรวมเป็นบุญเดียวกันเรียกว่า “บุญหลวง” โดยอาศัยความสนุกสนานช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด จึงทำให้บุญที่เกิดจากการรวมกันนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ส่วนผลที่เกิดกับศาสนา มีส่วนส่งเสริมให้ศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชน ในแง่ทางธรรมะและการปฏิบัติทางศาสนา เสริมสร้างให้มีการผสมผสานการนับถือพุทธศาสนากับความเชื่อในวิญญาณของบรรพชนให้เกิดการบูรณาการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้ชุมชนไม่มีความขัดแย้ง ทั้งยังเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่ช่วยควบคุมสังคมให้เกิดความสงบเรียบร้อยประเพณีผีตาโขนกับสังคมวัฒนธรรม

“จากการละเล่นผีตาโขน ที่เกิดจากความเชื่อในวิญญาณผีเจ้านายอันเป็นความเชื่อโดยการสั่งสมมาแต่สังคมบุพกาล ได้ก่อให้เกิดผลดีแก่สังคมอำเภอด่านซ้ายในทุก ๆ ด้าน เช่น ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกัน ทำให้ชุมชนมีบรรทัดฐาน และค่านิยมร่วมกัน รู้ว่าคนในสังคม มีสถานภาพ และบทบาทที่แตกต่างกัน และมีส่วนในการอบรม ชัดเกล้าจิตใจคนในสังคม ส่งผลให้วัฒนธรรมไทยด่านซ้าย เช่น ภาษาท้องถิ่น จารีตประเพณี วิถีชีวิต ไม่เปลี่ยนแปลงสูญหายไป ทำให้รู้จักรักเหง้าและวัฒนธรรมของตนเอง และก่อให้เกิดความภูมิใจและผูกพันกับท้องถิ่น ประเพณีผีตาโขนกับเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ชุมชนในท้องถิ่น ยังพบว่า การละเล่นผีตาโขน ได้ส่งผลทางเศรษฐกิจอย่างสูงต่อชาวอำเภอด่านซ้าย โดยทำให้เกิดรายได้จากการจ้างงาน การบริการอาหารที่พักอาศัยการบริการขนส่ง และการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมพื้นเมือง แต่ก็พบข้อเสีย คือ ทำให้สินค้าและบริการต่าง ๆ ในเวลาต่อมา มีราคาสูงขึ้นกว่าเดิม ส่วนในด้านการท่องเที่ยว ได้ส่งผลให้เกิดการท่องเที่ยวแบบ โฮมสเตย์ขึ้น และยังสนับสนุนการท่องเที่ยวในด้านอื่น ๆ ทั่วทั้งจังหวัดเลย เช่น ท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ภูเรือ ภูหลวง ภูกระดึง การท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม เช่น จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดโพธิ์ชัย พระธาตุดินแทนอำเภอนาแห้ว พระธาตุเจ้าจะอำเภอท่าลี่ เป็นต้น ประเพณีผีตาโขนเมื่อเป็นการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม แม้จะมีประโยชน์นานัปการ แต่ก็ยังมีผลเสีย คือ ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น มีความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมการท่องเที่ยว ทำให้ค่านิยมของชาวอำเภอด่านซ้ายเจ้าของประเพณีผีตาโขน เกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย” (สันติภาพ เชื้อบุญมี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มิถุนายน 2561)

4.5.2 ผีตาโขนความเชื่อและประเพณี

จากการบอกเล่าของชาวบ้าน ผนวกกับการให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่ของสำนักงานการท่องเที่ยว (2561) ความเชื่อเกี่ยวกับผีตาโขน ประวัติความเชื่อในการทำหน้ากากผีตาโขน หน้ากากผีตาโขนเป็นหน้ากากที่ใช้ในพิธีกรรมตามความเชื่อ ศรัทธาทงศาสนาที่มีในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย การใช้หน้ากากมีความสำคัญและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์มนุษย์ในกลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งหมด ซึ่งแต่ละพื้นที่จะมีชื่อเรียกต่างกันไปตามความเชื่อ ศรัทธาของชาติพันธุ์มนุษย์ ในกลุ่มแม่น้ำโขง ชาติพันธุ์มนุษย์ในกลุ่มแม่น้ำโขงเป็นอารยชนที่มีความเจริญมาช้านาน มีความเชื่อเรื่องผี มีพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตลอดมา หึ่ง เป็นที่สถิตของวิญญาณบรรพบุรุษ

จะเรียกว่า ผีบรรพบุรุษ หรือผีเชื้อก็ได้ การรักษาหิ้งนั้น มีจาริตคำสอน และคำสั่งของบรรพบุรุษ เป็นแนวปฏิบัติภายในห้องของบ้าน จะมีที่บูชาวิญญาณผีบรรพบุรุษ เรียกว่า หิ้งบนหิ้ง จะมีพาน หรือมีจานใส่เทียน และดอกไม้บูชา ซึ่งเจ้าของบ้านและลูกหลานจะต้องนำมาบูชาทุก 8 คำ 15 คำ หรือทุกวันพระ หิ้งเป็นที่สำหรับอธิษฐานขอความช่วยเหลือของครอบครัว ครอบครัวใด ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นภายในเจ้าหิ้งจะต้องการทำพิธีกรรมบอกกล่าวหิ้ง โดยมีความเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษจะคอยคุ้มครองและช่วยหนุนนำในการดำเนินชีวิตแต่ถ้าบุคคลในครอบครัวทำผิด ไม่อยู่ในจาริตผีบรรพบุรุษก็จะลงโทษ ดังนั้นความเชื่อเรื่องหิ้งนี้ จึงสามารถควบคุมพฤติกรรม ตามปฏิทินที่เป็นปৌธกมาส เจ้าหิ้งเจ้าหอแต่ละชุมชนแต่ละหมู่บ้านและชาวเมืองจะมารวมพิธีกรรม โดยไม่ต้องนัดหมายถือปฏิบัติกันมาเป็นประเพณีจนถึงปัจจุบัน

4.5.3 ผีตาโขนความสัมพันธ์ทางศาสนาและการนับถือผี

ประเพณีบุญหลวงหรือการเล่นผีตาโขนเริ่มมามากกว่า 100 ปี ผีตาโขนเกิดมาตั้งแต่สมัย พุทธกาล แต่สมัยนั้นเรียกว่า ผีป่า ซึ่งสามารถแยกลักษณะของการจัดประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนตามแต่ละยุค ดังนี้

1) ยุคดั้งเดิม (ก่อนปี พ.ศ. 2500) สืบเนื่องมาจากการละเล่น ปู่เยอย่าเยอ ความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธ พราหมณ์ ผี ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจาก อาณาจักรล้านช้างโบราณ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพวิถีชุมชน ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองของชาวด่านซ้ายเอง ยุคแสวงหา (ระหว่างปี พ.ศ.2500-2530) ซึ่งพัฒนาการของงานประเพณีผีตาโขนในยุคนี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การเข้ามามีส่วนบริหารงานประเพณีของทางราชการ ตลอดจนแนวคิดของคนรุ่นใหม่ และกระแสตอบรับการท่องเที่ยว ได้ทำให้เกิดการช่วงชิงและขัดแย้งทางความคิด ในการที่จะกำหนดทิศทางการละเล่นผีตาโขน โดยมีแนวความคิด แยกออกเป็น 3 ทิศทาง คือ ฝ่ายที่ต้องการให้เป็นไปแบบดั้งเดิม ฝ่ายต้องการรูปแบบใหม่เพื่อผลทางเศรษฐกิจ และฝ่ายที่ต้องการผสมผสาน แต่ในที่สุดแนวคิดทั้งหมด ก็สามารถตกผลึกเกิดเป็นประเพณีผีตาโขนยุคนี้ และจากแรงหนุนของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผ่านสื่อมวลชนทุกแขนง จากการนำการละเล่นผีตาโขนออกไปแสดงเผยแพร่ยังทุกหนทุกแห่งเพื่อการประชาสัมพันธ์ ทำให้ประเพณีผีตาโขนอำเภอด่านซ้าย มีชื่อเสียงในระดับนานาชาติ และเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวทั่วไป เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยว ขบวนแห่การแสดงผีตาโขนจึงเกิดขึ้นเพิ่มเติมจากประเพณีดั้งเดิม มีการจัดประกวดขบวนแห่ การประกวดหน้ากากผีตาโขน การประกวด

ทำเต็มที่สวยงาม ทั้งหมดนี้ส่งผลให้ความคิดความเชื่อข้อห้ามข้อปฏิบัติในการเล่นเกมผีตาโขนเปลี่ยนแปลงไป ผู้เล่นเกมผีตาโขนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปี การจัดทำหน้ากากผีตาโขนจากรูปแบบดั้งเดิมถูกปรับเปลี่ยนเป็นผีตาโขนแนวใหม่ ตามหลักวิชาการศิลปะกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ และกลไกของตลาด ชาวอำเภอด่านซ้ายทั่วไปปรับตัวในลักษณะยอมรับการท่องเที่ยวเหล่านี้เป็นต้นเค้าแห่งการเปลี่ยนแปลง ซึ่งต่อมาผีตาโขนก็กลายเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และมีพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงมากขึ้นด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจที่ต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหลัก

ในยุคปัจจุบัน ระหว่างปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา เมื่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้บรรจุประเพณีผีตาโขนลงในแผนส่งเสริมการท่องเที่ยว นับจากปี พ.ศ. 2531 เพื่อยกระดับการเล่นเกมผีตาโขนให้ถูกใจตลาดจึงมีการเพิ่มสีสันให้มีความหลากหลาย ในที่สุดผีตาโขนจึงพัฒนาจากการเล่นตามระบบความเชื่อในพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน และพิธีกรรมเพื่อส่วนรวม ปรับเปลี่ยนเป็นการแสดงเพื่อความสนุกสนานบันเทิงริเริ่มเป็นด้านหลัก จนมีเสียงเรียกร้องและมีการตั้งคำถามถึงเป้าประสงค์ของการจัดงานมากขึ้น ซึ่งยุคปัจจุบัน (ระหว่างปี พ.ศ. 2530-2546) เป็นยุคที่เกิดการปรับเปลี่ยน ไปในลักษณะก้าวกระโดดก้าวใหญ่ เมื่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยบรรจุให้ประเพณีผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย อยู่ในแผนการท่องเที่ยวและชาวบ้านอำเภอด่านซ้ายทั่วไปก็มีการปรับตัวในลักษณะตอบสนองและยอมรับการท่องเที่ยวการเล่นเกมผีตาโขนที่ใช้ประกอบพิธีกรรมจึงถูกปรับแนวให้เป็นการแสดงเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ดูชม มีการจัดฉากแสดงการพูด การแข่งขัน ตลอดจนปรับปรุงเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบสำคัญ ๆ ทั้งคน อุปกรณ์ กิจกรรม สถานที่

แต่อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมที่เคยมีแต่โบราณ ไม่ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วย ผู้เล่นเกมผีตาโขนจึงมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้เล่นตามพิธีกรรม และกลุ่มผู้เล่นเพื่อการแสดง

1) ด้านความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของประเพณี

บุญหลวงและการเล่นเกมผีตาโขนเป็นประเพณีที่ใกล้เคียงกับการบูชาบรรพบุรุษของอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง (ในอดีตแนวเขตแดน ด่านซ้าย เชียงคาน และหล่มเก่า เป็นส่วนหนึ่งในการปกครองของอาณาจักรล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง) ในอีกที่มาหนึ่งกล่าวกันว่า การแห่ผีตาโขนเกิดขึ้นเมื่อครั้งที่พระเวสสันดรและนางมัทรีจะเดินทางออกจากป่า กลับสู่เมืองบรรดาผีป่าหลายตนและสัตว์นานาชนิดอาลัยรักจึงพาแห่แหนแฝงตัวแฝงตน มากับชาวบ้านเพื่อมา

ส่งทั้งสองพระองค์กลับเมือง เรียกกันว่า “ผีตามคน” หรือ “ผีตาขุ่น” จนกลายมาเป็น “ผีตาโขน” อย่างในปัจจุบัน ประเพณีบุญหลวงเป็นประเพณีที่ได้รวมเอางานบุญเดือนสี่ (บุญเผวส) งานบุญเดือนห้า (งานสงกรานต์ งานบุญคายหึ่ง และพิธีเลี้ยงปี) บุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ งานบูชาชาติ แจกธาตุ) บุญเดือนเจ็ด (บุญช่าชะ สืบชะตาบ้าน งานเลี้ยงห่อ) มาจัดขึ้นพร้อมกันในช่วงเดือนเจ็ดของทุกปี ซึ่งมักจะอยู่ระหว่างปลายเดือนมิถุนายนถึงช่วงต้นเดือนกรกฎาคม ทั้งนี้เจ้าพ่อกวน (ผู้นำทางจิตวิญญาณของท้องถิ่น) จะเป็นผู้กำหนดวัน โดยผ่านพิธีการเข้าทรงล่องหน้า ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในชุมชน จึงมีการปรับเปลี่ยนผสมผสานให้เป็นการละเล่นที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น และมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

2) ด้านความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม

“บุญหลวง” (บุญเผวส) เริ่มด้วยพิธีเช่นไหว้ และเลี้ยงดวงวิญญาณ ที่หอหลวง และหอน้อย โดยพิธีที่หอน้อยจะกระทำในวันที่ต่อจากหอหลวง ผู้กระทำคือ เจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียม แสน และนางแตง “เจ้าพ่อกวน” คือผู้มีหน้าที่เข้าทรง กระทำหน้าที่เช่นไหว้ประจำปี เลือกโดยวิญญาณพระเสื้อเมือง มาเข้าทรงผู้นั้น ซึ่งเป็นหัวหน้าใหญ่ฝ่ายชาย ไ่ว้ผมยาว มีผ้าขาวม้าคาดศีรษะ อยู่เสมอ นุ่งโจงกระเบน เสื้อขาว เป็นหัวหน้าในการทำพิธีสมโภช และงานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ทุกปี และยังมี “เจ้าแม่นางเทียม” เป็นหญิง เลือกโดยพระเสื้อเมืองเข้าทรง มีหน้าที่เข้าทรงเหมือนเจ้าพ่อกวน ไ่ว้ผมยาว เก้าบนกระหม่อมเสมอ นุ่งผ้าถุง เสื้อขาว พร้อมกับผู้เข้าเฝ้าและคอยปฏิบัติฝ่ายชาย เรียกว่า แสน ผู้เข้าเฝ้าและคอยปฏิบัติฝ่ายหญิง เรียกว่า นางแตง ขึ้นพิธีบุญหลวง เริ่มต้นด้วยการทำพิธีเบิกพระอุปคุต โดยแสน และประชาชนช่วยกันจัดทำหอพระอุปคุตนำอุปกรณ์ที่เตรียมไว้มี ดาบมีด หอก ฉัตร ถีอเดินนำขบวนไปที่ริมฝั่ง แม่น้ำหมัน ที่ไหลผ่านตัวอำเภอด่านซ้าย อยู่ใกล้กับวัดโพนชัย เพื่อเชิญ พระอุปคุต (ก็คือหินก้อนกรวดสีขาว) ในแม่น้ำก็นำใส่หาบเคลื่อน ขบวนกลับมาทำพิธีที่หออูปคุต โดยพ่อแสนแก้ว เป็นผู้ที่ทำพิธีว่าคาถา ไปจนเสร็จพิธีทั้งสี่ทิศ โดยยิงปืนขึ้นแทรก เมื่อเสร็จทิศละ 1 นัด แล้วแห่รอบโบสถ์ 3 รอบ ทำพิธีในโบสถ์ แล้วจากนั้นนำขบวนไปบ้านเจ้าพ่อกวน เพื่อบายศรีสู่ขวัญให้แก่เจ้าพ่อกวน และเจ้าแม่นางเทียม จากนั้นก็เคลื่อนขบวนไปตามถนนสายต่าง ๆ ไปยังวัดโพนชัย เวียนรอบอุโบสถ 3 รอบ พร้อมกับผู้เฒ่าผู้แก่เดินพ้อนรำไปรอบโบสถ์ มีผีตาโขนใหญ่ร่วมขบวนพิธีด้วย

รูปที่ 4.3 พิธีเซ่นไหว้ และเลี้ยงดวงวิญญาณ ที่หอหลวง และหอน้อย
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ต่อจากนั้น จะมีกลุ่มศิตาโชนมาร่วมชุมนุมที่วัดมากขึ้นร่วมขบวนไปเที่ยวหลอก ล้อคนเล่นไปประชาชนอื่นก็จะเข้าร่วมด้วย เล่นต๋องบั้ง (คนป่ากระทู้พลอง) เล่นควายคู่ (การไถนา) เป็นที่สนุกสนานตลอดวันถึงเวลาช่วงบ่ายที่ที่สนามโรงเรียนด้านซ้าย จะมีการจัดแสดงละเล่นศิตา โชนจากกลุ่มบ้านต่าง ๆ ตำบลต่าง ๆ หรือกลุ่มโรงเรียน จึงทำให้มีบรรยากาศหลากหลายสีสัน ด้วยการแต่งกายชุด ศิตาโชนพร้อมกับเสียงกระดิ่งที่ห้อยเอวด้านหลัง พร้อมกับจังหวะการก้าวเดินต้อง มีการกระดกกัน ข่มตัวสายสะโพก โขยกรา ขยับเอว ให้กระดิ่งมีเสียงตามจังหวะเดินด้วย ศิตาโชน ทุกตัว จะสวมหน้ากาก ทำด้วยหวดหนึ่งข้างเหนียว ที่สานด้วยไม้ไผ่ หักพับขึ้นทำเป็นหมวก นำมา เย็บต่อกับส่วน โคนของก้านมะพร้าว ถ้าเป็นรูปหน้ากากผีแล้วตกแต่งเขียนด้วยสีน้ำมัน ในสมัยก่อน ที่ยังไม่มีสีน้ำมัน ก็จะเขียนด้วยปูนขาว กับดินหม้อ ซึ่งจะเจาะช่องตา แล้วต่อจมูกยาว เหมือนงวงช้าง เอาเศษผ้าที่ไม่ใช้มาเย็บติดกันเป็นผืนใหญ่ ห่มคลุมร่างผู้ที่แต่งเป็นศิตาโชน ศิทุกตัว จะถืออาวุธดาบไม้ในมือ หรือเอาไม้มาทำเป็นลักษณะคล้ายอวัยวะเพศชาย ทาสีแดง ซึ่งจะเป็น ลักษณะเฉพาะของศิตาโชนโดยแท้ มิใช่เป็นเรื่องทะเล้งลามกอนาจารแต่อย่างใด (พงศพร พินิจวัฒน์, 2549)

3) ด้านวิถีชีวิตของชุมชน

1) ด้านความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา

ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนเป็นการจัดหลอมรวมงานบุญเดือนสี่ (บุญเผาส) งานบุญเดือนห้า (งานสงกรานต์ งานบุญคายหิ้ง และพิธีเลี้ยงปี) บุญเดือนหก (บุญบั้งไฟ งานบูชาชาติ แจกธาตุ) บุญเดือนเจ็ด (บุญซำฮะ สืบชะตาบ้าน งานเลี้ยงหอ) เป็นบุญเดียวกันเรียกว่า “บุญหลวง” โดยอาศัย ความสนุกสนานช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด จึงทำให้บุญที่เกิดจากการรวมกันนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ส่วนผลที่เกิดกับศาสนา มีส่วนส่งเสริมให้ศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชน ในแง่ทางธรรมะและการปฏิบัติทางศาสนา เสริมสร้างให้มีการผสมผสานการนับถือพุทธศาสนากับความเชื่อในวิญญาณของบรรพชนให้เกิดการบูรณาการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้ชุมชนไม่มีความขัดแย้ง ทั้งยังเป็นกลไกอย่างหนึ่งที่ช่วยควบคุมสังคมให้เกิดความสงบเรียบร้อย

4) ด้านความผูกพันต่อท้องถิ่น

ประเพณีผีตาโขนกับสังคมวัฒนธรรม จากการละเล่นผีตาโขน ที่เกิดจากความเชื่อในวิญญาณผีเจ้านายอันเป็นความเชื่อ โดยการสั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ ได้ก่อให้เกิดผลดีแก่สังคมอำเภอด่านซ้ายในทุก ๆ ด้าน เช่น ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกัน ทำให้ชุมชนมีบรรทัดฐานและค่านิยมร่วมกัน รู้ว่าคนในสังคมมีสถานภาพและบทบาทที่แตกต่างกัน และมีส่วนในการอบรม ชักจูงจิตใจคนในสังคมส่งผลให้วัฒนธรรมไทยด่านซ้าย เช่น ภาษาท้องถิ่น จารีตประเพณี วิถีชีวิต ไม่เปลี่ยนแปลงสูญหายไปทำให้รู้จักรากเหง้า และวัฒนธรรมของตนเอง และก่อให้เกิดความภูมิใจและผูกพันกับท้องถิ่น

รูปที่ 4.4 นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าร่วมงานสืบสานประเพณีผีตาโขน
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

5) ด้านความเข้มแข็งในการรักษาเอกลักษณ์

ประเพณีบุญหลวง และการละเล่นผีตาโขน เป็นประเพณีที่สำคัญของคนด่านซ้าย ที่ในทุกๆ ปี ต้องจัดขึ้นเพื่อแสดงความเคารพและความเชื่อในพื้นที่ของคนด่านซ้าย เพื่อบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาเมืองด่านซ้ายแต่โบราณ สืบเนื่องมาจากการละเล่น ปู่เยอย่าเยอ ความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และนับถือผี ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากอาณาจักรล้านช้างในอดีตงบประมาณในการจัดงานประเพณีบุญหลวงส่วนใหญ่ได้จากการบริจาคของผู้มีจิตศรัทธา และชาวบ้าน รวมทั้งชาวบ้านเป็นผู้ริเริ่มจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน ด้วยความสามัคคี

ในปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐมีส่วนจัดสรรงบประมาณในการจัดประเพณีเพิ่มมากขึ้น โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการของวัด และของส่วนราชการ คือ อำเภอมีการประสานงานกันในการจัดงาน สำนักงานเขต 3 มาดูแลจัดสถานที่ภายในวัด ทางคณะกรรมการของวัดจะดูแลในส่วนของพิธีกรรมและพิธีการทางศาสนา ส่วนงานของทางอำเภอจะเป็นเรื่องของการประชาสัมพันธ์ วิทยุชุมชนใหม่ยังสืบสานและให้ความสนใจในประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนอยู่ โดย

ลูกหลานไม่ละทิ้งวัฒนธรรมของท้องถิ่น อีกทั้งชาวบ้านเป็นผู้ช่วยกันจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน ขึ้นในทุก ๆ ปี อย่างขยันขันแข็ง และสามัคคี

รูปที่ 4.5 การระบายสีผีตาโขนโดยนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

6) ด้านการท่องเที่ยวประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน

1) ด้านรูปแบบกิจกรรมที่ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน
ชมงานประเพณีที่สนุกสนานและการละเล่นผีตาโขนที่มีการแต่งกายด้วยชุดที่มีลักษณะเฉพาะประกอบด้วย หน้ากากที่ทำจากหวด ชุดที่ตัดเย็บด้วยเศษผ้าติดกัน และหมากกะหล่ง หรือกระดิ่ง ทำให้เกิดความสวยงามแปลกตา ฟังเทศน์มหาชาติเป็นแหล่งศึกษาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประเพณีศักดิ์สิทธิ์

2) ด้านความหลากหลายของกิจกรรมที่ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนนอกจากการชมงานประเพณีที่สนุกสนานแล้ว นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ของประเพณี เริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมพิธีเบิกพระอุปคุต พิธีบายศรีสู่ขวัญ ร่วมขบวนแห่และเล่น

บุญหลวงพึ่งเทศน์มหาชาติ อีกทั้งยังมีกิจกรรมการประดิษฐ์หน้ากากและการแต่งกายของผีตาโขน การแต่งกายด้วยชุดผีตาโขนและถ่ายภาพ และการเลือกซื้อของฝากของที่ระลึกของงานผีตาโขน

3) ด้านความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรมประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนเป็นงานบุญตามประเพณีท้องถิ่นเป็นหนึ่งในฮีตสิบสองของชาวอีสาน จะจัดในระหว่างเดือน 6-7 ของทุกปี แต่การกำหนดวันไม่แน่นอน เพราะการกำหนดวันนั้น ต้องทรงเจ้าก่อน โดยมากจะเป็นหลังงานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก ส่วนใหญ่จะตรงกับวันเสาร์-อาทิตย์ โดยสืบเนื่องมาจากการละเล่น ปู่เยอ ย่าเยอ ความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และนับถือผี ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากอาณาจักรล้านช้าง โบราณในยุคดั้งเดิมตั้งแต่ก่อนปี 2500 (เอกวิทย์ ฒ กลาง, 2540, น.11-12)

จากรายงานประจำปี 2560 (2561) ของจังหวัดเลย ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของจังหวัดเลย มีแหล่งท่องเที่ยวและวัฒนธรรมการท่องเที่ยวที่เป็นแม่เหล็กจำนวนมาก เหมาะแก่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เชิงนิเวศน์ และเชิงอนุรักษ์ ประกอบกับ GPP ด้านการบริการ โรงแรมและภัตตาคาร มีแนวโน้มสูงขึ้น Growth รวมทั้งส่วนแบ่งทางการตลาดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีแนวโน้มสูงขึ้น และจังหวัดยังได้รับการประกาศให้เป็นพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ด้านการท่องเที่ยวจังหวัดเลยมีแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามหลากหลาย มีสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ที่สำคัญซึ่งเป็นที่รู้จักแพร่หลาย และมีนักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมาสัมผัสบรรยากาศในฤดูหนาวบนยอดสูงของภูเขา ไม้ดอกเมืองหนาวนานาชนิด เช่น ภูกระดึง ภูเรือ ภูหลวง สวนหินผางาม แก่งคุดคู้ แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระธาตุศรีสองรัก พระธาตุสังขเหล็ก ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน ชุมชนบ้านไม้เก่าเชียงคาน นอกจากนี้ยังมีวัดสำคัญที่ประชาชนนิยมมาทำบุญ เช่น วัดป่าพนารมิตวิปัสสนา วัดศรีสุทธาวาส และวัดโพธิ์ชัย เป็นต้น ทั้งนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) กำหนดให้จังหวัดเลย เป็น 1 ใน 9 เมือง ที่มีศักยภาพแห่งการท่องเที่ยว และการที่มีลักษณะเช่นนี้ จึงเป็นเสน่ห์ของจังหวัด เหมาะสำหรับผู้ประกอบการที่จะลงทุนทำธุรกิจด้านการบริการ ประเภทโรงแรม รีสอร์ท และร้านอาหาร ซึ่งโครงการจัดท่องเที่ยววัฒนธรรมประเพณีและธรรมชาติทั้งปี อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย (งานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก งานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน) มีหน่วยงานรับผิดชอบคือ ที่ทำการปกครองอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยงบประมาณที่ได้รับอนุมัติ 1,500,000 บาท (หนึ่งล้านห้าแสนบาทถ้วน) สถานที่ดำเนินการ คือ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ประโยชน์ที่ได้รับทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ ชาวอำเภอด่านซ้าย และจังหวัดเลย ได้แสดงออกถึงความรัก ความผูกพัน ความสามัคคี อันเป็นการพัฒนาสังคม รวมทั้งเกิด

จิตสำนึกรักและหวงแหน ภูมิใจในวัฒนธรรมของตน เป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมประเพณีงานนมัสการพระธาตุศรีสองรัก งานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ออกไปอย่างแพร่หลายและต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี ก่อให้เกิดรายได้กับประชาชน ซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่การพัฒนารายได้ระดับต่างๆ ต่อไป และเป็นการส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย รวมทั้ง ยังได้จัดโครงการก่อสร้างลานวัฒนธรรมท้องถิ่น (ผีตาโขน) ด่านซ้ายที่ลานอเนกประสงค์หน้าที่ว่าการอำเภอด่านซ้าย หมู่ที่ 1 ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ด้วยงบประมาณจำนวน 2,215,300 บาท (สองล้านสองแสนหนึ่งหมื่นห้าพันสามร้อยบาทถ้วน) ประโยชน์ที่ได้รับทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ คือวัฒนธรรมประเพณีฮีตสิบสองกลองสิบสี่ของอำเภอด่านซ้าย ได้รับการสืบทอดสู่เยาวชนลูกหลานรุ่นหลัง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้รับการพัฒนาและเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวอย่างแพร่หลาย ก่อให้เกิดรายได้กับประชาชนในพื้นที่ เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจให้ดีขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย (รายงานประจำปี 2560, 2561)

รูปที่ 4.6 งานประเพณีผีตาโขนนานาชาติประจำปี 2561

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

4.6 ประเพณีการรำจีนเขาปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

“พนมรุ้ง” เป็นชื่อปราสาทหิน ที่ประชาชนนักท่องเที่ยวรู้จักกันเป็นอย่างดี ด้วยความงดงามทางสถาปัตยกรรมที่มีลวดลายจำหลักวิจิตรงามตา พร้อมความโดดเด่นที่ตั้งของปราสาทที่ตั้งอยู่บนเขาพนมรุ้งภูเขาไฟที่ดับสนิทเป็นสิ่งที่ดึงดูดและทรงคุณค่าทางโบราณคดี

ปราสาทพนมรุ้ง ตั้งอยู่ที่บ้านตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ ชื่อ พนมรุ้ง มาจากคำว่า วน รุง (อ่านว่า วะ - นัม - รุง) สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงศึกษาจารึกพบในบริเวณปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งคำว่า วน แปลว่า ภูเขา รุง แปลว่า ใหญ่ พนมรุ้ง ความหมายคือภูเขาใหญ่ ตามภาษาเขมร ปราสาทหินพนมรุ้งเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย โดยเชื่อว่า ภูเขาเป็นสัญลักษณ์ของเขาไกรลาส ซึ่งเป็นแกนกลางของจักรวาล และเป็นประทับของพระศิวะ ปราสาทแห่งนี้ มีการบูรณะก่อสร้างต่อเนื่องกันมาหลายสมัย ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงพุทธศตวรรษที่ 17 และในพุทธศตวรรษที่ 18 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรขอมได้หันมานับถือพุทธศาสนาเถรวาทแทนเทวสถานแห่งนี้จึงได้รับการดัดแปลงเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาในช่วงนั้น

ตัวปราสาทพนมรุ้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ประกอบด้วยอาคารและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่ตั้งเรียงรายขึ้นไปจากลาดเขาทางขึ้นจนถึงปราสาทประธานบนยอดอันเปรียบเสมือนวิมานที่ประทับของพระศิวะ บันไดทางขึ้นช่วงแรกทำเป็นตระพัง (สระน้ำ) สามชั้นผ่านขึ้นมาสู่พลับพลาชั้นแรก จากนั้นเป็นทางเดินซึ่งมีเสานางเรียงปักอยู่ที่ขอบทางทั้งสองข้างเป็นระยะ ถนนทางเดินนี้ทอดไปสู่สะพานนาคราช ซึ่งเปรียบเสมือนจุดเชื่อมต่อระหว่างดินแดนแห่งมนุษย์และสรวงสวรรค์ ด้านข้างของทางเดินทางทิศเหนือมีพลับพลาสร้างด้วยศิลาแลง 1 หลัง เรียกกันว่า โรงช้างเผือก สูดสะพานนาคราชเป็นบันไดทางขึ้นสู่ปราสาท ซึ่งทำเป็นชานพักเป็นระยะ ๆ รวม 5 ชั้น สูดบันไดเป็นชานชลาโล่งกว้างซึ่งมีทางนำไปสู่สะพานนาคราชหน้าประตูกลางของระเบียงคดอันเป็นเส้นทางหลักที่จะผ่านเข้าสู่ลานชั้นในของปราสาทและจากประตูนี้ยังมีสะพานนาคราชรับอยู่อีกช่วงหนึ่งก่อนถึงปราสาทประธาน

ปราสาทประธาน ตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางของลานปราสาทชั้นใน มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมมณฑปคือห้องโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเชื่อมอยู่ทางด้านหน้าที่ส่วนประกอบของปราสาทประธาน ตั้งแต่ฐานผนังด้านบนและด้านล่าง เสากรอบประตู เสาคิดผนัง ทับหลัง หน้าบัน ชูมชั้นต่าง ๆ

ตลอดจนกลีบขนุนปรารงค์ล้วนสลักลวดลายประดับทั้งลวดลายดอกไม้ ใบไม้ ภาพฤๅษี เทพประจำทิศ ศิวนาฏราช ที่ทับหลังและหน้าบันด้านหน้าปรารงค์ประธาน ลักษณะของลวดลายและรายละเอียดอื่น ๆ ช่วยให้กำหนดได้ว่าปรารงค์ประธานพร้อมด้วยบันไดทางขึ้นและสะพานนาคราชสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 17 ภายในลานชั้นในด้านตะวันตกเฉียงใต้ มีปรารงค์ขนาดเล็ก 1 องค์ ไม่มีหลังคา จากหลักฐานทางศิลปกรรมที่ปรากฏ เช่น ภาพสลักที่หน้าบัน ทับหลัง บอกรับให้ทราบได้ว่าปรารงค์องค์นี้สร้างขึ้นก่อนปรารงค์ประธานมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 16 นอกจากนี้ยังมีฐานปรารงค์ก่อด้วยอิฐซึ่งมีอายุเก่าลงไปอีก คือประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 อยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือขององค์ประธาน และที่มุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยศิลาแลง มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 ร่วมสมัยกันกับพลับพลาที่สร้างด้วยศิลาแลงข้างทางเดินที่เรียกว่า “โรงช้างเผือก” กรมศิลปากรได้ทำการซ่อมแซมและบูรณะปราสาทหินพนมรุ้ง โดยวิธีอนัสติโลซิส (ANASTYLOSIS) คือ รื้อของเดิมลงมาโดยทำรหัสไว้ จากนั้นทำฐานใหม่ให้แข็งแรง แล้วนำชิ้นส่วนที่รื้อรวมทั้งที่พังลงมากลับไปก่อใหม่ที่เดิม โดยใช้วิธีการสมัยใหม่ช่วยและเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทยปี 2531 ได้มีพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2531 โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดบุรีรัมย์, 2561)

ปราสาทพนมรุ้งได้รับการนำเสนอจากสื่อสาธารณะเกี่ยวกับความพิเศษในแง่ภูมิศาสตร์ว่าเป็นปราสาทขอมบนยอดเขา (แม้ว่ายังมีปราสาทขอมบนยอดเขาหลายแห่งในประเทศไทย เช่น ปราสาทเขาปลายบัดบนเขาปลายบัด พระธาตุภูเพ็กบนยอดเขาภูพาน จังหวัดสกลนคร เป็นต้น แต่ปราสาทพนมรุ้งเป็นแห่งเดียวที่ได้รับจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ภายหลังการบูรณะที่ยังคงเป็นของประเทศไทย ภายหลังจากคำสั่งศาลโลกตัดสิน) ให้ปราสาทเขาพระวิหารเป็นของกัมพูชาในปี 2505 และยังคงเคยมีการทวงคืนทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์จากปราสาทพนมรุ้งซึ่งไปอยู่ที่สถาบันศิลปะแห่งชิคาโก สหรัฐอเมริกา ให้กลับคืนมาเป็นของไทยในปี 2531 อันนับเป็นกระแสสังคมที่ร่วมกันปลุกจิตสำนึกอนุรักษ์มรดกของชาติครั้งสำคัญในสังคมไทย

กล่าวได้ว่า ปราสาทพนมรุ้งเป็นหนึ่งในมรดกชิ้นสำคัญของชาติ ที่สามารถดึงความสนใจของสังคมได้อย่างมีพลังในหลายเหตุการณ์ และได้รับอิทธิพลจากภายนอกท้องถิ่น ทั้งการสร้าง ความหมายและ/หรือการกระทำอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ จากเหตุการณ์โด่งดังหลายครั้งเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง เช่น การเสนอจัดประชุมคณะรัฐมนตรี ในตัวปราสาทพนมรุ้ง เมื่อ พ.ศ. 2548 (แต่ต่อมา

เปลี่ยนเป็นจัดในเขตปราสาทนอกตัวปราสาทประธาน) การทูลส่วนประกอบต่าง ๆ ของปราสาทพนมรุ้ง เมื่อ พ.ศ. 2551 เป็นต้น ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ นานาอันแสดงให้เห็นถึงความรู้ความเชื่อของผู้คนจำนวนมากเกี่ยวกับความหมายของปราสาทพนมรุ้งในแบบที่แตกต่างจากความหมายหลักที่กรมศิลปากรนำเสนอ ทั้งนี้ เป็นไปได้มากกว่าความคิดความเชื่อเหล่านั้นย่อมส่งผลโดยตรงต่อการกระทำของผู้คนหรือความสัมพันธ์ที่พวกเขามีต่อปราสาทพนมรุ้ง โดยเฉพาะกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่นที่อยู่บริเวณเชิงเขาพนมรุ้งซึ่งมีทั้งโอกาสและความจำเป็นที่ต้องเกี่ยวข้องกับปราสาทพนมรุ้งอย่างเลี่ยงไม่ได้ (เบญจวรรณ นาราวัจจ์, 2555, น. 1-25)

ตามประวัติเล่าว่าประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อประมาณ พ.ศ. 2481-2485 โดยความคิดริเริ่มของท่านเจ้าคุณโอภาสธรรมญาณ จากวัดท่าประสิทธิ์ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเดินทางมาเพื่อปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานที่เขพนมรุ้ง ตั้งใจให้เกิดประเพณีอันดีที่ชาวบ้านจะได้มีโอกาสพบปะกันทำบุญแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน เหมือนกับจังหวัดสุรินทร์ที่มีประเพณีขึ้นเขาสวายจัดในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งก็เลยจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 5 และได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้ และในช่วงเวลานั้นจะเกิดปรากฏการณ์สำคัญของปราสาทหินพนมรุ้งคือพระอาทิตย์จะขึ้นตรงประตู 15 ช่อง ตลอดแนวปราสาทจากประตูหน้าช่องแรกไปจนถึงช่องสุดท้าย รวมความยาว 88 เมตร ให้เห็นดวงอาทิตย์ขึ้นได้จากประตูหลังปราสาท ในสมัยนั้นปราสาทยังไม่มีบันไดทางขึ้นเขาการเดินทางขึ้นข้างลำบากแต่ก็เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ชาวบ้านนิยมทำสืบทอดต่อกันมา เดิมทีผู้คนจะมุ่งมาทำบุญนุ่งห่มผ้าสวย ๆ บางคนก็นุ่งผ้าไหมลวดลายสวยงามทออย่างประณีตที่สุดของตนเองเป็นการอวดฝีมือและความสามารถสร้างชื่อเสียงของหมู่บ้าน

4.6.1 สภาพปัจจุบันของปราสาทพนมรุ้ง

รูปที่ 4.7 สภาพปัจจุบันของปราสาทพนมรุ้ง

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

ปราสาทพนมรุ้งตั้งอยู่บนเขาพนมรุ้งที่เป็นเนินภูเขาไฟดับสนิท สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 383 เมตร มีปล่องปะทุระเบิดใหญ่พื้นที่ประมาณ 1.5 กิโลเมตร ขอบปล่องทางทิศใต้เป็นที่ตั้งของปราสาทพนมรุ้ง ที่มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมโบราณไล่ลำดับตามไหล่เขาที่สูงชันประมาณ 6-15 องศา จากทิศตะวันออกขึ้นสู่ยอดเขา รวมระยะทางราว 275 เมตร (Suttitum, 2001, p. 225) การเปลี่ยนแปลงของปราสาทพนมรุ้งตามการรับรู้ของคนท้องถิ่นตามประวัติศาสตร์คำบอกเล่าในท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่ส่งผลต่อการรับรู้ของคนท้องถิ่นเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งกาลเวลาที่เปลี่ยนไปนานแสนนานประเพณีการขึ้นเขาพนมรุ้ง ก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย จนทุกวันนี้ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งที่เราได้ไปสัมผัสมาหลายต่อหลายครั้ง เมื่อมีการบันทึกว่าพระอาทิตย์ขึ้นตรงประตู 15 ช่องของปราสาทหินพนมรุ้งเกิดขึ้นช่วงต้นเดือนเมษายน งานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งก็เปลี่ยนจากกำหนดวันเพ็ญเดือน 5 มาเป็นช่วงเดียวกับปรากฏการณ์พระอาทิตย์ขึ้นแทน สำหรับปรากฏการณ์มหัศจรรย์ พระอาทิตย์ตรงประตู 15 ช่อง จะเกิดขึ้น 4 ครั้งต่อปี เป็น

พระอาทิตย์ขึ้น 2 ครั้ง ประมาณวันที่ 3-5 เมษายน และช่วงประมาณวันที่ 8-10 กันยายน และพระอาทิตย์ตกอีก 2 ครั้ง คือในช่วงประมาณวันที่ 6-8 มีนาคม กับประมาณวันที่ 6-8 ตุลาคม (อมรินทร์ทีวี, 2560)

4.6.2 ด้านความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของประเพณี

ชาวบ้านในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ และใกล้เคียง เชื่อกันว่าในชีวิตของตนต้องขึ้นเขาพนมรุ้ง เพื่อที่ไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาพนมรุ้ง ซึ่งมีปราสาทหินเขาพนมรุ้งเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ฉะนั้นผู้เฒ่าผู้แก่มักจะเรียกร้องให้บุตรหลานพาขึ้นเขาพนมรุ้ง เพื่อนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างน้อย 1 ครั้ง ในชีวิตของตน ความเชื่อดังกล่าวนี้ริเริ่มมีมาแต่ครั้งใดไม่ปรากฏ แต่พบว่า ชาวบ้านที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงได้ยึดถือปฏิบัติกันสืบต่อมา ผ่านคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง จนถือกันเป็นประเพณีว่าชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงต้องขึ้นเขาพนมรุ้ง นมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันสถิตอยู่ที่ปราสาทหินทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนจน คนร่ำรวยต้องหาโอกาสให้ได้ ฉะนั้นในอดีต ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ก่อนพุทธศักราช 2481 หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะเตรียมตัวพร้อมเสบียงอาหารที่เดินทางไกลไปยังเขาพนมรุ้ง ส่วนใหญ่ผู้มักจะนัดแนะเพื่อนบ้านญาติพี่น้องไปพร้อม ๆ กันเป็นกองเกวียนขนาดใหญ่ หรือถ้าเป็นคหบดี ค่อนข้างมีฐานะจะเดินทางโดยระยะทาง เป็นเกวียนขนาดเล็กที่มีการตกแต่งอย่างงดงาม เป็นการแสดงฐานะของผู้เป็นเจ้าของด้วย เดินทางรอนแรมกันไปหลายวันตามระยะทางไกลหรือไกลจากหมู่บ้านของเขา การขึ้นเขาพนมรุ้งในสมัยแรก ๆ นั้น เป็นลักษณะต่างคนต่างไป และไปพบกันที่เขาพนมรุ้ง บางกลุ่มเดินทางขึ้นเขา ขณะที่บางกลุ่มเดินลงเขาเพื่อกลับยังเคหะสถาน ตลอดฤดูแล้งระหว่างเดือน 3 ถึงเดือน 5 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ว่างจากงานไร่ นา แต่กระนั้นก็ตามชาวบ้านในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ และใกล้เคียงได้เรียนรู้ว่า ในวันเดือน 5 ขึ้น 15 ค่ำนั้น เป็นวันที่พระอาทิตย์ขึ้นส่องแสงผ่านประตูทุกช่องทั้ง 15 ช่องตามแนวทิศตะวันออก-ตะวันตกของปราสาทพนมรุ้ง และในเย็นวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 5 พระจันทร์จะขึ้นตรงกับช่องประตูทุกช่อง เช่นเดียวกัน

รูปที่ 4.8 ภาพทางขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง ในงานประเพณีขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

“ในกรณีดังกล่าวอธิบายได้ว่า สถาปนิกหรือช่างก่อสร้างชาวขอมโบราณมีความรอบรู้เรื่องดาราศาสตร์มาก และได้วางผังปราสาทโดยวางให้ตรงตามทิศตะวันออก-ตะวันตก โดยกำหนดเอาวันที่พระอาทิตย์ส่องแสงตั้งฉากกับพื้นโลกในบริเวณประเทศไทย นั่นคือพระอาทิตย์จะส่องแสงตั้งฉากกับพื้นโลกเวลาเที่ยงตรง (คนยืนกลางแจ้งจะไม่มีเงา) วันที่พระอาทิตย์ส่องแสงตั้งฉากกับพื้นโลกคือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ในพุทธศตวรรษที่ 15-16 (แต่ปัจจุบัน พระอาทิตย์ได้ทำมุมเอียงไปข้างแล้วตามวงโคจรของโลก พระอาทิตย์ พระจันทร์ ได้ทำมุมเปลี่ยนไปตามระบบสุริยจักรวาล” (พิมพ์นารา กิจโชติประเสริฐ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มีนาคม 2561)

ดังนั้น จึงจะเห็นได้ว่าชาวบ้านจะนิยมขึ้นเขาพนมรุ้งในวันเดือน 5 ขึ้น 15 ค่ำ หรือในวันใกล้เคียงเพื่อจะให้เห็นสิ่งมหัศจรรย์ดังกล่าวด้วย ครั้นมีผู้คนไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวันดังกล่าวจำนวนมาก จึงมีผู้ริเริ่มทำบุญกุศลจัดงานนมัสการพระพุทธบาทจำลอง ปิดทองพระพุทธรูป แต่กระนั้นก็ตามยังไม่ได้จัดทำบุญกันสม่ำเสมอทุกปี

“งานประเพณีรำขึ้นเขาพนมรุ้ง” ถือเป็นเทศกาลใหญ่แห่งปีของจังหวัดบุรีรัมย์ โดยจัดขึ้นทุกปลายเดือนมีนาคม - ต้นเดือนเมษายน ของทุกปี ที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีจุดประสงค์เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ที่แสนงดงามและทรงคุณค่า อีกทั้งส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่นของชาวบุรีรัมย์ สภาพแวดล้อมกิจกรรมภายในงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง จะมีร้านอาหารและผลิตภัณฑ์ OTOP สาธิตการวาดภาพปราสาทพนมรุ้ง การประกวดรำอัปสร และการแสดงต่าง ๆ ส่วนจุดเด่นของงานประเพณีนี้ คือ ขบวนแห่ ที่แต่ละอำเภอจะประชันความงดงามอลังการ ทั้งเสื้อผ้า หน้าผม สูดอสังการ เรียกได้ว่า เป็นประเพณีวัฒนธรรมที่งดงาม (ท่องเที่ยวทั่วไทย, 2561)

รูปที่ 4.9 ภาพงานประเพณีรำขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

การบวงสรวงองค์พระศิวะ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาพนมรุ้ง

การบวงสรวงพระศิวะเป็นพิธีเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ตามความเชื่อของชาวฮินดูโบราณ ลัทธิไสวนิกายโดยการบวงสรวงจะกระทำการบวงสรวงจะกระทำในเทวาลัย ซึ่งในเทวาลัยของชาวฮินดูที่นับถือลัทธิไสวนิกาย จะมี ศิวลึงค์ (ซึ่งหมายถึง การเริ่มต้นชีวิตใหม่ และความอบอุ่น ถือว่าเป็นสิ่งที่ให้กำเนิดสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้) ตั้งประดิษฐานเกือบทุกจุดในเทวสถานแต่ละแห่ง และการบูชาพระศิวะโดยบูชาสัญลักษณ์ของพระองค์คือ ศิวลึงค์นี้ เชื่อกันว่าเมื่อบูชาแล้วพระศิวะจะพวยพระทัยและจะประทานความสมบูรณ์ให้แก่ผู้บวงสรวงบูชาศิวลึงค์อันเป็นสัญลักษณ์ของพระองค์ ผู้ที่ต้องการมีบุตร หรือต้องการให้พืชผลออกดอก ออกผล อุดมสมบูรณ์ ผู้ที่จะประกอบธุรกิจการค้าใดๆ เมื่อมาบูชาขอพรในพิธีแล้วก็จะประสบความสำเร็จตามที่ขอ

ในประวัติศาสตร์ขอม กษัตริย์จะต้องผ่านพิธีอินทภิเษก จึงจะขึ้นครองราชย์อย่างเป็นทางการ โดยจะมีชื่อใหม่ที่ตามท้ายด้วย “วรมัน” ซึ่งแปลว่า ได้รับการคุ้มครอง เช่น สุริยวรมัน ผู้มีพระอาทิตย์หรือสุริยะเทพคุ้มครอง เป็นต้น ซึ่งพิธีดังกล่าวขอมจะกระทำในวันพิธีศักดิ์สิทธิ์วันนี้ โดยในพิธีดังกล่าวจะใช้พราหมณ์เป็นผู้ดำเนินการ สวดมนต์และเทน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ควิลิ่งค์ให้ไหลลงฐาน โยนีและไหลออกไปสู่ภายนอกตัวปราสาทตามท่อ โสมสูตร

การที่ปราสาทเขาพนมรุ้งสร้างขึ้นเป็นศาสนสถานประทับอันถาวรของเทพเจ้าในความหมายของเขาไกลาส ดังนั้น การจัดให้มีพิธีศิวาราตรี ณ ห้วงเวลาใดก็ตามที่กระทำบนปราสาทเขาพนมรุ้งจึงถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมแห่งความศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญยิ่ง ในวันดังกล่าวจะมีพิธีกราบไหว้บูชาต่อองค์พระศิวะเทพต่อสัญลักษณ์เสากลม (ลิ่งค์) และเทวรูป ซึ่งผู้ร่วมในพิธีจะได้รับความผาสุก ความสมบูรณ์มั่งคั่ง แต่ทั้งนี้ผู้บูชาจะต้องอดอาหารทั้งกลางวันและกลางคืนในคืนวันศิวาราตรี งดเว้นจากความรู้สึกทางเพศไม่กล่าวเท็จหลอกลวงผู้บูชาจะได้รับผลบุญเพิ่มขึ้นเหมือนน้ำในมหาสมุทรที่เพิ่มขึ้นเมื่อยามพระจันทร์ขึ้นในปราสาทเขาพนมรุ้งได้พบรูปศิวะนาฏราชที่เป็นภาพสลักนูนต่ำที่หน้าบรรณ ด้านทิศตะวันออกของมณฑปปราสาทประธาน ปราสาทเขาพนมรุ้ง โดยเป็นภาพพระศิวะนาฏราช อันเป็นภาพพระศิวะในอาการเคลื่อนไหวอย่างรุนแรง กำลังทรงยกส้นพระบาทซ้ายขึ้น พระศิวะในที่นี้มีเศียรเดียว 10 กร พระเกศาทรงชฎามงกุฏ มีขมวดเกศา 3 ปอย ปลายเส้นพระเกศาชี้ขึ้น แล้วม้วนสะบัดเป็นคลื่นคล้ายเปลวเพลิง อันเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะแบบนครวัด พระหัตถ์ทั้ง 10 ไม่ได้ทรงถืออาวุธหรือวัตถุใด ๆ พระศิวะองค์นี้ไม่ได้ทรงสังวาลรูปนาค แต่ทรงเพียงกรองศอพาทูร์दन และทองกรเท่านั้น ภาพสลักนี้แสดงให้เห็นถึงศิลปะอินเดียทางตอนเหนืออย่างชัดเจน

การร้ายรำของพระศิวะนั้นนับว่ามีความสำคัญในศิลปะและคติความเชื่อของชาวอินเดีย ซึ่งจะพบรูปศิวะนาฏราชตามเทวสถานของลัทธิไศวนิกายในประเทศอินเดีย ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 ผู้นับถือศาสนาฮินดูเชื่อว่าจังหวะของการร้ายรำของพระศิวะจะบันดาลให้เกิดผลดีผลร้ายแก่โลกได้ จึงจำเป็นต้องอ้อนวอนให้พระองค์พ็อนรำในจังหวะที่พอดี

รูปที่ 4.10 การบวงสรวงองค์พระศิวะและสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาพนมรุ้ง

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

สำหรับในส่วนของพิธีนั้น จะมีการบวงสรวงองค์พระศิวะ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์บนเขาพนมรุ้ง โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นประธานเปิดงาน พร้อมทั้งการรำราชของเหล่านางอัปสร ขบวนแห่เทิดพระเกียรติในหลวงรัชกาลที่ 9 และ รัชกาลที่ 10 ขบวนพระนางอุปดิณฑรลักษณมีเทวี แสดงโดย ศิลปิน ดารา และนักแสดงเข้าร่วมพิธี พร้อมขบวนเทพพาทนะ และขบวนแห่สักการะเทพผู้พิทักษ์ทิศทั้ง 10 แห่งจักรวาล ได้แก่ หงส์ ช้าง โค ระมัด คชสีห์ นกยูง นาค ม้า รากษส และ กระบือ ที่ตกแต่งสวยงามในเครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับประจำท้องถิ่น ซึ่งก็คือ “ผ้าชั้นดินแดง” หรือ ไหมติแดง เป็นผ้าไหมมัดหมี่ ที่มีหัวชั้น และตีนชั้น สีแดงสด เป็นผ้าไหมสีสันสดใสเอกลักษณ์ท้องถิ่นของชาวอำเภอพุทไธสงและอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ต่างจากผ้าทอพื้นบ้านของอีสานได้อื่น ๆ ที่นิยมสีทึบทึน

รูปที่ 4.11 ผ้าชิ้นดินแดงหรือ ไหมตีแดง เป็นผ้าไหมมัดหมี่ ที่มีหัวชิ้น และตีนชิ้น สีแดงสด
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

4.6.3 ด้านความมั่งคั่งทางศิลปวัฒนธรรม

กล่าวได้ว่า ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นประเพณีประจำจังหวัดบุรีรัมย์ มีลักษณะเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” (Creative Tradition) โดย ศิราพร ณ ถลาง (2558, น. 360) ได้อธิบายลักษณะของประเพณีดังกล่าวว่า “เป็นการประยุกต์ ต่อยอด ประดิษฐ์ใหม่หรือสร้างสรรค์ใหม่ ในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งบริบทที่ส่งผลในการสร้างสรรค์ประเพณี ได้แก่ บริบทโลกาภิวัตน์ บริบทการท่องเที่ยว บริบทอาเซียน หรือบริบทข้ามพรมแดน มีวิถีคิดหรือวิธีการสร้างสรรค์ในหลายลักษณะ ได้แก่ การผลิตซ้ำ/ประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ ๆ การหยิบยืม ประเพณีข้ามภาค การผสมหลายพิธีเข้าด้วยกัน การรื้อฟื้นประเพณีเก่า การสร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อเดิม” ประเพณีดังกล่าวจัดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2534 ดังที่ นครกาญจน์ สุขสม (2548, น. 115) กล่าวถึงที่มาของประเพณีนี้ว่า เป็นการร่วมมือกัน ระหว่างจังหวัดบุรีรัมย์ อุทยานประวัติศาสตร์เขาพนมรุ้ง และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 1) ได้ปรับเปลี่ยนประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ให้เป็นงานและสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีมติให้เป็นงานประจำปี แนวคิดหลักของการจัดประเพณีเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

รูปที่ 4.12 การร่ายรำของเหล่านางอัปสร

ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

4.6.4 ด้านการจัดการการท่องเที่ยวท้องถิ่น

จากการที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงประเพณี เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2561 พบว่าเป็นการจัดงานมุ่งเป้าประสงค์เพื่อด้านการท่องเที่ยว ด้านวัฒนธรรมประเพณี และดำเนินการโดยที่ทำการส่งเสริมการปกครองจังหวัดบุรีรัมย์ ได้จัดประชุมเพื่อแบ่งหน้าที่ต่าง ๆ ให้แต่ละหน่วยงานเป็นผู้รับผิดชอบ ในปัจจุบันองค์ประกอบในการจัดประเพณีนี้มี 3 ส่วนหลัก คือ

- 1) พิธีบวงสรวงเทพเจ้าประจำปราสาทพนมรุ้ง จะจัดขึ้นในวันแรกของงาน มีพิธีบวงสรวง 2 จุด ได้แก่ พิธีบวงสรวงบริเวณตัวปราสาท และพิธีบวงสรวงบริเวณบัวแปดกลีบ
- 2) การจำลองขบวนเสด็จพระนางกุปตินทรลักษมีเทวี จะจัดขึ้นในช่วงบ่ายของวันที่ 2 และวันที่ 3 ของงาน เป็นการจำลองขบวนเสด็จของพระนางกุปตินทรลักษมีเทวี พร้อมนางจิริยา นางสนองพระโอษฐ์ และขบวนแห่เทพพาหนะทั้ง 10 ซึ่งเป็นเทพประจำทิศ ได้แก่ ขบวนหงส์

ขบวนช้าง ขบวนวัว ขบวนระมาด ขบวนชลิห์ ขบวนนกยูง ขบวนนาค ขบวนม้า ขบวนรอกษส และขบวนกระบือ ผู้รับผิดชอบขบวนแห่ คือ อำเภอต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณเขาพนมรุ้ง และได้ธบาย ขบวนว่าเป็นการจำลองขบวนเสด็จ พระนางกุปตินทรลักษมีเทวีที่เสด็จเพื่อทรงเยี่ยมพระ โอรสพระ นามว่า นเรนทราทิตย์ ขณะทรงพรตอยู่ที่พนมรุ้ง

3) การแสดงประกอบแสงเสียงเพื่อบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งจะจัด ขึ้นในช่วงค่ำของทั้ง 3 วัน เป็นการแสดงที่บอกเรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างปราสาท แห่งนี้

รูปที่ 4.13 พิธีบวงสรวงบริเวณตัวปราสาท และพิธีบวงสรวงบริเวณบัวแปดกลีบ
ที่มา: ผู้วิจัย, 2561

“บุรีรัมย์มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่หลากหลาย มีโบราณสถานศิลปะขอมโบราณ กระจายอยู่ทั่วจังหวัดกว่า 60 แห่ง โดยเฉพาะปราสาทพนมรุ้งซึ่งเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีปากปล่องภูเขาไฟที่ดับสนิท จำนวน 6 แห่ง “ด้วยเหตุนี้จึงได้กำหนดตำแหน่งยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว (Positioning) เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมโบราณ ซึ่งต่อไปในอนาคตจะเชื่อมโยงเป็นเส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมขอมกลุ่มนครชัยบุรีรินทร์ (นครราชสีมา-ชัยภูมิ-บุรีรัมย์-สุรินทร์) และเชื่อมโยงไปยังประเทศเพื่อนบ้าน เมืองมรดกโลก นครวัด-นครธม เมืองเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา” จังหวัดบุรีรัมย์ได้รับอนุญาตจากกระทรวงมหาดไทย ให้เปิดจุดผ่อนปรนด้านการค้าชายแดนช่องสายตะกู อำเภอบ้านกรวด ห่างจากนครวัด-นครธม เมืองเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา เพียง 193 กิโลเมตร และคาดว่าจะพัฒนาด่านสายตะกูให้ยกระดับให้เป็นด่านถาวร รองรับการท่องเที่ยวเชื่อมโยงเส้นทางอารยธรรมขอม ตามเส้นทาง ด่านอรัญประเทศ-นครวัด นครธม-ด่านสายตะกู อำเภอบ้านกรวด-ปราสาทพนมรุ้ง-ปราสาทเมืองต่ำ-ปราสาทพิมาย” (อนุสรณ์ แก้วกังวาน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 30 มีนาคม 2561)

4.6.5 ประเพณีการรำขึ้นเขาปราสาทพนมรุ้งกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

จากประวัติศาสตร์ ศิลปจารึก วัฒนธรรมพื้นบ้าน และคำบอกเล่าทั้งจากนักวิชาการและผู้คนในท้องถิ่น เหตุการณ์ในอดีตจะปรากฏขึ้น ด้วยความสำนึก ความเคารพสักการะ และเทิดทูนในดวงวิญญาณของบรรพชน ที่สร้างสรรค์งานศิลปะ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ นั้นได้กล่าวถึง “วัดฤคิบบ” ที่นำมาสร้างเป็นประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ได้แก่ ข้อมูลที่เป็น “ประวัติศาสตร์ ศิลปจารึก วัฒนธรรมพื้นบ้านและคำบอกเล่าทั้งจากนักวิชาการและผู้คนในท้องถิ่น” ข้อมูลเหล่านี้ถือได้ว่าเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ซึ่ง รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2546, น. 28) ให้ความหมายไว้ว่า “ทุนที่ใช้ไปในการผลิตสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรม” การสร้าง ประวัติศาสตร์ดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นการสร้าง เพื่อ “ขาย” ให้นักท่องเที่ยวรวมทั้งคนในท้องถิ่นได้มาเที่ยวชมในประเพณีทำให้คนในท้องถิ่นเชื่อว่าประวัติศาสตร์ในประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมีวิถีคิดในการนำข้อมูลที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นมาสร้างมูลค่าได้อีกด้วย

จากการศึกษาพบว่าในอดีตมีการนำทูลทางวัฒนธรรมมาสร้างบทละครประวัติศาสตร์ ผู้สร้างได้นำข้อมูลจากจารึกมาสร้างเป็นตัวละคร ลักษณะเด่นของตัวละครและเหตุการณ์สำคัญ นอกจากนี้ ยังมีการนำข้อสันนิษฐานทางประวัติศาสตร์มาสร้างเป็นจุดสำคัญสูงสุดที่โดดเด่น ดังเช่น มีการนำหลักฐานในจารึกมาสร้างเป็นตัวละครการจัดประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งมีตัวละครสำคัญที่ปรากฏในกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ พระนางกูปดินทรลักษมีเทวี กษัตริย์นเรนทราทิตย์ หิรัณยะ นางจรียานางสุรภี พระนามหรือชื่อเหล่านี้มีปรากฏในจารึกที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงอ่านและแปล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคดียุติพันธ์เรื่อง “จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง” เผยแพร่ในปี 2521

4.7 ความสำคัญของปราสาทพนมรุ้ง

ปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นปราสาทหินที่ตั้งอยู่บนภูเขาไฟในเขต ตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ สร้างขึ้นโดยมีรูปแบบทิวทัศน์ในศาสนาฮินดู ศิลปะเขมร โบราณ เพื่อเป็นเทวาลัยที่ประทับของเทพเจ้าคือ พระศิวะ ตามลัทธิไสวนิกายที่นับถือพระศิวะ (อิศวร) เป็นเทพสูงสุด ถือได้ว่าเป็นโบราณสถานแห่งเดียวในประเทศไทย ที่ตั้งอยู่บนยอดเขา คำว่า พนมรุ้ง เชื่อว่าหมายถึงภูเขาใหญ่

1) ชุมชนรอบเขาพนมรุ้ง อาจมีกำเนิดตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ เนื่องจากพบเครื่องมือหินตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในดินแดนนี้

2) สิ่งปลูกสร้างปราสาทพนมรุ้งได้มีการก่อสร้างตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15-18 เช่น ก่อสร้างปราสาทอิฐ ศตวรรษที่ 15 (ปัจจุบันคงเหลือ 2 หลัง ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน) โรงช้างเผือก ศตวรรษที่ 16 (บริเวณปลายสุดของทางเดินด้านหน้าของกลุ่มโบราณสถาน) ปราสาทประธาน ระเบียงคด ด้านทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก ซาลารูปกากบาท บันไดทางขึ้นทางเดินซึ่งประดับด้วยเสานางเรียง บรรณาลัย 2 หลังในศตวรรษที่ 18

3) หลังพุทธศักราช 1900 เป็นต้นมาปราสาทพนมรุ้งถูกทอดทิ้ง เสื่อมความสำคัญลงปล่อยให้รกร้างปราศจากการใช้ประโยชน์

4) พุทธศักราช 1982 ตรงกับแผ่นดินเจ้าสามพระยา ปรากฏชื่อเมืองพนมรุ้งในพระราชพงศาวดาร ระบุว่าเจ้าเมืองพนมรุ้งต้องถวายบังคมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา

5) พุทธศักราช 2428 ผู้แทนของรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสได้ทำการสำรวจปราสาทเขาพนมรุ้งต่อมามีการตีพิมพ์เรื่องราวเป็นครั้งแรก ในหนังสือเรื่องประเทศกัมพูชาในปี 2445

6) พุทธศักราช 2437 มีการประดิษฐานรอยพระพุทธรูปภายในปราสาทปรางค์น้อย และเป็นที่พักกระของประชาชนในช่วงเทศกาลสงกรานต์เป็นประจำทุกปี

7) 8 มีนาคม 2478 มีการขึ้นทะเบียนโบราณสถานปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นโบราณสถานหมายเลข 1

8) ปี 2515 กรมศิลปากรอัญเชิญพระพุทธรูปจำลองภายในปรางค์น้อยออกไปไว้ ณ ที่แห่งอื่น

9) 21 พฤษภาคม 2531 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งอย่างเป็นทางการ (สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และสำนักงานประชาสัมพันธ์ จังหวัดบุรีรัมย์, 2561)

4.8 ความเชื่อเรื่องปราสาทพนมรุ้ง

1) ปราสาทพนมรุ้ง เป็นศาสนสถานที่ยังคงเหลืออยู่เพื่อเป็นที่ประทับของพระศิวะ ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย ไม่ใช่ที่ประทับของกษัตริย์แต่เป็นสถานที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เปรียบเสมือนเป็นวัดในศาสนาพราหมณ์นั่นเอง

2) ปราสาทพนมรุ้งหันหน้าสู่ทิศตะวันออก เป็นทิศที่พระอาทิตย์ขึ้น ถือว่าเป็นทิศแห่งความเจริญรุ่งเรือง แสงทองของอาทิตย์ยามเช้า จะส่องลอดเข้าช่องประตูไปกระทบกับแท่งศิลาลึงอันเป็นสัญลักษณ์แทนองค์ศิวะเทพ แสงอาทิตย์ที่ส่องกระทบศิลาลึงจะเพิ่มพลังให้แก่องค์ศิวะเทพให้เปี่ยมพลังทั่วกาลปาวสาน

3) การเลือกสร้างปราสาทบนยอดเขาพนมรุ้ง เชื่อว่าเป็นการจำลองจากคัมภีร์พราหมณ์ที่ว่า เทพเจ้าทั้งหมดจะประทับอยู่บนยอดพระสุเมร มีองค์ศิวะมหาเทพเป็นใหญ่เหนือเทพทั้งปวง ดังนั้น การสร้างจึงพยายามหาชัยภูมิที่สอดคล้องตามความเชื่อดังกล่าว

4) ปราสาทพนมรุ้งใช้เป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อเป็นเครื่องส่งเสริม คำจูล สถานภาพของชนชั้นปกครอง อันได้แก่ พราหมณ์ (คือนักบวช) และกษัตริย์ (ได้แก่ นักรบตามสภาพสังคมในขณะนั้น)

5) ปราสาทพนมรุ้งสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าันเรนทราทิตย์ภายหลังทรงปราบ เหล่าอริราชศัตรูแล้ว ได้สละออกมาบำเพ็ญพรตเป็น โยคี ณ เขาพนมรุ้ง และเชื่อว่าศิลาลึงในปราสาทนั้น

พระโอรส คือ “หิรัญญะ” เป็นผู้ทำถวายรวมทั้งเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการก่อสร้างปราสาทพนมรุ้ง และจำลัทธิภาพของนเรนทราทิตย์ที่เป็น โยคีในบริเวณชุ่มประดู

6) ความเชื่อเรื่องการสร้างปราสาทประการหนึ่งคือ กษัตริย์เขมรจะสร้างเพื่อสั่งสมบุญญาธิการ และไถ่บาปให้แก่ประชาชนของพระองค์

7) จากหลักฐานศิลาจารึกที่ค้นพบยืนยันว่าปราสาทพนมรุ้งสร้างเป็นเทวาลัยถวายแด่พระศิวะ ซึ่งจะมีเนื้อความการสรรเสริญพระศิวะ ที่เริ่มต้นด้วยการกล่าวสรรเสริญเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำศาสนสถาน มีการกล่าวถึงการสร้างสิวลึงค์ สร้างรูปทองคำของพระศิวะในท่าพ้อนรำ แสดงให้เห็นว่าพระศิวะเป็นเจ้าของเทวสถานแห่งนี้ (สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดบุรีรัมย์, 2561)

จากการนำเสนอมาข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในลักษณะที่เป็นนามธรรม และลักษณะที่เป็นรูปธรรมจะสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ (1) ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ (2) ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน (3) ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ทั้งสามลักษณะนี้ คือ สามมิติ ของเรื่องเดียวกัน คือ ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

บุญรัตน์ พิษณุไพบูลย์ (2560) กล่าวว่า ความเชื่อ หรือ Believe เป็นความรู้ที่ได้จากการอบรมสั่งสอน โดยผู้เชื่อให้ความนับถือ มั่นใจ หรือไว้วางใจในตัวผู้สอน ผู้เชื่อจึงถือประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งหรือคำสอนโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยความคิดหรือปัญญาของตนเอง ความเชื่อเป็นพื้นฐานอย่างหนึ่งในการถ่ายทอดเจตคติและความรู้ โดยเฉพาะในเชิงนามธรรมที่สามารถปลูกฝังได้ จะเห็นได้จากการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงธรรมเนียมต่างๆ ที่ถือปฏิบัติมาโดยไม่จำเป็นต้องอิงกับหลักเหตุและผลก็ได้ ความเชื่อจะเกี่ยวข้องกับจิตพิสัย นั่นคือ มีความรู้สึก และอารมณ์ เข้ามาเกี่ยวข้องในการตัดสินใจ อมรา พงศาพิชญ์ (2549) กล่าวว่า วัฒนธรรมในลักษณะความเชื่อนี้ หมายถึง ความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ สังคมทุกสังคมมีความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ไม่รูปแบบใดก็รูปแบบหนึ่ง คำว่า ศาสนาที่ใช้ในที่นี้ หมายถึง ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถึงแม้ว่าคำสอนเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะไม่ได้เป็นคำสอนของศาสนา ความเชื่อในภูตผีปิศาจ ก็รวมเรียกเป็นศาสนา เพราะเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น พระภูมิเจ้าที่ ผีปอบ เป็นต้น

ส่วนประกอบของศาสนาและความเชื่อที่สำคัญ มี 3 ส่วน ส่วนแรกคือ ความเชื่อในส่วนปรมัตถ์ในกรณีของพุทธศาสนา หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนที่สองคือ ส่วนพิธีกรรม เมื่อมีความเชื่อซึ่งเป็นภาคทฤษฎี ก็มีพิธีกรรมซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ พิธีกรรมทางศาสนานี้อาจเป็นสิ่งเดียวกันกับขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งสมาชิกของสังคมยึดถือสืบเนื่องกันมา ส่วนที่สามคือ ผู้ประกอบพิธีกรรม หมายถึง พระสงฆ์ในศาสนาพุทธ พราหมณ์ในศาสนาฮินดู และคนทรงหรือหมอผีในสังคมที่เชื่อในผีสิงเทวดา

การนำเสนอในบทต่อไป ในบทที่ 5 นี้ จะเป็นการนำเสนอเกี่ยวกับรัฐประศาสนศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการจัดการองค์กรปกครองท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาอย่างต่อเนื่องอย่างยั่งยืน รวมถึงหนทางสู่การมีส่วนร่วม และการกระจายอำนาจสู่ชุมชน รวมถึงแนวทางการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสร้างศักยภาพการพัฒนา การท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน

บทที่ 5

รัฐประศาสนศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: การจัดการองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนา

บทที่ 5 นี้ จะกล่าวถึง รัฐประศาสนศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการจัดการองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาอย่างต่อเนื่องอย่างยั่งยืนรวมถึงหนทางสู่การมีส่วนร่วม และการกระจายอำนาจสู่ชุมชน รวมถึงแนวทางการพัฒนาองค์ประกอบส่วนท้องถิ่น เพื่อสร้างศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน

5.1 ท้องถิ่นกับคุณค่าความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นตน

การท่องเที่ยวของประเทศไทยพัฒนาขึ้นตามอย่างประเทศตะวันตกตามทฤษฎีทันสมัย ซึ่งเน้นการเจริญเติบโตและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และมองว่าวัฒนธรรมเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนา ทำให้การท่องเที่ยวให้ความสำคัญแต่ประเด็นด้านเศรษฐกิจโดยไม่สนใจประเด็นด้านอื่น ๆ ในช่วงต่อมาของนักวิชาการ หลายคนในด้านมานุษยวิทยาว่าด้วยการท่องเที่ยว (Anthropology of Tourism) โดยเฉพาะงานของ MacCannell (1976), Greenwood (1977), Nash (1977) และ Cohen (1996) มองว่าวัฒนธรรมไม่ใช่อุปสรรคของการพัฒนาวัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่แน่นอนตายตัวและสืบทอดมาแต่ในอดีต ในทางตรงกันข้ามวัฒนธรรมมีศักยภาพในการปรับเปลี่ยนและเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน ปัญหาของการพัฒนาไม่ได้อยู่ที่ว่าวัฒนธรรมนั้นขัดขวางการพัฒนา ดังเช่น ที่นักวิชาการในอดีตได้เคยกล่าวไว้ แต่ปัญหาอยู่ที่นักท่องเที่ยวจากภายนอก ซึ่งพยายามนำเอาวัฒนธรรมของตนเองเข้ามาในท้องถิ่น และคนในท้องถิ่นเองที่ไม่เห็นคุณค่าลดความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นตน โดยนำมาใช้เป็นสินค้าเพื่อให้เศรษฐกิจในท้องถิ่นเจริญก้าวหน้าเท่านั้น (ยศ สันตสมบัติ, 2544, น. 201)

นอกจากนี้ แบบแผนการดำเนินชีวิต พิธีกรรม ประเพณี และศิลปวัฒนธรรมยังถูกประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อตอบสนองธุรกิจท่องเที่ยวให้ครบวงจรดังเช่นที่จังหวัดบุรีรัมย์ โดยคำนึงถึง

บริบททางสังคมและบทบาทหน้าที่ดั้งเดิมของสิ่งเหล่านั้นรวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาเพื่อปรับปรุงเป็นสินค้าป้อนตลาดท่องเที่ยวอย่างมากมาย ถึงแม้ว่าจะด้อยคุณค่าลงก็ตาม ผลกระทบทางด้านลบที่เกิดขึ้นหลังจากที่มีการท่องเที่ยวเข้ามาในท้องถิ่นมีมากมายหลายประการ กล่าวคือ

ประการแรกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในท้องถิ่นย่อมนำเอาความเจริญทางด้านวัตถุตามอย่างวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในท้องถิ่นนั้นด้วย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ค่านิยม และวัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิม เกิดการละทิ้งขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม เกิดพฤติกรรมการลอกเลียนแบบ เช่น การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายจากแบบพื้นเมืองมาเป็นสมัยใหม่ การให้ความสำคัญกับการบริโภคนิยมตามอย่างสังคมตะวันตก การให้ความสำคัญกับเรื่องเศรษฐกิจ โดยมุ่งหาแต่ประโยชน์จากนักท่องเที่ยว โดยไม่คำนึงถึงคุณค่าแห่งความเป็นมิตรและความเอื้ออารีย์ อันเป็นประเพณีที่ดั้งเดิมของท้องถิ่น เป็นต้น จึงถือได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดังกล่าว อาจเป็นการทำลายเอกลักษณ์ดั้งเดิมของท้องถิ่น ซึ่งเคยเป็นเสน่ห์ที่ใช้ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยือนท้องถิ่นได้

ประการต่อมา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและลดคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและประเพณีลงไป ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ด้วยความมีเอกลักษณ์และความโดดเด่นของพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้รูปแบบของการนำเสนอศิลปวัฒนธรรมและประเพณีเหล่านี้เพื่อการท่องเที่ยวได้เปลี่ยนแปลงไป เช่น งานประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรมมีการเลียนแบบมาให้ให้นักท่องเที่ยวชม มุ่งเน้นด้านการค้าและความสวยงาม แต่กลับลดความประณีตลง โดยไม่สนใจกับพิธีกรรม ความเชื่อ วิถีชีวิต และวัฒนธรรม ประเพณีของคนในท้องถิ่นที่ถูกต้อง มีการตัดขั้นตอนหรือเนื้อหาที่สำคัญของวัฒนธรรมนั้นออกไป ซึ่งถือเป็นการทำลาย และลดคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม และประเพณีลง นอกจากนี้ ยังมี การตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยการจัดการแสดง หรือการเล่นพื้นเมืองตามร้านอาหาร หรือสถานบันเทิงด้วยการดัดแปลงรูปแบบของศิลปวัฒนธรรมที่แท้จริง ขาดความประณีตหรือจัดการแสดงเพื่อความตื่นตาตื่นใจ เนื่องจากต้องการความรวดเร็ว และหวังผลกำไรทางการค้า จึงผลิตผลงานออกมาอย่างขาดคุณภาพ

ประการสุดท้าย ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมระหว่างคนในท้องถิ่นกับนักท่องเที่ยว โดยนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในท้องถิ่นต่าง ๆ บางส่วนอาจไม่เข้าใจในวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และจารีตประเพณีของท้องถิ่นที่ตนไปเยือน จึงแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมออกมา ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ความเคยชิน หรือความเพอเรอก็ตาม ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ อาจเป็นการลบหลู่วัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือผิดกาลเทศะได้

หากจะมองแต่ผลกระทบทางด้านลบของการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นเพียงด้านเดียวก็อาจจะไม่ถูกต้องนัก เนื่องจากเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ อาจส่งผลให้วัฒนธรรมท้องถิ่นที่สำคัญคงอยู่ต่อไป และเกิดมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นขึ้น โดยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่กำลังได้รับความนิยม เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นมีการสร้างคุณค่าจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน ผ่านแบบแผนการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น นักท่องเที่ยวจะได้รับประสบการณ์ การท่องเที่ยวร่วมกับคนในท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าบ้าน และมีโอกาสพัฒนาสร้างสรรค์ทักษะใหม่ ๆ ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งนักท่องเที่ยวยังได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างวัฒนธรรม และได้ทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นที่ไปเยือนมากยิ่งขึ้น เมื่อมองกลับไปที่ชุมชนท้องถิ่น การท่องเที่ยว เอื้อประโยชน์ให้กับชุมชนท้องถิ่นในการช่วยธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมไว้ อีกทั้งยังช่วยสร้างความตระหนักของคนในท้องถิ่นให้เห็นถึงความสำคัญของประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ภูมิปัญญาของท้องถิ่นต่าง ๆ ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น คนในท้องถิ่นมีสำนึกและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตน จนสามารถอธิบายให้คนภายนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้และเข้าใจในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของท้องถิ่นว่ามีความสวยงามและมีคุณค่าอย่างไร ทำให้ทั้งคนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมร่วมกัน

ดังนั้น หากมองในอีกแง่มุมหนึ่ง วัฒนธรรมจะได้รับผลกระทบทางด้านบวกเมื่อการท่องเที่ยวของประเทศเจริญเติบโตขึ้น กล่าวคือ จะเกิดการฟื้นฟูวัฒนธรรมและประเพณี โดยงานประเพณี บางอย่างของประเทศไทยที่เคยมีมาในอดีต แต่ค่อย ๆ ลืมเลือนไปจากสังคมในปัจจุบัน เมื่อมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นจะเป็นตัวเร่งให้วัฒนธรรมและประเพณีเหล่านั้น ได้รับการฟื้นฟูหรือจัดทำขึ้นใหม่ เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นสถานที่ใดก็ตาม สิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการเห็นและต้องการสัมผัส คือ วิถีชีวิตความเป็นอยู่และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น จึงเป็นแรงกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่า เกิดความรัก ความหวงแหน และ

ความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมและประเพณีในท้องถิ่นของตนเอง นำไปสู่การอนุรักษ์ให้สิ่งเหล่านี้ ยังคงดำรงอยู่และทรงคุณค่าต่อไปจนถึงคนรุ่นหลัง

ในส่วนของนักท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางไปที่ท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่น ที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากท้องถิ่นของตนเอง ย่อมมีโอกาสได้พบเห็นศิลปวัฒนธรรม ประเพณีวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ก่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ที่แตกต่างกันไปของแต่ละท้องถิ่นดีขึ้น นำไปสู่การยอมรับในคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมนั้นได้ นอกจากนี้ ยังเกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอันดีระหว่างกัน จากการที่มีนักท่องเที่ยวเดินทาง เข้ามาท่องเที่ยวในท้องถิ่นย่อมก่อให้เกิดความรู้สึที่ดีต่อกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในท้องถิ่น อันเป็นการส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่ดีซึ่งกันและกัน เช่น การฝึกหัดเรียนรู้ภาษาของกันและกัน การได้ลองรับประทานอาหารพื้นเมืองต่างถิ่น เป็นต้น

5.2 รัฐประศาสนศาสตร์ในการบริหารและจัดการท้องถิ่น

เมื่อกล่าวถึงภารกิจของรัฐ แต่เดิมนั้นรัฐมีภารกิจ “ฝ่ายาม” คือ รัฐมีหน้าที่ที่สำคัญ 2 ประการ คือ ป้องกันการรุกรานจากศัตรูภายนอกประเทศ และรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ แต่ต่อมารัฐสมัยใหม่ได้ขยายภารกิจเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับทุกข์สุขของประชาชนมากขึ้น โดยเข้ามาจัดการเรื่องสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่าง ๆ ภารกิจของรัฐสมัยใหม่จึงมีมากและซับซ้อนขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนโดยรวม (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2551, น. 166) โดยรัฐเป็นผู้กำหนดและดำเนินการแจกแจงคุณค่าให้แก่สังคม โดยส่วนรวมอย่างเป็น ชรรม เมื่อรัฐกระจายอำนาจให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ใช้อำนาจจะต้องก่อให้เกิดผลในการแจกแจงคุณค่าต่าง ๆ ที่ตกถึงประชาชน ให้ประโยชน์แก่คนในท้องถิ่นโดยรวม โดยมีใช้เป็นการกระทำเพื่อผลประโยชน์แอบแฝงต่าง ๆ เช่น การสนับสนุนทางการเมืองหรือเพื่อการสนับสนุนผลประโยชน์ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แนวความคิดเรื่องการบริหารงานเพื่อท้องถิ่นนี้เป็นกรอบทิศทางให้ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องรับผิดชอบต่อสังคม บริหารงานเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นส่งเสริมให้เกิดความสามานฉันท์ การมีส่วนร่วม และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนในท้องถิ่น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ได้บัญญัติให้รัฐต้องจัดให้มีแผนพัฒนาการเมือง จัดทำมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการ และพนักงาน หรือลูกจ้างอื่นของรัฐ เพื่อป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบและเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ รัฐบาลจึงได้กำหนดให้หน่วยงานภาครัฐจัดทำค่านิยมสร้างสรรค์ และจรรยาบรรณให้เจ้าหน้าที่ของรัฐยึดถือปฏิบัติ ซึ่งค่านิยมสร้างสรรค์ 5 ประการ ได้แก่

- 1) กล้ายืนหยัดทำในสิ่งที่ถูกต้อง (Moral Courage) โดยยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม ความชอบธรรม ความเสียสละ หลักวิชาและจรรยาวิชาชีพ ไม่โอนอ่อนตามอิทธิพล
- 2) มีคุณธรรมและความรับผิดชอบ (Integrity) ปฏิบัติหน้าที่อย่างตรงไปตรงมา แยกเรื่องส่วนตัวออกจากหน้าที่การงาน มีความรับผิดชอบต่องานในหน้าที่ต่อผลงานองค์กร และประชาชน
- 3) โปร่งใสตรวจสอบได้ (Transparency) ปรับปรุงกลไกและวิธีการทำงานให้มีความชัดเจน โปร่งใส สามารถตรวจสอบความถูกต้องได้ และพร้อมเปิดเผยข้อมูลอันไม่ต้องห้ามตามกฎหมาย
- 4) ไม่เลือกปฏิบัติ (Nondiscrimination) ให้บริการโดยเสมอภาค เป็นธรรม เน้นความสะดวกรวดเร็ว ประหยัด และถูกต้องด้วยความมีน้ำใจเมตตา
- 5) มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน (Result Orientation) โดยปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล งานแล้วเสร็จตามวัตถุประสงค์ เกิดผลดีต่อหน่วยงานและส่วนรวม โดยใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

บทพระราชบัญญัติการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี ในภาพรวมเป็นการชี้ให้เห็น วัตถุประสงค์ของการบริหารราชการที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกา และเป็นแนวทางในการปฏิบัติราชการของทุกส่วนราชการในการกระทำการกิจใดภารกิจหนึ่งว่า ต้องมีจุดมุ่งหมาย ให้บรรลุเป้าหมายในสิ่งเหล่านี้ คือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2550 อ้างถึงใน สุเทพ เชาวลิศ, 2556, น. 312-313)

- 1) เกิดประโยชน์สุขของประชาชน ซึ่งได้แก่ การบริหารราชการที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนและพยายามมุ่งให้เกิดผลกระทบในเชิงบวกต่อการพัฒนาชีวิตของประชาชน

2) เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ ซึ่งได้แก่ การบริหารเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตรงตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยมีกระบวนการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ และการจัดทำข้อตกลงว่าด้วยผลงานในทุกระดับ

3) มีประสิทธิภาพและเกิดความคุ้มค่าในเชิงภารกิจของรัฐ ซึ่งได้แก่ การบริหารที่จะต้องพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบระหว่างปัจจัยนำเข้ากับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น โดยมีการทำ Cost-benefit Analysis ให้สามารถวิเคราะห์ความเป็นไปได้และความคุ้มค่าของแผนงานหรือโครงการต่าง ๆ เทียบกับประโยชน์ที่ได้รับ รวมทั้งจัดระบบการวางแผนการทำงานและวัดผลงานของแต่ละบุคคลที่จะเชื่อมโยงกับระดับองค์กร

4) ไม่มีขั้นตอนการปฏิบัติงานเกินความจำเป็น ซึ่งได้แก่ การกำหนดระยะเวลาในการปฏิบัติงาน และจัดให้มีการกระจายอำนาจตัดสินใจ เพื่อให้การปฏิบัติงานเสร็จสิ้นที่จุดบริการใกล้ตัวประชาชน รวมทั้งการปฏิบัติงานในรูปแบบ One-stop Service

5) มีการปรับปรุงภารกิจของส่วนราชการให้ทันต่อสถานการณ์ ซึ่งได้แก่ การทบทวนและการปรับปรุงกระบวนการ และขั้นตอนทำงานใหม่อยู่เสมอ ซึ่งจำเป็นต้องทบทวนลำดับความสำคัญและความจำเป็นของแผนงานและโครงการทุกระยะ การยุบเลิกส่วนราชการที่ไม่จำเป็นและปรับปรุงกฎหมาย กฎ ระเบียบต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์อยู่เสมอ

6) ประชาชนได้รับการอำนวยความสะดวกและได้รับการตอบสนองความต้องการ ซึ่งได้แก่ การปฏิบัติราชการที่มุ่งเน้นถึงความต้องการและความพึงพอใจของประชาชนผู้รับบริการเป็นหลัก โดยมีการสำรวจความต้องการของประชาชน และความพึงพอใจของผู้รับบริการในหลากหลายวิธี และเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ เพื่อนำมาปรับปรุงการปฏิบัติราชการต่อไป

7) มีการประเมินผลการปฏิบัติราชการอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งได้แก่ การตรวจสอบและวัดผลการปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดระบบการควบคุมตนเอง ซึ่งจะทำให้สามารถผลักดันการปฏิบัติงานขององค์กรให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.3 รัฐประศาสนศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาวัฒนธรรมนั้น มีประเด็นที่น่าสนใจนำมาพิจารณา ได้แก่ การท่องเที่ยวในเวลานี้อาจกล่าวได้ว่ากลายเป็นเศรษฐกิจหลักของประเทศไทย โดยการเติบโตของเศรษฐกิจไทยในปี 2559 ไตรมาสแรกขยายตัวได้ที่ร้อยละ 3.2 เมื่อเทียบกับช่วงเดียวกันของปีก่อน โดยส่วนหนึ่งและเป็นส่วนสำคัญเป็นผลมาจากภาคการท่องเที่ยวที่เติบโตกว่าเศรษฐกิจโดยทั่วไปมาก (ผู้จัดการออนไลน์, 2560) การเติบโตของ

ภาคการท่องเที่ยวและแรงสนับสนุนจากภาครัฐเป็นแรงขับเคลื่อนหลักของเศรษฐกิจ ภาคการท่องเที่ยวขยายตัวได้สูง และยังมีแนวโน้มที่จะเติบโตอย่างต่อเนื่อง ทั้งจากจำนวนนักท่องเที่ยวและการใช้จ่ายต่อหัวที่เป็นผลมาจากการท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันภาคการท่องเที่ยวของไทยมีการเติบโตอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งกลายเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างรายได้ให้กับประเทศ เศรษฐกิจไทยไม่ได้ขึ้นอยู่กับ ยางพารา ไม้สัก แร่ดีบุก ดังเช่นที่ผ่านมาอีกต่อไป และก็ไม่ได้อาศัยอยู่กับภาคอุตสาหกรรมมากนัก แต่กลับขึ้นอยู่กับภาคการท่องเที่ยวสูงมาก

ทั้งนี้ แนวทางและนโยบายการทำงานของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม (วิระโรจน์พจนรัตน์, 2560) กล่าวไว้ว่า

1) ปลุกฝัง ส่งเสริม พัฒนาสังคมไทย ให้เป็นสังคมที่มีความสงบสุข ความรัก ความสามัคคี ประองคอง เอื้ออาทร บนพื้นฐานค่านิยมความเป็นไทย 12 ประการ (ตามนโยบายของหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ) ได้แก่

1.1) ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในวิถีชีวิต และจิตสำนึกของคนในสังคม

1.2) รณรงค์อย่างเข้มข้น ในเรื่องความซื่อสัตย์ สุจริต กตัญญูกตเวที ระเบียบ วินัยและจิตสาธารณะ

1.3) การรักษา สืบสานคุณค่าวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของชาติ เช่น การไหว้แสดงความเคารพ การกล่าวสวัสดิ์ ขอโทษ ขอบคุณ เป็นต้น รวมถึงการจัดงานประเพณีในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ ของชาติ

2) เสริมสร้างการนำศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ในการสร้างสันติสุขสมานฉันท์ในทุกพื้นที่ ทั้งระดับหมู่บ้าน ชุมชน และประเทศ เพื่อกระตุ้นให้เกิดชุมชนคุณธรรมทั่วประเทศ โดยนำหลักธรรมทางศาสนามาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ ได้แก่ ศาสนิกสัมพันธ์ 5 ศาสนา หมู่บ้านรักษาศีล 5 โรงเรียนและชุมชนคุณธรรม วัฒนธรรมสัญจรสู่สถานศึกษาและแหล่งชุมชน เป็นต้น

3) การสร้างภาพยนตร์ตามนโยบายของนายกรัฐมนตรี เพื่อสร้างภาพลักษณ์ ความงดงามของศิลปวัฒนธรรม และเผยแพร่วิถีชีวิตของคนไทย และส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศ

4) การพัฒนาวัฒนธรรมเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยส่งเสริมการนำทุนที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนานวัตกรรมเพื่อสร้าง

มูลค่าเพิ่มแก่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สินค้าและบริการ บนฐานความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ การอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกภาพยนตร์ รวมถึงส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมภาพยนตร์และ ทัศนศิลป์ ให้เป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมงานวัฒนธรรม เผยแพร่ภาพลักษณ์ความเป็นไทย และรายได้เข้าประเทศ

5) พัฒนาและเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และการจัดกิจกรรม ต่าง ๆ ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์ โบราณสถาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอศิลป์ หอสมุด แห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ศูนย์วัฒนธรรม และ โรงละคร เพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และ ศิลปวัฒนธรรมของชาติ สร้างสังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเปิด โอกาสให้ประชาชนเข้ามาจัดกิจกรรมต่าง ๆ

6) ส่งเสริมให้มีการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์กับ นานาชาติและการเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของอาเซียน ได้แก่

6.1) จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมอาเซียน ประกอบด้วย ศูนย์สารสนเทศ รวบรวม จัดเก็บ และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ E-book ต่าง ๆ รวมทั้งห้อง นิทรรศการ จัดแสดงศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของประเทศอาเซียน

6.2) การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเสริมสร้างความเข้าใจอันดี ระหว่างกันด้านวัฒนธรรมของอาเซียนสาขาต่าง ๆ ทั้งในระดับประชาชน หน่วยงานและประเทศ การจัดกิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรมในโอกาส เทศกาล หรือวันสำคัญต่าง ๆ ของประเทศ อาเซียน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น เทศกาลอาหารอาเซียน เทศกาลสงกรานต์อาเซียน วรรณกรรม อาเซียน ศิลปะการแสดงอาเซียน วันสำคัญทางศาสนาของอาเซียน เป็นต้น

7) พัฒนาการส่งเสริมสนับสนุนการเรียนการสอนด้านศิลปวัฒนธรรม ตลอดจน บทบาทของศิลปินแห่งชาติ ศิลปินศิลปาธร และผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมให้สามารถ สร้างสรรค์ผลงาน สืบทอดองค์ความรู้ และสืบสานศิลปวัฒนธรรม ได้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งเป็น ภาควิชาหรือหน่วยสำคัญในการดำเนินงานวัฒนธรรมของชาติ

8) การผลักดันกฎหมาย (แรงจูงใจ) ที่จะส่งผลดีทำให้เกิดความคล่องตัวในการ ดำเนินงานของกระทรวงวัฒนธรรม ได้แก่

8.1) ร่างพระราชบัญญัติกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ พ.ศ... ซึ่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ มีมติเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2557 เห็นชอบร่างพระราชบัญญัติ

ดังกล่าว ตามที่ฝ่ายกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเสนอ และอยู่ในขั้นตอนการพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ

8.2) ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ. ได้แก่ ภูมิปัญญาสาขาศิลปการแสดง วรรณกรรม อาหาร เป็นต้น ซึ่งทำให้มรดกทางวัฒนธรรม เหล่านี้ได้รับการปกป้องคุ้มครอง อีกทั้งเป็นการเตรียมการเพื่อเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของยูเนสโก

8.3) ผลักดันมาตรการภาษีเพื่อสนับสนุนการบริจาคเงินเพื่อการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมมาตรการนี้เพื่อสนับสนุนกรณีผู้บริจาคเงินให้เพื่อการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ และการบริจาคเพื่อการพัฒนาทางด้านหอจดหมายเหตุและหอสมุด ซึ่งมาตรการนี้จะทำให้ผู้บริจาคได้รับยกเว้นภาษีเงินได้สำหรับเงินได้พึงประเมินหลังจากหักค่าใช้จ่ายและหักค่าลดหย่อนเป็นจำนวนสองเท่าของจำนวนที่บริจาค ซึ่งมาตรการนี้ จะมีส่วนกระตุ้นและจูงใจให้มีการบริจาคเพื่องานด้านวัฒนธรรมมากขึ้น

แนวทางการทำงานเพื่อบรรลุภารกิจ

1) ต้องซื่อสัตย์ สุจริต โปร่งใส กระทรวงวัฒนธรรมจะต้องเป็นตัวอย่างของความซื่อสัตย์ สุจริต โปร่งใส ตรงไปตรงมา การดำเนินโครงการต่าง ๆ จะเน้นให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติ และประชาชนอย่างกว้างขวาง ในเรื่องการแต่งตั้ง โยกย้ายข้าราชการ จะยึดหลักคุณธรรม ผสมผสาน กับความรู้ ความสามารถ ความเหมาะสม ความอาวุโส และศักยภาพของตำแหน่งต่าง ๆ

2) ร่วมมือและบูรณาการกับทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยยึดหลักวัฒนธรรม เป็นของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน เนื่องจากกระทรวงวัฒนธรรมได้รับงบประมาณน้อยและจำกัด จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคเอกชนในรูปแบบของความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมขององค์กร หรือ CSR - Corporate Social Responsibility

3) ส่งเสริมบทบาทของหน่วยงานกระทรวงวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่ส่วนภูมิภาค ให้ทำงานร่วมกับท้องถิ่น ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล บนพื้นฐานขององค์ความรู้ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ในทุกมิติ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อดำเนินงานวัฒนธรรมในพื้นที่ ในฐานะที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม รวมทั้งการใช้สังคมออนไลน์ หรือ Social Media เป็นเครื่องมือ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน

ฉะนั้น การท่องเที่ยว ไม่ใช่เรื่องที่จะเพิกเฉยได้อีกต่อไป รัฐประศาสนศาสตร์ จึงควรจะต้องหันมาสนใจศึกษาในประเด็นของรัฐประศาสนศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยว ในช่วงที่ธุรกิจท่องเที่ยวและการบริการมีความสำคัญมาก เช่นนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่กำลังเป็นที่สนใจและได้รับความนิยมอย่างมากจากนักท่องเที่ยว ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นกลไกสำคัญในการนำมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่นมาใช้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยหากทุกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำเอาประวัติศาสตร์ ความเป็นตัวตน วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของท้องถิ่นตนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทางการท่องเที่ยวแล้ว จะทำให้ประเทศไทยมีจุดขายและจุดเด่นในทางเศรษฐกิจ รวมทั้งสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติให้เข้ามาท่องเที่ยวมากกว่าเดิมเป็นทวีคูณ นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าให้คงอยู่ตราบนานเท่านานอีกด้วย การจัดการการท่องเที่ยวบนฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมนั้น ควรจะต้องเริ่มจาก จุดเล็ก ๆ ที่สำคัญในการเป็นฐานราก นั่นก็คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่น ที่กล่าวเช่นนี้เป็นเพราะว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่น ย่อมมองเห็นถึงคุณค่าและตระหนักถึงมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน และมีความภาคภูมิใจ ที่จะเผยแพร่มรดกวัฒนธรรมเหล่านั้นผ่านการท่องเที่ยว

ดังนั้น รัฐจึงควรลด หรือเลิกแนวคิดที่ว่า การพัฒนาประเทศนั้น ต้องกำหนดมาจากหน่วยการบริหารราชการส่วนกลาง และหน่วยการบริหารราชการส่วนภูมิภาคเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการอนุรักษ์ฟื้นฟู และพัฒนามรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์และมีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่น จึงควรมีบทบาทหลักในการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟู และพัฒนาวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน

5.4 รัฐประศาสนศาสตร์อย่างไม่เป็นทางการกับบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาวัฒนธรรม

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการจัดทำบริการสาธารณะเพื่อให้บริการประชาชนในพื้นที่ ในปัจจุบันแม้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะยังไม่เป็นอิสระจากรัฐเท่าที่ควรจะเป็นก็ตาม แต่ก็ถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นที่รัฐและภาคสังคมจะแบ่งอำนาจกันปกครองในลักษณะที่ให้การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นดำเนินการจัดทำบริการสาธารณะต่างให้สอดคล้อง

และตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่มากขึ้น และผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำบริการสาธารณะ รวมทั้งร่วมแก้ไขปัญหาต่าง ภายในท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นทิศทางการเติบโตของท้องถิ่นจึงสอดคล้องกับการสร้างพลเมืองมากขึ้น โดยสะท้อนให้เห็นโดยผ่านกลไกที่ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล เมืองพัทยา และกรุงเทพมหานคร (เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ, 2557, น. 114-115)

การจัดทำบริการสาธารณะให้กับประชาชนในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นั้นเป็นอำนาจหน้าที่ตามที่ได้บัญญัติไว้ในกฎหมายต่าง ไม่ว่าจะเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กฎหมายจัดตั้งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง และพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 โดยบริการสาธารณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องดำเนินการนั้นมีอยู่มากมายหลากหลายประการ ส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งจะดำเนินการได้มากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัย และความพร้อมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงบประมาณ ทรัพยากรในพื้นที่ บุคลากรผู้ปฏิบัติงานในท้องถิ่น ผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

การท่องเที่ยวของประเทศไทยในแต่ละพื้นที่ที่เกิดขึ้นทั้งโดยความบังเอิญ เนื่องจากสถานที่เหล่านั้นมีทรัพยากรธรรมชาติ หรือทุนทางวัฒนธรรม ที่ทำให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่ได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก หรือเป็นการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากความตั้งใจผลักดันของหน่วยงานต่าง ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ แต่ก็ยังมีอีกหลายพื้นที่ที่ยังขาดการวางแผนในการจัดการส่งผลให้การท่องเที่ยวประสบกับความล้มเหลว สิ่งเหล่านี้เป็นบทเรียนของการท่องเที่ยวไทย ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะหน่วยงานที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนในพื้นที่ และมีอำนาจในการจัดการงานต่าง ในระดับท้องถิ่น จึงควรจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยว เพราะหากเราทำแล้วที่สำคัญของประเทศอย่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถจัดการเรื่องการท่องเที่ยวได้อย่างเข้มแข็ง และมีประสิทธิภาพแล้ว จะส่งผลต่อภาพรวม การท่องเที่ยวในระดับประเทศต่อไป (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552, น. 72-76)

ทั้งนี้ การจัดการ และการส่งเสริมเรื่องการท่องเที่ยว ควรจะต้องเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ ที่มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการตามกฎหมาย ก็คือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากองค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่น จะมีทรัพยากรต่าง ๆ กันไปในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมรดกวัฒนธรรมซึ่งมรดกวัฒนธรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าสะท้อนความเป็นตัวตนและอัตลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น หากได้นำมรดกวัฒนธรรมเหล่านั้น มาใช้เพื่อประโยชน์ในการท่องเที่ยวได้แล้วก็จะเกิดผลทั้งในแง่ของการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กัน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่นในฐานะพลเมือง จึงเป็นพลังสำคัญที่สุดในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวบนฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรม ที่กล่าวเช่นนี้ เป็นเพราะว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นย่อมมองเห็นถึงคุณค่า และตระหนักถึงความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน และมีความภาคภูมิใจที่จะเผยแพร่วัฒนธรรมเหล่านั้นผ่านการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสวัฒนธรรมเหล่านั้น เป็นการใช้องค์กรท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ซึ่งมีความแตกต่างไปจากการจัดการการท่องเที่ยวของการบริหารราชการส่วนกลาง ที่มุ่งเน้นเฉพาะมิติทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ดังเช่น ที่ Hall นักวิชาการชาวออสเตรเลีย ผู้เชี่ยวชาญการศึกษาปัญหาด้านการท่องเที่ยว ได้กล่าวไว้ว่า การที่นโยบายและแผนการท่องเที่ยว ถูกกำหนดโดยหน่วยงานของรัฐ และตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์ ทำให้ไม่สนใจต่อผลกระทบทางวัฒนธรรม และสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นที่ถูกท่องเที่ยว นอกจากนี้ รัฐในฐานะ ผู้กำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยว หากไม่เห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์วัฒนธรรม และนำเรื่องนี้บรรจุไว้ในนโยบายหรือแผนงานต่าง ๆ ของรัฐบาล ก็จะเป็นเรื่องยากที่จะทำให้เกิดการผลักดันการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างจริงจัง (Neville, 1994)

ดังนั้น รัฐจึงควรลด หรือเลิกแนวคิดที่ว่า การพัฒนาประเทศนั้นกำหนดจากส่วนกลาง หรือส่วนภูมิภาค เท่านั้น ควรเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย โดยสัดส่วนของท้องถิ่นในการพัฒนาควรจะมีมากขึ้นเป็นลำดับ และยอมรับให้ท้องถิ่นทั้งหลายมีเอกสิทธิ์อิสระในการกำหนดการพัฒนาด้วยตนเอง ภายใต้ความเหมาะสมของประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2552, น. 139)

“อำนาจรัฐนี้แหละ อำนาจรัฐทำให้เกิดการผูกขาดของผลประโยชน์ที่เกิดจากการเป็นเมืองท่องเที่ยว อำนาจรัฐทำให้เกิดปัญหาอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพของประชาชนในเมืองท่องเที่ยวที่อำนาจรัฐไปเป็นปัญหาแล้วทำให้เกิดความไม่ยั่งยืน วันนี้สิ่งที่ตั้งใจและรักษาเมืองนี้ให้เติบโตและยั่งยืน มันต้องหาวิธีที่จะทำอย่างไรที่จะลดอำนาจรัฐ แล้วก็เพิ่มอำนาจประชาชน” (เนวิน ชิดชอบ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 มิถุนายน 2561)

5.5 รัฐประศาสนศาสตร์อย่างไม่เป็นทางการกับวัฒนธรรมประเพณี

รัฐประศาสนศาสตร์อย่างไม่เป็นทางการกับวัฒนธรรมประเพณี กรณีศึกษางานประเพณี ผีตาโขน และวัฒนธรรมการขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้งนั้น จากที่ได้นำเสนอมาแล้วในบทที่ 4 ถึงการบริหารจัดการประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อการท่องเที่ยวของไทยในงานผีตาโขน จังหวัดเลย และการรำขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ สืบเนื่องจาก เทศบาล ตำบล เป็นหน่วยงานปกครองท้องถิ่น ที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนในท้องถิ่น ทำให้ในการปฏิบัติงานของเทศบาลตำบลนั้น มีประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมค่อนข้างมาก ทั้งในลักษณะของการทำประชาคม การรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านทางช่องทางต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากหอกระจายข่าวการตรวจสอบการใช้อำนาจของเทศบาลตำบล รวมถึงการออกกฎระเบียบต่าง ๆ เพื่อใช้ในท้องถิ่น ดังนั้น การบริหารงานของเทศบาล ตำบล จึงสอดคล้องกับผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก (โกวิท พวงงาม, 2550, น. 236)

รัฐประศาสนศาสตร์อย่างไม่เป็นทางการ กับ วัฒนธรรมประเพณี ผีตาโขน และวัฒนธรรมการรำขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง เห็นได้จากความใกล้ชิดของส่วนราชการท้องถิ่นกับประชาชนในท้องถิ่น เป็นอย่างมาก และเป็นท้องถิ่นที่ใช้รัฐประศาสนศาสตร์อย่างไม่เป็นทางการในการขับเคลื่อน การดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจน การขับเคลื่อนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอาศัยความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการระหว่างนายกเทศมนตรี ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ประกอบการในพื้นที่ในการบังคับใช้เทศบัญญัติ ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ นอกจากนี้ ยังมีพลังของชาวบ้านในชุมชนที่รวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดการอนุรักษ์และปกป้องมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญของทั้งสองประเพณี ดังกล่าวนี้ เอาไว้ได้

รัฐประศาสนศาสตร์อย่างไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นในเขตเทศบาล ตำบล เป็นการปกครองอย่างไม่เป็นทางการ โดยอาศัยระเบียบปฏิบัติของประชาชน และพลังของประชาชนในการควบคุมทางสังคม ซึ่งใช้ได้เป็นอย่างดีและมีพลังมากกว่าการดำเนินการ ตามระเบียบ กฎหมายข้อปฏิบัติของทางราชการเสียอีก เป็นไปตามแนวคิดที่นำมาใช้เป็นกรอบในการวิจัยของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2552) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ท้องถิ่นควรมองใหม่ว่าท้องถิ่นเป็นบ้านเมือง ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ท้องถิ่นไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามระเบียบ และกฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนดมาโดยส่วนกลางเสมอไป

ความจริงท้องถิ่นต้องเป็นผู้นำทุกส่วนราชการทั้งในทางความคิดสติปัญญา และนำในทางยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ รวมถึงการพัฒนาคน ในท้องถิ่น ดังนั้น การสร้างคน สร้างเศรษฐกิจ สร้างสิ่งแวดล้อม สร้างความภูมิใจ ในวัฒนธรรม จึงเป็นเรื่องที่ท้องถิ่นต้องดำเนินการเอง ไม่ควรยึดติดกับการปกครองที่เป็นทางการมากเกินไป มิฉะนั้นท้องถิ่นแทบจะดำเนินการอะไรที่สำคัญไม่ได้เลย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2559)

นอกจากนี้ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ยังได้กล่าวไว้อีกว่า การบริหารราชการแผ่นดินไม่ควรนำแบบอย่างการบริหารราชการส่วนกลางมาใช้กำหนดการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น รวมถึงการดำเนินการกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ไม่ควรดำเนินการกิจต่าง แทนหน่วยการบริหารราชการส่วนภูมิภาค องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องปรับรูปแบบ และวิธีดำเนินงาน จนทำให้ทั้งหน่วยการบริหารราชการส่วนกลาง หน่วยการบริหารราชการ ส่วนภูมิภาค และประชาชน รู้ซึ่งว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีประโยชน์ จึงต้องดำรงอยู่เคียงคู่กับประเทศไทย ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องทำให้ประชาชนรักบ้านเมือง ซึ่งต้องทำให้ประชาชนอยากมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบบ้านเมือง ต้องทำให้ประชาชนอยากอาสาช่วยบ้านเมือง ต้องทำให้ประชาชน รู้สึกว่าท้องถิ่นเปรียบเสมือนครอบครัวขนาดใหญ่ ต้องมีความใกล้ชิด สนับสนุน มีความคุ้นเคย (สถาบันพระปกเกล้า, 2551, น. 19) โดยหากจะเป็น ได้ดังเช่นที่กล่าวมานั้น เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในประเพณีวัฒนธรรมอันยั่งยืนแล้ว ท้องถิ่นต้องใช้รัฐประศาสนศาสตร์อย่างไม่เป็นทางการในการสร้างความรักบ้านเมืองต้องการทำงานเพื่อบ้านเมือง ให้กับประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการในกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น

ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของทั้งสองประเพณีดังกล่าวมาข้างต้นแล้วนั้นจากข้อการค้นพบของผู้วิจัยในการลงพื้นที่จริง พบว่า เทศบาลตำบลนั้น มีบทบาทอย่างมากในการส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟู และพัฒนาวัฒนธรรมในพื้นที่ ซึ่งจากข้อมูลที่มีอยู่ทำให้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ชุมชนชาวบ้าน ในฐานะประชาคมในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการร่วมกันผ่านการประชุมปรึกษาหารือ วางแผนการดำเนินการ ตลอดจนการปฏิบัติตามสิ่งที่ได้กำหนดเอาไว้ร่วมกัน มีการใช้ทั้งระเบียบ ข้อบังคับ เทศบัญญัติ ซึ่งเป็นรัฐประศาสนศาสตร์อย่างเป็นทางการรวมกลุ่มทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการในนามของ “กลุ่มคนอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม” ที่เป็นพลังทางสังคมในการขับเคลื่อนการดำเนินการในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาวัฒนธรรมที่ดีงามของท้องถิ่น เพื่อนำมาใช้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว

5.5.1 บทบาทของรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

อาจกล่าวได้ว่างานอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนามรดกวัฒนธรรม เป็นงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคประชาชนสูงมากจึงจะประสบความสำเร็จ ไม่ใช่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งดำเนินการแต่เพียงฝ่ายเดียว หรือหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะดำเนินการได้เพียงลำพังโดยปราศจากความร่วมมือจากภาคประชาชน การที่นานประสบความสำเร็จในการดำเนินการของภาคประชาชนในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอย่างทุกวันนี้ นอกจากเป็นเพราะการดำเนินงานอย่างจริงจังของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องมาอย่างยาวนานนับสิบ ๆ ปีแล้ว ประชาชนท้องถิ่นยังเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของ “การเอาใจ มาแลกเปลี่ยนกัน” กล่าวคือ เป็นการทำงานที่ไม่ได้เอางบประมาณในการดำเนินการเป็นตัวตั้ง หากแต่เอาผลของงานว่า หากทำแล้วชุมชนท้องถิ่น และจังหวัดต้องได้รับประโยชน์ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบต่อไป ดังเช่น แนวคิดของนักวิชาการที่นำมาใช้เป็นกรอบในการวิจัย คือ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ (2557, น. 100-104) ที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือรัฐประศาสนศาสตร์พลเมืองว่า บทบาทในการขับเคลื่อนจากชุมชนจะทำให้การดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และมีความเข้มแข็งมากขึ้น ชุมชนสามารถขับเคลื่อน รัฐประศาสนศาสตร์พลเมืองให้เกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเป็นพลเมืองที่พึ่งตนเองได้ มีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพ และเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการกิจการสาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งนี้ โดยได้รับการสนับสนุนการดำเนินการ และงบประมาณจากรัฐบาล และชี้ให้เห็นว่า บทบาทของรัฐประศาสนศาสตร์พลเมืองจะเกิดขึ้นได้อย่างดี หากรัฐบาลสนับสนุนการเกิดขึ้นของความเป็นพลเมือง โดยจัดสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับความเป็นพลเมือง เช่น การจัดหรือการอำนวยความสะดวก การเตรียมสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการสร้างพลเมืองให้เติบโต ซึ่งหากโครงสร้างของระบบราชการยังรวมศูนย์อยู่ที่กลาง และไม่สะท้อนความจริงใจที่จะสนับสนุนความเป็นพลเมือง

5.5.2 ความสำเร็จของชุมชนในการขับเคลื่อนรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง

การส่งเสริมให้ประชาชนรวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม ชมรม ประชาคม เครือข่าย จึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของผู้คนที่มีความเห็นร่วมกัน มีวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็งเหมือนกัน กล่าวคือ มีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับอาชีพ เศรษฐกิจ รายได้ ที่พวกเขาสามารถพัฒนาจิตใจ ให้สามารถรักษาชุมชนท้องถิ่นที่มีอยู่ไว้ได้ สามารถรักษาสีแกม และมรดกวัฒนธรรม ร่วมกันรับผิดชอบต่อชุมชน สิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดการปกครองตนเองที่สร้าง

พลเมืองที่เข้มแข็งได้อย่างยั่งยืนและเป็นสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนทุก ๆ ชุมชน ความสำเร็จของชุมชนในการขับเคลื่อนรัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และทำให้เกิดความสำเร็จในการดำเนินการเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนค่อนข้างมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านการจัดการตนเองในการจัดทำบริการสาธารณะ การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนการตอบสนองความต้องการของผู้คนในชุมชน โดยการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม หรือเครือข่ายเช่นนี้ ไม่เพียงทำให้ชุมชนเป็นทั้งผู้ที่กำหนดแนวทางการดำเนินการ ร่วมดำเนินการ และประเมินผลการดำเนินการด้วยตนเองเท่านั้น แต่ยังมีความรู้สึกที่ผูกพันกับชุมชนของตน พร้อมรับผิดชอบต่อส่วนรวม เกิดความสำนึกพลเมืองที่มีต่อชุมชนและส่วนรวมอยู่ตลอดเวลา แต่มีข้อสังเกตบางประการว่าความสำเร็จที่เกิดขึ้นเหล่านี้ มักมาจากการมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ช่วยผลักดันให้สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้ และอาจเกิดขึ้นได้เพียงเฉพาะในระดับชุมชนเท่านั้น

ความเข้มแข็งของรัฐประศาสนศาสตร์พลเมืองที่ชุมชน เป็นสิ่งที่จะควรดำเนินการให้เกิดขึ้นในทุกชุมชน เนื่องจากเป็นการจัดการงานสาธารณะโดยชุมชนที่ประชาชนช่วยกันดูแลตนเองได้ (Self-government) อยู่บนรากฐานของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ ที่ไม่ใช่เพียงความเป็นพลเมืองที่อยู่ในการปกครองแบบประชาธิปไตยแบบผู้แทน และเปิดโอกาสให้กับประชาชนมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ และในเรื่องต่าง ๆ เท่านั้น แต่เป็นการมีส่วนร่วมที่พากันเข้าร่วมเพราะอยากเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยกันดูแล จัดการ และแก้ไขปัญหาในพื้นที่ชุมชนของตนเองด้วย สำคัญกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

ด้วยเหตุผลที่ประชาชนในชุมชนยอมเข้าไ้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนตนเองเป็นอย่างดี และมีความมุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งปัญหาบางปัญหาไม่สามารถแก้ไขได้โดยหน่วยงานภาครัฐ เนื่องจากติดอยู่ที่ระเบียบและข้อจำกัดของทางราชการ ดังนั้น การแก้ไขปัญหาตนเองของประชาชน จะทำให้ปัญหาต่าง ๆ คลี่คลายลงไปได้ และจะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ในที่สุด จะเห็นได้ว่าการจัดการกันเองภายในชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ก่อให้เกิดผลดีต่อชุมชนในหลายมิติ แต่ชุมชนเองก็ไม่สามารถดำเนินการได้เพียงลำพัง ยังต้องรับนโยบายและหลักการดำเนินการต่าง ๆ มาจากเทศบาลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะคอยสนับสนุนในด้านงบประมาณและให้คำแนะนำต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการของชุมชน ส่วนอำนาจในการตัดสินใจ การวางแผนการดำเนินการ และการดำเนินการเรื่องต่าง ๆ จะอยู่ในความรับผิดชอบของชุมชนที่ต้องจัดการกันเองโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในชุมชน ดังปรากฏผ่านการให้สัมภาษณ์ของ สันติภาพ เชื้อบุญมี นายกเทศมนตรีตำบลด่านซ้าย จังหวัดเลย

“....ในการดำเนินการของแต่ละชุมชน จะรับนโยบายมาจากกรมการส่งเสริมปกครองส่วนท้องถิ่น แล้วชุมชนจะไปจัดการกันเองภายในชุมชนตามนโยบายที่ได้รับมา ถ้ามีปัญหาต่าง ๆ จากการดำเนินการเกิดขึ้น จะแก้ไขปัญหาตนเองภายในชุมชนโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เนื่องจากในแต่ละชุมชนจะมีคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสุข คณะกรรมการฝ่ายการศึกษา คณะกรรมการฝ่ายความปลอดภัย คณะกรรมการ ฝ่ายกฎหมาย คณะกรรมการฝ่ายวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งแต่ละฝ่ายจะมีรอบการทำงานที่ชัดเจน มีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันในการหาทางออกของปัญหาต่าง ๆ ในส่วนของการพัฒนา ด้านต่าง ๆ ของชุมชนนั้น จะมีการเขียนแผนชุมชนขึ้นมา เพื่อนำไปบรรจุไว้ในแผนพัฒนาของเทศบาลตำบลด่านซ้าย และขอรับการสนับสนุนงบประมาณ ในการดำเนินการจากทางเทศบาลตำบล โดยก่อนการเขียนแผนชุมชนทุกครั้งจะต้องมีการทำประชาคม เพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในชุมชน....” (สันติภาพ เชื้อบุญมี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มิถุนายน 2561)

“....นอกจากนี้ แต่ละชุมชนจะมีการจัดการกันเอง โดยอาศัยการทำงานที่เป็นระบบ พูดคุยกัน และทำงานตามหลักการ ในแต่ละชุมชนจะมีหัวหน้าบ้านทำหน้าที่ดูแลประชาชนในชุมชนเป็นกระบอกเสียง และเป็นตัวแทนประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชุมชน เวลาจะดำเนินการใด ๆ ในชุมชน ต้องได้รับการอนุญาตจากหัวหน้าบ้านก่อนเท่านั้น นอกจากนี้ ในแต่ละชุมชนจะมีคณะกรรมการหลายภาคส่วน ได้แก่ คณะกรรมการวัด คณะกรรมการผู้สูงอายุ คณะกรรมการกลุ่มสตรี คณะกรรมการอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งคณะกรรมการแต่ละภาคส่วนในชุมชนนั้น มีการจัดการงานต่าง ๆ ร่วมกัน มีการรวมกลุ่มกันอย่างเป็นรูปธรรม ดำเนินการในลักษณะทีมงาน ที่อาศัยการทำงานแบบมีส่วนร่วม....” (ถาวร เชื้อบุญมี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 มิถุนายน 2561)

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่าภายในเขตเทศบาลตำบลนั้น การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนสูงมาก มีการใช้รัฐประศาสนศาสตร์พลเมืองเป็นตัวขับเคลื่อนการดำเนินงานของเทศบาลเมือง ซึ่งทำให้เกิดการปกครองตนเองอย่างแท้จริง โดยในชุมชนต่าง ๆ ภายในเขตเทศบาลเมือง จะมีการประชุมปรึกษาหารือ และไตร่ตรองร่วมกันในหมู่ประชาชน สะท้อนให้เห็นว่าประชาชนเห็นความสำคัญของการประชุมหารือและไตร่ตรองในเรื่องต่าง ๆ ของท้องถิ่น และมีการสร้างบรรยากาศให้มีความสมัครสมานร่วมแรงร่วมใจในการแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น

ความสำเร็จของชุมชนในการขับเคลื่อนรัฐประศาสนศาสตร์พลเมืองในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของท้องถิ่น โดยชุมชนเป็นทั้งผู้ร่วมกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม การดำเนินการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรม ตลอดจนการประเมินผลการดำเนินการด้วยตนเอง โดยอาศัยประชาชนในชุมชนที่มีความภาคภูมิใจ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และมีสำนึกในความเป็นพลเมืองที่มีต่อชุมชน เป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการ

การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Governance) เป็นแนวคิดที่มีการกล่าวถึงกันค่อนข้างมาก และได้ถูกนำไปใช้ในการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานของภาคราชการในส่วนของบทบาทภาคประชาชนในการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม นั้น พบว่า ได้มีการปรับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนให้สูงขึ้น จากเดิมประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับการปรึกษาหารือ ที่รัฐยอมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลและข้อคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการที่รัฐจะทำปรับมาเป็นระดับการเป็นหุ้นส่วนกับภาคประชาชน ทำให้ตัวแทนภาคประชาชนเข้ามามีบทบาทสูงขึ้น เช่น มีบทบาทในด้านการระบุงบปัญหา การให้คำนิยามปัญหา การตัดสินใจ การดำเนินโครงการ และร่วมประเมินผลการทำงานของภาครัฐ (พัชรี ลิโรต, 2546, น. 277) ทั้งนี้ การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม เน้นเปิดระบบการบริหารงานภาครัฐ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพ โดยภาครัฐมีการเตรียมความพร้อม ปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานขององค์กร ฝึกอบรมบุคลากรเพื่อไปสู่ทิศทางการทำงานแบบเครือข่ายกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในประเด็นสาธารณะนั้น ๆ ทั้งนี้ โดยตระหนักว่าการเปิดให้ประชาชนเข้าร่วม โดยเฉพาะการร่วมกำหนดทิศทางหรือพัฒนานโยบายในภาพรวม และการกำหนดยุทธวิธีร่วมกับภาครัฐ ได้อย่างมีความหมาย และมีประสิทธิภาพนั้น ไม่สามารถดำเนินไปได้ภายใต้บริบทการบริหารราชการแบบเก่าที่เน้นสายการบังคับบัญชาอีกต่อไปในการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมนี้ นอกจากภาครัฐจะต้องปรับตัวแล้ว ยังจำเป็นจะต้องมีกระบวนการสร้างศักยภาพให้กับภาคประชาชน ด้วยการพัฒนาความเป็นผู้นำ สร้างทักษะในการทำงานร่วมกับทุกภาคส่วน และให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการจัดการ เพื่อให้ภาคประชาชน

สามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน จะเห็นได้ว่าการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม นี้ เป็นการยกระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน จากระดับการปรึกษาหารือมาเป็นระดับพันธมิตร ร่วมทำงานด้วยกันกับภาครัฐ จึงทำให้ต้องมีกระบวนการเตรียมความพร้อมทั้งของภาครัฐและ ภาคประชาชน เพื่อนำไปสู่ความสัมพันธ์แบบมีส่วนร่วมในการบริหารราชการ (พัชรี สิโรต, 2546, น. 283)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีทางแห่งการดำรงชีวิตทุก ๆ อย่างของคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ภาษา วรรณคดี และศิลปะ ตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน โดยมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมมาอย่างเหนียวแน่น ซึ่งมีคุณค่ากับคนในสังคมมาเป็นเวลาช้านาน ด้วยปรากฏการณ์แห่งวัฒนธรรมเมื่อมีการถ่ายทอด จากรุ่นสู่รุ่นจะกลายเป็นมรดกวัฒนธรรม ซึ่งมรดกวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงวิถีการดำรงชีวิต ถูกพัฒนาโดยชุมชน และมีการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณี สถานที่ วัตถุ การแสดงออกทางศิลปะ และค่านิยม (ICOMOS, 1999) โดยมีมรดกวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ ทรัพยากร ที่ไม่เคลื่อนที่ มองเห็นและจับ ต้องได้ เช่น โบราณสถาน อนุสาวรีย์ อาคาร กลุ่มอาคาร เมืองเก่า แหล่งประวัติศาสตร์ แหล่ง โบราณคดี และทรัพยากรที่เคลื่อนที่ได้ มองเห็นและจับต้องได้ เช่น โบราณวัตถุและผลงานศิลปะ แขนงต่าง ๆ ในพิพิธภัณฑ์ (2) มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ค่านิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม วิถีชีวิต รวมทั้งประสบการณ์ที่ได้รับจากงานเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นี้ เป็นสิ่งที่ผู้คนในชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้นมา เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง ของการดำรงชีวิต และได้มีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

การนำเสนอในบทที่ 6 ในลำดับต่อไป เป็นการนำเสนอ บทสรุปและการอภิปรายผล การวิจัย เรื่อง การอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทที่ 6

บทสรุป และการอภิปรายผล

“....ถ้าหากเรามองเป็นแผนที่วัฒนธรรมแทนแผนที่ประเทศ เราจะเห็นอีสานเหนืออยู่ตรงกลางมีความเก่าแก่และความสืบเนื่องของการตั้งถิ่นฐานและวัฒนธรรมของชนชาติไทยเป็นดินแดนที่มีความเชื่อศึบรรพบุรุษและธรรมชาติดำรงอยู่หนาแน่น ชาวบ้านเชื่อทั้งผีและพุทธ....” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และปรีชา อุตระกุล, 2560)

จากที่ได้นำเสนอมาแล้ว ตั้งแต่ในบทนำ ของการศึกษา เรื่อง “การอนุรักษ์พื้นฟูจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” นี้ เพื่อที่จะพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน โดยการศึกษาวิถีคิด และภูมิปัญญา ตลอดจนแนวทางในการเสริมสร้างการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตนเอง และการตระหนักถึงคุณค่าที่ทวนกระแสรูปแบบการท่องเที่ยวที่มุ่งตอบสนองปัจจัยเชิงธุรกิจการค้าและบริการเป็นหลัก รวมถึงเป็นการสร้าง อำนาจการต่อรองกับภาคธุรกิจภายนอกอย่างมีศักดิ์ศรี ตลอดจนเป็นการอนุรักษ์และก่อให้เกิดความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนมิให้ล่มสลายไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ที่กำลังคืบคลานทำลายคุณค่าทางวัฒนธรรม จนไม่เหลือสาระที่แท้จริงใด ๆ ซึ่งการท่องเที่ยวจัดได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยมีคุณประโยชน์ต่าง ๆ มากมาย ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อนึกถึงการท่องเที่ยวก็ไม่ควรนึกถึงประโยชน์เพียงด้านเดียวเพราะหากขาดการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยวที่ดีอาจก่อผลกระทบเชิงลบตามมาอย่างมากมาย

จากการนำเสนอไว้ตั้งแต่ บทที่ ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามไว้ 2 ข้อคือ ข้อแรก ของคำถามการวิจัยคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีบทบาทในการอนุรักษ์พื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างไรบ้าง ส่วนข้อที่สอง มีคำถามอยู่ว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้การอนุรักษ์พื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม

เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างไร โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2 ประการคือ เพื่อศึกษาบทบาทในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเพื่อศึกษาบทบาทเชิงลึกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืนสืบต่อไป โดยมีขอบเขตของการวิจัย ในด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นกรณีศึกษา ของประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2 ประเพณี คือ (1) ประเพณี ผีตาโชน เป็นประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของจังหวัดเลย และ (2) ประเพณี การขึ้นปราสาทเขาพนมรุ้ง เป็นประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย ผู้นำท้องถิ่น นายกเทศบาลมนตรี หัวหน้าวัฒนธรรมจังหวัด ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

6.1 สรุปผลการวิจัย

6.1.1 ประเพณี หมายรวมถึง แบบความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม และทัศนคติ

จากแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ผู้วิจัยจะได้นำแนวความเชื่อบางประการมาวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดจนแนววิถีชุมชนของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งศิลปกรรม จารีต ระเบียบแบบแผน และวิธีการกระทำสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่าง ๆ ที่กระทำกันมาแต่ในอดีต ลักษณะสำคัญของประเพณี คือ เป็นสิ่งปฏิบัติเชื่อถือมานานจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบต่อกันมา และยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน (สุพัตรา สุภาพ, 2536, น. 105) ประเพณีเป็นรากฐานส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดวัฒนธรรม แต่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ปรุงแต่งให้เจริญงอกงามขึ้นในลักษณะที่ยอมรับนับถือว่าดีงาม (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2524, น. 7) ประเพณีเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวิถีชีวิต (Ways of Life) ของคนในสังคม และลักษณะองค์ประกอบนี้จะปรากฏอยู่ในทุก ๆ ขั้นตอนการดำรงชีวิตจนกลายเป็นกระบวนการของสังคม (Social Process) (ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ, 2524, น. 49) ประเพณีกับสังคมจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เมื่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป ประเพณีก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เป็นกระบวนการ

ต่อเนื่องกัน การศึกษาประเพณีในอดีต ช่วยให้เข้าใจถึงประเพณีในปัจจุบัน และความเป็นไปของประเพณีในอนาคต (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536, น. 15)

จากแนวคิดเกี่ยวกับประเพณีนี้ ผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของประเพณีหน้าากศิตาโชน กับประเพณีการรำขึ้นเขาพนมรุ้ง ในอดีตและมีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใหม่ สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจในปัจจุบัน ในรูปแบบของประเพณีดั้งเดิมการเล่นศิตาโชน จังหวัดเลย กับประเพณีดั้งเดิมการรำขึ้นเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

6.1.2 แนวคิดความเชื่อที่ความสัมพันธ์กับศาสนา และการนับถือผี

ศาสนา หมายถึง คำสั่งสอน เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้มีความสามัคคีให้มีบรรทัดฐานในการปฏิบัติตลอดจนเป็นที่รวมแหล่งความเชื่อและความเคารพนับถือในการอยู่ร่วมกัน (สุพัตรา สุภาพ, 2536, น. 74) สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2536, น. 14) กล่าวว่า ศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมมุ่งให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนดีละเว้นความชั่ว และศาสนาแสดงออกให้เห็นถึงวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ เช่น ศิลปกรรม วรรณกรรม เป็นต้น ในงานประเพณีการเล่นศิตาโชน อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย และประเพณีดั้งเดิมการรำขึ้นเขาพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ปรากฏความสัมพันธ์ของศาสนากับประเพณี ดังนี้ คือ

1) ทางพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ของงานประเพณีดั้งเดิมของ การเล่นศิตาโชน ที่มีความสัมพันธ์กับศาสนาพุทธ กล่าวได้ว่า การเล่นศิตาโชน มีเฉพาะงานบุญประเพณีที่ภาษาพื้นบ้าน อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย เรียกว่า “บุญหลวง” หรือ เรียกว่า “บุญใหญ่” การจัดงาน “บุญหลวง” เป็นบุญที่รวมเอาบุญประเพณีสองอย่างประจำเดือนต่าง ๆ ใน “ฮีตสิบสอง” ของภาคอีสาน (คำว่า “ฮีตสิบสอง” หมายถึง งานบุญประเพณีประจำเดือนสิบสองของแต่ละปี) โดยรวม “บุญพระเวส” หรือ “บุญพระเวสสันดร” ซึ่งนิยมทำในเดือนสี่ และ “บุญบั้งไฟ” ซึ่งนิยมทำในเดือนหก มารวมเข้าด้วยกัน คือ จัดเป็นบุญเดียวกัน แต่เลื่อนมาทำในเดือนแปด บุญพระเวสสันดร เป็นบุญที่จัดทำขึ้นเพื่อฟังเทศน์ เรื่อง พระมาลัยหมื่น พระมาลัยแสน เทศน์สังกาส และเทศน์เรื่องพระเวสสันดรตามลำดับ โดยชาวบ้านเชื่อว่า ใครได้ฟังเทศน์ดังกล่าวจบในวันเดียวจะได้กุศลแรง อาจลดบันดาลให้ได้พบพระศรีอริยเมตไตรในภพหน้า ซึ่งจะทำให้ประสบแต่ความสุข ส่วน บุญบั้งไฟ เป็นบุญที่จัดทำขึ้น เพื่อบูชาอารักษ์หลักเมือง เป็นประเพณีทำบุญขอฝน โดยเชื่อว่า เมื่อทำบุญแล้ว

จะช่วยคลบับดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล อันจะทำให้การปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ได้ผลดี ทำให้ประชาชนมีอยู่มีกินบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีเหตุเภทร้ายใด ๆ เกิดขึ้น ส่วนในวันแรกของพิธีนี้จะมีพิธีอัญเชิญหรือนิมนต์ พระอุปคุตเข้ามาประดิษฐานไว้ที่วัด โดยอัญเชิญก้อนหินจากลำแม่น้ำหมัน ซึ่งเป็นแม่น้ำอยู่ใกล้วัดโพชนชัย สมมติว่าเป็นพระอุปคุต โดยเชื่อว่าจะสามารถป้องกันเหตุเภทร้ายต่าง ๆ ที่จะเกิดในงานได้ (สาร สารเทศนาคันท์, 2544, น. 8)

2) ทางศาสนาของพราหมณ์ ความสัมพันธ์ของงานประเพณีดั้งเดิมงานประเพณีการเล่นผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย ในจังหวัดเลย นอกเหนือจาก ศาสนาพุทธมีความสัมพันธ์ กับผีตาโขนแล้ว ศาสนาพราหมณ์ก็เข้าไปมีบทบาทร่วมอยู่ด้วย ดังที่ กาญจนา สวนประดิษฐ์ (2533, น. 101) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ว่า นอกจากเสร็จพิธีการเบิกพระอุปคุตแล้ว ชาวบ้านก็จะเคลื่อนขบวนไปยังบ้านของเจ้าพ่อกวน คนเฒ่าคนแก่ ทั้งหลายก็จะนำขันดอกไม้รูปเทียน มารวมกันที่บ้านเจ้าพ่อกวน เพื่อร่วมประกอบพิธี “บายศรีสู่ขวัญเจ้าพ่อกวน” โดยทุกคนจะนั่งล้อมวงรอบ ๆ พาชขวัญ (พานบายศรี) โดยให้เจ้าพ่อกวนนั่งติดพาชขวัญ มีพ่อพราหมณ์ เป็นผู้นำในการประกอบพิธี เมื่อเสร็จสิ้นคำกล่าว คำสูตรขวัญ จะมีการผูกแขนให้เจ้าพ่อกวน และแขกที่มาในงานก็จะมี การแลกเปลี่ยนการผูกแขนและกล่าวคำอวยชัยให้พรซึ่งกันและกัน ส่วนพิธีกรรมอีกประการหนึ่งซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับผีตาโขนก็คือ “พิธีสะเดาะเคราะห์บ้านเมือง” โดยมีการเตรียมอุปกรณ์ในการประกอบพิธีคือ กระทงที่ทำด้วยกาบกล้วย 9 กระทง เหลาไม้ไผ่ความยาว ประมาณ 1 ฟุต ทำด้วยสีแดง สีเขียว สีเหลือง ปักไ้ว์รอบกระทง ภายในกระทงจะใส่ข้าว ของหวาน หมากพลู ยาสูบ รูปเทียน ดอกไม้ และขิงสายสิญจน์รอบกระทงทั้ง 9 นอกจากนี้ มีการทำกระทงเล็กอีก 100 กระทง โดยใส่อาหารคาว 50 กระทง ของหวานอีก 50 กระทง ปักเทียนเล็ก ๆ ไ้ว์กลางกระทง หลังจากนั้น ก็จะนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป เพื่อมาทำการสะเดาะเคราะห์ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีก็จะทำพิธีกรวดน้ำลงในกระทง นำกระทงคาว หวาน ไปวางไว้ตามโคนต้นไม้รอบ ๆ วัด ส่วนกระทง 9 กระทง นำไปวางไว้ ตามทิศทั้ง 8 และ อีกกระทงหนึ่งซึ่งจะมีขนาดใหญ่กว่า จะนำไปทิ้งลงในแม่น้ำ ถือเป็นการสะเดาะเคราะห์ ให้ไหลลอยไปกับแม่น้ำ

6.1.3 งานประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีความสัมพันธ์กับระบบรัฐประศาสนศาสตร์

ระบบ รัฐประศาสนศาสตร์ ในที่นี้ หมายถึง ประชาสังคม หรือ Civil Society ถือเป็นสังคมที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างสูงในกิจการสาธารณะระดับต่าง ๆ คือ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับประเทศ โดยมีการรวมตัว หรือเป็นกิจกรรมที่กระทำผ่านองค์กรนานาชนิด ด้วยความสมัครใจ อย่างเป็นอิสระจากรัฐและทุน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประชาสังคม คือสังคมที่มี “การเมืองภาค

ประชาชน” เป็นกิจการสาธารณะที่ประชาชนมีส่วนร่วม นั้น ไม่ได้จำกัดเฉพาะ เรื่อง การเมืองอย่าง เดียวเท่านั้น หากรวมถึง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม อบรมเยาวชน เป็นต้น อาจกล่าว ด้วยคำสั้นๆ ได้ว่าเป็นกิจกรรมที่สร้าง “สังคมเข้มแข็ง” หรือ “อารยสังคม” (พระไพศาล วิสาโล, 2544, น. 3-4) ประเพณีดั้งเดิม ผีตาโขน และประเพณีการขึ้นเขาพนมรุ้ง มีความสัมพันธ์กับ ระบบรัฐประศาสนศาสตร์ เป็นอย่างมาก โดยพิจารณาได้จากเหตุผลหลายประการ ดังนี้

1) การกำหนดวันจัดงานไม่สามารถระบุได้ชัดเจน ภาครัฐหรือผู้ที่เกี่ยวข้องไม่มี สิทธิแสดงบทบาท ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับกรเข้าทรงของเจ้าพ่อกวน เมื่อได้กำหนดการวันที่ ที่แน่นอน แล้วประชาชนก็ต้องปฏิบัติตาม ตลอดจนการนำเจ้าพ่อกวนขึ้นนั่งบนบัลลังก์เพื่อแห่ประกอบพิธี โดยมีประชาชนรวมทั้งขบวนผีตาโขนร่วมในงาน ซึ่งเป็นการแสดงออกทางอำนาจการปกครอง ตลอดจนการกำหนดชนชั้น ไปในเวลาเดียวกัน

2) การคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ประดิษฐ์หน้ากาผีตาโขน พร้อมอุปกรณ์ ประกอบต่าง ๆ ขึ้นนั้นเป็นการทำให้ชาวบ้านได้รู้จักใช้ความคิดสร้างสรรค์ ระดมสมองให้เป็นประโยชน์ ได้รับความสนุกสนาน ร่าเริงบันเทิงใจ เป็นการพักผ่อน คลายความตึงเครียด เกิดความสามัคคี เกื้อกูลกัน รักกันเสมือนญาติ เกิดเอกภาพทางสังคม (สาร สารทัศน์นันทน์, 2544, น. 22)

3) ประเพณีผีตาโขน และขึ้นเขาพนมรุ้ง มีส่วนช่วยรักษาบรรทัดฐานในสังคม เพราะสามารถทำให้ชุมชนได้สำนึกในบทบาทและหน้าที่ของตนเอง ร่วมแรงร่วมใจกันด้วยความ เต็มใจ เกิดความรักความสามัคคีสามัคคีในกลุ่มชน และการที่ทางราชการได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดงาน ทำให้ข้าราชการได้มีโอกาสที่จะใกล้ชิดประชาชน นับเป็นการสร้างความผูกพันอันดี ให้เกิดขึ้นต่อกัน (กาญจนา สวนประดิษฐ์, 2533, น. 181-182)

สรุปได้ว่า ประเพณีผีตาโขน และประเพณีการรำขึ้นเขาพนมรุ้ง มีส่วนในการร่วมสร้าง ชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน ร่วมแรง ร่วมใจ และทำงานร่วมกัน อย่างมีประสิทธิภาพในทุกๆ หน่วยงานของชุมชน ท้องถิ่น ที่ร่วมกันรับผิดชอบ โดยไม่มีการบังคับ ทุกคนมีความพร้อมเพรียงและเต็มใจในการร่วมประเพณีในครั้งนี้ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ ฟื้นฟูจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้ดำรงอยู่สืบไปได้ นั้น จำเป็นต้องอาศัยความ ร่วมมือจากคนไทยทุกคน ปลุกฝังจิตสำนึกความรับผิดชอบในการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้กับคนไทย ทุกคน เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมว่าเป็นเรื่อง ที่ทุกคนต้องรับผิดชอบร่วมกัน

รวมทั้งภาคเอกชนต้องร่วมกันในการส่งเสริมสนับสนุน ประสานงานการบริการความรู้ วิชาการ และทุนทรัพย์สำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมให้กับชุมชน

6.2 อภิปรายผลการวิจัย

หลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในหลายพื้นที่ได้มีการใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ ในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างระมัดระวังและมีความรอบคอบมากขึ้น ซึ่งอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์อย่างเป็นทางการของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ดังนี้ กล่าวคือ สมาชิกในชุมชนต้องมีการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยวของชุมชน กำหนดทรัพยากรที่จะต้องได้รับการทำนุบำรุงและส่งเสริม รวมทั้งการร่วมกำหนดเป้าหมายและกลยุทธ์ ในการพัฒนาและบริหารจัดการ นอกจากนี้ สมาชิกของชุมชนจะต้องเข้าร่วมในการ ดำเนินการตามแนวทางและกลยุทธ์ที่ได้กำหนดขึ้น รวมทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานด้านบริการสาธารณสุข โภคและอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งนวัตกรรมด้านการท่องเที่ยวควรพัฒนาขึ้นจากความร่วมมือของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวจะต้องรวมถึงโอกาสในการจ้างงานที่มีคุณภาพ การจัดหางานที่ดีและเหมาะสมกับคนในพื้นที่ควรเป็นส่วนหนึ่งของภาพรวม การพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ และหนึ่งในกระบวนการจ้างงานที่มีคุณภาพ นั้น คือการให้โอกาสคนท้องถิ่นเข้าร่วมบริหารจัดการโครงสร้างพื้นฐานด้าน การท่องเที่ยว เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ร้านค้า เป็นต้น

นอกจากนี้ การให้การศึกษ การฝึกอบรมกับคนในท้องถิ่น และการให้โอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการประกอบธุรกิจ เป็นส่วนสำคัญของนโยบายการพัฒนาประเภทนี้ด้วยการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวควรเป็นไปอย่างกว้างขวาง ในแต่ละพื้นที่ที่มีการพัฒนาการท่องเที่ยวความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ตลอดจนการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการวางแผน การพัฒนาและการดำเนินงานบริหารทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว ตลอดจนการบริการด้านต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความมั่นใจว่ามีการกระจายผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันระหว่างสมาชิก ชุมชน นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการต่าง ๆ กล่าวคือ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะต้องให้ความเสมอภาคระหว่างคนรุ่นต่าง ๆ การกระจายต้นทุนและผลประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องเกิดขึ้นทั้งในคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมกับคนรุ่นต่อไป เราทุกคนไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยว ธุรกิจท่องเที่ยวและชุมชนควรจะรักษาทรัพยากรให้อยู่ในสภาพที่ดีไม่น้อยกว่าสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้น การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จะต้อง

หลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรที่ไม่สามารถนำกลับมาสู่สภาพเดิมได้ ในการวางแผนระยะยาวเป็น สิ่งจำเป็นสำหรับผู้ประกอบการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นหลักประกันว่าพื้นที่นั้น ๆ จะไม่ เสี่ยงหาย จากการดำเนินกิจกรรมใด ๆ เพียงเพื่อประโยชน์ระยะสั้นและละทิ้งไปเมื่อนักท่องเที่ยวและ นักธุรกิจหมดความสนใจและย้ายไปที่อื่น การวางแผนระยะยาวจะช่วยส่งเสริมให้มีการใช้กลยุทธ์ ต่าง ๆ ในเชิงรุกเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของพื้นที่และช่วยสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของท้องถิ่น ความกลมกลืนเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นระหว่างนักท่องเที่ยว สถานที่และ ชุมชน องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่และ ความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและมนุษย์ ตลอดจนการตระหนัก ถึงความสำคัญของการร่วมมือระหว่างรัฐบาล ชุมชนท้องถิ่นและอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ตลอดจน องค์กรไม่แสวงกำไรที่ดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ กลยุทธ์และ แผนด้านการท่องเที่ยวจะต้องได้รับการเชื่อมโยงเข้ากับนวัตกรรมและแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับ ต่าง ๆ จำเป็นอย่างยิ่งต้องมีความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างผู้กำหนดนโยบายและผู้ปฏิบัติใน ระดับต่าง ๆ ตลอดจนหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องมีความจำเป็นมาก โดยเฉพาะนโยบายด้านการท่องเที่ยวและนโยบายสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้ให้บริการด้านต่าง ๆ ทั้ง การขนส่ง ที่จอดรถ ความสามารถในการรองรับด้านน้ำดื่ม น้ำใช้ ความสามารถในการกำจัดน้ำเสีย จะต้องได้รับการพิจารณาพร้อมกับแผนการท่องเที่ยวและการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการประสาน ความร่วมมือระหว่างแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการและธุรกิจการท่องเที่ยวเป็นสิ่งจำเป็นเนื่องจาก แต่ละธุรกิจหรือการดำเนินงานด้านหนึ่ง ด้านใด ย่อมมีผลกระทบต่อผู้ประกอบการหรือคุณภาพ การทำงานของธุรกิจด้านอื่น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องมีความจำเป็นที่จะต้องประเมินผลกระทบ ที่จะเกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยว ความสามารถในการรองรับของพื้นที่จะต้องได้รับการ พิจารณาโดยครอบคลุมทั้งข้อจำกัด และการพัฒนาด้านกายภาพ ธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม จะต้องมีความสอดคล้องกับข้อจำกัดของท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม แผนและการดำเนินงานใด ๆ ควร ได้รับการประเมินผลอย่างสม่ำเสมอและมีการปรับปรุงแก้ไขตามความเหมาะสม โดยจะต้องมีการ พัฒนาแนวทางหรือหลักเกณฑ์สำหรับการดำเนินการด้านการท่องเที่ยว รวมถึงการประเมินผล กระทบ นอกจากนี้จะต้องมีการสร้างประมวลจรรยาบรรณในการปฏิบัติสำหรับการท่องเที่ยวใน ทุกระดับ ทั้งในระดับชาติ ภูมิภาคและท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาดัชนีชี้วัดและขีดจำกัดสำหรับใช้ชี้ วัดผลกระทบและความสำเร็จของโครงการท่องเที่ยว กลยุทธ์สำหรับการปกป้องและติดตาม ตรวจสอบเป็นสิ่งจำเป็น หากชุมชนต้องการปกป้องรักษาทรัพยากรซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของสินค้า ทางการท่องเที่ยวของพวกเขา

ทั้งนี้ การวางแผนการท่องเที่ยวจะต้องเปลี่ยนแปลงจากแนวทางดั้งเดิมที่เน้นการเติบโตของอุตสาหกรรมมาเป็นความสำคัญกับโอกาสในการจ้างงานและการพัฒนารายได้ รวมทั้งคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นด้วย และในขณะเดียวกันก็ต้องแน่ใจว่า การตัดสินใจในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนานั้นสะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม การบริหารจัดการ และการใช้ทรัพยากรสาธารณะต่าง ๆ เช่น น้ำ อากาศและที่ดินของส่วนรวม ควรมีความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้ในฐานะผู้ใช้ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นที่แน่ใจว่า ทรัพยากรเหล่านี้ไม่ถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาการศึกษา และหลักสูตรอบรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจให้กับสาธารณชน ตลอดจน ส่งเสริมความสามารถทางธุรกิจ การประกอบอาชีพและความเชี่ยวชาญในสาขาอาชีพต่าง ๆ ทั้งนี้ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนรวมถึงการส่งเสริมกิจกรรมและการ ดำเนินการที่จะช่วยส่งเสริมลักษณะเด่นของสภาพภูมิทัศน์และพื้นที่ในบริเวณนั้น ความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและโอกาสในการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ กิจกรรมต่าง ๆ ควรมุ่งให้เกิดประสบการณ์ที่มีคุณภาพ อันนำไปสู่ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ขณะที่ยังยึดมั่นในหลักการอื่น ๆ ของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งขนาดและประเภทของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวจะต้องสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดและขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากรในพื้นที่ โดยเน้นการส่งเสริมให้จัดสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการที่มีผลกระทบน้อย

กระบวนการบริหารจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจะต้องช่วยดำรงรักษาไว้ ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา ทั้งนี้ โดยใช้หลักเกณฑ์และมาตรฐานสากล รวมถึงการทำการตลาดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ควรให้ความสำคัญในเรื่องคุณภาพ ของประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับ โดยมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อและสะท้อน จริยธรรมของการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว (ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย, 2549, น. 8-11)

6.2.1 การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่ความยั่งยืน

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเป็นกระบวนการในการปรับปรุงหรือฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้นสามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น โดยอยู่บนฐานความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งเป็นสำคัญ ซึ่งกระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว มีดังนี้

1) สำรวจแหล่งท่องเที่ยว โดยความร่วมมือของภาครัฐทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของท้องถิ่น ประชาชนในพื้นที่และภาคเอกชนร่วมสำรวจแหล่งท่องเที่ยวซึ่งรวมถึงการสำรวจความพร้อมในฐานะเจ้าบ้านด้วย ทั้งนี้เป็นการสำรวจว่าในท้องถิ่นดังกล่าวมีแหล่งท่องเที่ยวใดบ้าง เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทใดมีสภาพเป็นอย่างไรและจัดทำบัญชีรายชื่อแหล่ง ท่องเที่ยว ตลอดจนการสำรวจความพร้อมในด้านอื่น ๆ ด้วย เช่น แรงงาน สาธารณูปโภคต่าง ๆ เป็นต้น

2) จัดแบ่งพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวตามความเหมาะสมในการใช้งาน โดยจัดแบ่งให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและการใช้ประโยชน์ เช่น เขตพื้นที่สำหรับการบริการข้อมูลทางการท่องเที่ยว บริการธุรกิจท่องเที่ยว นันทนาการเพื่อการท่องเที่ยว พื้นที่หวงห้าม กิจกรรมพิเศษหรือกั้นชน เป็นต้น

3) กำหนดสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยวในแหล่ง ท่องเที่ยวตามความเหมาะสมเพื่อบริการนักท่องเที่ยว โดยดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงภูมิสถาปัตยกรรม ความทนทาน การประหยัดพลังงาน ความสะดวกในการใช้งาน และดูแลรักษา เป็นต้น

4) จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนการสรรหาดึงดูดใจต่าง ๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

5) ประเมินขีดความสามารถทางการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อกำหนด จำนวนนักท่องเที่ยวและประเภทนักท่องเที่ยวตามความเหมาะสม

6) ศึกษาผลกระทบของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

7) รวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยวและท้องถิ่นเพื่อเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ตามความเหมาะสมซึ่งเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายต่อไป

8) จัดตั้งหน่วยงานรับผิดชอบในการดำเนินการ จัดหางบประมาณและแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโดยกระบวนการมีส่วนร่วมในเชิงพหุภาคี โดยเฉพาะความร่วมมือจากประชาชนในท้องถิ่น

ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถใช้กระบวนการดังกล่าว เป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ที่สอดคล้องกับศักยภาพ ความสามารถและบริบทของคนได้

6.2.2 บทบาทในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมของชาติ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงวิถีการดำเนินชีวิตความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญาของคนในชุมชน อันบ่งบอกถึงความเป็นอัตลักษณ์ อันสะท้อนถึงวิถีชีวิตอันเรียบง่ายเป็นสังคมที่พัฒนาชุมชนให้ก้าวไปสู่สังคมที่มีคุณภาพ โดยสร้างคุณธรรม และจริยธรรม อีกทั้งยังดำรงความเป็นชาติพันธุ์ แต่ปัจจุบันวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ถูกกลืนหายลบเลือน เพราะไม่ได้รับการเอาใจใส่สืบสานทำนุบำรุงให้เจริญงอกงามจากผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ซึ่งสาเหตุดังกล่าว อาจเกิดจากปัจจัยหลายประการได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของค่านิยมตามยุคสมัย การเผยแพร่วัฒนธรรมข้ามชาติ และการก้าวล้ำของเทคโนโลยีที่สามารถรับรู้ข่าวสารกันได้ทุกมุมโลกผ่านทางสังคมออนไลน์ ที่นิยมในกลุ่มวัยรุ่น รวมทั้งโทรทัศน์ นิตยสารบุคคลและสื่อบันเทิงอื่น ๆ การนำเสนอข้อมูลข่าวสารโดยขาดการเลือกสรรคัดกรอง ถึงแม้ว่าหลายองค์กรหลายหน่วยงานต่างก็พยายามเผยแพร่ รณรงค์ ส่งเสริมให้คนไทยเห็นคุณค่า และตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นและวัฒนธรรมชาติ แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้คนไทยโดยเฉพาะวัยรุ่นหันมาให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของตนได้เท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากกระแสความนิยมวัฒนธรรมของชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาติเกาหลีใต้ ซึ่งได้รับความนิยมจากคนไทยทุกเพศทุกวัยให้ความสนใจอยากเรียนรู้วัฒนธรรมเกาหลีที่แฝงไว้ในลักษณะของการท่องเที่ยว อาหาร การแต่งกาย ภาษา ภาพยนตร์ เพลง ท่าทางการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์เกิดการเลียนแบบ การเลียนแบบดารา นักร้อง กลายเป็นกระแสนิยมในกลุ่มวัยรุ่น หรือที่เรียกกันว่า K-POP (Korean Popular Culture) จนวัฒนธรรมเหล่านี้มีอิทธิพลส่งผลในการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิต ทำให้วัยรุ่นบางคนอับอายที่จะแสดงออกในศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน อีกทั้งไม่กล้าแสดงออกถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคยยึดถือปฏิบัติ ด้วยเกรงว่าจะถูกกลุ่มเพื่อนมองว่าเชย ไม่ทันสมัย ไม่ได้รับการยอมรับ ไม่ให้เข้ากลุ่ม สถานการณ์ดังกล่าว เป็นปัญหาสำคัญที่น่าห่วงใย เพราะเป็นวิกฤติทางอัตลักษณ์ที่ทั้งบุคคล หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ ต้องร่วมมือแก้ไขปัญหาในรูปแบบการบูรณาการให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพราะการสูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นไป

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม และมีภารกิจที่เกี่ยวข้องโดยตรง ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มาตรา 16 ให้เทศบาลเมืองพัทยา

และองค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง (ข้อ 11) การบำรุงรักษาศิลปะประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจึงเป็นหน่วยงานซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่สุดมีผลในการผลักดัน กระตุ้น ส่งเสริมการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น รวมทั้งการขยายโอกาสให้ประชาชน เยาวชน นักเรียนและผู้สนใจทั้งในท้องถิ่นและบุคคลภายนอกได้มีโอกาสสัมผัส และเข้าร่วมกิจกรรมผ่านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อีกทั้งเป็นการสร้างโอกาสในการศึกษา ค้นคว้า คิด วิเคราะห์ ทดลอง เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างนวัตกรรมใหม่และนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่าที่สุดที่สุด เพื่อดำรงไว้ซึ่งภาคภูมิใจในท้องถิ่นและเกียรติภูมิไทย สร้างความเข้มแข็งในชุมชนอย่างยั่งยืน

6.2.3 แนวทางการพัฒนาองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสร้างศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน

องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการบริการสาธารณะตามกฎหมาย เพื่อประโยชน์สุขของ ชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ รวมถึงมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืนอีกด้วย ซึ่ง

คุณค่าและความสำคัญของการปกครองท้องถิ่น

การปกครองท้องถิ่นจะช่วยสนองตอบความต้องการและแก้ปัญหาของท้องถิ่น เป็นโรงเรียนประชาธิปไตยในระดับรากแก้วที่ช่วยเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ทักษะการเมืองให้ประชาชน ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับชุมชนของตน และการเข้ามาบริหารกิจการสาธารณะต่าง ๆ ภายในชุมชนด้วยตนเอง อีกทั้งยังช่วยปกป้องเสรีภาพของบุคคล โดยการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกันระหว่างรัฐบาลส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทหน้าที่ในด้านการจัดการการท่องเที่ยวแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่และศักยภาพของแต่ละองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เดิมภารกิจด้านการจัดการและส่งเสริมการท่องเที่ยวไม่ได้ระบุแน่ชัดในกฎหมายให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นยึดถือปฏิบัติ แต่หลังจากประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ได้มีการแก้ไขกฎหมายให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่ตามกฎหมายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ชัดเจน

ขึ้น อีกทั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้กำหนดการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการของท้องถิ่นได้เอง ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ พัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับการถ่ายโอนภารกิจ “การส่งเสริมการท่องเที่ยว” ในระดับท้องถิ่น โดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นวางแผนการท่องเที่ยวการปรับปรุง ดูแลบำรุงรักษาสถานที่ท่องเที่ยว จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ ตามมาตรา 16 (8) มาตรา 16 (13) มาตรา 17 (14) มาตรา 23 (19) และมาตรา 24 (12) พระราชบัญญัติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2522 กำหนดให้มีผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในทุกระดับ อีกทั้งพระราชบัญญัตินโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2551 ได้กำหนดให้ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมเป็นคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (ท.ท.ช.) ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงเป็นกลไกสำคัญในการประสานงานกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ในระดับต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเนื่องจากเป็นผู้ดูแลฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการท่องเที่ยว

บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

เมื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในบทบาทหน้าที่ที่สำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อเป็นบันไดไปสู่การพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่รับผิดชอบ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยวใน 5 ด้าน ดังต่อไปนี้

1) ด้านการตลาดการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทด้านการตลาดท่องเที่ยวที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1.1) บทบาทในการจัดทำระบบข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว บัญชีแหล่งท่องเที่ยว โดยมีข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว เช่น รายชื่อแหล่งท่องเที่ยวและประเภทของแหล่งท่องเที่ยว ที่ตั้งและขนาดของแหล่งท่องเที่ยว ประเมินคุณค่าแหล่งท่องเที่ยวทั้งในด้านการพัฒนาและการตลาด จัดลำดับความสำคัญและควมมีศักยภาพทางการตลาด จุดเด่นของแหล่ง

ท่องเที่ยวในการดึงดูดนักท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ สำนวณทัศนคติ และการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและจำนวนนักท่องเที่ยว

1.2) บทบาทในการส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยว เป็นการชักจูงใจนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวพื้นที่ของตน เช่น เผยแพร่ข้อมูลการท่องเที่ยวโดยการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ จัดตั้งศูนย์บริการนักท่องเที่ยวที่ให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว จัดรายการนำเที่ยวเพื่อนำนักท่องเที่ยวมาเที่ยวในท้องถิ่นและร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จังหวัดจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น

2) ด้านการแสวงหาและสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทด้านการแสวงหาและสร้างแหล่งท่องเที่ยวใหม่ให้เกิดขึ้นอยู่ 5 ประการ คือ

- 2.1) การสำรวจและค้นหาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ
- 2.2) การพัฒนาพื้นที่ที่กว้างเปล่าให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่
- 2.3) การพัฒนาพื้นที่สาธารณะให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่
- 2.4) การพัฒนาวิถีชีวิตของประชาชนให้เกิดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ และ
- 2.5) การฟื้นฟูและส่งเสริมงานประเพณีของท้องถิ่นให้เกิดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่

3) ด้านการให้บริการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทด้านการให้บริการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตน เช่น การให้บริการด้านคมนาคม ที่พัก อาหารเครื่องดื่ม การนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ การจำหน่ายสินค้าที่ระลึก และการยกระดับมาตรฐานการบริการในสาขาต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว

4) ด้านการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทด้านการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่ดูแลรับผิดชอบอยู่ 4 ประการ คือ

1) บทบาทในการจัดทำแผนต่าง ๆ เช่น

1.1) แผนพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว ความสำคัญของแผนและโครงการพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเพื่อฟื้นฟูสภาพแหล่งท่องเที่ยวและคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ภายในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่ดึงดูดใจสำหรับนักท่องเที่ยวและป้องกันความเสื่อมโทรม และเสียหายแก่สิ่งแวดล้อมได้ แผนและโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แผนและโครงการ บำบัดน้ำเสีย โครงการปรับปรุงการเก็บและกำจัดขยะ โครงการปรับปรุงระบบระบายน้ำ โครงการปรับปรุงระบบระบายน้ำทิ้ง เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและป้องกันไม่ให้แหล่งท่องเที่ยวเกิดความเสื่อมโทรม

1.2) แผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ความสำคัญของแผนและโครงการ ที่พยายามพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ต้องคำนึงถึงคุณสมบัติของแหล่งท่องเที่ยวในการพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้และคำนึงถึงศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่จะไม่ก่อให้เกิดการแข่งขันกัน โดยมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบ มีการประสานงานกัน และสามารถรักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพดีต่อไป

1.3) แผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ความสำคัญของแผนและโครงการ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทบริการที่สำคัญ โครงสร้างพื้นฐานส่วนใหญ่เป็นบริการของรัฐที่จัดขึ้นเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวและอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญของแผนและโครงการ ได้แก่ โครงการพัฒนาการคมนาคมขนส่ง โครงการพัฒนาระบบประปา โครงการพัฒนาระบบไฟฟ้า โครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและอื่น ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาความไม่เพียงพอของการบริการและรองรับความต้องการที่จะมีสูงขึ้นในอนาคต และเป็นฐานข้อมูลประกอบการตัดสินใจลงทุนของภาคเอกชน

1.4) แผนพัฒนาบริการการท่องเที่ยว ความสำคัญของแผนและโครงการ พัฒนาการบริการการท่องเที่ยวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากเป็นปัจจัยที่ช่วยให้เกิดความสะดวกสบายต่อการท่องเที่ยว เป็นสิ่งดึงดูดใจและสร้างความประทับใจสำหรับนักท่องเที่ยวได้ แผนและโครงการพัฒนาบริการการท่องเที่ยว ได้แก่ แผนสร้างกำลังคนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว แผนยกระดับมาตรฐานการบริการ เป็นต้น ในปัจจุบันแผนและโครงการพัฒนาด้านบริการกำลังขยายตัวอย่างสูง ซึ่งเป็นการลงทุนจากภาคเอกชนเป็นส่วนใหญ่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการกระจายการบริการการท่องเที่ยวตามพื้นที่ต่าง ๆ ในการรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างกว้างขวาง

1.5) แผนส่งเสริมการตลาด ความสำคัญของแผนและโครงการการตลาด เป็นองค์ประกอบด้านอุปสงค์ (Demand) ของการท่องเที่ยว โดยมีสาระที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว รูปแบบการท่องเที่ยวและความต้องการด้านต่าง ๆ ของนักท่องเที่ยวการพัฒนาและส่งเสริม

การตลาดเป็นส่วนสำคัญที่ใช้วัดการบรรลุเป้าหมาย เพื่อก่อให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พื้นที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางและดึงดูดนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

2) บทบาทในการส่งเสริมให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมด้านการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

3) บทบาทในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว

4) ประสานงานกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนในการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

5) ด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีบทบาทด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ดูแลรับผิดชอบ 4 ประการ คือ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2559)

5.1) การกำหนดวิธีการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว

5.2) การบริหารงานบุคคลดูแลแหล่งท่องเที่ยว

5.3) การส่งเสริมให้ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และ

5.4) การจัดหาและใช้จ่ายงบประมาณเพื่อบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว

แนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1) ศึกษา วิเคราะห์ จัดทำแผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวและติดตามประเมินผล โดยให้มีแผนงาน โครงการที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2) พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ ตามศักยภาพและบริบทของพื้นที่โดยประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม

3) พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองพฤติกรรมนักท่องเที่ยวและยืดระยะเวลาการอยู่ในพื้นที่ของนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นการเพิ่มการใช้จ่าย นั่นหมายถึง การเพิ่มขึ้นของรายได้จากการท่องเที่ยว โดยจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม

4) พัฒนาการบริการทางการท่องเที่ยว โดยประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างเครือข่ายการบริการการท่องเที่ยวและให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม

5) พัฒนาการประกอบธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ โดยการสร้างเครือข่ายกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องให้ประชาชนพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม

6) วางแผนหาแหล่งเงินทุนในการจัดทำงบประมาณในการพัฒนา โดยกำหนดไว้ในแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่าจะใช้งบประมาณจากหน่วยใด จะขอรับการสนับสนุนจากรัฐบาลหรือไม่

ขั้นตอนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1) สำรวจ ค้นหาสถานที่และข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยค้นหาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของชุมชน รวบรวมข้อมูล เส้นทาง ประวัติ และความสำคัญของสถานที่ เพื่อเป็นข้อมูลในการประชาสัมพันธ์ และหากแหล่งเดิมกำลังทรุดโทรมก็ซ่อมแซมให้คงเดิม

2) ร่วมกันวางแผนพัฒนาปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว สร้างจิตสำนึกร่วมกันจัดทำแผนพัฒนา และปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผนวกแผนดังกล่าวเข้ากับแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยให้แผนพัฒนาในแต่ละสาขาของการพัฒนามีความเชื่อมโยงกัน และสนับสนุนการจัดการการท่องเที่ยว

3) จัดให้มีการดูแลรักษาความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว วางระบบในการดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สินและสุขอนามัยของที่พัก อาหารและเครื่องดื่ม โดยการประสานงานกับหน่วยงานในพื้นที่และถือปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

4) การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ตรวจสอบบริการสาธารณะที่มีอยู่ว่าต้องสร้างใหม่ปรับปรุง หรือเพิ่มบริการสาธารณะใหม่ในชุมชน ทั้งระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ การจัดเก็บหรือกำจัดขยะ การจัดเก็บผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ค่าธรรมเนียมการเข้าชม การจัดทำของที่ระลึกโดยชุมชน การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่น มัคคุเทศก์นำเที่ยวในท้องถิ่น บริการที่พักอาศัยแก่นักท่องเที่ยว ร้านจำหน่ายสินค้า เป็นต้น

5) การจัดทำโฆษณาประชาสัมพันธ์และการตลาดการท่องเที่ยว โดยเผยแพร่ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวแก่สาธารณชนผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ จดหมาย แผ่นพับ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

6.3 บทบาทเชิงลึกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีในการอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืนสืบต่อไป

ภายใต้แนวคิดการพัฒนาประเทศ ซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจระดับมหภาคเป็นหลัก นโยบายการพัฒนาที่เกิดขึ้นและแพร่กระจายอยู่ทั่วไปในโลกจึงล้วนให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างมาตรฐานความเจริญและการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน อันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวสามารถนำไปสู่รายรับจำนวนมหาศาลที่ดูดซับจากการจับจ่ายของนักท่องเที่ยว ดังนั้น เมื่อนักท่องเที่ยวมีจำนวนมากขึ้นเท่าใด ก็หมายถึงรายได้ที่จะต้องเพิ่มมากขึ้น และก่อให้เกิดการเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวที่ขยายตัวทั้งในรูปการให้บริการและสินค้า ซึ่งเป็นวงจรรอบข้างของแหล่งท่องเที่ยวไม่ว่าประเภทใด ๆ ซึ่งตลอดรอบทศวรรษที่ผ่านมาในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยมีการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองปัจจัยเชิงเศรษฐกิจที่เน้นการแลกเปลี่ยน การให้บริการจากผู้เป็นเจ้าของปัจจัยธุรกิจท่องเที่ยวสู่นักท่องเที่ยวเป็นหลัก ทำให้มีการท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ หรือเป็นมิติใหม่เสนอแก่นักท่องเที่ยว แม้จะมีมานานแล้วแต่ก็เกิดขึ้นอย่างชัดเจนในปัจจุบัน และหนึ่งในรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักกันมากในระยะหลัง ก็คือ “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมความสวยงามทางวัฒนธรรมทั้งทางวัตถุและที่ไม่ใช่วัตถุ ก่อให้เกิดความประทับใจหรือเข้าใจในวิถีชีวิตของผู้คนต่างวัฒนธรรม

การพัฒนาการท่องเที่ยวระดับชุมชนท้องถิ่น และเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนที่ครอบคลุมพื้นที่ระดับชุมชนหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด จึงมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนบนพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่จะต้องดำเนินควบคู่เพื่อการป้องกันการสูญสลายของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมทั้งการเสริมสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีคุณภาพให้กับผู้มาเยือน การพัฒนาการท่องเที่ยวระดับชุมชนท้องถิ่น และเชิงพื้นที่จึงควรกำหนดการวางแผนระยะยาวเพื่อเชื่อมโยงการพัฒนาเศรษฐกิจกับชุมชนแหล่งท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งจะเป็นการลดผลกระทบด้านความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ ซึ่งรวมถึงหน่วยงานภาครัฐ นักท่องเที่ยว ประชาชนในพื้นที่ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว นักวิชาการและผู้กำหนดนโยบาย จะต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดเป้าหมายทิศทางและประเภทของการท่องเที่ยวที่ควรจะเป็นของเขตพื้นที่ โดยเฉพาะการครอบคลุมพื้นที่ในระดับชุมชนท้องถิ่นได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยแท้จริงแล้วก็คือ ชุมชนผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว เป็นผู้เสนอความงดงามทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นสู่ผู้ท่องเที่ยวภายนอก ซึ่งโดยความคาดหวังของการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนหมายถึง การที่ชุมชนผู้เป็นเจ้าของแหล่งเที่ยวได้มีบทบาทต่อการบริหารจัดการ และทำนุบำรุงคงคุณค่าแห่งความงามเอาไว้ให้ยั่งยืน โดยความเข้าใจและมีจิตสำนึกถึงความเป็นเจ้าของ รวมทั้งมีสิทธิกำหนดแนวทางการพัฒนาไปด้วยกัน บทบาทจากชุมชนดังกล่าวเปรียบเสมือนเป็นเครื่องรับประกันความยั่งยืนของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว เพราะแหล่งท่องเที่ยวไม่อาจดำรงอยู่ได้เพราะขาดผู้ที่เป็นเจ้าของที่ถือว่าอยู่ใกล้ชิดและมีความเข้าใจในวัฒนธรรมของตนเอง ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างนักท่องเที่ยว และองค์กรที่เกี่ยวข้อง ภายนอกเข้ามามีความเกี่ยวข้องกับระบบการบริหารจัดการ และวงจรการท่องเที่ยวในชุมชนทั้งหมด แม้ว่าในระยะหลังหลายฝ่ายจะเข้าใจบทบาทของชุมชนต่อการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนอยู่บ้างแล้ว แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่ศักยภาพของชุมชน ขาดการศึกษา และสนับสนุนให้เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ประกอบกับท่ามกลางกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่าน มา อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นเพียงกลยุทธ์ของการสร้างความเติบโตของรายได้ แต่ว่าส่งผลข้างเคียงคือ ความล่มสลายของวิถีชีวิตคนท้องถิ่น อันเป็นผลจากนโยบาย การท่องเที่ยวแบบแยกส่วน มองคนในชุมชนเป็นเพียง “ผู้ถูกท่องเที่ยว” และละเลยมิติทางวัฒนธรรมในการท่องเที่ยว และยิ่งไปกว่านั้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่ถือว่าการท่องเที่ยวเพื่อสร้างการเรียนรู้เพื่อเข้าใจถึงวัฒนธรรมวิถีชีวิตของท้องถิ่นนั้น ๆ กลับเป็นการมองวัฒนธรรมเพียงระดับเปลือกนอก ทั้งยังเป็นการจัดการจากคนภายนอกที่เข้ามาครอบงำผลประโยชน์ ขณะที่ผู้คนในท้องถิ่นถูกลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้มีสถานะเพียง “สินค้าเพื่อการท่องเที่ยว” โดยเฉพาะชุมชนแหล่งท่องเที่ยวในเขตภาคเหนือตอนบน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากที่สุดของประเทศ เพราะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงผู้มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ต่างจากคนพื้นราบทั่วไป และถูกมองเป็นเป้าหมายของการท่องเที่ยวจากกลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวภายนอก จนกระทั่งได้รับผลกระทบเชิงลบตามมาก็คือ ชุมชนแหล่งท่องเที่ยวถูกกร่อนทำลายวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น อีกทั้งยังทำให้เกิด “วัฒนธรรมเทียม” ขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก ในรูปการแสดงประเพณีวิถีชีวิตต่าง ๆ ทุกวาระโอกาสเท่าที่นักท่องเที่ยวสามารถจ่ายค่าชมนั้นได้

สิ่งที่ช่วยประคับประคองให้ชุมชนแหล่งท่องเที่ยว สามารถธำรงรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้จากสังคมภายนอกได้อย่างแท้จริงก็คือ การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้มีบทบาทหน้าที่หรือมีอำนาจในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของตนเองโดยกำหนดแนวทางการพัฒนา และมาตรฐานที่ตอบสนองการให้บริการด้าน

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ด้วยการไม่ปล่อยให้อำนาจปัจจัยธุรกิจภายนอกชี้นำอยู่เพียงฝ่ายเดียว อันเป็นการสร้างบรรทัดฐานการปฏิบัติภายใต้การเคารพในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่มีสถานะเป็นผู้ต่างวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้ให้เข้าใจ ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงสินค้าการท่องเที่ยวที่สามารถซื้อขายได้ตามใจชอบ โดยไม่ใช่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ถูกต้องที่แท้จริง

ดังนั้น การศึกษาการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน จึงเป็นทางเลือกของการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในสหัสวรรษใหม่ ควรพลิกฟื้นศักยภาพของชุมชน โดยการศึกษาวิถีคิด และภูมิปัญญา ตลอดจนแนวทางในการเสริมสร้างการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของตนเอง และการตระหนักถึงคุณค่าที่ทวนกระแสรูปแบบการท่องเที่ยวที่มุ่งตอบสนองปัจจัยเชิงธุรกิจการค้าและบริการเป็นหลัก และเป็นการสร้างอำนาจต่อรองกับภาคธุรกิจภายนอกอย่างมีศักดิ์ศรี ตลอดจนเป็นการอนุรักษ์และก่อให้เกิดความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนมิให้ล่มสลายไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมที่กำลังบีบคานทำลายคุณค่าทางวัฒนธรรมจนไม่เหลือสาระที่แท้จริงใด ๆ ให้ศึกษาสมดังชื่อ “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ที่พึงคาดหวัง

แนวทางการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสร้างศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน

1) การปรับแนวคิดจากเน้น “ความต้องการของนักท่องเที่ยว (Demand-based)” เป็นการเน้น “เสนอสิ่งที่มี (Supply-based)” ที่ผ่านมาในการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยว เจ้าบ้านจะมุ่งตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน (Demand-based) เป็นหลัก นักท่องเที่ยวต้องการอะไรก็จะสรรหามาให้ จนบางครั้งเกินความจำเป็นและกลายเป็นความผิดพลาด จึงก่อให้เกิดผลกระทบทางลบในด้านต่าง ๆ ตามมามากมาย ดังนั้นจึงควรปรับมุมมองใหม่โดยเปลี่ยนจากการมุ่งความต้องการของนักท่องเที่ยว (Demand-based) สู่การมุ่งเสนอเฉพาะสิ่งที่มี (Supply-based) ไม่แต่งเติมสิ่งที่มีจนสูญเสียความเป็นอัตลักษณ์ เช่น ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิต มุ่งให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยนักท่องเที่ยวอาจรวมกิจกรรมการหล่อเทียนพรรษา หรือการลอยกระทงกับชาวบ้าน ดังนั้น หากสามารถรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้ก็จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ในทางกลับกันหากมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง สุดท้ายก็จะเสื่อมสลายไปในที่สุด

2) การปรับมุมมองวิสัยทัศน์การพัฒนาการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นการพัฒนาการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งไม่จำเป็นต้องเป็นไปในรูปแบบเดียวกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อม ฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวและความต้องการของคนในพื้นที่ที่สำคัญ ซึ่งหากท้องถิ่นใดที่คนในพื้นที่ไม่ต้องการหรือไม่มีความพร้อมก็ไม่จำเป็นต้องจัดให้มีการท่องเที่ยว เพราะหากมีการท่องเที่ยวเข้าไปในท้องถิ่นดังกล่าวอาจนำมาซึ่งความล่มสลายของท้องถิ่นซึ่งเป็นปัญหาที่อาจจะยากต่อการแก้ไข

3) บทบาทของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การวางแผนเพิ่มขีดความสามารถในการอนุรักษ์คุณค่าของทรัพยากรในท้องถิ่นให้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว แนวทางการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

4) ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความหมาย วิธีนำภูมิปัญญาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ องค์ประกอบของภูมิปัญญา ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ขอบข่ายหรือสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การแบ่งกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มเป้าหมายของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวทางการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับด้านการท่องเที่ยวนั้น ควรพัฒนาบนฐานจุดแข็งของท้องถิ่น และอัตลักษณ์เพื่อลดการเปลี่ยนแปลงที่ต้องตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว การเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นองค์กรภาครัฐที่ใกล้ชิดชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวมากที่สุด รู้จักและเข้าใจพื้นที่เป็นอย่างดี จึงสามารถกำหนดทิศทางและแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้การพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นสู่ความยั่งยืนได้นั้นต้องอาศัยเทคนิคต่าง ๆ ในการหนุนเสริม (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552, น. 86-88)

แนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนา การท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1) ศึกษา วิเคราะห์ จัดทำแผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวและ ติดตาม ประเมินผล โดยให้มีแผนงาน โครงการที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2) พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ ตามศักยภาพและบริบทของพื้นที่ โดยประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม

3) พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองพฤติกรรมนักท่องเที่ยว และ ยืดระยะเวลาการอยู่ในพื้นที่ของนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นการเพิ่มการใช้จ่าย นั้นหมายถึง การเพิ่มขึ้นของ

รายได้จากการท่องเที่ยว โดยจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว กลุ่มเป้าหมาย ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม

4) พัฒนาการบริการทางการท่องเที่ยว โดยประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างเครือข่ายการบริการการท่องเที่ยวและให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม

5) พัฒนาการประกอบธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ โดยการสร้างเครือข่ายกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องให้ประชาชนพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วม

6) วางแผนหาแหล่งเงินทุนในการจัดทำงบประมาณในการพัฒนา โดยกำหนดไว้ในแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่าจะใช้งบประมาณจาก หน่วยใด จะขอรับการสนับสนุนจากรัฐบาลหรือไม่

ขั้นตอนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1) สำรวจ ค้นหา สถานที่ และข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยการหาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ของผู้ชุมชน รวบรวมข้อมูล เส้นทาง ประวัติ และความสำคัญของสถานที่ เพื่อเป็นข้อมูลในการประชาสัมพันธ์และหากแหล่งเดิมกำลังทรุดโทรม ก็ซ่อมแซมให้คงเดิม

2) ร่วมกันวางแผนพัฒนาปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว สร้างจิตสำนึกร่วมกัน จัดทำแผนพัฒนาและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผนวกแผนดังกล่าวเข้ากับแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยให้แผนพัฒนาในแต่ละสาขาของการพัฒนามีความเชื่อมโยงกัน และสนับสนุนการจัดการการท่องเที่ยว

3) จัดให้มีการดูแลรักษาความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว วางระบบในการดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สินและสุขอนามัยของที่พัก อาหารและเครื่องดื่ม โดยการประสานงานกับหน่วยงานในพื้นที่และถือปฏิบัติตามกฎหมาย ที่เกี่ยวข้อง

4) การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ตรวจสอบบริการสาธารณะที่มีอยู่ว่าต้องสร้างใหม่ ปรับปรุง หรือเพิ่มบริการสาธารณะใหม่ในชุมชน ทั้งระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ การจัดเก็บหรือกำจัดขยะ การจัดเก็บผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ค่าธรรมเนียมการเข้าชม การจัดทำของที่ระลึกโดยชุมชน การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่น มัคคุเทศก์ นำเที่ยวในท้องถิ่น บริการที่พักอาศัยแก่นักท่องเที่ยว ร้านจำหน่ายสินค้า เป็นต้น

5) การจัดทำโฆษณาประชาสัมพันธ์และการตลาดการท่องเที่ยว โดยเผยแพร่ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวแก่สาธารณชนผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ จดหมาย แผ่นพับ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

ทั้งนี้ จากการวิจัยยังพบว่า ความพร้อมของชุมชน ด้านการแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว มีความสัมพันธ์กับการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว การปฏิบัติตามแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว การเห็นคุณค่าในการธำรงรักษา และอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นของประชาชน และคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว ความร่วมมือของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน และการคมนาคมขนส่งเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนไปในทิศทางเดียวกัน

ด้านการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติตามแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว การเห็นคุณค่าในการธำรงรักษา และอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นของประชาชน และคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว ความร่วมมือของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน และการคมนาคมขนส่งเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนไปในทิศทางเดียวกัน ด้านการปฏิบัติตามแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว มีความสัมพันธ์กับการเห็นคุณค่าในการธำรงรักษา และอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นของประชาชน และคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว ความร่วมมือของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน และการคมนาคมขนส่งเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนไปในทิศทางเดียวกัน การเห็นคุณค่าในการธำรงรักษา และอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นของประชาชน และคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว มีความสัมพันธ์กับความร่วมมือของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนไปในทิศทางเดียวกัน ความร่วมมือของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของ

ชุมชน มีความสัมพันธ์กับเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน และการคมนาคมขนส่งเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนไปในทิศทางเดียวกัน

6.4 ข้อเสนอแนะ

ประเพณี วัฒนธรรมไทย เป็นสิ่งที่คู่มาอยู่กับสังคมไทย ทำให้เกิดเอกลักษณ์ของความเป็นไทย และมรดกที่สำคัญ ซึ่งเป็นความภูมิใจ แสดงถึงเกียรติภูมิ ศักดิ์ศรีของไทย ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติยังบรรจุความสำคัญของวัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ไว้ในการแก้ปัญหาของชาติ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนต้องร่วมใจอนุรักษ์ ฟื้นฟู เผยแพร่ สืบสานวัฒนธรรมที่ดั่งามนี้สืบไป ความสำคัญของการสืบทอดวัฒนธรรม

6.4.1 ด้านการธำรงรักษาประเพณีวัฒนธรรมไทย

ประเพณี วัฒนธรรม เป็นสิ่งมีคุณค่าที่ควรธำรงรักษาไว้เป็นมรดกสืบไป จึงเป็นหน้าที่ขององค์กร หลักของประเทศและคนไทยทุกคนที่ต้องส่งเสริมและธำรงรักษาไว้ ซึ่งมีแนวทาง ดังนี้

1) การส่งเสริมวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์ โดยประพฤติปฏิบัติวัฒนธรรมประเพณีที่ดั่งาม ทั้งศิลปะ วรรณกรรม ประเพณีต่าง ๆ คุณธรรม จริยธรรม ตามหลักศาสนา มารยาทไทย ศิลธรรมจรรยาต่าง ๆ เพื่อธำรงรักษาเอกลักษณ์ของชาติ และมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อไปให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม

2) การถ่ายทอด สืบสานประเพณี วัฒนธรรม โดยการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ ครอบครัว ผู้ใหญ่ หรือบุคคลอื่น ซึ่งเป็นงานทางวัฒนธรรมประเพณีที่สั่งสมไว้ และเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดั่งามนำมาปฏิบัติ ถ่ายทอด อาจออกมาในรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การตั้งชมรมวัฒนธรรม ซึ่งเป็นงานทางวัฒนธรรมประเพณีที่สั่งสมไว้และเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดั่งามนำมาปฏิบัติ ถ่ายทอด อาจออกมาในรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ป้ายโฆษณา แผ่นพับ วิทยุ และโทรทัศน์ เป็นต้น เพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรมสืบไป

3) การปรับปรุงและเผยแพร่งานทางประเพณีวัฒนธรรมไทย โดยสร้างความรู้ความเข้าใจโดยอาศัยสื่อต่าง ๆ โดยเน้นการส่งเสริมการทำกิจกรรมร่วมกัน หรืออาจขอความร่วมมือจากศิลปิน เพลงสร้างสรรค์เนื้อเพลง และร่วมร้องเพลงเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย โดยสอดแทรกปรัชญาและวิธีการดำเนินชีวิตแบบไทย ชี้นำให้คนไทยเลือกสรรประเพณี วัฒนธรรมที่ดั่งาม และ

ปฏิเสธวัฒนธรรมอื่นที่ไม่เหมาะสมกับวิถีชีวิตแบบไทย เพื่อเอกลักษณ์ประจำชาติ ให้ชาวต่างชาติได้เข้าใจในวัฒนธรรมไทย

4) รัฐบาลต้องสนับสนุนและส่งเสริมองค์กรที่เกี่ยวข้อง ในการรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์อบรมให้ความรู้เสนอข่าวประชาสัมพันธ์ ฟันฟู เผยแพร่ประเพณีวัฒนธรรมไทยเพื่อให้ชาวต่างชาติรู้จัก การที่ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าขึ้นขึ้นอยู่กับทรัพยากรบุคคลเป็นสิ่งสำคัญ และการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชาติ การรักษาวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เพราะสิ่งเหล่านี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่หลอมให้คนในชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเป็นชาติที่จะดำรงอยู่ได้นั้นจึงต้องมีเอกลักษณ์ และสิ่งสำคัญก็คือเอกลักษณ์ของความเป็นชาตินั้นเอง

6.4.2 การสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมไทยที่สำคัญ

การสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี การพัฒนาและสืบทอดวัฒนธรรมไทย เป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่ง ที่จะดำรงไว้ซึ่งสิ่งที่ดีงามสืบไป การเรียนรู้และฝึกตนเองให้เห็นคุณค่าจึงเป็นวิธีการที่ดี และควรทำตั้งแต่วัยเด็ก ด้วยการปลูกจิตสำนึก โดยสถาบันที่สำคัญของชาติต้องให้ความสำคัญไม่ว่าจะเป็นในลักษณะการอบรมสั่งสอน หรือการปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีก็ตาม ซึ่งการสืบทอดวัฒนธรรมไทยที่สำคัญ คือ

1) การปลูกฝังค่านิยมที่ดี ซึ่งต้องเริ่มที่พ่อ - แม่ ควรเป็นตัวอย่างที่ดี อบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดีของสังคม

2) การจัดวิชาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี ไว้ในหลักสูตรทุกระดับชั้น เพื่อเป็นการปลูกฝังและสั่งสมความรู้ ประสบการณ์ตั้งแต่เด็ก ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากสถาบันการศึกษา ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้แก่ กระทรวงศึกษา และภาคเอกชน ได้แก่ สถาบันการศึกษาต่าง ๆ

3) การสนับสนุนส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีอย่างจริงจัง โดยประสานงานกับหน่วยงานของจังหวัดหรือท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชน ช่วยจัดงานฟันฟูวัฒนธรรมประเพณีให้เป็นที่รู้จัก

4) การจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีไทย โดยใช้การท่องเที่ยว เช่น โครงการ Unseen Thailand เที่ยวเมืองไทยไม่ไปไม่รู้ เป็นต้น

5) การจัดงานเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์สินค้าไทย เป็นงานเกี่ยวกับ OTOP (One Tambol One Product) หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีการสาธิตเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีไทย เรื่องของ

อาชีพ การแสดงพื้นบ้านต่าง ๆ อาจจัดงานใหญ่ เช่น ที่ศูนย์การประชุมแห่งชาติ หรือหน่วยงานของเอกชน

6) การเสนอข่าวประกาศเกียรติคุณบุคคลที่ประพฤติตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนทั่วไป เช่น แม่ดีเด่น ลูกกตัญญู หรือผู้ที่มีผลงานหรืออนุรักษ์ผลงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยผู้อนุรักษ์หุ่นละคร โรงเล็ก ผู้ประดิษฐ์ดนตรีไทย อาจใช้วัสดุสมัยใหม่

7) การส่งเสริมให้สถาบันทางศาสนาเป็นศูนย์รวมแหล่งความรู้แขนงต่าง ๆ เช่น วัด หรือพระสงฆ์ เป็นต้นมีส่วนร่วมในการช่วยปลูกฝังส่งเสริมประเพณี วัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเทศน์ การอบรม การเรียนการสอน ในโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

6.4.3 ด้านแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย

1) การค้นคว้าวิจัยการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่าง ๆ ที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น มุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน

2) การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

3) การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

4) การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัย และเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพควรรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดใช้ในการผลิต การตลาด และการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

5) การถ่ายทอด ถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ

6) ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสาน และพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

7) การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งกับประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก

8) การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนา ศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ ความสามารถ อย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่าง ๆ

6.4.5 ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีไทย

การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมไทย นั้น ต้องอาศัยความร่วมมือกันของคนไทยทุกคนมีวิธีการ ดังนี้

1) ศึกษา ค้นคว้า และการวิจัยวัฒนธรรมไทย และวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งที่มีการรวบรวมไว้แล้วและยังไม่ได้ศึกษา เพื่อทราบความหมาย และความสำคัญของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นมรดกของไทยอย่างต้องแท้ ซึ่งความรู้ดังกล่าว ถือเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิต เพื่อให้เห็นคุณค่า ทำให้เกิดการยอมรับ และนำไปใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ต่อไป

2) ส่งเสริมให้ทุกคนเห็นคุณค่า ร่วมกันรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติและของท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้าใจและมั่นใจแก่ประชาชนในการปรับเปลี่ยนและตอบสนองกระแสวัฒนธรรมอื่น ๆ อย่างเหมาะสม

3) รมรงค์ให้ประชาชนและภาคเอกชน ตระหนักในความสำคัญ ของวัฒนธรรมว่าเป็นเรื่อง ที่ทุกคนต้องให้การรับผิดชอบร่วมกันในการส่งเสริมสนับสนุน ประสานงานการบริการ ความรู้ วิชาการ และทุนทรัพย์สำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม

4) ส่งเสริมและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยการใช้ ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน

5) สร้างทัศนคติ ความรู้ และความเข้าใจว่าทุกคนมีหน้าที่เสริมสร้างฟื้นฟูและการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่เป็นสมบัติของชาติและมีผลโดยตรงของความเป็นอยู่ของทุกคน

6) จัดทำระบบเครือข่ายสารสนเทศทางด้านวัฒนธรรมเพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงาน เพื่อให้ประชาชนเข้าใจ สามารถเลือกสรร ตัดสินใจ และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตทั้งนี้ถือมวลชนควรมีบทบาทในการส่งเสริม และสนับสนุนงานด้านวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นด้วย

อนึ่ง การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึง การทำให้เกิดความเจริญเติบโตและมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างของสถาบันในระบบเศรษฐกิจ สังคม และการบริการ ตลอดจนทั้งค่านิยม ทศนคติ เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้นอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยมุ่งขจัดปัญหาความยากจนและความ เหลื่อมล้ำทางรายได้ เป็นการเพิ่มรายได้ต่อคนหรือผลิตผลซึ่งรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างขั้นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาทางด้านอื่น ๆ อีกด้วย ลักษณะการพัฒนาเศรษฐกิจ มีลักษณะสำคัญ ๆ คือ (1) เป็นการพัฒนาที่ต้องตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ ทั้งความต้องการด้านวัตถุ การแสดงออก ความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ ความเสมอภาคเท่าเทียม ความต้องการที่จะทำความเข้าใจ และควบคุมชะตากรรมของชีวิตตนเอง (2) เป็นการพัฒนาที่เกิดมาจากเนื้อในสังคมนั่นเอง (Endogenous) โดยก่อตัว มาจากระบบคุณค่า และจินตภาพของสังคมนั้น เนื่องจากการพัฒนาไม่ใช่สูตรสำเร็จ ดังนั้น การพัฒนาจึงไม่ใช่สินค้า ส่งออกที่จะใช้การได้ในทุก ๆ แห่ง โลกเราต้องมีการพัฒนาหลายรูปแบบตามลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น (3) เป็นการพัฒนาที่มีลักษณะพึ่งตนเอง (Self-reliance) หมายถึง สังคมแต่ละสังคมต้องพึ่งพา ความแข็งแกร่งและทรัพยากรของตนเองเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นด้านพลังของผู้คน ทรัพยากรธรรมชาติ หรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมก็ตาม การพึ่งตนเองนี้ มิใช่เรื่องของปัจเจกบุคคลแต่เป็นเรื่องของส่วนรวม (Collective Self-reliance) มิใช่เรื่องของการแยกตัวโดดเดี่ยวด้วยการปิดหมู่บ้านหรือปิดประเทศ แต่เป็นการสร้างสรรค์ ความสัมพันธ์ที่เสมอภาคกับโลกภายนอก (4) เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงผลกระทบและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สามารถใช้ได้อย่างยั่งยืน ยาวนาน ทั้งนี้โดยต้องตระหนักถึงขีดจำกัดที่ระบบนิเวศน์ (Ecosystem) จะสามารถรองรับได้ รวมทั้งต้องเป็นการวางแผนพัฒนาที่เอื้อเพื่อต่อสิ่งมีชีวิตอย่างอื่น ๆ ในโลกด้วย (5) เป็นการพัฒนาที่มุ่งด้านการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทั้งในด้านความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยต้องส่งเสริมเงื่อนไขเพื่อการจัดการด้วยตนเอง (Self-management) และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง การพัฒนาเศรษฐกิจต้องเป็นการพัฒนาที่มีจุดหมายเพื่อกำหนดทิศทางและแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงต้องการรัฐบาลที่สามารถชี้แนะในเรื่องการพัฒนา และภาคเอกชนที่สามารถดำเนินงานตามแนวทางที่นำจากภาครัฐบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพมีความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่สลับซับซ้อน การพัฒนา เศรษฐกิจยังมีความสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ

ภายในระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศซึ่งได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสถาบันต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ต่อกันยากที่จะแยกออกจากกันได้ การพัฒนาเศรษฐกิจ ต้องทำหน้าที่เป็นแกนนำในการพัฒนาประเทศเพื่อยกระดับรายได้และความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น มิเช่นนั้นแล้ว การพัฒนาประเทศจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เพราะมีการเปลี่ยนแปลงแบบพลวัตซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาจากสภาพการณ์ที่ไม่พึงพอใจในปัจจุบันไปสู่สภาพการณ์ที่พึงประสงค์ ในอนาคต การเปลี่ยนแปลงของโลกในหลายด้านที่มีผลกระทบทั้งที่เป็น โอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนาประเทศ

ปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ ผู้ประกอบการ เทคโนโลยี และเทคโนโลยี ทูทางสังคม เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการพัฒนาทุนทางสังคม หมายถึง ผลรวมของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมทั้งในส่วนที่ได้จากการสั่งสมและการต่อยอด ซึ่งครอบคลุมถึง การรวมตัวของคนที่มีความรู้ เพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวมบนพื้นฐานของความไว้วางใจ สายใยแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่สั่งสม ปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติและสังคมให้สมบูรณ์และยั่งยืน แบ่งเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

- 1) ทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพมีความรู้สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัยและความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงานและทำประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยครอบคลุม ทั้ง นักคิด ผู้นำ ปุชนิยบุคคล และบุคคลทั่วไป ที่ทำประโยชน์ต่อสังคม
- 2) ทุนที่เป็นสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา การเมือง การปกครอง รวมทั้งองค์กรที่ตั้งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน สมาคมวิชาชีพ
- 3) ทุนทางปัญญา และวัฒนธรรม ครอบคลุมถึงระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึก สาธารณะ ระบบเครือญาติ วัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งประวัติศาสตร์ และสถาปัตยกรรมที่แสดงเอกลักษณ์ไทย

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ดำรงอยู่สืบไปได้ นั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากคนไทยทุกคน ซึ่งมีหลายวิธีการด้วยกัน สรุปได้ดังนี้ คือ

1) การรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งจากคนในท้องถิ่น และเอกสารที่ได้มีการบันทึกไว้ เพื่อนำมาศึกษา วิจัย ให้เข้าใจถึงแก่นแท้ เอกลักษณ์ และคุณประโยชน์ของวัฒนธรรมนั้น ๆ ซึ่งจะช่วยให้คนรุ่นใหม่เกิดการยอมรับ และนำไปปรับใช้กับชีวิตยุคปัจจุบันได้

2) ส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของประเพณีไทย โดยเฉพาะประเพณีในท้องถิ่น ให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้เกิดความมั่นใจ และสามารถปรับตัวเข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงจากวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่เข้ามาได้

3) การรณรงค์เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกความรับผิดชอบในการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้กับคนไทยทุกคน เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมว่าเป็นเรื่อง que ทุกคนต้องรับผิดชอบร่วมกันรวมทั้งภาคเอกชนต้องร่วมกันในการส่งเสริมสนับสนุน ประสานงานการบริการ ความรู้ วิชาการ และทุนทรัพย์สำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมให้กับชุมชน

4) ส่งเสริมให้ใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็นสื่อกลาง ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ทั้งวัฒนธรรมภายในประเทศ ระหว่างท้องถิ่นต่าง ๆ และระหว่างประเทศ

5) ปลูกฝังทัศนคติว่าทุกคนมีหน้าที่เสริมสร้าง ฟื้นฟู และการดูแลรักษา สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่เป็นสมบัติของชาติให้ทุกคนเกิดความเข้าใจว่า สิ่งเหล่านี้มีผลโดยตรงของความเป็นอยู่ของทุกคน

6) สร้างศูนย์กลางในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานทางด้านวัฒนธรรม ด้วยระบบเครือข่ายสารสนเทศ เช่น เว็บไซต์ เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงได้ง่าย สะดวกรวดเร็ว และสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตได้ง่าย อย่งไรก็ดี สื่อมวลชนควรมีบทบาทในการส่งเสริม และสนับสนุนงานด้านวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นด้วย

บรรณานุกรม

- กรมการท่องเที่ยว. (2552). ข้อมูลการท่องเที่ยวในประเทศไทย. รายงานการวิจัยเรื่อง *กรมการท่องเที่ยว*.
Unpublished manuscript.
- กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. (2555). *AEC Fact Book: One Vision, One Identity, One Community*.
นนทบุรี: ศูนย์บริการข้อมูลประชาคม เศรษฐกิจอาเซียน
- กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. (2556). *คำศัพท์เศรษฐกิจอาเซียน*. นนทบุรี: ศูนย์บริการข้อมูล
ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน
- กรมศิลปากร. (2552). *การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- กรมอาเซียน (2556). *58 คำตอบ ผู้ประชาคมอาเซียน 2558*. กรุงเทพมหานคร: Page Maker Co.Ltd.
- กระดานคำออนไลน์. (2560). *ศาสนาและความเชื่อ*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <http://www/kradandum.com/culture/>
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2559) *รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาของไทย*.
สืบค้น 20 สิงหาคม, 2561, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki>.
- กระทรวงมหาดไทย, กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, (2550). *มาตรฐานการส่งเสริมการท่องเที่ยว*.
กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- กระทรวงมหาดไทย, กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2551). *การบริหารแผนการกระจายอำนาจ
ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2551*. Unpublished manuscript
- กระทรวงมหาดไทย, กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น. (2560). *แผนยุทธศาสตร์กรมส่งเสริม
การปกครองท้องถิ่น*. สืบค้น 24 มกราคม 2560, จาก <http://www.thailocaladmin.go.th/index.jsp>.
- กระทรวงวัฒนธรรม, กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2559). *ล้ำค่าประเพณี วิถีชน*. กรุงเทพมหานคร:
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, กระทรวงวัฒนธรรม.
- กระทรวงวัฒนธรรม, ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก. (2556). *หลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนมรดกโลก*. สืบค้น
10 กันยายน, 2560, จาก <http://www.thaiwhic.go.th/convention.aspx#a3>
- กระทรวงวัฒนธรรม, ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก. (2557, 9 กรกฎาคม). *เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและ
เมืองบริวาร*. สืบค้น 10 กันยายน, 2560, จาก http://www.thaiwhic.go.th/heritage_culture.aspx.
- กระทรวงวัฒนธรรม, ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก. (2560). *แหล่งมรดกโลกทั่วโลก*. สืบค้น 10 กันยายน
2560, จาก <http://www.thaiwhic.go.th/index.aspx>.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). *อนุสัญญามรดกโลก*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2559, จาก <http://www.thaiwhic.go.th/convention.aspx>.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2560ก). *ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม*. สืบค้น 10 กันยายน, 2560, จาก <http://www.creativeculturethailand.com>
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2560ข). *อนุสัญญามรดกโลก*. สืบค้น 15 กันยายน, 2560, จาก <http://www.thaiwhic.go.th/convention.aspx>.
- กองศิลปกรรม. (ม.ป.ป.) *แหล่งศิลปกรรมอันควรอนุรักษ์*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <http://culturalenvi.onep.go.th/site/5>
- กองอาเซียน 3 กรมอาเซียน (2554). *แผนแม่บทว่าด้วยความเชื่อมโยง ระหว่างกัน ในอาเซียน*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท คาริสมา มีเดีย จำกัด.
- กาญจนา สวนประดิษฐ์. (2533). *ผีตาโขน: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2560ก). *ข้อมูลภาคอีสาน*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <http://www.journeythai.50megs.com/index4.html>.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2560ข). *สองแรงแห่ง ท้องภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก http://lannabiketrip.50megs.com/tour_northeast/
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2560ค). *สถานที่ท่องเที่ยว*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก www.thai.tourismthailand.org/
- โกวิท พวงงาม. (2550). *การปกครองท้องถิ่นไทย: เอกสารตำราหลักประกอบการเรียนการสอน หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น วิชาการเมือง การปกครองส่วนท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว. (2556). *การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (ตอนที่ 1) Cultural Tourism*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <http://ba.bu.ac.th/ejournal/IB/IB%2019/IB%2019.htm>.
- โครงการเครือข่ายสารสนเทศด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย. (2554). *การใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ การอนุรักษ์พลังงานและพลังงานหมุนเวียน*. กรุงเทพมหานคร: กรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน กระทรวงพลังงาน.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2538). *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- จริยาวัฒน์ โลหะพูนตระกูล. (2553). การพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยการจัดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยชุมชน กรณีศึกษา ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ. *วารสารมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ. วารสาร มจก.วิชาการ, 14(27), 1-19.*
- จังหวัดสุโขทัย. (2560). *อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย*. สืบค้น 10 กันยายน, 2560, จาก <http://www.sukhothai.go.th>.
- ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ. (2524). *ประเพณีที่ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.*
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และปรีชา อุยตระกูล (2560). *วัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนอีสานเหนือ (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.
- ชนัญญา วงษ์วิภาค. (2545). *ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเอกสารการสอนชุดวิชา ประสบการณ์วิชาชีพการจัดการการท่องเที่ยว*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชนัญญา วงษ์วิภาค. (2548). *ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์เอ็มพันธ์.
- ชนัญญา วงษ์วิภาค และอมรรชัย คหกิจ โกลส. (2547). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชนิดา จิตตรุทธะ. (2556). *วัฒนธรรมองค์การ: องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ไทย และปัจจัยกำหนดความสำเร็จทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา และคณะ. (2547). *สิทธิมนุษยชนท้องถิ่นภาคอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2540ก). *การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2540ข). *วิถีไทย: การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมูลนิธิภูมิปัญญา.
- เชนทร์ วิวัฒน์บรรวงศ์. (2543). *การส่งเสริมชุมชนให้พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช.
- ไชยวัฒน์ คำชู และณัชชาภัทร อุ่นตรงจิตร. (2555). *ประชาคมอาเซียนกับการปกครองท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ส. เจริญ การพิมพ์ จำกัด.
- จิรัชญา มณีเนตร. (2553). *ไทยศึกษาเพื่อการท่องเที่ยว (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. ขอนแก่น: โอเดียนสโตร์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ. (2548). รายงานการวิจัยการสำรวจสถานะความรู้และแนวทางการพัฒนา
ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร:
สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- เดชา บุญค้ำ. (2537, พฤศจิกายน-ธันวาคม). การอนุรักษ์กับการพัฒนา. *จุลสารสภาวะแวดล้อม*, 13 (6),
4-11.
- ทวีทอง หงส์วิวัฒน์. (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สักดิ์
โสภากการพิมพ์.
- ท่องเที่ยวทั่วไทย. (2561). งานประเพณีรำขึ้นเขาพนมรุ้ง. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2561, จาก <https://www.sanook.com/travel/tag/ท่องเที่ยวทั่วไทย/>
- ทิพย์สุดา นัยทรัพย์. (2555). *ภาษากับวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: ภาคพัฒนาตำราและเอกสาร
วิชาการหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2552). บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการพัฒนาการท่องเที่ยว
อย่างยั่งยืน บนฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรี
และราชกิจจานุเบกษา.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2554). *ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์*. กรุงเทพมหานคร:
สถาบันพระปกเกล้า.
- ไทยโพสต์. (2562). มหัศจรรย์...แสงแรกตะวันรุ่ง “Amazing ไทยเท” ปราสาทพนมรุ้ง, *ไทยโพสต์
ออนไลน์*, สืบค้น 10 มีนาคม, 2562, จาก <https://www.thaipost.net/main/detail/30906>.
- นงคราญ สุขสม. (2548). ทุนทางวัฒนธรรมกับการสร้างบทละครประวัติศาสตร์ ในประเพณีขึ้นเขา
พนมรุ้ง. สืบค้น 10 กันยายน, 2560, จาก [https://www.tci-thaijo.org/index.php/gshskku/
article/download/89565/85580](https://www.tci-thaijo.org/index.php/gshskku/article/download/89565/85580)
- นิติ กิติโกศล. (2516, สิงหาคม-ตุลาคม). อ.ส.ท. กับความก้าวหน้าของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวใน
ประเทศไทยก่อนเป็น ททท. *จุลสารไทยคดีศึกษา*, 16(1), 11-25.
- นิพนธ์ สุขสวัสดิ์. (2524). *วรรณคดีเกี่ยวกับขนบประเพณีไทย*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- บรรเจิด สิงคะเนติ. (2551). *รัฐประศาสนศาสตร์ในการบริหารและจัดการท้องถิ่น*. สืบค้น 27 มกราคม,
2560, จาก http://doctorpook.blogspot.com/2012/06/blog-post_7589.html?view=magazine
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). *การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิชา
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เบญจวรรณ นาราวัจจ์. (2555). ภาพตัวแทนของปราสาทพนมรุ้งในมุมมองท้องถิ่น. *วารสารสังคม
ลุ่มน้ำโขง*, 8(2), 1-25.
- ประเพณีไทยดอทคอม. (2560). *การเลี้ยงผีปู่ตา*. สืบค้น 10 สิงหาคม, 2560, จาก www.prapayneethai.com.
- ประเพณีภาคอีสาน*. (2560). สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <https://www.dek-d.com/board/view/377529>
- ประเพณีแห่ผีตาโขน*. (2560). สืบค้น 10 ตุลาคม 2560 จาก <http://www.ku.ac.th/e-mabazine/july47/know/ghost.html>.
- ประยุทธ์ จันทร์โอชา. (2559). *วัฒนธรรมวิถีชีวิตและภูมิปัญญา*. กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- ปณณรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์. (2560). *จิตวิทยาศิลปะ: สุนทรียศาสตร์เชิงประจักษ์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2560ก, 1 กันยายน) *โครงการไหว้พระ 9 วัด กับ ขสมก.* สืบค้น 1 กันยายน, 2560, จาก <http://www.manager.co.th>
- ผู้จัดการออนไลน์. (2560ข). *กัมพูชาเผยรายได้ท่องเที่ยวปี 59 เพิ่มขึ้น 5%*. สืบค้น 27 กรกฎาคม, 2560, จาก <http://www.manager.co.th/UpToDate/ViewNews.aspx?NewsID=9600000020385>
- พงศพร พินิจวัฒน์. (2549). *ศิลปกรรมท้องถิ่น: กรณีศึกษาหน้ากากผีตาโขน อำเภอคำชะอี* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- พยอม ธรรมบุตร. (2548). *เอกสารประกอบการเรียนการสอนเรื่องหลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พยอม ธรรมบุตร. (2549). *เอกสารประกอบการเรียนการสอนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พระไพศาล วิสาโล. (2544). *วิถีสังคมไท*. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.
- พัชรีย์ สิโรต. (2546). *การมีส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิบูล ทิปะपाल. (2555). *การจัดการเชิงกลยุทธ์*. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์.
- พิพิธภัณฑ์ไทย*. (2560). สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <http://museum.lovemae.com/tag/>
- ไพบุลย์ โพธิ์สุวรรณ. (2557). *ท้องถิ่นไทย ต้องทำอะไรกับอาเซียน?* (พิมพ์ครั้งที่ 1). สถาบันพระปกเกล้า. กรุงเทพมหานคร: ส. เจริญการพิมพ์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- มนตรี โคตรคันทา. (2561). *อัตลักษณ์อีสานบ้านเฮา*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2561, จาก <https://www.isangate.com/new/32-art-culture/knowledge/558-din-pao-isan.html>.
- มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (2551). สืบค้น 20 สิงหาคม, 2561, จาก <http://wbc.msu.ac.th>.
- มานิต มานิตเจริญ. (2537). *พจนานุกรมไทยฉบับของราชบัณฑิตสถาน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรพิทยา. สืบค้น 10 กันยายน, 2560, จาก <http://www.thaiwhic.go.th/article0.aspx>.
- มาลีวรรณ แก้วเขียว. (2558). *ประเพณีผีตาโขน: จิตรกรรมสี่อะคริลิก* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ปัตตานี.
- มูลนิธิสิทธกรรมธรรมชาติ. (2551). *บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน บนฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2561, จาก <http://www.agrinature.or.th>.
- มูลนิธิสิทธกรรมธรรมชาติ. (2560). *การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบพอเพียง*. สืบค้น 17 สิงหาคม, 2560, จาก <http://www.agrinature.or.th>.
- มูลนิธิสำนักกรักบ้านเกิด. (2560). *ร่วมคิด ร่วมทำและร่วมเรียนรู้*. สืบค้น 15 สิงหาคม, 2560, จาก <http://www.rakbankerd.com>.
- ยศ สันตสมบัติ. (2544). *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: นพบุรีการพิงค์.
- รติกา อังกูร. (2542). การท่องเที่ยว: อนุรักษ์หรือทำลายศิลปวัฒนธรรมไทย. *วารสารสุโขทัย ธรรมาธิราช*, 12(3), 118-126.
- รติกา อังกูร. (2548). *เรื่องการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- รติกา อังกูร. (2549). การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น. *วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช*, 19(1), 79-88.
- รติกา อังกูร และคณะ. (2547). *รายงานการวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- รังสรรค์ ณะพรพันธ์. (2546). *ทุนวัฒนธรรม: วัฒนธรรมในระบบทุนนิยมโลก*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2540). *อำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก www.local.moi.go.th/webst/botfam1.htm.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- รัฐธรรมนูญ. (2550). หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น มาตรา 281-290. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <http://www.livinginthailand.com/cons-14.html>.
- รัตนา บุญมัยยะ โดสกุล. (2550) ชวนาอีสาน ชาติไทยและการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย. วารสาร สังคมศาสตร์, 19(1), 70-129.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์.
- ราณี อธิชัยกุล (บ.ก.). (2546). ทรัพยากรการท่องเที่ยว ใน เอกสารชุดฝึกอบรมทางไกลหลักสูตร การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- รายงานประจำปี 2560. (2561). จังหวัดเลย. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2561, จาก www.loej.go.th.
- รุจน์ หาเรือนทอง, (2560) วัฒนธรรมไทย. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <http://www.sw2.ac.th/images/user/root/soc31101/7soc.pdf>
- เรืองเดช ปันเขียนจัตย์. (2542). นิทานพื้นบ้านลาว เล่ม 1. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ลือชา วรรัตน์. (2542). แนวคิดเรื่องเมืองน้ำอยู่. นนทบุรี: กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข.
- วรรณ วลัยวานิช. (2548). ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วสิน อิงคพัฒนากุล. (2548). การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- วัฒนธรรมวิถีชีวิตและภูมิปัญญา. (2559). กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 1). สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <http://www.ku.ac.th/e-magazine/july47/know/ghost.html>.
- วัดพระพุทธฉาย. สืบค้น 20 ธันวาคม, 2560, จาก <http://www.watphraphutthachai.com>.
- วีระ โรจน์พจนรัตน์. (2560). แนวทางนโยบายการทำงาน. สืบค้น 27 กรกฎาคม, 2560, จาก https://www.m-culture.go.th/infocenter/ewt_dl_link.php?nid=292
- วุฒิสาร ตันไชย. (2550). การขับเคลื่อนรัฐธรรมนูญ 2550สู่การปฏิบัติ: กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองส่วนท้องถิ่น ใน เอกสารสัมมนาทางวิชาการ. ระหว่างวันที่ 11-13 ธันวาคม 2550 ณ โรงแรมเจ้าพระยาปาร์ค กรุงเทพฯ. (หน้า 28-30). นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2543). ทศนะนอกรีต: สังคม-วัฒนธรรม ในวิถีการอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). *พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2558). *ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.
- ศูนย์ข้อมูลมรดกโลก. (2560). *อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา*. สืบค้น 10 กันยายน, 2560, จาก <http://www.thaiwhic.go.th/>.
- ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย. (2549). *แนวทางการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท แสงสว่าง เวิลด์เพรส จำกัด.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเลย. (2541). *ประเพณีแห่ผีตาโขน*. สืบค้น 27 กรกฎาคม, 2560, จาก <https://travel.kapook.com/view211215.html>.
- ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย. (2548). *การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย*. สืบค้น 2 สิงหาคม, 2560, จาก <http://dnfe5.nfe.go.th>.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2560). *รู้จักสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน*. สืบค้น 19 สิงหาคม, 2560, จาก <http://www.cbt-i.org>
- สถาบันไทยคดีศึกษา. (2552). *การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <http://www.mthaitv.com/?p=8427>
- สถาบันพระปกเกล้า. (2551). *การปกครองท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *สรุปผลการสัมมนาเรื่อง ยุทธศาสตร์ใหม่ประเทศไทย*. วันที่ 13-15 กันยายน 2550 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี.
- สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2557). *ยุทธศาสตร์ใหม่ประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์. (2547). *การบริหารเชิงกลยุทธ์*. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สมประสงค์ น่วมบุญลือ. (2550). *เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาทรัพยากรการท่องเที่ยวของไทย หน่วยที่ 9-15 เรื่องเอกลักษณ์และคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. (2536). *ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *คุณภาพของครูสู่คุณภาพการเรียนรู้*. [Quality teachers for quality learning : a review of teacher education] (สุรศักดิ์ หลาบมาลา, ผู้แปล). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สาร สารทัศน์สนันท์. (2544). *พีตาโชน*. เลข: รุ่งแสงการพิมพ์.
- สำนักความสัมพันธ์ต่างประเทศ. (2546). *องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ*. สืบค้น 15 กันยายน, 2560, จาก <http://www.moe.go.th/weberd/Unes.htm>.
- สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดบุรีรัมย์. (2561). *อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง* สืบค้น 20 สิงหาคม, 2561, จาก https://province.mots.go.th/ewtadmin/ewt/buriram/news_view.php?
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *รายงานการประชุมทางวิชาการเรื่อง ทิศทางวัฒนธรรมกับการศึกษาในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายแผนและมาตรฐานการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2550). *คู่มือการจัดระดับการกำกับดูแลองค์การภาครัฐตามหลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี*. กรุงเทพมหานคร: พรีเมียร์โปร.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2556). *คู่มือการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดและแผนพัฒนากลุ่มจังหวัด (พ.ศ. 2557-2560)*. สืบค้น 15 กันยายน, 2560, จาก <http://www.opdcacademy.com>.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2534). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2545). *คู่มือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเรื่องแนวทางการใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัย เพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2555). *แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2555-2559*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ดอกเบญจ.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดบุรีรัมย์. (2561). *ปราสาทพนมรุ้ง*. สืบค้น 27 พฤศจิกายน, 2561, จาก http://www.buriram.go.th/tr_phanomrung/Phanomrong.html.
- สำนักจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. (2560). *มรดกโลก*. สืบค้น 10 กันยายน, 2560, จาก <http://www.onep.go.th>.
- ลินชัย กระบวนแสง. (2554). การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ใน *เอกสารการสอน ชุดวิชาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวไทยอย่างยั่งยืน หน่วยที่ 14*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ลีลาภรณ์ บัวสาย. (2549). *เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- สุเทพ เขาวลิต. (2556). *การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมาธรรม.
- สุพัตรา สุภาพ. (2536). *สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนาประเพณี* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภาพ บุญไชย. (2550). *ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวไทย*. สืบค้น 20 สิงหาคม 2560 จาก <http://wbc.msu.ac.th/wbc/human/0107%20102/index.html>.
- สุรัชย์ พิรัชญา. (2561). *งานประเพณีรำขี้เถ้าพนมรุ้ง*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2561, จาก <https://www.buriramworld.com>.
- สุรพล คำหรีดกุล. (2540). *บ้านเชียงมรดกโลกทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุริยา รักการศิลป์. (2558). *เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนอีสานใต้*. รวมบทความและคำอภิปรายจากการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวาระครบรอบ 72 ปี ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ด้านอุตสาหกรรมพิมพ์ จำกัด.
- สุวิทย์ ไพทยวัฒน์ และสุจิต เจนนพกาญจน์. (2548). *มนุษย์กับสังคม*. นนทบุรี: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. (2536). *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนาป่าชุมชนภาคเหนือ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- เสรี พงศ์พิศ. (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปแอนด์พับลิชชิ่ง.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เสาวลักษณ์ สมสุข. (2559). การฟื้นฟูชุมชน: ยุทธศาสตร์การสร้างทุนในสังคม กรณีศึกษาตำบลต้นแบบ อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี. *วารสารพัฒนาสังคม*, 10(1), 15.
- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. (2560) *กฎหมายที่เกี่ยวข้อง*. สืบค้น 12 สิงหาคม, 2560, จาก <http://www.local.moi.go.th>.
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, องค์การมหาชน. (2560). *นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <http://www.dasta.or.th/th/News/>
- อนิวัช แก้วจางค์. (2551). *การจัดการเชิงกลยุทธ์*. สงขลา: นำศิลป์โฆษณา.
- อนุภาพ ธีรลาภ. (2528). *การวิเคราะห์เชิงสมมุติฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- อนูมานราชชน, พระยา. (2531). *รวมเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2549). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม: กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรินทร์ทีวี. (2560). *ชมความมหัศจรรย์แห่งปราสาทพนมรุ้ง ดวงอาทิตย์ขึ้นตรง 15 ช่องบานประตู. อมรินทร์ทีวีออนไลน์*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <https://www.amarintv.com/lifestyle-update/travel31-mar2017/23509/>.
- อรทัย ก๊กผล. (2547). *Best practices ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- ไอโคโมสไทย. (2553). *กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2560, จาก <https://www.icomosthai.org/THcharter/Thailand%20Charter.pdf>.
- อิสริยา เลหาดีรานนท์. (2552). *ทรัพยากรการท่องเที่ยว*. สืบค้น 20 มกราคม, 2560, จาก <http://www.royin.go.th/?knowledges>.
- อุทัย หิรัญโต. (2525). *หลักสังคมวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *คำชี้แจงในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ ภูมิปัญญา.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2540). *โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคมเรื่องส่วนรวมที่มีใช้รัฐ: ความหมายของประชาสังคม*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2543). *เหตุอยู่ที่ท้องถิ่น: ปัญหาการเมืองการปกครองที่ระดับชาติอันสืบเนื่องจากการปกครองท้องถิ่นที่ไม่เพียงพอ*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาและพัฒนาการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2545). *การบริหารรัฐกิจ-ส่วนภูมิภาค การปกครองท้องถิ่น-ไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. นนทบุรี: ไททอร์สัน.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2548). *ประชาสังคมในมุมมองตะวันตก: ประสบการณ์จากการอ่านและสอนที่จอห์นส์ ฮอปกินส์ (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพมหานคร: ทิปปิง พอยท์.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2550). *สองนคราประชาธิปไตย (พิมพ์ครั้งที่ 6)*. กรุงเทพมหานคร: คบไฟ.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2552). *แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน: สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2557ก). *มองเศรษฐกิจการเมืองไทยผ่านการเคลื่อนไหวของสมาคมธุรกิจ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. ปทุมธานี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2557ข). *รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2559). *เมื่อนิยม เมืองของไทย คือบ้านของเรา (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. นนทบุรี: ศูนย์ศึกษามหานครและเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2560). *เอนกทรรศน์พิจารณาสังคมไทยด้วยภูมิปัญญา ความหวัง และกำลังใจ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันคลังปัญญาด้านยุทธศาสตร์ชาติ วิทยาลัยรัฐกิจ มหาวิทยาลัยรังสิต.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์และวัลย์พร รัตนเศรษฐ. (2557). *รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- โอเคเนชั่น. (2560). *ทรัพยากรการท่องเที่ยว*. สืบค้น 20 สิงหาคม, 2561, จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/alohaz/2008/09/06/entry-1>.
- Cohen, E. (1996). *Thai Tourism: Hill Tribes, Island and open-ended Prostitution*. Bangkok: white Lotus.
- De Blij, H. J. (1977). *Human Geography*. New York: John Wiley and Sons.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Greenwood, D.J. (1977). Culture by the Pound: An Anthropological Perspective on Tourism as Cultural Commoditization. In V.L. Smith (Ed.), *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism* (first ed.) (pp.129-138). University of Pennsylvania Press: Philadelphia, PA.
- ICOMOS. (1999). *International Cultural Tourism Charter*. Retrieved from http://www.international.icomos.org/charters/tourism_e.htm.
- MacCannell, D. (1976). *The tourist*. New York: Schocken.
- Nash, D. (1977). Tourism as a Form of Imperialism Towards a Synthesis in Tourism Theory. *Annals of Tourism Research*, 1(1978), 110-111.
- Neville I.M. (1994). *Down-to Earth: Strategic Planning*. Sydney : Prentice Hall.
- Pang Muang nai Prathed Thai: Pang Chumchon lae Kan Chai Theedin Sai Arayathum Khmer nai Pak Tawanook Change Naue.* (In Thai) [Cities Plan in Thailand: Communities Plan and Land Usage in Khmer Civilization in Northeast Thailand]. Khon Kaen: Pimpattana.
- Suttitum, T. (2001). *Settlement Plans in Thailand: The Land Use and Change in Khmer Settlements in the Northeast*. Khon Kaen: Pim Pattana.
- The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of the Cultural Property. (January, 17, 2005). *ICCROM Training Kit on Risk Preparedness for Cultural Heritage*. Retrieved 2018 August, 20, from <http://www.iccrom.org/>.
- Tylor, Edward B. (1920). *Primitive Culture*. New York: J.P. Putnam's Sons.
- Yough, L. (1996). *Toward a New concept of Local Curriculum*. Korea: Free Press.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	จักรกฤษณ์ ไชยรินทร์
วัน เดือน ปีเกิด	18 กันยายน 2513
สถานที่เกิด	จังหวัดศรีสะเกษ ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	สถาบันราชภัฏรำไพพรรณี ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารทรัพยากรบุคคล, 2540 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและเอกชน, 2544 มหาวิทยาลัยรังสิต ปริญญาปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, 2562
สถานที่ทำงาน	บริษัท ไทยน้ำทิพย์ จำกัด
ตำแหน่ง	ผู้จัดการพัฒนาศักยภาพบุคลากร ปฏิบัติการ

